

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta

Ústav světových dějin
Seminář novověkých dějin

Diplomová práce

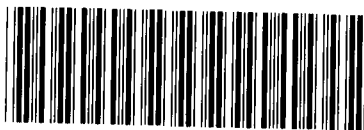
Miroslav Šedivý

**Rakousko, Muhammad Alí a krize na Blízkém východě
v letech 1839-1841**

Vedoucí práce:
prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc.

Praha 2005

H 349/2005

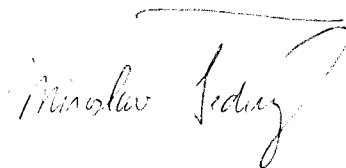

2551118561

Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy v Praze

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně za použití
uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 15. března 2005

A handwritten signature in cursive script, reading "Miroslav Sedláček". The signature is written in black ink and is positioned to the right of the date.

Na tomto místě bych rád poděkoval především vedoucímu této diplomové práce prof. PhDr. Aleši Skřivanovi, CSc. za poskytnutí pomoci a neocenitelných rad v průběhu zpracovávání zadaného tématu. Za dohled nad mým výzkumem ve Vídni děkuji prof. Dr. Arnoldu Suppanovi, za podnětné připomínky pak Dr. Manfredu Sauerovi.

OBSAH

Úvod.....	5
Kapitola 1	
Vztah Rakouska k Turecku a Muhammadu Alímu do roku 1833.....	22
Kapitola 2	
Blízký východ, Rakousko a velmoci do vypuknutí druhého turecko-egyptského konfliktu.....	63
Kapitola 3	
Krize na Blízkém východě do konce července 1839.....	98
Kapitola 4	
Rok 1839 a Evropa.....	130
Kapitola 5	
Průběh událostí v Osmanské říši od srpna do prosince 1839.....	167
Kapitola 6	
Vývoj v Evropě od Vánoc 1839 do října 1840.....	178
Kapitola 7	
Poměry v Orientu do pádu Akky v listopadu 1840.....	221
Kapitola 8	
Složitá cesta k míru a podpis druhé londýnské konvence o Úžinách.....	248
Závěr.....	286
Bibliografie.....	295

ÚVOD

Úpadek moci Osmanské říše se v druhé polovině 18. století stal zcela očividným. Proměna z mocného a obávaného státu v objekt zájmu progresivně se vyvíjejících evropských velmocí dala vzniknout novému fenoménu dějin diplomacie, Východní otázce. Příkladně od roku 1774, kdy byla podepsána rusko-turecká mírová smlouva v Küçük Kaynarca, bylo postavení Turecka jako velmoci zcela iluzorní. Respekt, jemuž se sultán těšil několik století, byl nenávratně ztracen. Po ukončení napoleonských válek a Vídeňském kongresu umožnila hospodářská a vojenská slabost sultánovy říše nejvýznamnějším státům Evropy zasahovat do vnitřních poměrů Turecka v míře doposud nevídané.

Konec obav z tureckých výbojů dal bezpochyby podnět ke změně dosavadního postoje některých zemí vůči „nemocnému muži na Bosporu“. Nejvýrazněji se tato skutečnost projevila v přístupu Rakouska k jeho jižnímu sousedovi. Od poloviny 18. století lze sledovat vzestup zájmu o Orient, a to jak v kulturní, tak v hospodářské sféře. Nepříznivá politická konstelace na evropském kontinentu v průběhu velké francouzské revoluce a prvního císařství a vzestup nacionalismu nakonec přiměly vládu ve Vídni i k přehodnocení politických vztahů s Tureckem, které od počátku 19. století začalo být pokládáno za konzervativní stát zosobňující hráz proti národnímu uvědomění balkánských národů. Jeho další existence se stala pro rakouské zájmy nezbytnou.

Po roce 1815 byla vojenská expanze habsburské říše na Balkánském poloostrově definitivně nahrazena politickou spoluprací s Konstantinopolí a ekonomickou expanzí rakouských firem v Orientu. Zde byl v této době nesporně nejvýznamnějším obchodním partnerem Egypt, kde po konsolidaci vnitřních poměrů došlo k zásadním hospodářským a administrativním reformám a na poměry Blízkého východu k nevídané

průmyslové revoluci. Iniciátorem těchto změn byl mimořádně schopný místodržící této provincie Muhammad Alí.

Právě vztah rakouského kancléře Klemense Václava Lothara knížete Metternicha k jeho osobě a zároveň k Osmanské říši v letech 1839-1841 je ústředním tématem této diplomové práce. V tomto období byl poklidný vývoj na Blízkém východě a v Evropě narušen válkou mezi sultánem a Muhammadem Alím. V jednu chvíli se dokonce zdálo, že úspěchy egyptského vládce zničí celistvost říše a zároveň mír mezi velmocemi. Tato krize se tak stala jednou z nejvýznamnějších událostí doby předbřeznové. Mým záměrem je v první řadě podat ucelený obraz rakouské politiky v jejím průběhu a vysvětlit Metternichovy názory na jednotlivé události odehrávající se jak v Turecku, tak i v Evropě. Rovněž osobnost Muhammada Alího nemá a nemůže zůstat v kontextu této problematiky pouze okrajovou záležitostí a je nezbytné se jí věnovat podrobněji, neboť to byly právě ambice místodržícího Egypta, které ve třicátých letech 19. století přiměly Metternicha zabývat se vnitřními problémy Osmanské říše.

Při zpracování tohoto tématu je nutné poukázat na dva problémy, jež do značné míry ovlivnily konečnou podobu této práce, zvláště pak objem v ní obsažených informací a období, kterým se zabývá. Vztah habsburské monarchie k Osmanské říši v letech 1815-1841 je téměř neznámou záležitostí nejen v České republice, ale též v samotném Rakousku. Ještě neutěšenější je situace ve znalosti pohledu Metternicha na Muhammada Alího. Proto považuji za nezbytné stručně prezentovat hospodářské a politické vztahy mezi Rakouskem a Egyptem již od roku 1815. Rovněž seznámení se s rakouskou blízkovýchodní politikou, která se v nejdůležitějších bodech vyznačovala mimořádnou konzistentností po celou dobu Metternichova působení v čele rakouského diplomacie, je důležité k pochopení chování vlády ve Vídni během krize let 1839 až 1841. Jelikož ta byla způsobena dlouhodobou antipatií Muhammada Alího a sultána Mahmuda II., je zároveň nezbytné nastínit vývoj Východní

otázky od poloviny dvacátých let 19. století. Z těchto důvodů první kapitola mé diplomové práce zahrnuje dění v období poněkud vzdáleném událostem krize let 1839-1841 a kromě zásad formujících Metternichův pohled na dění v Turecku a v Egyptě se rovněž věnuje osobnosti Muhammada Alího, jeho reformám a expanzivní politice v Africe a na Arabském poloostrově, zásahu egyptské armády na Peloponésském poloostrově v době řeckého povstání a vztahu místodržícího Egypta s Mahmudem II. Zvláštní důraz je kladen na důvody, jež Muhammada Alího přiměly ovládnout Sýrii. Tento krok vedl k vypuknutí prvního turecko-egyptského konfliktu v letech 1831-1833, během něhož byla otřesena stabilita Osmanské říše. Názor Muhammada Alího, že Sýrie je životně důležitým územím pro budoucí vývoj a bezpečnost Egypta a není možné se jí proto vzdát, byl současně jedním z hlavních důvodů vypuknutí druhého turecko-egyptského konfliktu. V průběhu střetnutí v letech 1831 až 1833 si velmoci poprvé uvědomily, jak vážné nebezpečí představují pro sultána ambice jeho mocného vazala. Mezi zástupci Rakouska a Ruska proto došlo v Mnichově Hradišti ke shodě v otázce nezbytnosti zachování existence Osmanské říše a postavení se nárokům Muhammada Alího. Tímto setkáním a následnou reakcí Velké Británie a Francie končí první kapitola.

Druhým problémem, s kterým je nutné počítat v souvislosti se snahou vyložit roli Rakouska na Blízkém východě, je okrajový význam této středoevropské mocnosti v Orientu, kde její politika byla do značné míry zastíněna zájmy a aktivitami Velké Británie, Francie a Ruska. Z tohoto důvodu považuji za nezbytné alespoň v krátkosti načrtnout i postoje těchto velmocí k Osmanské říši a k Muhammadu Alímu ve třicátých letech 19. století a rovněž jejich vzájemné soupeření o vliv na sultánově dvoře. Toto je součástí druhé kapitoly líčící krátké období klidu, jež následovalo po skončení prvního a předcházelo vypuknutí druhého konfliktu mezi Konstantinopolí a Alexandrií. Časově je tato kapitola ohraničena roky 1833 a 1838. Těchto pět let znamenalo pro oba hlavní aktéry sporu,

Mahmuda II. i Muhammada Alího, pouze křehké příměří, o kterém si ani jedna strana nečinila iluze, že přeroste v trvalý mír. V roce 1838 skutečně došlo k prudkému ochlazení vztahů mezi oběma muži a nový ozbrojený střet byl všeobecně předpokládán. Z pohledu Vídně se tato kapitola věnuje Metternichově úsilí zachovat mír a jeho odmítavému stanovisku k ambicím egyptského vládce. Zmíněna je i kancléřova reakce na uzavření nové obchodní smlouvy mezi Velkou Británií a Tureckem, po kterém následovala neúspěšná snaha rakouského zástupce v Konstantinopoli o podepsání obchodní konvence i mezi Tureckem a Rakouskem.

Třetí kapitola je věnována událostem na Blízkém východě od ledna do srpna 1839. Již od počátku roku se objevovaly zprávy, že Mahmut II. plánuje napadnout egyptského místodržícího. Pokusy Rakouska a ostatních mocností zabránit tomuto útoku skončily neúspěchem. Vpádem turecké armády do Sýrie vypukl nový turecko-egyptský konflikt, který se Osmanské říši stal téměř osudným. V rozmezí necelých tří týdnů byly turecké jednotky na hlavu poraženy, loďstvo přeběhlo k nepříteli a Mahmut II. zemřel. Následník trůnu Abdülmecit I. byl vydán na milost Muhammadu Alímu. Byl to nakonec zásah velmocí v podobě nóty z 27. července iniciované Metternichem, který zachránil mladého sultána před podpisem potupných mírových podmínek. Mocnosti se postavily proti požadavkům egyptského vládce a do té doby lokální konflikt se tak stal záležitostí evropské diplomacie.

V čtvrté kapitole se vracím v časové linii o několik měsíců zpět, abych prezentoval úsilí rakouského kancléře o využití neklidu v Osmanské říši pro to, aby se Vídeň stala diplomatickým centrem Evropy. Pozornost je zaměřena na kroky, jimiž Metternich hodlal zajistit uskutečnění tohoto záměru. Negativní postoj cara nakonec přivodil neúspěch Metternichovu plánu a rusko-britské sblížení na podzim 1840 mělo za následek, že místo města na Dunaji se centrem rozhovorů o Východní otázce stal Londýn.

Třebaže mým záměrem bylo prezentovat zkoumanou problematiku komplexně, není možné současně hodnotit průběh událostí v Evropě i v Orientu. Proto je v páté kapitole opět samostatně shrnut vývoj v Osmanské říši od srpna do konce prosince 1840. Pozornost je kladena na vydání Güllhaneského vznešeného dekretu a následnou reakci Alexandrie a Vídně. Stručně je zde nastíněn i Metternichův názor na turecké reformní hnutí.

Šestá kapitola pojednává o důležitých událostech odehrávajících se v Evropě. Do Londýna byl vyslán rakouský diplomat baron Neumann, aby pomohl nalézt řešení krize na Blízkém východě. Jednání trvala déle než půl roku, neboť náklonnost Francie vůči Muhammadu Alímu ochromila spolupráci pěti velmocí a měla za následek, že nalezení modu vivendi se stalo nemožným. Tato patová situace byla překonána až ve chvíli, kdy se zbylé mocnosti rozhodly jednat bez spoluúčasti Francie a podepsat první londýnskou konvenci o Úžinách 15. července 1840. Tato dohoda zaměřená proti egyptskému vládcovi a uzavřená bez spoluúčasti Francie vedla k pobouření francouzské veřejnosti a zhoršení poměrů mezi účastníky velmocenského koncertu. Metternichovo úsilí o zachování míru v Evropě je ústředním bodem celé této kapitoly. Zatímco před podpisem smlouvy v Londýně se snažil zamezit možné roztržce mezi velmocemi tím, že se pokusil zachovat jejich jednotu a byl připraven vyjít vstříc některým požadavkům francouzské vlády, po uzavření konvence usiloval o zmírnění napětí na Starém kontinentu a obnovení spolupráce s Francií. Pád Thiersovy vlády v Paříži v druhé polovině října 1840 zažehnal hrozbu celoevropského konfliktu a otevřel cestu k dohodě mezi velmocemi.

Sedmá kapitola je opět věnována vztahu mezi Alexandrií a Konstantinopolí od ledna 1840. Odmítnutí Muhammada Alího slevit ze svých požadavků a podrobit se nátlaku velmocí přimělo Rakousko, Velkou Británii a Turecko k intervenci v Sýrii, kde byla soustředěna hlavní část egyptské armády. Převážná část této kapitoly se zaměřuje na roli

rakouské eskadry v průběhu tohoto tažení. Zakončena je vítězstvím rakouských zbraní a dobytím Akky rakouským arcivévodou Bedřichem počátkem listopadu 1840.

Vítězství spojenců a pád Thiersova kabinetu znamenaly faktický, nikoliv však definitivní konec krize. Během následujících devíti měsíců, o kterých pojednává poslední, osmá kapitola, byly řešeny dvě otázky výjimečné důležitosti, a to návrat Francie do velmocenského koncertu a budoucnost Muhammada Alího. Byl to právě Metternich, kdo se hlavní měrou zasadil o jejich úspěšné vyřešení a obnovení klidu v Evropě a míru v Levantě. Definitivní tečkou za celou krizí bylo uzavření druhé londýnské konvence o Úžinách 13. července 1841, na kterém samozřejmě nechyběl podpis rakouských diplomatů.

Tato práce by nemohla být napsána bez znalosti korespondence mezi Metternichem a rakouskými zástupci v Alexandrii a v Konstantinopoli. Bylo proto nezbytné prostudovat archivní materiály nacházející se v Haus-, Hof- und Staatsarchivu ve Vídni, kde jsou uloženy instrukce rakouského kancléře a zprávy rakouských zastupitelství v Orientu. Pozornost byla věnována především Metternichovým instrukcím rakouskému internunciovi v Konstantinopoli v období od ledna 1839 do července 1841 a rovněž zprávám internuncia o dění v tureckém hlavním městě a celé Osmanské říši. V tomto případě byla informativní hodnota zkoumaných dokumentů více než dostatečná a dotyčný fond velmi obsáhlý, což bylo způsobeno zejména náklonností stárnoucího Metternicha k psaní mimořádně dlouhých depeší, aby „státní archivy byly plné jeho prací“.¹⁾

Bohužel při snaze o zachycení vývoje událostí v Egyptě tohoto období jsem narazil na nepřekonatelné problémy, které mi zabránily zhodnotit události v této provincii a vysvětlit chování jejího místodržícího v naprosté úplnosti. Příslušný fond byl v době mého pobytu právě přemísťován na jiné pracoviště, a tedy byl bohužel nepřístupný. Tento fakt způsobil, že

¹⁾ WOODWARD, E. L., *Three Studies in European Conservatism. Metternich, Guizot, the Catholic Church in the Nineteenth Century*, London 1963, s. 36.

jsem přišel o možnost prozkoumat část korespondence odesílané jak z Alexandrie, tak i z Athén, kde působil přední znalec Orientu, rakouský diplomat Anton Prokesch von Osten. Jeho rukama procházely zprávy rakouského generálního konzula v Alexandrii, ke kterým připisoval své komentáře. Klíčovým zdrojem informací o událostech v Egyptě tak byly depeše generálního konzula přiložené ke korespondenci internuncia a též jediný kartón zahrnující vybraná období ve vývoji Egypta v rozmezí let 1750-1844.

Během studia instrukcí zasílaných do Konstantinopole se pro období srpna až října 1839 vyskytl problém v podobě identifikace jejich autora, neboť Metternich byl v této době indisponován a zastupován knížetem Ficquelmontem. Vzhledem ke skutečnosti, že instrukce nebyly v této době podepisovány ani signovány, není možné v některých případech s úplnou jistotou říci, zda je napsal skutečně Ficquelmont, třebaže je to nanejvýš pravděpodobné. Z tohoto důvodu je několik citovaných dokumentů označeno pouze jako „Instrukce Stürmerovi“, aniž by byl uveden odesílatel.

Přes všechny uvedené obtíže se mi na základě dostupných dokumentů podařilo nejen získat přehled o událostech této doby, ale též pochopit Metternichovu blízkovýchodní politiku a jeho názory na dění v Osmanské říši. V čase, který mi zbyl ke studiu pramenů uložených v Haus-, Hof- und Staatsarchivu jsem jistou pozornost věnoval i vztahu mezi Vídní a Paříží v létě roku 1839. V tomto případě však již nešlo o souvislý výzkum, nýbrž o hledání odpovědí na některé otázky související s tématem této diplomové práce.

Nezbytnost seznámit se s nevydanou korespondencí rakouského kancléře a rakouských zastupitelských úřadů v Osmanské říši byla vyvolána skutečností, že dosud nebyly souhrnně publikovány prameny k politice Rakouska na Blízkém východě, což však vzhledem k jeho roli v této oblasti není ničím překvapivým. Bohužel však neexistuje ani žádný rozsáhlý pramenný fond, na jehož základě by mohl být souvisle

prezentován vývoj celé rakouské zahraniční politiky v době Metternichova působení v úřadě rakouského kancléře. V tomto směru byl učiněn jediný pokus v podobě vydání Metternichovy korespondence pod názvem *Mémoires. Documents et écrits divers laissés par le prince de Metternich* v letech 1880-1884 v Paříži v osmi svazcích.²⁾ Z nich je v této práci citován svazek šestý. Tomuto dílu nelze upřít jeho značnou hodnotu, bohužel však zahrnuje příliš rozsáhlé období, aby mohlo sloužit k něčemu jinému než k doplnění informací získaných studiem pramenů uložených v Haus-, Hof- und Staatsarchivu. Vybrané dopisy samy o sobě nejsou s to vysvětlit Metternichův postoj k Turecku, nanejvýš snad jen některé jednotlivosti. Ještě hůře je na tom v souvislosti s krizí let 1839-1841 druhý díl vydané korespondence Antona Prokesche von Osten *Aus dem Nachlasse des Grafen Prokesch-Osten. Briefwechsel mit Herrn von Gentz und Fürsten Metternich*, jehož význam spočívá v seznámení se s názorem tohoto orientalisty na Osmanskou říši a Muhammada Alího. S ohledem na postoj Metternicha a vývoj událostí v průběhu krize je jeho informativní hodnota zanedbatelná.

Naštěstí bylo možné pracovat i s edicemi, které se sice primárně nezaměřují na Rakousko, ale obsahují cenné listiny a depeše zkoumaného období. Prvořadou důležitost lze připsat sbírce dokumentů Édouarda Driaulta *L'Égypte et l'Europe. La crise de 1839-1841*, která v pěti svazcích předkládá korespondenci mezi vládou v Paříži a francouzským konzulátem v Alexandrii a částečně i vyslanectvím v Konstantinopoli. K přípravám na válku a průběhu tažení v létě 1839 z pohledu Porty je nepochybně zajímavá vydaná korespondence pruského důstojníka v tureckých službách Helmutha von Moltkeho *Briefe über Zustände und Begebenheit in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839*. Smlouvy a fermany z tohoto období

²⁾ V Rakousku byla Metternichova korespondence vydána ve Vídni v téže době pod názvem *Aus Metternich's Nachgelassenen Papieren*. Srv. METTERNICH-WINNEBURG, Richard Fürst (ed.), *Aus Metternich's Nachgelassenen Papieren*, Wien 1880-1884.

je možné dohledat v Hurewitzově *Diplomacy in the Near and Middle East. A Document Record: 1535-1914* a v *Documents Diplomatiques, L'Égypte de Mehemet-Ali jusqu'en 1920*. K jednáním v Londýně na jaře 1840 a úloze zde působícího rakouského diplomata barona Philippa von Neumanna je věnována část přílohy v druhém svazku práce známého britského historika Charlese Webstera *The Foreign Policy of Palmerston 1830-1841. Britain, the Liberal Movement and the Eastern Question*.

Z prací účastníků bouřlivých událostí přelomu třicátých a čtyřicátých let 19. století je nezbytné v první řadě vyzdvihnou životopisné dílo věnované Muhammadu Alímu od již zmiňovaného Antona Prokesche von Osten *Mehmed-Ali, Vize-König von Aegypten. Aus meine Tagebuche 1826-1841*. Rakouský diplomat s mimořádným pozorovacím talentem podává podrobný obraz egyptského vládce a poměrů v Egyptě především na základě zkušeností ze svých cest a osobních setkání s Muhammadem Alím. Na druhé straně je jeho práce s prameny uloženými v Haus-, Hof- und Staatsarchivu nedůsledná, výjimkou nejsou nepřesné citace a projevuje se zde i osobní antipatie k baronu Stürmerovi, rakouskému internuncioví v Konstantinopoli. Druhým dílem nedocenitelného významu jsou paměti francouzského historika a politika Françoise Guizota *Memoirs of a Minister of State, from the Year 1840*. Jedná se o anglické vydání šestého dílu slavnější práce tohoto autora *Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps*, která je v této práci citována též, a to především přiložené dokumenty včetně plného znění protokolu z července 1841, které nebylo možné dohledat nikde jinde. Guizotovy paměti jsou monumentálním, spíše historickým než životopisným počinem a svojí snahou po objektivitě, která se jim i po důkladném kritickém přístupu nedá upřít, připomínají díla velkých antických autorů. Jejich přínos pro tuto diplomovou práci tkví především v dokreslení některých důležitých momentů závěrečného období celé krize.

Další tři práce pocházejí od autorů, kteří se sami zúčastnili války v Sýrii na podzim roku 1840. K účasti Rakouska a především arcivévodovy Bedřicha podává mimořádně hodnotné svědectví Caesar Vimercati, jenž po celou dobu tažení stál po arcivévodově boku a byl přímým svědkem všech důležitých akcí, na kterých se podílela rakouská eskadra. Později zachytil tyto události v *Die kaiserlich königliche österreichische Marine im Oriente. Geschichtlicher Rückblick auf das Jahr 1840*. Popis syrského tažení jako celku nabízí sir Charles Napier ve dvoudílné *The War in Syria*. Napier v jeho průběhu vedl pozemní operace. Autor se nevěnuje pouze jim, nýbrž na základě korespondence britských důstojníků a diplomatů líčí i politický vývoj v Konstantinopoli na přelomu let 1840 a 1841. Podává tak důležité svědectví o problémech při přesvědčování sultána a jeho ministrů, aby přistoupili na mír s Muhammadem Alím. Bohužel zcela nepochopitelně Napier zamlčuje spoluúčast Rakušanů na dobytí Akky, třebaže mezi ním a rakouskými důstojníky panovaly mimořádně vřelé vztahy.³⁾ Neboť pozdější historikové vycházeli při líčení událostí v Sýrii právě z této knihy, zásluhy rakouských zbraní na pádu Akky tak byly často opomíjeny. Třetí, stručný pohled na válku v Sýrii poskytl August von Jochmus v díle *Der Verfall des Osmanen-Reiches seit 1840*, ve kterém jsou kromě bojů na syrském pobřeží na podzim 1840 vylíčeny i střetnutí s ustupující egyptskou armádou v průběhu zimních měsíců, jichž se autor osobně zúčastnil ve funkci velitele v turecké armádě.

K problematice rakouské politiky na Blízkém východě v první polovině 19. století existuje pouze několik málo publikovaných prací. Zdaleka nejdůležitější je dílo Ernsta Moldena *Die Orientpolitik des Fürsten Metternich, 1829-1833*, jenž velmi podrobně vyložilo Metternichovu politiku v Orientu v období prvního turecko-egyptského konfliktu. Bohužel zde obsah této vynikající knihy končí. Časově rozsáhlejší úsek vztahů Rakouska k Osmanské říši je popsán v syntézách dvou autorů, z nichž

³⁾ Srv. NAPIER, sir Charles, *The War in Syria*, Volume I., London 1842, s. 204-211.

bezpochyby významnější je práce Adolfa Beera *Die orientalische Politik Österreichs seit 1773*, byť k třicátým letům a ke krizi z let 1839-41 obsahuje jen minimum informací. Rovněž ve své další práci *Die österreichische Handelspolitik im 19. Jh.* věnované hospodářských vztahům mezi Rakouskem a Osmanskou říší se zaměřuje především na Balkánský poloostrov a Egypt zůstává opominut. V Beerově stínu zůstal Richard Charmatz, autor *Geschichte der auswärtigen Politik Österreichs im 19. Jh.* Charmatz bohužel pouze přepsal *Die orientalische Politik Österreichs seit 1773*, aniž by předložil nové závěry či fakta. Společným nedostatkem obou děl je jejich zastaralost. Kniha rakouského historika Bertranda Michaela Buchmanna *Österreich und das Osmanische Reich. Eine bilaterale Geschichte* sice vyšla až v roce 1999, není však bohužel ničím jiným než publikovanými přednáškami obsahujícími jen základní informace. Pro hlubší seznámení s daným tématem je význam Buchmannova počínu minimální. Naopak mimořádně hodnotné jsou studie menšího rozsahu otištěné v odborných periodících od G. H. Bolsovera *Palmerston and Metternich on the Eastern Question, 1834* a od F. S. Rodkeyho *The Views of Palmerston and Metternich on the Eastern Question in 1834*. Stručný výklad Metternichova pohledu na Turecko lze samozřejmě nalézt i v jeho životopisech, zejména pak ve fundamentální práci Heinricha von Srbika *Metternich. Der Staatsmann und der Mensch* a v knize Alana Palmera *Metternich. Councillor of Europe*.

Působení Rakouska v Orientu stálo dlouho mimo výraznější zájem historiků. Tento stav se začal pomalu měnit teprve v posledních letech, kdy vyšlo několik kratších studií. Problematice konzulární správy se věnoval Rudolf Agstner ve *Von k.k. Konsularagentie zum Österreichischen Generalkonsulat. Österreich (-Ungarn) und Alexandrien 1763-1993*, ekonomické vztahy s Levantou ve stručnosti podal Walter Sauer ve *Schwarz-Gelb in Afrika. Habsburgermonarchie und koloniale Frage*. Není také možné opominout články českých badatelů Romana Míška a Hany

Navrátilové *Prokesch von Osten, Austrian Envoy and Traveller* a *Anton Prokesch von Osten. Orientalista a diplomat ve službách rakouského domu*. Oba autoři v nich alespoň krátce nastínili životní osudy rakouského diplomata a předního znalce Orientu Antona Prokesche von Osten.

Větší pozornosti se vždy těšila spoluúčast Rakušanů na vyhnání egyptské armády ze Sýrie na podzim 1840, a to především díky neutuchajícímu zájmu o dějiny rakouského válečného námořnictva, kterými se zabývali mimo jiné Artur von Khuepach a Heinrich von Bayer v *Geschichte der k. k. Kriegsmarine während der Jahre 1814-1847*. Nejpodrobnější popis války na pevnině nabízí Heinrich Scholl v *Abriß der Geschichte des Krieges 1840/41 in Syrien*. Ačkoliv byla tato kniha vydána již v roce 1866, neztratila s přibývajícimi lety nic ze svých kvalit a nebyla do dnešní doby překonána. Stále se jedná o nejrozsáhlejší zpracování války v Sýrii z pohledu Rakouska. Kromě přehledu samotných bojů stojí za pozornost vysvětlení důvodů, jež vedly spojenece právě k zásahu na syrském pobřeží. Rovněž velmi důležitým dílem na toto téma je životopis arcivévody Bedřicha od Roberta Daubera *Erzherzog Friedrich von Österreich*. Jedná se o nejucelenější přehled Bedřichovy spoluúčasti na vojenských operacích roku 1840.

Kromě publikovaných děl bylo možné využít i nezveřejněných disertačních prací uložených v knihovně Vídeňské univerzity. Monumentální studie rakouského historika Manfreda Sauera *Österreich und die Levante 1814-1838* z roku 1971 je zcela mimořádnou a brilantní prací o vývoji rakouské konzulární správy, rakouské eskadry a hospodářských zájmech Rakouska ve východním Středomoří. Opominuty nezůstaly ani historie Východní otázky a Metternichův pohled na osobnost egyptského vládce. Celé dílo je postaveno především na do té doby neprobádaných pramenech z internuciatury v Konstantinopoli, konzulátů v Osmanské říši a Metternichových instrukcích. Rovněž Sauerova znalost publikované literatury je značná. Přesto pro tuto diplomovou práci měl zásadní význam

důkladný Sauerův archivní výzkum do roku 1838, díky němuž jsem se mohl soustředit na studium dokumentů z období samotné krize let 1839-1841. K problematice vztahu Rakouska a Muhammada Alího existuje ještě disertační práce Kathariny Lachmayerové *Mehmed Ali und Österreich* z roku 1952. Bohužel kvalitativně stojí na opačném pólu než výše zmíněné dílo Manfreda Sauera. Lachmayerová podává převážně filozofický výklad vztahu Východu a Západu, zpracované archivní prameny pouze cituje, aniž by však byla schopna podat ucelený pohled na problematiku rakousko-egyptských vztahů v době vlády Muhammada Alího. Mimoto její práce je vedena pouze do roku 1841 bez ohledu na skutečnost, že Muhammad Alí zemřel o osm let později. Co lze ocenit kladně je několik zajímavých a dokonce správných poznatků Lachmayerové o Metternichově postoji k Osmanské říši a tureckému reformnímu úsilí.

K samotné krizi let 1839 až 1841 existují dvě rozsáhlé a kvalitní práce, *Die Orientalische Frage in den Jahren 1838-1841. Ursprung des Meerengenvertrages vom 13. Juli 1841* od Adolfa Hasenclevera a *La crise d'Orient de 1839 à 1841 et l'Europe* od Eugéna Guichena. Oběma autorům je společný zájem především o dění v Evropě a vztahy mezi samotnými velmocemi, poměry v Osmanské říši jsou zachyceny jen v nejnútnejší míře. Jak Hasenclever, tak i Guichen se seznámili s prameny uloženými v Haus-, Hof- und Staatsarchivu ve Vídni. Zatímco Hasenclever klade důraz na vztahy mezi Vídni a Berlínem, Guichen se zaměřil na korespondenci mezi Vídni a Paříží. Britský historik Charles Webster ve své monografii *The Foreign Policy of Palmerston 1830-1841. Britain, the Liberal Movement and the Eastern Question* oba historiky doplňuje, když staví do popředí vztah rakouského kancléře a britského ministra zahraničí. Webster tak paradoxně předkládá informace o Metternichově vztahu k Turecku, které není možné nalézt nikde jinde. Význam této knihy je podtržen i skutečností, že Websterem předkládané závěry a fakta jsou mimořádně přesné a správné. V kratší studii *Palmerston, Metternich and*

the European System, 1830-41 věnuje Webster pozornost názorům obou státníků na řešení evropských záležitostí pomocí konferencí.

K politice Velké Británie na Blízkém východě vznikla řada prací, z nichž je nutné uvést tradiční výklad Harolda Temperleyho *British Foreign Policy in the Near East. The Crimea* a moderní pojetí Geralda Davida Claytona *Britain and the Eastern Question. Missolonghi to Gallipoli*. Pronikání Velké Británie v Egyptě zachytil John Marlow v *Anglo-Egyptian Relations, 1800-1956*. Z životopisů věnovaných Palmerstonovi je kromě Webstera nutné zmínit známou práci Jaspera Ridleyho *Lord Palmerston*. Britsko-francouzské vztahy tohoto období jsou kvalitně zpracovány Johnem Hallem v *England and the Orleans Monarchy* a nověji v *Palmerston, Guizot and the Collapse of the Entente Cordiale* od Rogera Bullena. K britsko-ruským vztahům existuje mimořádně zdařilé dílo Harolda Ingleho *Nesselrode and the Russian Raprochement with Britain, 1836-1844*.

Aktivitám Francie v Osmanské říši se věnuje zejména Emile Bourgeois v *Manuel historique de politique étrangère*. Krizi let 1839-1841 krátce zpracoval Ernest Lavisse v *Histoire de France contemporaine. Depuis la révolution jusqu'à la paix de 1919* a H. A. C. Collingham, jenž v *The July Monarchy. A political History of France 1830-1848* podal stručný, leč precizní výklad reakce francouzské veřejnosti a dvora na vývoj v Osmanské říši a Evropě. Veškeré monografie věnované Ludvíku Filipovi či Thiersovi citované v této diplomové práci byly v otázce francouzské politiky na jaře a v létě 1840 překonány studií Ch.-H. Pouthase *La Politique de Thiers pendant la crise orientale de 1840*, jejíž závěry jsou dodnes bezvýhradně akceptovány.

Základním dílem pro studium ruských dějin na přelomu 30. a 40. let 19. století je bezpochyby 3. díl *Geschichte Russlands unter Nikolaus IV.* od Theodora Schiemanna. Při studiu politiky Petrohradu v Orientu není možné opominout *Russian Seapower and the Eastern Question 1827 – 41*

od Johna C. K. Dalyho. Za zmínku stojí i faktograficky korektní, bohužel v záležitostech zahraniční politiky zcela nepůvodní životopis Mikuláše I. od W. Bruce Lincolna *Nicholas I. Emperor and Autocrat of All the Russias*. S mimořádnou obezřetností je nezbytné přistupovat k práci *Le Bosphore et les Dardanelles. Etude sur la Question des Détroits* z roku 1910 od Serge Gorjanova, jenž ve své době podal nejucelenější pohled politiky Petrohradu vůči Turecku a jehož dílo bylo často citováno. V současnosti jsou již Gorjanovy názory, zejména výklad smlouvy z Hünkâr Iskelesi, považovány za zastaralé a nepřesné.

Vzhledem k absenci mocenských ambic Pruska na Blízkém východě nebyla doposud dostatečně zmapována jeho úloha v průběhu krize. Tak bylo učiněno pouze v případě druhé poloviny roku 1840, kdy došlo k vzepětí nacionalismu v Německu a válka mezi Francií a Pruskem se zdála být neodvratnou. Nejobsáhleji se tomuto tématu věnoval Heinrich von Treitschke v šestém svazku *Treitschke's History of Germany in the Nineteenth Century*. Pro tuto diplomovou práci však větší přínos měly studie Adolfa Hasenclevera a Wilhelma Deutsche. Prvně jmenovaný v *König Friedrich Wilhelm IV. und die Londoner Konvention vom 15. Juli 1840* vylíčil Metternichův vztah k novému pruskému panovníkovi Fridrichu Vilémovi IV. po podpisu londýnské konvence, Deutsch pak v *Die Mission von Heß und Radowitz 1840* podal ucelený přehled rakousko-pruských vojenských rozhovorů ve Vídni na podzim roku 1840 a doplnil tak některé informace uvedené již u Treitschkeho. Obě studie jsou velmi zdařilé. To lze bezesporu říci i o článku A. Sterna *König Leopold I. von Belgien und die Krise 1840*. Mírové aktivity belgického krále Leopolda I. v průběhu krize a jeho vztah k rakouskému kancléři nebyly nikdy prezentovány lépe.

Mezi díly věnovanými Východní otázce jako celku vyčnívá syntéza M. S. Andersona *The Eastern Question 1774-1923. A Study in International Relations*. Rovněž velmi kvalitní jsou publikace Fredericka Stanley

Rodkeyho *The Turko-Egyptian Question in the Relations of England, France and Russia 1832-1841* a V. J. Puryaera *International Economics and Diplomacy in the Near East, 1834-1853*. Je nutné rovněž zmínit problematickou práci *Sperrfeuer um Nahost. Der Kampf um Vorderasien und Ägypten vom Mittelalter bis zur Gegenwart* od Iwana Kirchnera, v níž autor podrobuje někdy až jednostranné kritice zasahování Velké Británie do vnitřních záležitostí Osmanské říše. Ačkoliv *Sperrfeuer um Nahost* vyšel v Německu na počátku druhé světové války a některé Kirchnerovy závěry jsou pouze nepodloženými spekulacemi, není možné tuto knihu považovat za zcela špatnou.

K osobnosti Muhammada Alího existují dvě kvalitní monografie, starší od Henryho Dodwella *The Founder of Modern Egypt. A Study of Muhammad Ali* a relativně nová od Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot *Egypt in the Reign of Muhammad Ali*. Zahraniční politice egyptského vládce se nejvíce věnoval M. Sabry v *L'Empire Égyptien sous Mohamed-Ali et La Question d'Orient (1811-1849)*. Svoji práci napsal na základě zpráv francouzského konzulátu v Egyptě a instrukcí vlády v Paříži. Hodnotu této práce nesnižují ani některé mylné závěry jejího autora. Vztahy Muhammada Alího s evropskými velmocemi se dále zabýval M. Rífaat Bey v *The Awakening of Modern Egypt*. Příčiny územní expanze Muhammada Alího jsou vysvětleny v pracích Freda Haleyho Lawsons *The Social Origins of Egyptian Expansionism during the Muhammad 'Ali Period* a Asada Rustuma *The Royal Archives of Egypt and the Origins of the Egyptian Expedition to Syria 1831-1841*. Zatímco prvně zmiňovaný historik se soustředil na sociální a ekonomické důvody tažení do Súdánu a na Arabský poloostrov, Rustum se zaměřil na úsilí Muhammada Alího o ovládnutí Sýrie. Jeho práce, třebaže zahrnuje pouze první turecko-egyptský konflikt, má nesporný význam pro pochopení jednání Muhammada Alího i v druhé válce se sultánem. O vývoji Egypta v letech 1805 až 1849 se lze dočíst v *The Modern History of Egypt* od P. Vatikiotise, v *Modern Egypt*

od Toma Littla či v *Geschichte Ägyptens im 19. Jahrhundert* od Adolfa Hasenclevera. Je rovněž nutné ocenit příspěvek W. R. Polka *The Opening of South Lebanon, 1788-1840*, kde jsou brilantně vysvětleny příčiny povstání obyvatelstva Libanonu a Sýrie v roce 1840 proti egyptské nadvládě. Tato vzpoura do značné míry ovlivnila úspěch intervence Britů a Rakušanů. K samotným dějinám Osmanské říše existuje bezpočet publikací. Z těch, které byly použity, je nutné uvést alespoň *History of the Ottoman Turks* od Edwarda Creasyho, *The Ottoman Empire and its Successors 1801-1927* od Williama Millera a Rosenovu *Geschichte der Türkei von dem Siege der Reform im Jahre 1826 bis zum Pariser Tractat vom Jahre 1856*.

Z českých autorů představil dějiny Blízkého východu nejuceleněji Eduard Gombár v *Moderních dějinách islámských zemích*. Do češtiny byl přeložen *Úpadek a pád Osmanské říše* od Alana Palmera. Kromě těchto prací existuje několik knih věnovaných dějinám Egypta či Afriky 19. století (*Egypt a anglo-egyptský Sudán* od Karla Finka a *Dar Nilu. Nový Egypt* od Aloise Musila), základní informace o krizi let 1839-1841 lze dohledat v publikacích věnovaných dějinám mezinárodních vztahů. Jejich přínos ke konečné podobě této diplomové práce, stejně jako vliv děl Eduarda Gombára a Alana Palmera, byl však zcela zanedbatelný.

Role Rakouska v průběhu krize let 1839-1841 zůstala do dnešní doby mimo zájem jak českých, tak i zahraničních historiků. Kromě studie na toto téma chybí rovněž hlubší analýza Metternichova vztahu k Osmanské říši a Muhammadu Alímu. Oba nedostatky by chtěla odstranit tato diplomová práce. Rovněž se snaží navázat na dílo Manfreda Sauera *Österreich und die Levante 1814-1838*, neboť její stěžejní část začíná právě v momentě, kdy Sauerova disertační práce končí.

KAPITOLA 1

Vztah Rakouska k Turecku a Muhammadu Alímu do roku 1833

Na přelomu 18. a 19. století došlo k zásadní změně ve vztazích mezi Rakouskem a Osmanskou říší. Rakousko se ještě na konci vlády Josefa II. pokusilo posunout svoji jihovýchodní hranici hlouběji na Balkánský poloostrov, ale tento pokus se neseťkal s úspěchem. Mírem ve Svišťově z roku 1791 tak skončila jedna dlouhá etapa rakousko-tureckých vztahů a byla započata nová, „mírová a přátelská“.¹⁾

Bouřlivé události ve Francii pak na téměř čtvrt století obrátily pozornost podunajské monarchie na západ. V průběhu revolučních a napoleonských válek, kdy veškeré síly Rakouska byly zapojeny do boje o vlastní přežití, si nemohla Vídeň dovolit provádět na Balkáně a v celém Orientu aktivní nebo dokonce konfrontační politiku. Bylo to období, kdy se vztah Rakouska k Osmanské říši zcela změnil. Od počátku 19. století již nechtělo jižního souseda zničit, nýbrž přijalo jeho zachování v pokud možno nezměněné podobě za jeden z hlavních cílů své zahraniční politiky.

Tento názorový posun vídeňského dvora byl způsoben změnou v chápání nebezpečí, které hrozilo svrhnout Rakousko do propasti. Nyní již nemocný muž na Bosporu nevyvolával pocit ohrožení, a pokud ho například Václav Antonín Kounic považoval před rokem 1790 za hrozbu a „špatného a nebezpečného nepřítele monarchie“,²⁾ potom po roce 1809 již rakouský ministr zahraničí Klemens Václav Nepomuk Lothar kníže Metternich-Winneburg (od roku 1821 státní kancléř) neměl sebemenší důvod tento názor sdílet.

On osobně, stejně jako dříve Marie Terezie a později Bismarck, považoval Balkánský poloostrov za „pustou oblast hor a bažin obydlenu

¹⁾ BUCHMANN, Bertrand Michael, Österreich und das Osmanische Reich. Eine bilaterale Geschichte, Wien 1999, s. 187.

²⁾ CHARMATZ, Richard, Geschichte der auswärtigen Politik Österreichs im 19. Jh., Leipzig 1912-1914, s. 101.

přebytkem obyvatel z Asie“.³⁾ K Turecku necítil žádné sympatie, ale viděl v něm důležitou hráz proti ruské expanzi a proti nacionalismu, který byl obzvláště nebezpečný pro mnohonárodnostní habsburskou říši. V prosinci 1828 se na toto téma vyjádřil v dopise rakouskému velvyslanci v Londýně knížeti Paulu Esterházymu: „Pokládám Osmanskou říši za našeho nejlepšího souseda, poslední obranný val stojící v cestě expanzi jiné velmoci.“⁴⁾

Metternich neměl rád Východní otázku, nikdy jí zcela neporozuměl a nevedl aktivní politiku v Orientu. Pro něho se hlavní události Evropy odehrávaly na Rýně, nikoliv v Úžinách či na Nilu. Pro svoji východní politiku aplikoval zásady prosazované všude jinde v Evropě. Moc sultána jako suverénního panovníka byla nedotknutelná a každý pokus o její narušení musel být odsouzen. Z tohoto důvodu se pojmy jako „legitimita vládnoucí dynastie“ a „integrita Osmanské říše“ staly pro Metternicha alfou a omegou jeho vztahu k Turecku. Když srovnal chování monarchie a ostatních velmocí vůči Konstantinopoli slovy „naše motivy jsou zcela jiné“,⁵⁾ byla to bezesporu pravda. Ostatním velmocem zde šlo především o to, aby oslabily vliv ostatních. Pojmy jako „integrita“ či „nezávislost“ byly pouze prostředky k dosažení jejich cílů, pro Rakousko jejich uplatňování bylo životní nutností. S Tureckem ho spojovala několik set kilometrů dlouhá hranice. Jeho zhroucením a případnou válkou na Balkáně, stejně jako odklonem od principů integrity na straně jedné a legitimacy a nezávislosti vládnoucí dynastie na straně druhé, by byla habsburská monarchie vážně ohrožena. V roce 1815 napsal Friedrich von Gentz⁶⁾ věštecky: „Konec tureckého království může to rakouské přežít, ale jen krátce.“⁷⁾ Metternich s tímto názorem zcela souhlasil. S ohledem na skutečnost, že Rakousko nemělo v Orientu žádné imperiální zájmy a jeho

³⁾ PALMER, Alan, Metternich. Councillor of Europe, London 1972, s. 202.

⁴⁾ MACFIE, A. L., The Eastern Question 1774-1923, London, New York 1996, s. 89.

⁵⁾ LACHMAYER, Katharina, Mehmed Ali und Österreich, Diss., Wien 1952, s. 16.

⁶⁾ Friedrich von Gentz byl rakouským dvorním radou, politikem a novinářem. Svými názory se v řadě věcí shodoval s Metternichem.

⁷⁾ TAYLOR, A. J. P., The Habsburg Monarchy 1809-1918, London 1955, s. 36.

obchod, třebaže v první polovině 19. století výrazně vzrostl, nikdy vážněji nekonkuroval obchodu britskému a francouzskému, mohl se rakouský kancléř zcela věnovat tomu, co považoval za hlavní cíl své východní politiky: udržení všeobecného klidu. To znamenalo zachovat Osmanskou říši a nepřipustit její pád, jenž by nutně vedl ke sporům mezi velmocemi. Odtud byl jen krůček k celoevropské válce.

Aby mohlo být dosaženo úspěchu, bylo nezbytně nutné zachovat Turecko v pokud možno maximálně nezměněné podobě a nedovolit jeho oslabení jak vnitřním rozvratem, tak i útokem jiné velmoci. Z nich bylo nejnebezpečnější Rusko. Pro Vídeň byly zvláště znepokojivé ruské ambice v Moldavsku a Valašsku, tedy i při ústí Dunaje, který se v 19. století stal důležitou obchodní tepnou Rakouska. Metternich si nikdy nemohl dovolit otevřeně vystoupit proti politice Ruska na východě, neboť potřeboval jeho podporu jinde v Evropě. Kdykoliv však jednal společně s Ruskem v záležitostech Osmanské říše, činil tak spíše proto, aby „nespustil z očí nebezpečného rivala, než aby pomohl příteli“.⁸⁾ Nejlepší pro Metternicha však bylo o těchto záležitostech vůbec nejednat. Snažil se proto po roce 1815 odvracet pozornost cara Alexandra I. od jihovýchodní Evropy a na několik let napomohl tomu, aby problémy Orientu upadly v zapomnění.

Osmanskou říši ovšem ohrožovaly i její vnitřní poměry. Turecko stálo počátkem 19. století již dávno za zenitem své moci a doba, kdy jeho armády nezadržitelně pronikaly přes Balkán do Evropy a jeho flotila ovládala polovinu Středozemního moře, byla nenávratně pryč. Již od konce 16. století se projevovaly vážné problémy narušující strukturu osmanské společnosti a celého hospodářského systému, v jejichž důsledku došlo k vážné vnitřní krizi. Konzervativní společnost nedokázala po dlouhou dobu vyvinout účinné reformní úsilí, které by ji mohlo z této situace vyvést. Osmanská říše tak nebyla schopna reagovat na změny probíhající v západní Evropě a začala stále více zaostávat za jejím vývojem. Zejména

⁸⁾ CLAYTON, Gerald David, *Britain and the Eastern Question. Missolonghi to Gallipoli.* London 1971, s. 29.

technický pokrok evropských armád v 17. století nebyl provázen rovnocennou modernizací osmanského vojska.

Oslabení centrální moci nahrávalo správcům odlehlých provincií, jejichž podřízenost vůči Konstantinopoli byla pouze iluzorní, a ve skutečnosti měl sultán nad nimi jen malou moc. Do očí bijícím příkladem byl Egypt, který se těšil značné samostatnosti. V jeho čele stál ctižádostivý albánský důstojník Muhammad Alí. Tento „zakladatel moderního Egypta“⁹⁾ se narodil v roce 1769 v thráckém přístavu Kavala, zbohatl na obchodu s tabákem a 8. března 1801 se vylodil v Egyptě ve funkci zástupce velitele albánských jednotek, které přišly bojovat společně s Brity proti Francouzům. Během čtyř následujících let uspěl díky svým schopnostem a intrikám v mocenském boji a roku 1805 byl sultánem jmenován místodržícím (wálím) Egypta. V roce 1807 odrazil invazi Britů a své postavení si definitivně upevnil zlomením moci mamlúků jejich vyvražděním v roce 1811. Od té chvíle neexistovala v zemi opozice, která by mohla ohrozit jeho vládu.

Osobnost Muhammada Alího byla na poměry Orientu zcela výjimečná. Rakouský historik Bertrand Michael Buchmann ho považoval za „osvícenějšího, modernějšího a bohatšího, než byli všichni orientální despotové“,¹⁰⁾ pro německého historika Adolfa Hasenclevera představoval dokonce „vynikající osobnost, jakou Orient nestvořil od časů Süleymana I. Nádherného“.¹¹⁾ Muhammad Alí skutečně tvořil dějiny Blízkého východu tak jako nikdo z jeho současníků a právě díky němu se Egypt „poprvé po více než dvou tisíciletích objevil na jevišti světových dějin provádějící dle svých možností ambiciózní zahraniční politiku“.¹²⁾

Muhammad Alí byl menší podsadité postavy, měl světlé vlasy a živé hnědošedé oči. Při jednáních s cizími diplomaty měl vynikající

⁹⁾ GOMBÁR, Eduard, *Moderní dějiny islámských zemí*, Praha 1999, s. 82.

¹⁰⁾ BUCHMANN, c. d., s. 199.

¹¹⁾ SAUER, Manfred, *Österreich und die Levante 1814-1838*, Diss., Wien 1971, s. 90. (dále jen: SAUER)

¹²⁾ LENGYEL, Emil, *Egypt Role in World Affairs*, Washington 1957, s. 9.

vystupováním. Byl velmi inteligentní, a ačkoliv sám se naučil číst a psát až v pokročilém věku, přikládal vzdělání velký význam. Obdiv k průmyslovému a vědeckému pokroku západu a především schopnost aplikovat tyto znalosti byly na orientální poměry ojedinělé. Jak napsal historik Philip Mosely: „Muhammad Alí byl poevropštělý, jediný muslimský vládce, který věděl, jak spojit západní techniku se sociálními a ekonomickými podmínkami Levanty.“¹³⁾

Od nástupu k moci bylo jeho cílem vybudovat silnou provincii Osmanské říše. Započal s rozsáhlými reformami. Nechal zakládat manufaktury, stavět zavlažovací kanály, školy, loděnice a zefektivnit fungování státní správy. Na pomoc si přivzal bezpočet evropských poradců: lékařů, inženýrů, vědců a dalších odborníků. Naopak řadu Egyptanů poslal na studie do Evropy. Stal se téměř výhradním vlastníkem půdy a určoval výkupní ceny plodin. Celý Egypt byl proměněn v jeden jediný velký „statek“ Muhammada Alího, jehož výroba byla centrálně řízena a chráněna státními monopoly. Byl vybudován nejen politicky silný, ale též ekonomicky prosperující stát. Zanedlouho se roční příjem egyptské pokladny výrazně zvýšil. Na rozdíl od okolních vládců na Blízkém východě však těchto peněz wálí nevyužíval pro vlastní potřebu.¹⁴⁾ Za svůj prvořadý úkol považoval vybudování dobře vyzbrojené a vycvičené armády a loďstva. Tomuto cíli podřídil veškerý život v provincii, příjmy a reformní úsilí.

Cesta k upevnění moci a snaha si ji udržet vedly k potřebě disponovat rozsáhlou vojenskou silou. Během bojů proti francouzské expedici si Muhammad Alí uvědomil výrazný kvalitativní rozdíl mezi armádami západních států a tureckými jednotkami. Proto vojenské reformy svěřil důstojníkům z Evropy, zejména z Francie, jejíž armáda pak sloužila té

¹³⁾ MOSELY, Philip E., *Russian Diplomacy and the Opening of the Eastern Question in 1838 and 1839*, Cambridge 1934, s. 5.

¹⁴⁾ Muhammad Alí nevyžadoval přepych a žil velmi skromně. Šatil se jednoduše a čistě, nenosil žádné šperky, Byl střídmý v jídle a ve vybavení svého příbytku. V roce 1833 šlo z rozpočtu Egypta pouhých 0.95 procenta na výdaje spojené s jeho domácností. Srv. RUSTUM, Asad J., *The Royal Archives of Egypt and the Origins of the Egyptian Expedition to Syria 1831-1841*, Beirut 1936, s. 71.

egyptské za vzor. Do počátku dvacátých let vzniklo kombinací tvrdého výcviku, reorganizací a nákupu moderních zbraní na místní poměry velmi působivé vojenské těleso, a to nejen kvalitou, ale i kvantitou.

Nezbytnost disponovat kvalitní armádou byla zvýrazněna územní expanzí. Po vnitřní konsolidaci Egypta obrátil Muhammad Alí svoji pozornost k přilehlým krajům, jejichž obsazením by vyplnil mocenské vakuum obklopující jeho zemi. V letech 1811-1818 si podmanil Arábii se svatými místy, v rozmezí let 1820-1822 podnikl úspěšné tažení do Súdánu. Tato expanze byla řízena vojenskými a ekonomickými zájmy. Každá země byla vybrána, aby mohla zásobit Egypt zbožím, kterého se v něm nedostávalo. Obsazením přístavů Massawa a Suákin na africkém břehu Rudého moře získal kontrolu nad obchodem mezi Súdánem a Arabským poloostrovem. Mimoto těmito úspěchy a zejména obsazením měst Mekky a Mediny pozvedl lesk a jméno své rodiny. A především jimi stabilizoval i vnitřní poměry Egypta, neboť nejenže tato vojenská tažení přinesla výhody a zisk vládnoucím skupinám (úřednictvo, obchodníci, venkov), ale byly to dokonce právě ony, kdo k těmto výbojům dával podnět.¹⁵⁾

Vlivem Napoleonovy výpravy se po mnoha staletích v evropské společnosti vytvořil nebývalý zájem o Egypt. Jeho překotný vývoj a hluboká proměna po roce 1805 nezůstala nepovšimnuta na panovnických dvorech a v průmyslových kruzích evropských států. Vedle tradičních aspirantů na vojenskou a obchodní dominanci ve Středomoří, jakými byly Velká Británie a Francie, si možnost ekonomické expanze na nově vytvořeném trhu uvědomilo i Rakousko.

Reformy prováděné v zemi na Nilu ukazovaly již na počátku dvacátých let 19. století své výsledky a Egypt byl považován za nadějně odbytíště pro rakouský export. To se odrazilo i ve zprávě Obchodní dvorské komise ve Vídni: „S větší pozorností než dosud musely být sledovány události v

¹⁵⁾ Historik Lawson o tomto jevu hovoří jako o tzv. „buržoazním fenoménu v Egyptě Muhammada Aliho“. Srv. LAWSON, Fred Haley, *The Social Origins of Egyptian Expansionism during the Muhammad 'Ali Period*, New York 1992, s. 147.

Egyptě, kde probíhá obchodní revoluce spojená s revolucí kulturní. Tamní pašové též usilují o reformu školství.“¹⁶⁾ Tato komise se zabírala obchodními zájmy habsburské říše a ve vztahu k Egyptu projednávala záležitosti generálního konzulátu, kterým zde bylo Rakousko zastoupeno.

Do roku 1819 sídlil rakouský generální konzul v Káhiře a v Alexandrii byl zastoupen konzulem. Tehdy došlo k vzájemné výměně působnosti obou úřadů. Tato změna byla vyvolána zvětšujícím se významem Alexandrie, která se stala důležitým obchodním centrem a sídlem Muhammada Alího. Díky těmto okolnostem se generální konzulát v Egyptě stal postupem doby vůbec nejvýznamnějším rakouským úřadem ve východním Středomoří.

Vedle generálního konzulátu a konzulátu byly zřízeny v Egyptě ještě vícekonzulát v Damietě a jednatelství konzulátu v Rosettě. Správní oblast spadající do působnosti generálního konzula v Alexandrii se rozprostírala od afrických držav Muhammada Alího až po Arabský poloostrov. Jeho úkolem bylo hájit obchodní zájmy v dané zemi a pomáhat obchodníkům a námořníkům. Vydával pasy a informoval vládu ve Vídni o místních poměrech. Rakouské konzuláty dokonce disponovaly vzorky výrobků rakouských firem k jejich propagaci. Konzulové byli vybíráni Státní kanceláří a potvrzováni císařem. Nebyli placeni, neboť Metternich nechtěl, aby se z konzulů stali prostí úředníci. V politických záležitostech byl generální konzul přímo podřízen internunciovi, rakouskému zástupci v Konstantinopoli.

V roce stěhování generálního konzulátu byl do jeho čela jmenován Georgo Cavacco. Této funkce se však kvůli opozici některých zaměstnanců úřadu mohl ujmout až o rok později.¹⁷⁾ Během svého

¹⁶⁾ Zpráva Obchodní dvorské komise z 23. září 1823. Srv. BRUSATTI, Alois, *Der österreichische Aussenhandel um 1820*. In: MATIS, Herbert, BACHINGER, Karl, KOLLER, Hildegard, *Betrachtung zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Berlin 1979

¹⁷⁾ Do té doby v této funkci působil od roku 1792 benátský obchodník Carlo di Rosseti. Více k problematice Cavaccova nastoupení do úřadu stejně jako fungování rakouské konzulární správy v Egyptě: AGSTNER, Rudolf, *Von k. k. Konsularagentie zum*

služebního období v Egyptě si Cavacco získal pověst hazardního hráče a spekulanta s rozsáhlými dluhy. Vůči wálímu mohl vystupovat jen velmi opatrně, neboť byl závislým na jeho obchodních a finančních transakcích. Císařským nařízením z 13. června 1825 byl vystřídán Josephem von Acerbi.

Vliv změn v Egyptě byl po roce 1809 zřetelně patrný na rakouském obchodě i lodní dopravě. Samotné obchodní vztahy mezi Rakouskem a Egyptem probíhaly přes Benátky a zejména pak Terst, kde Muhammada Alího zastupoval obchodník Peter Jussuf Bey. V Alexandrii naproti tomu již na počátku dvacátých let působilo na 28 rakouských obchodních domů. Cílem obou stran bylo zvýšit výměnu zboží, což se mimořádně dařilo. Počet rakouských lodí kotvících v Alexandrii obdivuhodně rostl a kolem roku 1825 bylo Rakousko největším obchodním partnerem Egypta. V průběhu let 1839-1847 byl Egypt šestým nejvýznamnějším exportním partnerem terstského přístavu. Export a import dosáhl mezi oběma zeměmi maxima v roce 1836, kdy se z Rakouska vyvezlo zboží za 1,7 milionu zlatých a dovezlo za 6 milionů zlatých, což představovalo téměř dvě třetiny zboží dovezeného z celého východního Středomoří.

Obchod s Egyptem končil pro Rakousko nepřetržitě deficitem a nikdy se nedostal ze záporných čísel. To bylo způsobeno i relativně vysokým přístavním poplatkem (*cottimo*), který byl vybírán v egyptských přístavech a sloužil k úhradě provozu konzulátů. Zboží zatížené tímto clem bylo dražší a méně konkurence schopné. Aby se vyhnuli placení, pluli Rakušané často pod ruskou vlajkou či dávali přednost cizím plavidlům. Snaha o zrušení *cottima* vedla alespoň k jeho snížení ze 2 na 1 procento v listopadu 1822.¹⁸⁾

Österreichischen Generalkonsulat. Österreich (-Ungarn) und Alexandrien 1763-1993, Kairo 1993, s. 29.

¹⁸⁾ K problematice *cottima* blíže viz BEER, Adolf, Die österreichische Handelspolitik im 19. Jh., Wien 1891, s. 398. (dále jen: BEER, Die österreichische Handelspolitik)

Zcela opačnou se jevila situace kolem dovozu egyptského zboží do Rakouska a případného dalšího transferu do Evropy. Oproti jiným státům, které se ucházely o zakázky u Muhammada Alího, měli Rakušané jednu podstatnou výhodu právě v osobě Petera Jussufa. Ten získával z Egypta zboží do komise a mohl jím přímo hradit nakupované zboží, čímž odpadla starost egyptské vlády shánět dostatečnou hotovost a zjednodušil se platební styk. Další výhodou pro rakouské obchodníky byla skutečnost, že drželi přepravu egyptského zboží ve svých rukou, čímž snížili celkové náklady a v konečném součtu i cenu nabízeného zboží. Ve druhé polovině dvacátých let tak bylo možné koupit v Terstu balík bavlny o tři toлары levněji než například v Marseille.

Právě bavlna byla nejvýznamnější komoditou dováženou z Egypta. V roce 1828 byla více než polovina sklizně egyptské bavlny vyvezena právě do Terstu. Dalším, byť ne již tak významným zbožím, bylo plátno, sůl, guma, kadidlo, opium, indigo, datle a perleť. Do Egypta bylo naopak vyváženo zejména dřevo a železo doplněné širokou paletou průmyslových a konzumních výrobků. Mezi ně patřilo sklo, víno, papír, doutníky, mramor a hedvábí. Rakouské výrobky musely soupeřit s často levnějšími výrobky jiných států a nejednou tento boj prohrály. Benátské sklo bylo vytlačováno florentským, rakouské látky nemohly konkurovat levnějšímu dovozu z Francie a Velké Británie, u železných a ocelových výrobků se objevovala švédská a ruská konkurence. Ovládnout trh se Rakušanům podařilo pouze v egyptském Súdánu.

Významné obchodní zájmy v Levantě a zejména v Egyptě byly z počátku spojeny s lehkým průmyslem v Dolním Rakousku. Jednalo se o závody na zpracování bavlny, které tuto surovinu do poloviny třicátých let dovážely právě z oblasti Dolního Nilu. Tento obchod se ovšem neobešel bez problémů. Časté stížnosti od vlastníků továren směřovaly zejména na systém egyptských monopolů zdražujících nabízené zboží a na problematičnost dopravního spojení s Egyptem. Zatímco ani oficiální

podpora Obchodní dvorské komise nemohla změnit nic na situaci ohledně monopolů, podpora ze strany rejdařských firem sídlících v Terstu vedla ke vzniku paroplavební společnosti v roce 1836 – Rakouského Lloydů. Ten získal nejen přízeň úřadů, ale i finančně silných investorů. Mezi nimi co do důležitosti vyčníval bankovní dům Rotschildů. Rok po založení Lloydů byl zahájen provoz mezi Terstem a Alexandrií.¹⁹⁾

Na druhé straně se Muhammad Alí osobně velmi zajímal o dovoz zbraní z Rakouska a možnost výstavby válečných lodí v Terstu pro svoji flotilu. Již v roce 1814 se obrátil na generálního konzula Carla di Rossettiho, zda by mu vídeňská vláda povolila nákup mlýnů na střelný prach a měděných přístrojů ke zřízení rafinérií na ledek. Tato transakce byla uzavřena o rok později. Po roce 1815 již byla jasně patrná snaha wálího o navázání užších vztahů s Rakouskem. Vícekonzul v Alexandrii Franz Champion²⁰⁾ hlásil, že se Muhammad Alí příznivě vyjádřil o rakouském obchodním loďstvu a poděkoval za příznivé přijetí svých plavidel v Terstu. Mimoto vyjádřil přání opět oživit starobylou obchodní cestu z Benátek do Indie a Číny přes Egypt a Rudé moře. Peter Jussuf dokonce předstoupil s touto myšlenkou před příslušné úřady ve Vídni. Z ohledu na politickou stránku věci Státní kancelář tento projekt odmítla a internuncius Rudolf von Lützow toto rozhodnutí podpořil. Domníval se totiž, že by se Rakousko mělo mít na pozoru a nepodporovat již tak známé úsilí Muhammada Alího dosáhnout nezávislosti na Osmanské říši. Lützow radil k tomu, aby byl wálí upozorněn, že pokud si přeje uzavřít transitní dohodu s Vídni, může se tak stát pouze se souhlasem Porty. Konečné záporné stanovisko Vídne mělo svůj původ i v pochybách ohledně možnosti

¹⁹⁾ K zájmu dolnorakouského lehkého průmyslu o Egypt a založení Lloydů blíže viz SAUER, Walter, Schwarz-Gelb in Afrika. Habsburgermonarchie und koloniale Frage. In: K. u. k. kolonial. Habsburgermonarchie und europäische Herrschaft in Afrika, Wien, Köln Weimar 2002, s. 24-25. (dále jen: SAUER, Schwarz-Gelb in Afrika)

²⁰⁾ Franz Champion byl rodilý Teršťan a úřad vícekonzula zastával od roku 1816 do roku 1846.

hospodářského využití této cesty na Dálný východ a obavách z útoků loupežných beduinů v oblasti Suez.

Až do řeckého povstání projevovala rakouská vláda podezřívavost vůči politickým záměrům Muhammada Alího a Lützow byl často upozorňován z Vídně na jeho nespolehlivost a nevypočitatelnost: „Současný místodržící Egypta může být skutečně velmi nebezpečným zájmem Porty. Poté, co se před několika lety zbavil krvavým pučem dosavadních vládců této bohaté provincie, takzvaných mamlúků, dovedl šikovně využít náboženského neklidu wahabitů v Arábii, aby pod skvělou záminkou osvobození svatých poutních míst Mekky a Mediny z jejich jha zvětšil na její úkor (Porty - pozn. M. Š.) svoji vlastní moc skrze dobytí těchto krásných krajů. Tím však ještě neuspokojen vydržuje v Itálii, ve Švýcarsku, ve Francii a ve Švédsku své vlastní agenty, kteří se snaží nejen najmout umělce a řemeslníky jakékoliv národnosti, ale také nakoupit lodě, děla a jiný vojenský materiál. Zároveň se bez přestání stále více a více snaží přivlastnit si výnosný obchod své provincie, a třebaže je stále ještě na oko věrným a oddaným vůči Portě, přece se zdá býti zřejmým, že jeho úsilí je zaměřeno na vytvoření nezávislé existence.“²¹⁾

Tento nedůvěřivý postoj vedl mimo jiné k tomu, že monarchie zakázala vyvážet zbraně do Egypta. Když Peter Jusuf požádal v roce 1820 o jejich nákup v Rakousku, byl odmítnut s odkazem na celkový zákaz vývozu zbraní vzhledem k nepokojům v Neapoli. Stejně Jusuf pochodil o rok později, kdy se vypravil dokonce na kongres do Lublaně s objednávkou Muhammada Alího na 50 000 pušek, několik set děl a rovněž 20 000 dělových koulí. Státní kanceláři bylo podezřelé, na co wálí potřebuje tolik zbraní, jejichž počet výrazně přesahoval jeho potřebu. Jelikož Porta stále ještě bojovala s Alím Pašou z Janiny, Metternich se obával, že by tyto zbraně mohly sloužit k podpoře vzbouřenců. Když internuncius zpravil

²¹⁾ SAUER, c. d., s. 94.

Portu o Jussufově žádosti a jejím zamítnutí, velkovezír se ukázal být velmi potěšen loajálním postojem Rakouska.

Odmítnutím prodeje zbraní Egyptu uvolnil rakouský kabinet cestu Velké Británii a Francii, které nezajímal důvod egyptského zbrojení a ochotně mu vyšly vstříc. Když vypuklo povstání v Řecku, názor Metternicha na Muhammada Alího se změnil a povolil jejich vývoz do Egypta. Tato ochota však již neměla žádné vyhlídky na úspěch v konkurenci s evropskými mocnostmi a samotný wálí nebyl ochoten přezbrojit své jednotky rakouskými zbraněmi.

V roce 1821 se pozornost velmocí opět obrátila k Blízkému východu. Počátkem března překročil Alexandr Ypsilanti řeku Prut a vpadl do Moldávie s prohlášením, že právě nadešel čas k osvobození řeckého národa. Tak byla na jaře 1821 opět otevřena Východní otázka, která měla zůstat jedním z ústředních problémů evropské diplomacie do Metternichovy smrti a ještě dlouho poté. Metternich tou dobou pobýval na kongresu v Lublani a zprvu zprávě o událostech v Řecku nepřipisoval ani on, ani ostatní diplomaté velký význam. Rakouský kancléř opovržlivě hovořil o pouhé „vzpouře ubohé lůzy“. ²²⁾ Zvěsti o masové aktivitě Řeků sice později změnil jeho pohled na vážnost situace, nezměnil se však jeho názor na ni a jeho jediným přáním bylo vítězství sultánových sil nad rebely. Pro Metternicha byla řecká snaha dosáhnout svobody pouze jedním z „mnoha povstání stejně odsouzeníhodných jako těch na Apeninském a Pyrenejském poloostrově“ ²³⁾ a neviděl v ní nic jiného než anarchii a ohrožení trůnu, pořádku a všech starých společenských institucí. Řeckého vlastence považoval za „egejský druh jakobína, polovičního barbara odmítajícího svého legitimního vládce“ ²⁴⁾

²²⁾ CHARMATZ, c. d., s. 103.

²³⁾ BEER, Adolf, Die orientalische Politik Österreichs seit 1773, Prag-Lepzig 1883, s. 271 (dále jen: BEER, Die orientalische Politik).

²⁴⁾ PALMER, c. d., s. 205.

Metternich si přál co nejrychlejší vyřešení vzniklé situace bez cizí intervence. Jeho nejdůležitějším cílem bylo zadržet ruského cara Alexandra I. od unáhlených kroků ve snaze pomoci „trpícím křesťanům“ a nedovolit, aby se malý konflikt rozšířil z Peloponésu do celé Evropy. Dne 14. března se konal rozhovor, ve kterém se Metternichovi podařilo přimět cara, aby setrval na dosavadních principech politiky konzervativních velmocí a oponoval každému povstání vůči legitimnímu vladaři.

Bylo nesporným Metternichovým úspěchem, když zabránil ruské intervenci v Řecku během vlády Alexandra I. Až do carovy smrti se v dopise za dopisem snažil spojit v jeho očích povstání s hrozbou revoluce. Označil ho za „hořící dřevo hozené radikály mezi velmoci a zejména mezi Rakousko a Rusko“.²⁵⁾ František I. mu přispěchal na pomoc varováním ruskému vládcovi, že válka proti suverénnímu panovníkovi by „nahrála do karet lidem, kteří nevěří v žádného Boha a kteří nerespektují ani jeho zákony, ani ty lidské“.²⁶⁾

Rakousko ovlivnilo průběh konfliktu dvěma způsoby. Zatímco se rakouští diplomaté snažili odradit ostatní velmoci od přímého zásahu ve prospěch Řeků, dostalo se sultánovi pomoci i v podobě nepřímé podpory rakouské válečné a obchodní flotily. Válečná plavidla chránila konvoje proti útokům řeckých pirátů, a dokonce se nimi občas střetla, ostatní lodě sloužily k přepravě egyptských jednotek a zásob. V květnu 1824 Cavacco hlásil, že v jednom zásobovacím konvoji o počtu 65 plavidel plula polovina pod rakouskou vlajkou. Tato podpora se ale neobešla bez následků a do roku 1826 bylo více než sto rakouských lodí potopeno Řeky.

Řecké povstání změnilo názor Vídně na Muhammada Alího na celé jedno desetiletí. Muhammad Alí se od počátku konfliktu choval jako vzorný poddaný a na žádost Mahmuda II. v roce 1822 poskytl armádu k pacifikaci Kréty. Obavy z egyptského vládce, do té doby panující v rakouském

²⁵⁾ ANDERSON, M. S., *The Eastern Question 1774-1923. A Study in International Relations*, New York 1966, s. 59.

²⁶⁾ PALMER, c. d., s. 206.

hlavním městě, se tak ukázaly být jako zcela neopodstatněné a vztah k němu byl přehodnocen, což se pozitivně projevilo zejména v obchodní sféře.

Skutečnost, že většina obchodního tureckého loďstva se dostala do rukou povstalcům, nahrávala Rakousku. Jeho flotila se prosadila ve východním Středomoří a zejména v Alexandrii, kam vplouvaly nejčastěji právě lodě s rakouskou vlajkou. Muhammad Alí horečně vyzbrojoval své vojsko, a dokonce nechal koupit několik lodí pro sultána v Rakousku. Hlad po zboží všeho druhu vedl dle zpráv generálního konzulátu v Alexandrii k takovému zvýšení cen, že ty pouze v roce 1822 přilákaly 50 rakouských lodí a dalších 80 plujících pod jinými vlajkami. Obdobný vývoj pokračoval i v následujícím roce. Cavacco dokonce pomáhal wálímu při náboru rakouských námořníků do egyptských služeb, čímž však pobouřil rakouské úřady, ačkoliv ty samy o sobě neměly nic proti podpoře Muhammada Alího a sultána v boji s řeckými povstanci. Zájmy Rakouska v Egyptě zůstaly ve stínu událostí v Řecku a to až do roku 1825, kdy na sebe egyptský místodržící poprvé výrazně obrátil pozornost velmocí.

Mahmut II. nebyl sám schopen dosáhnout vítězství nad řeckými rebely a proto požádal Muhammada Alího o pomoc. Ten prosbě vyhověl a egyptská armáda se pod vedením jeho syna Ibráhíma Paši vylodila v Moreji na jaře 1825 a zcela vyklonila misky vah ve prospěch sultána. Řekové nebyli schopni čelit Ibráhímově skvěle vycvičeným jednotkám a pouze neschopnost tureckého loďstva a osobní nepřátelství jejího velitele Husreva Paši k Muhammadu Alímu zabránily debaklu řeckých sil v následujícím roce. K nedůraznému vedení války ze strany Porty přispěla i činnost sultána v Konstantinopoli. Mahmut II. na nějakou dobu oslabil svoji armádu vyhlazením janičárů a následně se zabýval novými reformami ve vojsku a potlačením reakce více než samotnou válkou v Řecku. Přední znalec Orientu Anton Prokesch k tomuto počínání napsal: „Revoluce uvnitř Osmanské říše učinila z války s Řeky druhořadou záležitostí. Zdá se, že Porta zcela zaměstnána sama sebou ji sleduje sotva

jedním okem.²⁷⁾ V důsledku tohoto přístupu tíha bojů ještě více dolehla na Muhammada Alího, jenž neskryval své rozhořčení a v létě 1826 pohrozil stažením své armády z Řecka.

Tato novina znepokojila Metternicha tím více, že již delší dobu neměl spolehlivé informace o postojích egyptského vládce. Cavacco totiž zastavil přísun zpráv svým nadřízeným ve chvíli, kdy se dozvěděl o svém nahrazení Acerbim. Ten dorazil do Egypta až 19. srpna 1826. Obavy Státní kanceláře tak mohly prohloubit jen kusé zvěsti o špatné hospodářské situaci Egypta, která měla údajně přivodit hospodářské zhroucení provincie a přimět místodržícího ukončit vojenskou angažovanost v Moreji. Metternich pokládal za důležité, aby byly rozpory mezi Muhammadem Alím a sultánem překonány. Vyslal proto v září 1826 do Alexandrie Antona Prokesche, aby wálího od tohoto kroku odradil.

Samotná osobnost Antona Prokesche byla obdivuhodná a pro vztah Rakouska k Orientu velmi důležitá. Tento diplomat se stal vynikajícím odborníkem na Blízký východ a obdivovatelem Muhammada Alího. Ve svých písemnostech vyzdvihoval jeho reformní úsilí a domníval se, že kdyby Mahmut II. spravoval svoji říši tak jako egyptský vládce, posílil by ji a zbavil nebezpečí hrozícího zániku. Oproti mnoha současníkům nepodezíral wálího ze sobeckých plánů na založení arabské říše a vyhlášení nezávislosti, a to dokonce i ve třicátých letech, kdy antagonismus mezi Alexandrií a Konstantinopolí dospěl ke dvěma ozbrojeným střetnutím. Ačkoliv Prokesch poznal Muhammada Alího jako žádný jiný Rakušan, nebyl schopen přesvědčit Metternicha o správnosti svých názorů. Přesto mu kancléř projevoval náklonnost a roku 1834 ho jmenoval vyslancem v Athénách.

Prokesch dorazil do Egypta 5. října 1826. Bylo těžké přimět Muhammada Alího pokračovat ve válce, neboť byl pod tlakem diplomatů ostatních velmocí, zejména Velké Británie a Francie. Jejich zástupci se ho

²⁷⁾ SAUER, c. d., s. 175.

snažili přemluvit ke stažení egyptské armády z Moreje. Wálí se příliš obával intervence velmocí proti Ibráhímu Pašovi v Řecku a byl připraven ponechat sultána jeho osudu, pokud by mu byla přiznána nezávislost. Prokeschovi řekl: „Nechci nic než Egypt. Má přání nejdou dále. Egypt je malá země, leč tak produktivní, že nebýt této války, byla by perlou. Deset let míru a já z ní získám 40 milionů rijálů. Pokud mne necháte pracovat, tato země bude přeměněna do té míry, že kromě čtyř světových velmocí, Anglie, Ruska, Rakouska a Francie, bude Egypt díky svému bohatství tou pátou.“²⁸⁾ A na adresu Rakouska a sultána dodal: „Považuji Rakousko za moudré, a proto Rakousko i já máme v současných nepořádcích před očima tentýž cíl - zachování Turecké říše a myslím si, že kníže Metternich a já máme na mysli stejnou cestu k tomuto cíli. Sultán a já, když jsme skutečně svorní a poctivě spolupracující, se nemusíme obávat budoucnosti a žádného nepřítele. Ale jaký je postoj sultána? Věnoval jsem mu práci mnoha let, vojsko a loďstvo, navíc svého syna, toho, který mu složil k nohám Arábii. On ale učinil díky Husrevu Pašovi vítězství mého syna zbytečnými, a že můj syn ještě nepadl, toť věru není zásluha Husreva Paši.“²⁹⁾ Zdálo se, že Rakousko přišlo příliš pozdě, než aby mohlo výrazněji ovlivnit jeho postoj. Prokesch s Acerbim a s podporou nového internuncia Franze Xavera barona Ottenfelse měli za úkol udržet egyptského vládce i nadále v konfliktu. Do jaké míry byla jejich role v tomto směru rozhodující se lze jen dohadovat, zvláště když během zimy pobýval Prokesch v Horním Egyptě a do Alexandrie se vrátil až na jaře 1827, kdy již byl Muhammad Alí připraven na další tažení. Velká Británie a Francie totiž nebyly ochotny podpořit wálího odstředivé tendence a zajít příliš daleko. Naopak Metternich prostřednictvím barona Ottenfelse přesvědčil sultána, aby vyslyšel námitky egyptského vládce. Husrev Paša

²⁸⁾ MARSOT, Afaf Lutfi al-Sayyid: *Egypt in the Reign of Muhammad Ali*, Cambridge 1984, s. 214.

²⁹⁾ PROKESCH-OSTEN, Anton Grafen von, *Mehmed-Ali, Vize-König von Aegypten. Aus meine Tagebuche 1826-1841*, Wien 1877, s. 7.

byl odvolán a vyhnán do Malé Asie. V březnu přivedl turecký admirál Tahir Paša velkou flotilu 19 trojstěžníků do Alexandrie, kde byly na náklady wálího vybaveny vším potřebným a v dubnu odpluly k řeckému pobřeží. Roztržka mezi Konstantinopolí a Alexandrií byla zažehnána.

Během svého pobytu se Prokesch s Muhammadem Alím spřátelil a rakouskému diplomatovi se podařilo vybudovat na egyptském dvoře jistý vliv. Po jeho odjezdu však Acerbi nebyl schopen tento vliv dále rozvíjet a co hůř, dostal se do rozporů s egyptským místodržícím, které přetrvávaly až do odjezdu rakouského generálního konzula ze země. Když si později vyžádaly zájmy vyšší politiky odpovídající zastoupení u Muhammada Alího, vyslala Státní kancelář Prokesche do Egypta znovu, neboť Acerbi nebyl mužem na svém místě. Přesto byly vztahy na nejvyšší úrovni mezi oběma zeměmi dobré. K tomu napomáhala i skutečnost, že mezi nimi neexistovaly žádné třecí plochy. Pouze v záležitostech nižšího významu musel generální konzul často bojovat proti administrativním opatřením egyptských úřadů, které často hrozily okleštěním výsad Evropanů v Egyptě.

Dobytím Athén Ibráhímem Pašou v létě 1827 se situace Řeků dramaticky zhoršila a zdálo se, že budou k Metternichově radosti poraženi. Ovšem naneštěstí tomu bylo zabráněno zásahem zvenčí. Snaha rakouského kancléře zabránit ruské intervenci uškodila jeho pověsti v Petrohradě na konci života Alexandra I. Náhlé úmrtí tohoto panovníka v prosinci 1825 a nástup Mikuláše I. na ruský trůn pak ještě zhoršily Metternichovy vyhlídky na zachování míru. Rusko začalo projevovat zvýšenou aktivitu ve Východní otázce a vyhrocovalo své vztahy k Osmanské říši. Situaci komplikovala i silná averze nového cara vůči rakouskému kancléři. V jeho pohledu na Řeky se také odráželo silné náboženské cítění a „strašák revoluce“, kterým Metternich tak často děsil jeho předchůdce, neměl na Mikuláše I. žádný vliv. Když mu nebylo ochotno vyjít vstříc Rakousko, rozhodl se získat spojení Londýna, jenž z obav před samostatnou akcí Ruska nabídnutou alianci přijal. Na jaře 1826 vyslal britský ministr

zahraničí George Canning vévodu Wellingtona do Petrohradu, aby s carem projednal řešení řecké otázky. Výsledkem jejich setkání byl podpis petrohradského protokolu ze 4. dubna, na jehož základě mělo Řecko získat autonomii v rámci Osmanské říše.

Metternich byl nepříjemně překvapen a o protokolu hněvivě mluvil jako o „návrhu smlouvy k zločinu“³⁰⁾ a „slátanině hemžící se lžemi a nejasnostmi“.³¹⁾ Mělo to být ale pouze první z mnoha zklamání jeho politiky v následujících osmnácti měsících. Zanedlouho ho postihla další rána v podobě přistoupení Francie k britsko-ruskému spojení. Dne 6. července 1827 tyto tři velmoci podepsaly smlouvu v Londýně. Její podmínky byly de facto totožné s těmi v protokolu až na několik tajných článků a klauzuli, že kdyby jedna z válčících stran odmítla souhlasit s příměří, měly velmoci vynaložit společné úsilí k jeho dosažení. Tato dohoda znamenala zásah do vnitřních záležitostí Osmanské říše a setkala se u sultána s odmítavou reakcí. Intervence tří velmocí v Řecku byla na spadnutí.

Práce rakouského kancléře ležela v troskách a jak poznamenal rakouský historik Richard Charmatz: „Kníže ihned poznal, že během napoleonských válek zrodivší se aliance byla s konečnou platností zničena, že jeho systém ztratil veškerou svoji získanou sílu. Jeho ideje nebyly již více brány v úvahu a jeho osobní vliv již nic neznamenal. Po mnoha letech vítězství naplnily tyto rány osudu srdce starého státníka skličující malomyslností.“³²⁾ Vůdčí role Metternicha v Evropě, které se těšil od vídeňského kongresu, byla nenávratně ztracena.

Metternich odmítl podpořit jakékoliv opatření posilující pozici Řeků a umožňující vyvinout nátlak na Portu. Proto Rakousko k dohodě z Londýna nepřistoupilo a setrvalo raději v izolaci. Když mu francouzský velvyslanec ve Vídni Laferonnais řekl, že jediným důvodem podepsání londýnské

³⁰⁾ CHARMATZ, c. d., s. 108.

³¹⁾ SRBIK, Heinrich von, Metternich. Der Staatsmann und der Mensch, Band I., München 1925-1954, s. 631.

³²⁾ CHARMATZ, c. d., s. 108.

smlouvy bylo spoutání Ruska a zabránění jeho samostatnému jednání, a tím i samotné válce, odvětil mu Metternich: „Jste spoutáni a válka bude následovat.“³³⁾ Aplikace donucovacích prostředků se mu jevila značně nebezpečnou, neboť dle jeho názoru dříve či později musela vést ke katastrofě. A ta skutečně přišla v podobě zničení egyptsko-tureckého loďstva u Navarina 20. října 1827. Ve Vídni zavládlo zděšení. František I. tuto „bitvu“ nazval „úkladnou vraždou“ a Metternich se k ní vyjádřil, že „by vyhlášení války bylo stokrát lepší než tento stav“.³⁴⁾ Když se Velká Británie a Francie z celé záležitosti raději stáhly a ponechaly carovi volnou ruku v jejím řešení, možnost vypuknutí války se změnila na jistotu.

Metternich se však odhodlal ještě k poslednímu zoufalému pokusu zachránit mír. Navrhl klid zbraní a zahájení rozhovorů mezi Konstantinopolí a Řeky. Rakousko a Prusko měly sehrát roli prostředníků mezi Portou a spojenci. Ale veškeré diplomatické prostředky již byly vyčerpány a bojechtivost Ruska a zatvrzelost Turecka vedly k ozbrojenému konfliktu.

Když Rusko v roce 1828 konečně vyhlásilo Turecku válku, snažil se Metternich stát mimo hlavní tok událostí tak dlouho, jak jen to bylo možné, a se zadostiučiněním sledoval potíže ruské armády na Balkáně. V jejich důsledku se Petrohrad nakonec rozhodl uzavřít s Osmanskou říší mír na základě pro ni velmi příznivých podmínek. Drinopolský mír z 14. září 1829 ponechal řešení řecké otázky konferenci velmocí, Turecko utrpělo územní ztráty pouze na Kavkaze, což nemohlo Rakousko vážněji znepokojit. A třebaže Metternich považoval z principu tuto smlouvu za těžkou ránu turecké moci, musel být spokojen s vyústěním událostí. Jeho aktivita na londýnské konferenci při projednávání otázky vzniku samostatného řeckého státu byla téměř nulová. Rakousko stálo stranou a Řecko se dočkalo uznání z jeho strany 30. září 1832.

³³⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 13.

³⁴⁾ SRBIK, c. d., s. 631.

Samotný Muhammad Alí považoval další prodlužování konfliktu za neplodné a v den oznámení porážky napsal Ibráhímovi dopis, ve kterém mu nařídil stáhnout se do vnitrozemí a nepodnikat žádné nepřátelské akce proti Řekům. Dne 9. srpna 1828 podepsal admirál Codrington s wálím tzv. alexandrijskou konvencí o odchodu egyptských jednotek z Řecka.

Rakousko upustilo od dalšího povzbuzování Muhammada Alího k boji a na jeho jednání s admirálem Codringtonem o stažení egyptských jednotek neměl Acerbi žádný vliv. Následující období v rozmezí let 1828 až 1830 lze bezesporu považovat za období, kdy vztahy mezi Egyptem a Rakouskem dosáhly nejlepší úrovně a byly velmi přátelské. To se odrazilo i na výměně darů. Wálí poslal císaři žirafu a byl za to vídeňským dvorem obdarován 17 bednami luxusního zboží rakouské provenience. Z rakouské strany však nešlo pouze o prokázání pocty, ale i o reklamní akci. K této výměně se připojil i Metternich a nechal poslat místodržícímu Egypta několik set láhví vín, za což byl zpětně obdarován dvěma arabskými hřebci, dvěma šálami z kašmíru, zlatem protkávanými indickými látkami a nákladem moka kávy.³⁵⁾

Tyto velmi přátelské vztahy ale již nemohly pomoci obchodu s válečným materiálem, neboť potřeby egyptské armády byly pokryty francouzskými a britskými dodávkami. Přesto se v roce 1826 dotázal Muhammad Alí prostřednictvím Prokesche do Vídně, zdali by mohl v Rakousku nechat postavit válečné lodě a nakoupit zbraně. Tuto žádost opakoval i v následujícím roce u Acerbiho. Jinak ale byla šance rakouských zbrojařských firem proniknout na obsazený a nasycený trh minimální.

Neúspěch ve válce s Řeky přinesl zhoršení vztahů mezi Muhammadem Alím a Mahmudem II. Tato skutečnost byla velmi důležitá pro vývoj Východní otázky v dalších 15 letech a málem přivedila rozpad Osmanské říše. Sultán přislíbil wálímu za pomoc ve válce proti Řekům Sýrii, Adanu a Krétu. Egyptský vládce ale obdržel pouze Krétu, kterou pacifikoval již

³⁵⁾ Blíže k této pozoruhodné výměně: SAUER, c. d., s. 244.

v letech 1822-1824. Ostatní provincie mu Porta odmítla vydat a tento krok odůvodnila neúspěchem Ibráhímovy expedice. Ve skutečnosti byl hlavním důvodem strach z přílišného posílení moci jejího vazala.

Muhammad Alí obětoval v boji s řeckými povstalci loďstvo, část pozemní armády a ohrozil život svého syna, aniž by za to obdržel slíbená území. Dosáhl pro svého suveréna velkých vítězství na Arabském poloostrově, v Súdánu a v Moreji, aniž by byl náležitě odměněn. Cítil se zrazen a odmítl se s daným stavem smířit. Započal s obnovou loďstva a armády. Válečná plavidla již nemusel draze dovážet z Rakouska a jiných zemí, ale stavěl je ve vlastních loděnicích. Skupoval zbraně a válečný materiál. Egypťské vojsko bylo plně zaměstnáno novými odvody a manévry. Wálí již nebyl ochoten obětovat nové jednotky podporou sultána a v roce 1828 mu odmítl poskytnout 15 000 vojáků na válku proti Rusku. V následujícím roce si dokonce vyžádal od většiny tureckých velitelů v egyptských službách složit slib věrnosti pro případ tureckého útoku, což se blížilo zradě. To, co mu bylo odepřeno, chtěl nyní získat silou zbraní.

Touha Muhammada Alího po získání Sýrie byla zcela pochopitelná. Její strategická poloha chránila Egypt před nenadálým útokem z Asie a sama o sobě byla dobře chráněna na severu pohořím Taurus, kde by útočící armáda mohla k pochodu využít pouze jednu či dvě silnice klikatící se horskými průsmyky. To by nejen zpomalilo její postup, ale dovolovalo protivníkovi ji napadnout v pro něj nejvýhodnější okamžik. Vláda nad Jeruzalémem, jedním ze svatých míst, by zvýšila prestiž Muhammada Alího v islámském světě, podobně jako opanování Damašku.

Především však wálímu šlo o zvětšení jeho příjmů. Sýrie a Egypt byly v té době ekonomicky na sobě navzájem závislé. Sýrie zásobila Egypt bezpočtem surovin a výrobků a naopak nabízela nekonečné možnosti pro uplatnění monopolů již zavedených v Egyptě. Wálí by obsazením této provincie získal více finančních prostředků, muže pro armádu a bohaté zásoby dřeva pro stavbu lodí, které by již nemusel draze dovážet z Terstu.

O dobytí Sýrie hovořil s britským generálním konsulem již v roce 1812, ale tehdy ještě nebyl dostatečně silným, aby ji vytrhl ze sultánových rukou. Na počátku třicátých let se poměr sil mezi ním a Mahmudem II. obrátil. Zatímco turecká armáda byla dočasně oslabena likvidací janičárů, egyptské jednotky na tom byly lépe než kdykoliv předtím a jejich stav dával zapomenout na neúspěšné řecké tažení. Muhammad Alí se také mohl spolehnout na talent Ibráhíma Paši, kterého jmenoval velitelem svých vojsk.

Neúspěchem naopak skončila snaha získat diplomatickou podporu jedné z velmocí pro nadcházející konflikt. Na podzim 1829 navrhl francouzský generální konsul Drovetti společný francouzsko-egyptský útok na Alžír, Tunis a Tripolis, tedy území pod sultánovou svrchovaností. Tato nabídka byla jasným důkazem důležitosti, kterou Francie přikládala Muhammadu Alímu. Ten sice nestál o zábor severní Afriky, ale přijetím tohoto návrhu se mu otevírala možnost spojení s Francií. Celý plán nakonec nebyl uskutečněn kvůli opozici Velké Británie, neochotě sultána ponechat dobytá území Francii a jejímu spojenci a wálího velkým požadavkům na francouzské subsidie. V březnu 1830 jednání mezi ním a Paříží skončila. Překvapivě se i nyní Muhammad Alí těšil důvěře Vídně. Metternich mu totiž nepřisuzoval v tomto plánu iniciativu: „Zvěst, že vícekrát Egypta měl jako první učinit návrh na expedici proti Alžíru a ostatním barbarským státům, byla zcela smyšlená. Byla to francouzská vláda, která jako první vznesla tuto otázku, víme to ze spolehlivých zdrojů.“³⁶⁾ Až válka proti sultánovi vzala Muhammadu Alímu sympatie, které k němu mohl rakouský kancléř pociťovat.

V listopadu 1831 překročil Ibráhím Paša Sinajskou poušť a oblehl pevnost Akku. Oficiálním důvodem pro egyptský vpád byla záležitost správce Akky Abdulláha Paši, který nechal na svém území přepadat egyptské karavany a dovolil se zde usazovat egyptským zemědělcům

³⁶⁾ LACHMAYER, c. d., s. 22.

prchajícím z pozemků Muhamada Alího, čímž mu způsobil nemalé škody. Wálího opětovné požadavky na jejich navrácení zůstaly nevyslyšeny.

V odborné literatuře se lze dočíst, že egyptský vládce povstal proti sultánovi.³⁷⁾ Tento názor je mylný, byť pochopitelný, neboť vyplývá ze snahy zjednodušit průběh událostí té doby. Muhammad Alí sice musel vědět, že útok na Abdulláha bez sultánova souhlasu není ničím jiným než porušením zákonů Osmanské říše, ale v každém případě si nepřál otevřený konflikt s Mahmudem II. a domníval se, že svými argumenty nejen ospravedlní svůj postup, ale získá i Sýrii.

Tento odhad byl špatný. Takové řešení celé záležitosti neodpovídalo despotické povaze Mahmuda II., která se mimo jiné vyznačovala rozhodností, tvrdostí a krutostí. Tento sultán byl bezpochyby jednou z nejvýznamnějších osobností v čele Osmanské říše v 19. století. Období jeho vlády bylo protkáno snahou o centralizaci a regeneraci Turecka. Reformní úsilí však naráželo v Konstantinopoli na větší překážky než v Alexandrii, kde vůči němu neexistovala mocná opozice konzervativně smýšlející společnosti. Proto třebaže byl Mahmut II. bezpochyby ovlivněn činností a reformami Muhammada Alího v Egyptě, nikdy nedosáhl takových úspěchů.

Mahmudova averze vůči wálímu byla logická, neboť tento sultán se po celou dobu své vlády snažil „rozdrtit různé síly v Osmanské říši, ať janičáry či příliš mocné vicekrále, kteří bránili všemocnosti centrální moci“.³⁸⁾ Muhammad Alí byl v sultánových očích příliš silným a nezávislým a představoval hrozbu. Dle americké historičky Marsotové si chtěl Muhammad Alí zajistit tažením proti wahabitům prestiž a náklonnost sultána, stejně tak jako pověst nejsilnějšího muže v arabském světě, čili věhlas, který mu mohl dopomoci k získání jisté autonomie.³⁹⁾ Pochopitelně

³⁷⁾ Srv. GOMBÁR, c. d., s. 115; POUJOULAT, Baptistin, *Geschichte des Osmanischen Reichs*, Leipzig 1853, s. 280.

³⁸⁾ CLAYTON, c. d., s. 13.

³⁹⁾ Srv. MARSOT, c. d., s. 198.

efekt tohoto snažení byl zcela opačný a tyto úspěchy ještě zvětšily touhu Mahmuda II. po wálího odstranění.

Vztah mezi oběma muži nikdy nebyl ideální. Od nástupu v Egyptě se Muhammad Alí setkával se snahou Konstantinopole oslabit jeho moc a měl vážný důvod sultánovi nedůvěřovat. Již v roce 1806⁴⁰⁾ musel čelit plánu na své přemístění do Soluně, v roce 1813 měl být dokonce sesazen. Krátce po vyvraždění janičárů v roce 1826 se sultán vyjádřil výhružně právě na adresu egyptského vládce a tato skutečnost nebyla v Alexandrii neznámá. V roce 1829 se Mahmut II. pokusil rozeštvat Muhammada Alího s Ibráhímem Pašou, když právě jeho namísto otce jmenoval pašou Mekky. Jednalo se o nejvznešenější post v Osmanské říši a jeho udělení Ibráhímovi mělo wálího urazit. Jistý generál Beillard po návštěvě Turecka napsal o vztahu sultána k egyptskému vládci: „Cílem Porty je nechat zbytečně vyčerpat vicekrálovy finance, jednotky a obyvatelstvo, aby tak byla oslabena a anulována jeho samotná moc.“⁴¹⁾

Průvodním jevem tohoto nepřátelství bylo i protěžování odpůrců Muhammada Alího, ke kterým patřil mimo jiné i Abdulláh Paša⁴²⁾ a především Husrev Paša. Tento vysoký hodnostář byl již sedmdesátiletým, ale přesto velmi činorodým politikem na dvoře Mahmuda II.. Dle znalce místních poměrů sira Henryho Bulwera „byl tento chytrý, odvážný, nevzdělaný barbar připraven utopit, otrávit či stít každého muže v Říši, pokud to bylo nezbytné pro prosazení záměrů jeho samého či jeho pána“.⁴³⁾ Husrev Paša v roce 1805 díky intrikám Muhammada Alího přišel o post správce Egypta a musel se vrátit do Konstantinopole. Od té doby byl jeho nesmiřitelným a nejdůležitějším odpůrcem. Na počátku prvního turecko-

⁴⁰⁾ Za vlády sultána Selima III. Mahmut II. vládl v letech 1808 až 1839. Srv. PALMER, c. d., s. 287.

⁴¹⁾ Tento postřeh byl zcela správný. Například tažení proti wahabitům bylo podniknuto na příkaz z Konstantinopole a mělo oslabit wálího bojeschopnost. Srv. MARSOT, s. 198.

⁴²⁾ Po dva roky před vojenským zásahem v Sýrii si Muhammad Alí bezúspěšně stěžoval v Konstantinopoli na počínání Abdulláha Paši. Mahmudovi II. však vyhovovala aktivita správce Akky proti zájmům egyptského vládce a neměl důvod do sporu zasahovat. Srv. PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 17.

⁴³⁾ CHIROL, Valentine, *The Egyptian Problem*, London 1920, s. 8.

egyptského konfliktu tak existovala dvě uskupení stranící sultánovi či wálímu a soupeřící o moc a vliv v Osmanské říši.

Reakce Mahmuda II. na vpád egyptské armády do Sýrie nemohla být jiná než negativní. Po ukončení příprav na válku byl na konci dubna 1832 Muhammad Alí prohlášen za zrádce, sesazen z funkce místodržícího v Egyptě a zbaven všech hodností. Turecká armáda byla vyslána porazit Ibráhíma Pašu. Ten 27. května po šesti měsících obléhání dobyl Akku a vydal se na sever vstříc tureckým jednotkám. Do konce července nad nimi dosáhl velkých vítězství u Homsu a v průsmyku Bejlan. V dalším postupu mu nezabránil nepřítel, ale vlastní otec, který se zdráhal využít těchto úspěchů z obavy, že by ohrožení Konstantinopole mohlo vyvolat intervenci velmocí.

Na počátku třicátých let byly velmoci zaměstnány bouřlivými událostmi v Belgii, Polsku a Itálii a pro jejich politické špičky stál Blízký východ na okraji zájmu. Proto byl znepokojivý vývoj uvnitř Osmanské říše sledován s jistou lhostejností a nastalý konflikt mezi sultánem a jeho poddaným nebyl dlouho brán v potaz. Pro Metternicha nebyla válka v Sýrii ničím jiným než „vzpourou jednoho guvernéra proti svému suverénovi, jedna rodinná hádka, místní revolta, divadlo odehrávající se v hranicích Asie a mohamedánské Afriky“.⁴⁴⁾ Až teprve ve chvíli, kdy na přelomu let 1832-1833 stálo Turecko nad propastí, obrátila Evropa svoji pozornost zpět k nemocnému muži a pokusila se zachránit ještě to, co se zachránit dalo.

V zimě a na jaře 1832 byla víra v rychlé vítězství Porty povinností a diplomaté v Konstantinopoli tuto víru sdíleli nebo alespoň předstírali. Ke smíru neradil nikdo, neboť se nechtěl znelíbit sultánovi. Zastávat tento postoj však nebyl pro cizí diplomaty takový problém, neboť všeobecně panoval mylný odhad sil egyptského vládce a i po jeho vítězství u Homsu panovala v Konstantinopoli důvěra v ujištění Porty o její vojenské převaze. Rovněž vídeňský kabinet setrval v tomto omylu, navíc podpořeném špat-

⁴⁴⁾ BOURGEOIS, Emile, Manuel historique de politique étrangère, Paris 1926, s. 95.

ným úsudkem Acerbiho, jenž informoval rakouskou vládu o nedostatku financí a nespokojenosti obyvatelstva a očekával každým okamžikem zhroucení vlády Muhammada Alího. Dle jeho názoru byl vpád do Sýrie loupežným tažením za poklady, které se údajně měly skrývat v Akce: „Nejdůležitější v celé záležitosti je existence pokladnice u Abdulláha Paši, které se má Ibráhím Paša zmocnit. Dvacet milionů talérů by bylo dost. S tolika penězi by Muhammad Alí učinil velké věci.“⁴⁵⁾ Zvěsti o špatné situaci wálího nebyly pravdivé a snaha přisoudit útoku egyptské armády na Abdulláha Pašu loupežný charakter byla zcela chybná. Rakouská vláda však ráda těmto pro ni tak příznivým informacím věřila. Bylo příznačné, že radám a závěrům Antona Prokesche von Osten,⁴⁶⁾ jenž od samého počátku líčil správný obraz poměru sil a byl jednoznačně pro smírné urovnání, nebyla přikládána žádná váha. Metternich jednoduše podcenil nastalý konflikt. Nepovažoval v této době turecko-egyptskou otázku za velký a důležitý politický problém, nýbrž za vnitřní záležitost Osmanské říše.

Rakousko stálo jednoznačně na straně sultána. Dle Metternicha neospravedlňovaly přečiny Abdulláha Paši Muhammada Alího k porušení míru. Co mu vadilo nejvíce byla skutečnost, že se egyptský útok odehrál bez Mahmudova souhlasu a dokonce proti jeho vůli. Výboj odmítl jako ohrožení legitimního uspořádání v Orientu. Snažil se, podobně jako ve válce s Řeky, podpořit Turecko dle možností podunajské monarchie. I v této chvíli byla tato pomoc spíše symbolická, neboť účinnější podporu vzhledem ke své poloze a prostředkům Rakousko poskytnout nemohlo. Když došlo k povstání v Bosně, nabídl se do role prostředníka. Podezřelé osoby snažící se odplout z Dalmácie do Egypta nedostaly výjezdní povolení. Jeden egyptský plukovník byl dalmatským guberniem dokonce internován.

Tato pomoc byla ale limitována i samotnými zájmy habsburské říše v Orientu. Rozsáhlá aktivita rakouských obchodníků nedovolovala zastavit

⁴⁵⁾ RUSTUM, c. d., s. 28.

⁴⁶⁾ 24. května 1830 byl Anton Prokesch povýšen do rytířského stavu a získal predikát von Osten.

obchodní výměnu s Egyptem. Turecká žádost, aby se rakouské lodě vyhýbaly egyptským přístavům, tak nemohla být vyslyšena a stejně tak rakouské úřady odmítly uzavřít rakouské přístavy egyptským plavidlům. Rakousko neprojevalo ani ochotu k hospodářským sankcím proti Muhammadu Alímu.

Zcela nemožné bylo pro kabinet ve Vídni vyhovět přání tureckého vyslance a zabavit válečnou brigu, která byla právě ve výstavbě v terstských loděnicích pro egyptského vládce. Třetina rakouského obchodního loďstva vplouvala do egyptských přístavů a v případě odvetných opatření Muhammada Alího za zabavení brigy by rakouští poddaní utrpěli nemalé škody. Oficiálně odmítlo Rakousko tureckou žádost prostřednictvím svého internuncia s vysvětlením, že nemůže dojít k zabavení dotyčného plavidla, neboť v té době⁴⁷⁾ nebyla ještě Portou oficiálně vyhlášena válka Muhammadu Alímu.

Stejná mírnost vůči wálímu byla uplatněna v případě internace dvou rakouských lodí snažících se vplout do tureckého přístavu pod egyptskou bloádou. Acerbi vznesl u Muhammada Alího protest a poukázal na skutečnost, že náklad byl vyroben v zemi, pod jejíž vlajkou plula i příslušná plavidla. Dvorská komora ve Vídni z obavy, že přílišná snaha o nápravu by mohla vážně narušit vztahy s Egyptem, tento protest nepodpořila. A přestože Státní kancelář trvala na zákoně, že „vlajka kryje náklad“, nebyla již tak zásadová v jeho vymáhání. Nakonec vše skončilo smírně, neboť Muhammad Alí obě lodě propustil.

Opatrnost rakouských úřadů byla příznačná pro celý konflikt. Sám Metternich neměl žádné pochopení pro velkolepá, leč zbytečná opatření. Acerbi by rád následoval příkladu odvolaného ruského konzula a také demonstrativně odcestoval z Alexandrie. Toto řešení však nepřipadalo v žádném případě v úvahu. Rusko zde na rozdíl od Rakouska nemělo tak rozsáhlé obchodní zájmy a rozsáhlý majetek. Vysoký počet rakouských

⁴⁷⁾ Odpověď byla tlumočena v první polovině května. Srv. SAUER, c. d., s. 280.

poddaných žijících v zemi na Nilu nutil Státní kancelář k opatrnosti. Často vznášený názor, že Metternich nebral při prosazování své politiky ohled na záležitosti hospodářské povahy přinejmenším v tomto případě neobstojí. Dokonce když se sám císař František I. dotázal kancléře, zda by skutečně neměl být následován příklad ruského konzula, dočkal se zamítavé odpovědi. Metternich neviděl žádný důvod k takovému kroku.

Porážky tureckých zbraní snižovaly optimismus panující v Konstantinopoli a vedly sultána na konci roku 1832 k rozhodnutí vyslat diplomata Namika Pašu⁴⁸⁾ do Londýna s žádostí o pomoc proti až příliš silnému vazalovi. Namik Paša cestoval přes Vídeň a setkal se zde se skeptickým Metternichem. Ten vyjádřil pochyby vůči sultánovým plánům a varoval Namika před unáhlenou akcí Porty: „Být na místě sultána, zeptal bych se sám sebe: Mám prostředky k vyhnání Egyptanů ze Sýrie? Pokud ano, pak bych neváhal ani okamžik tak učinit. Pokud ne, pak bych nedával v sázku osud říše, nýbrž bych s Muhammadem Alím vyjednával.“⁴⁹⁾ „Tomu se přiči sultánova povaha,“ odvětil Namik Paša, „též když věří, že disponuje náležitými prostředky.“⁵⁰⁾ Ovšem to, co řekl o sultánových prostředcích, knížete příliš neuklidnilo. Metternich vůbec nesdílel přesvědčení tureckého posla, že sultánova armáda Ibráhíma Pašu porazí. Na rozdíl od Namika nevěřil ani v možnou pomoc od britské vlády. Poradil mu pouze, aby ji požádal o nerespektování egyptské vlajky na válečných plavidlech, která tak měla být považována za pirátskou.

Metternichovy obavy se naplnily a Velká Británie nepomohla sultánovi vysláním válečného loďstva do východního Středomoří. Byla v této době plně zaměstnána děním v Portugalsku a v Nizozemí a volební reformou. Události na Blízkém východě pro ni znamenaly jen okrajovou záležitost. Někteří členové kabinetu, včetně ministerského předsedy hraběte Greye,

⁴⁸⁾ Již počátkem listopadu odjel do Londýna za stejným účelem turecký chargé d'affaires ve Vídni Mavrojeny. Srv. ANDERSON, c. d., s. 79.

⁴⁹⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 25.

⁵⁰⁾ Tamtéž.

pokládali zhroucení Osmanské říše za nevyhnutelné. Ministr zahraničí Henry John Temple lord Palmerston chtěl alespoň poskytnout sultánovi morální podporu a postupovat společně s Rakouskem, ale ani s touto iniciativou ve vládě neuspěl.

Na podzim roku 1832 byl Muhammad Alí roztrpčen neúspěchem vyjednávání s Portou. Od vítězství u Bejlanu se snažil o uzavření míru a požádal Francii a Rakousko, aby se ujaly role prostředníků. Veškeré mírové návrhy byly ovšem v Konstantinopoli chápány pouze jako důkaz slabosti egyptského vládce a utvrzovaly ji ve správnosti úmyslu vyřešit vše silou. Wálí se proto rozhodl nechat opět promluvit zbraně. Ibráhím Paša 21. prosince 1832 zničil v bitvě u Konye poslední akceschopnou tureckou armádu a získal kontrolu nad celým sultánovým panstvím v Asii. Naštěstí pro Mahmuda II. byl další postup egyptského vojska opětovně zastaven Muhammadem Alím.

V první den roku 1833 dorazila k sultánovi zpráva o odmítavém stanovisku Londýna pomoci mu vysláním válečných plavidel a 20. ledna obnovil Ibráhím Paša po krátké pauze své tažení. Porta byla odkázána pouze sama na sebe. Nemohla očekávat pomoc ze strany námořních velmocí a rakouské loďstvo bylo příliš nedostatečné k boji s egyptským. Vláda ve Vídni nebyla ochotná se aktivně vměšovat do konfliktu, v každém případě ne sama. Metternichův návrh, aby Velká Británie spolupracovala s třemi východními mocnostmi, však byl odmítnut. Přes společný názor na další existenci Osmanské říše byla spolupráce mezi kancléřem a Palmerstonem ztížena odlišnými postoji k událostem v Belgii a Portugalsku a osobními ambicemi každého z nich. Zřejmé rozpory mezi liberálními a konzervativními státy, tedy Velkou Británií a Francií na jedné a Rakouskem, Pruskem a Ruskem na druhé straně, a britská pasivita zabránily společné akci na Blízkém východě a umožnily samostatný postup Petrohradu.

Mikuláš I. jen pár dní po podepsání drinopolského míru učinil obrat ve vztahu k Turecku. Obdržel zprávu tzv. komise sedmi, která se zabývala dalším směřováním ruské zahraniční politiky v Orientu. Dospěla k názoru, že kdyby došlo k dělení Osmanské říše, Rakousko by požadovalo zisky na Balkáně, Velká Británie Egejské ostrovy a Krétu a Francie Egypt. Rusko by tak získalo tři mocné sousedy namísto jednoho slabého. Náhlý kolaps Turecka mohl „přivést Rusko do války, Rakousko do podunajských knížectví a Velkou Británii a Francii do Černého moře“.⁵¹⁾ Na válku v Petrohradě nejenže nikdo nepomýšlel, špatná finanční situace země ji dokonce vylučovala. Mikuláš I. se proto rozhodl přinejmenším načas opustit politiku Kateřiny Veliké a smířil se s existencí jižního souseda přinejmenším do doby, kdy bude mít dostatek sil ho definitivně zničit.

Mikuláš I. pohlížel na vzestup moci Muhammada Alího s obavami. Podezřívával ho ze snahy sesadit sultána a získat vládu nad celou říší. Tím by ale ze slabého souseda, jenž nemohl Rusko vážněji ohrozit, vznikl mocný nepřítel díky nespornému géniu egyptského vládce, který již prokázal při reorganizaci Egypta. Proto car neváhal a vyslal do Konstantinopole a Alexandrie generála Nikolaje Nikolajeviče Muravjeva, aby zde prosazoval zájmy sultána a varoval Muhammada Alího před postupem na hlavní město. V Konstantinopoli Muravjev tlumočil carovu nabídku vyslání ruských jednotek k obraně města, později 14. ledna předložil v Alexandrii Muhammadu Alímu žádost o okamžité zastavení postupu Ibráhíma Paši a ukončení vzpoury vůči sultánovi, jinak měl car v plánu poskytnout Portě veškerou potřebnou pomoc. Když se ho Muhammad Alí dotázal, co má dělat, aby vyhověl přáním „svého přítele, cara“,⁵²⁾ dostalo se mu od ruského diplomata této velmi strohé odpovědi: „Car není váš přítel. Je přítelem sultána a vždy jím zůstane.“⁵³⁾ Muravjev dosáhl alespoň splnění

⁵¹⁾ TEMPERLEY, Harold, *England and the Near East. The Crimea*, London, New York, Toronto 1936, s. 58.

⁵²⁾ MOLDEN, Ernst, *Die Orientpolitik des Fürsten Metternich, 1829-1833*, Wien, Leipzig 1913, s. 44.

⁵³⁾ Tamtéž.

svého prvního požadavku a 18. ledna Muhammad Alí slíbil přerušit vojenské akce a podepsal rozkaz k zastavení postupu Ibráhíma Paši. Definitivní ukončení nepřátelství však bylo podmíněno získáním Sýrie, Damašku, Halabu a Adany.

Bouřlivé události v Evropě v roce 1830 a informovanost Vídně s výsledky jednání komise sedmi opět zlepšily rusko-rakouské vztahy. Metternich již nehleděl na Rusko v Orientu jako na protivníka, ale jako na spojence ve snaze udržet Osmanskou říši při životě a carovi důvěřoval stále větší měrou. Pokládal nyní Rusko za velmoc, která rezignovala na výhody plynoucí z nesnázi slabšího souseda a přála si nezměněné pokračování existence Turecka. Dne 10. února 1833 řekl Prokeschovi: „Zaručuji se za Rusko. Dnes neexistuje mezi Vídní a Petrohradem žádný nesoulad v názorech na tuto záležitost. Prusové jdou s námi, s Anglií, jak doufám, si v podstatných bodech rozumíme, Francie se bude muset připojit k velmocem nebo zůstat sama, a tudíž bezmocná.“⁵⁴⁾

Byla to však právě Francie, na jejíž aktivity v Konstantinopoli a Alexandrii pohlížel s obavami. Donesla se k němu zpráva, že francouzská vláda pomýšlí v budoucnu uznat nezávislost Muhammada Alího.⁵⁵⁾ V únoru 1833 o počínání Paříže Metternich napsal: „Orient opět nabízí aktivní politice Francie zbraň, kterou jistě nebude váhat použít svým obvyklým způsobem.“⁵⁶⁾ Dne 14. února napsal Ottenfelsovi, že čtyři velmoci jednájí s cílem zachovat Turecko, ale Francie chce učinit z Egypta lokální velmoc, která měla být oficiálně součástí Osmanské říše, ale ve skutečnosti dostatečně nezávislá, aby mohla sloužit jako případný spojenec. Posílení pozice liberální Francie v Turecku byla pro Metternicha daleko nebezpečnější než aktivity konzervativního Ruska se zřejmým záměrem zachovat sultánovu moc v plném rozsahu. Vznikem mocného

⁵⁴⁾ BEER, Die orientalische Politik, c. d., s. 391.

⁵⁵⁾ O tom, jak vážně to byl myšlený úmysl, se lze pouze dohadovat. Srv. DODWELL, Henry, The Founder of Modern Egypt. A Study of Muhammad Ali, London 1931, s. 121.

⁵⁶⁾ ANCEL, Jacques, Manuel Historique de la Question d'Orient, 1792-1925, Paris 1926, s. 109.

arabsko-tureckého státu podporovaného Francií by „byla otřesena ona vratká evropská rovnováha nastolená Vídeňským kongresem“.⁵⁷⁾ Obava z takového vývoje jen zesílila kancléřovu podporu ruské politiky v Úžinách. Metternich instruoval jak Ottenfelse, tak i Acerbiho, aby poskytli Muravjevovi veškerou možnou podporu.

Dne 18. ledna 1833 navštívil Acerbi Muhammada Alího a sdělil mu oficiální stanovisko Vídně, že zachování Osmanské říše v současných hranicích je z její strany považováno za naprosto nezbytné, a podpořil požadavky Muravjeva. Egyptský vládce ho ujistil, že neměl nikdy v úmyslu povstat proti sultánovi, nepomýšlí na přetrhání svých závazků vůči němu a i nadále zůstane jeho věrným poddaným.⁵⁸⁾

Dne 3. dubna dorazil Acerbimu na pomoc opět Anton Prokesch von Osten. Metternichovi bylo jasné, že po bitvě u Konye neleží řešení celé krize pouze v Konstantinopoli, ale i v Alexandrii. Zvláštní zmocněnec měl odsoudit povstání, pomoci přimět wálího k zastavení nepřátelství a dosáhnout smíru mezi oběma stranami. Prokesch von Osten měl též odmítnout požadavek, aby se Rakousko stalo prostředníkem mezi Egyptem a Portou. Metternich nepovažoval za možné ujmout se této role mezi suverénním panovníkem a rebelem, za kterého egyptského vládce považoval. Co se týkalo územních požadavků, neměl nic proti odstoupení Sýrie, stejně jako Damašku a Akky. Tato území ležela pro Rakousko příliš daleko, než aby si kvůli nim dělal Metternich starosti, a stejně si byl vědom skutečnosti, že i pod správou Muhammada Alího zůstanou oficiálně součástí Osmanské říše. Pouze v předání Adany spatřoval nebezpečí pro budoucnost, neboť její strategická poloha otevírala cestu do Malé Asie. Nejdůležitější pro něho bylo ukončení konfliktu v co nejkratší době a ponechání času Osmanské říši k regeneraci.

⁵⁷⁾ DURMAN, Karel, *Blízký východ ve světové politice 1918-1959*, Praha 1966, s. 13.

⁵⁸⁾ Srv. SAUER, c. d., s. 291.

Jestliže v lednu spolupracoval Acerbi s Muravjevem, nyní Prokeschovi asistoval britský konzul Patrick Campbell.⁵⁹⁾ Oba se společně snažili přimět egyptského vládce vzdát se nároků na Adanu. Jejich působení na egyptském dvoře bylo oslabeno skutečností, že nedisponovali žádnými mocenskými nástroji k podpoře svých argumentů a nemohli učinit žádný nátlak či dokonce hrozit intervencí velmocí. Ta nepřicházela v úvahu. Muhammad Alí si byl tohoto faktu dobře vědom a odmítal návrhy obou diplomatů. V přímých jednáních se sultánem ze svých požadavků neustoupil.

V Konstantinopoli mezitím Mahmut II. váhal přijmout carem nabízenou pomoc a vpustit ruské jednotky na své území. Dne 18. února potkal Mikuláš I. na plese rakouského velvyslance na ruském dvoře Ludwiga hraběte Ficquelmonta a zpravil ho o svém úmyslu pomoci Portě: „Obdržel jsem špatné zprávy z Turecka. Ibráhím nezastavil svůj pochod. Velká apatie a zmatek vládnu v Konstantinopoli... Sultán nemá ani lidi, kteří by mu sloužili, ani lidi, kteří by tak učinili pouze s cílem zradit ho. Přiznávám se vám, že předvídám největší nebezpečí, jenž ho čekají. Učinil jsem, co jsem mohl, abych jim předešel. Nabídl jsem mu radu a pomoc, odmítl obojí. Až je přijme, bojím se, že přijdou příliš pozdě, než aby mu pomohly. Navzdory tomu mu je poskytnu, pokud ho nezbytná potřeba přinutí o ně požádat.“⁶⁰⁾ Ficquelmonta ujistil o upřímnosti svého jednání a zdůraznil, že nemá zájem na rozbití Osmanské říše.

Egyptská armáda se na konci ledna přiblížila do vzdálenosti přibližně 240 kilometrů od Konstantinopole a Mahmut II. se příliš obával útoku na město, než aby nabízenou pomoc odmítl. 2. února oficiálně požádal o vyslání ruského expedičního sboru v počtu 30 000 mužů. Jeho první část dorazila již na konci února a utábořila se na asijském břehu Bosporu. Přítomnost Rusů v Úžinách vyvolala v Londýně a Paříži daleko větší

⁵⁹⁾ Patrick Campbell působil v Egyptě v letech 1833 až 1839 a stal se přítelem a rádcem egyptského vládce. Slovy Henryho Dodwella se jednalo o „zdaleka nejschopnějšího a nejrozumnějšího z britských zástupců v Egyptě v době vlády Muhammada Alího“. Srv. DODWELL, c. d., s. 113.

⁶⁰⁾ TEMPERLEY, c. d., s. 67.

znepokojení než Ibráhímovy úspěchy. Tato intervence byla západními velmocemi považována za vážné ohrožení míru. Jejich zástupci v Konstantinopoli požadovali okamžité stažení ruské armády z Turecka. Právě dorazivší nový francouzský vyslanec u Porty admirál Roussin hrozil okamžitým odjezdem v případě, že ruské jednotky zůstanou. Ale Mahmut II. neustoupil. Stejně tak Metternich přijal sultánovu žádost o ruský zásah za omluvitelnou a prozíravou. Zcela podpořil postup Petrohradu a pokusil se zmírnit odpor Velké Británie a Francie. V ruské intervenci nespatořoval nic nebezpečného, byla pro něho pouze pomocí legitimnímu panovníkovi proti rebelovi. Kancléřův proruský postoj byl umocněn i dopisem ruského ministra zahraničí Karla Roberta hraběte von Nesselrode, kterým byl informován, že car spoléhá na morální podporu rakouského císaře a je přesvědčen, že samotné upřímné spojení dvou konzervativních dvorů účinně přispěje k tomu, že Evropa bude uchráněna komplikovaného vývoje na Blízkém východě. Sám Mikuláš I. požádal císaře Františka I., aby „se zaručil za ruskou politiku v Paříži a prohlásil tam, že zná závěry cara, souhlasí s nimi a sdílí je“.⁶¹⁾

Jedinou nadějí na odchod Rusů bylo přimět Muhammada Alího uzavřít mír. Roussin se ve spolupráci se svým britským kolegou Ponsonbym snažil přinutit pod pohrůzkou námořní blokády Alexandrie egyptského vládce k okamžitému ukončení nepřátelství. Roussin dokonce pohrozil v dopise z 27. dubna 1833 válkou. Evropa se měla postavit proti předání Adany a to dokonce i v případě, že by tak Porta učinila dobrovolně: „Umíněnost v požadavcích, které byly nastoleny, přinesou na Vaši hlavou následky neblahé povahy, jež, jak doufám, vyvolají Vaše obavy. Francie dodrží závazky, které jsem nastínil: je mocná a já jsem vykonavatel její vůle. Nezbyvá mi než doufat, že nás nepřinutíte ke kruté nezbytnosti zaútočit na moc částečně vytvořenou námi samými a zbavit lesku

⁶¹⁾ MOLDEN, c. d., s. 57.

tu slávu, jejíž jsem já sám tak upřímným obdivovatelem.“⁶²⁾ Prokesch von Osten a Patrick Campbell byli pověřeni toto prohlášení podpořit a rakouský diplomat měl dokonce v této záležitosti zastupovat v Alexandrii Rusko.

Muhammad Alí ale odmítl ustoupit a podmínil stažení egyptských jednotek z Malé Asie splněním všech svých podmínek. Již 9. března poslal poselstvo k sultánovi a pohrozil obnovením pochodu Ibráhíma Paši, pokud vedle Sýrie neobdrží i Adanu. Jeho trpělivost byla vyčerpána, jeho cílem bylo ukončit konflikt co nejdříve. Ibráhímu Pašovi napsal: „Jsem toho názoru, že jestliže si pospíšíme a oblehneme Konstantinopol bez ztráty času a jestliže ji přinutíme uzavřít s námi čestný mír, již nebude existovat možnost intervence Evropy či kterékoliv velmoci.“⁶³⁾

V tuto chvíli se ukázal být rozhodující zásah Petrohradu. Počet ruských vojáků před Konstantinopolí nebyl ještě dostačující k úspěšné obraně města v případě, že by se Ibráhím Paša na něj odvážil zaútočit. A podobně jako Metternichovi nezáleželo Mikulášovi na rozsahu územních ústupků Muhammadu Alímu, stačilo mu, když se nedostane na sultánovo místo. Proto Mahmut II. nakonec na radu Petrohradu ustoupil a 5. května svěřil v městě Kütahya veškerá požadovaná území Ibráhímu Pašovi. O pár dní později se Prokeschovi von Osten s Campbellem podařilo trpělivým vyjednáváním dosáhnout toho, že se Muhammad Alí vzdal požadavku na získání Adany, což jim přislíbil 9. května ústně a 14. května dokonce písemně. Stalo se tak ale příliš pozdě a egyptský vládce mohl slavit velké vítězství. Ibráhím Paša stáhl své síly z Malé Asie a válka skončila. Sto výstřelů z alexandrijské pevnosti 16. května 1833 oznamovalo znovunastolení míru mezi Muhammadem Alím a sultánem.

Zbývala pouze realizace odchodu ruských jednotek. Než se tak stalo, dorazil do Konstantinopole hrabě Alexej Orlov, aby sklídl plody ruské politiky. Navrhl Turecku podepsání obranné smlouvy. K tomu došlo dne 8.

⁶²⁾ M. RIFAAT BEY, M. A., *The Awakening of Modern Egypt*, London, New York, Toronto 1947, s. 60.

⁶³⁾ RUSTUM, c. d., s. 61.

července 1833 v ruském táboře v Hünkâr Iskelesi. Rusko se zavázalo poskytnout Portě pomoc v případě jejího napadení, ta měla naopak uzavřít Úžiny pro cizí válečné lodě v případě, že by se Rusko ocitlo ve válce s jinou velmocí. Platnost této smlouvy byla omezena na 8 let.

Její uzavření bylo drženo v tajnosti a až na konci léta se Roussinovi a Ponsonbymu podařilo získat její znění a ihned ho předat svým vládám. Ty přes své velvyslance ve Vídni o smlouvě informovaly Metternicha. Kníže překvapivě neměl o její existenci tušení a odmítal jí zprvu uvěřit, neboť neobdržel z Petrohradu žádné zprávy o jejím podpisu, dokonce ani o jejím projednávání od nového internuncia v Konstantinopoli Bartholomea barona Stürmera.⁶⁴⁾ Hluboce se ho dotkla nedůvěra ruského spojence, zvláště když ten se nemusel obávat nesouhlasu z jeho strany. Metternichova pýcha byla zraněna, před cizími diplomaty se cítil být ponížen, přesto obhajoval smlouvu před podezříváním a útoky Londýna a Paříže. Též pokus obou západních velmocí přetáhnout Rakousko na svoji stranu neuspěl, neboť Metternich byl přesvědčen o nezbytnosti ruského spojení.

Britský ministr zahraničí Palmerston spatřoval ve smlouvě z Hünkâr Iskelesi nebezpečné posílení vlivu Ruska v Turecku, dokonce „nástroj, jak učinit z Turecka vazala a otroka Ruska, dávající carovi právo ho zničit dle svých velkolepých choutek“.⁶⁵⁾ A nebylo to jen nepochopení této smlouvy, ale i celé ruské zahraniční politiky ve třicátých letech, co způsobilo nepřátelský postoj Palmerstona vůči Rusku a vyvolalo rusofóbní nálady ve Velké Británii. Lord Ponsonby zaměřil veškeré úsilí na oslabení pozice Ruska v Konstantinopoli a francouzský kabinet se ještě pokusil podkopat jeho vliv požadavkem ve Vídni a v Berlíně, aby byl Petrohrad konfrontován s požadavkem na prohlášení, že se sám nepokusí vymáhat vstup do Úžin, což však oba dvory odmítly jako zbytečné a urážející opatření.⁶⁶⁾

⁶⁴⁾ Vystřídal barona Ottenfelse na počátku března 1833. Srv. MOLDEN, c. d., s. 42.

⁶⁵⁾ TEMPERLEY, c. d., s. 72.

⁶⁶⁾ Srv. SAUER, c. d., s. 322.

Metternich zastával názor, že smlouva z Hünkâr Iskelesi nijak neoslabila nezávislost sultána a Rusko nezískalo žádné výhody, jež by mohly ohrozit práva ostatních velmocí. Naopak car se jí zavázal bránit Portu proti Muhammadu Alímu, kterého Metternich podezříval ze snahy vybudovat arabskou říši pod patronací Francie. Kancléř také vítal uzavření Úžin během války, neboť to znamenalo neutralizaci Turecka a skutečnost, že za rakouskými hranicemi nevznikne válečná zóna v případě konfliktu mezi velmocemi. Metternichův názor na tuto smlouvu lze výstižně vyjádřit Stürmerovou depeší z 26. července 1833: „Moje zadostiučinění a můj myšlenkový pochod jsou velmi prosté. My jsme doposavad bezmezně důvěřovali Rusku. Proč bychom mu měli nedůvěřovat v této chvíli, kdy potvrdil politiku zachování, tento základ našeho spojení, oficiálním aktem? Snad ze žárlivosti z vlivu, který si tím zajistilo? Tento vliv je zcela přirozený a je výsledkem geografické polohy obou států. Je lepší se ho snažit sdílet prostřednictvím totožnosti názorů a principů nebo mu chtít neúspěšně čelit? Ostatně v současné situaci, ve které se nachází evropský kontinent, je naše porozumění s Ruskem tak důležité, že všechno, co by ho nyní mohlo v nejmenším narušit, by bylo příliš nešťastné.“⁶⁷⁾

Sbližování Rakouska a Ruska pokračovalo. Mikuláš I. potřeboval pro případ kolapsu Osmanské říše spojence, jenž by podpořil jeho nároky. Již v únoru se obrátil na Ficquelmonta a předestřel mu svůj nezištný postoj ve vztahu k Portě: „Chci zachování Turecka. Když padne, nežádám ničeho, nic nepotřebuji.“⁶⁸⁾ Zdůraznil, že je v zájmu obou císařství mít kontrolu nad jeho dalším osudem. Jelikož se ruská zahraniční politika změnila, nemělo být obtížné dosáhnout v této otázce shody. Přesto se car neubráníl zmínce o možném nebezpečí, které by vzniklo po rozpadu Osmanské říše a o budoucnosti území, která by po ní zbyla. V takové situaci se vyslovil pro vytvoření řeckého císařství rozšířením současného řeckého státu o další území, která beztak byla obydlena křesťany.

⁶⁷⁾ MOLDEN, c. d., s. 79.

⁶⁸⁾ BEER, Die orientalische Politik, c. d., s. 399.

Metternich byl s ruským postojem spokojen, pouze o řecké říši nehodlal diskutovat. Pro Vídeň byla tato možnost nepřijatelná, zvláště když v Athénách vládl bavorský princ. To už byl raději ochoten připustit vznik malých nezávislých států na Balkáně, ale až po vyčerpání veškerých snah o záchranu Osmanské říše. A tu byl připraven podporovat a bránit až do krajnosti. V květnu 1833 se v rozhovoru s ruským velvyslancem ve Vídni Demeterem von Tatiščevem vyjádřil v tom smyslu, že je nutné ji zachovat tak dlouho, jak jen to bude možné, a nepřipustit její nahrazení mocným státem, čímž měl na mysli nejen řeckou říši, ale i říši arabskou pod vládou Muhammada Alího. Metternich nemyslel na okamžitý rozpad Turecka a nehodlal se zabývat vzdálenou budoucností. Potřeboval však ruskou podporu v Itálii a v Německu, a proto se nebránil případné dohodě v záležitosti Osmanské říše. Car oproti tomu nehodlal riskovat roztržku s Vídni kvůli hypotetickým možnostem a upustil od řeckého plánu.

K definitivní shodě ve Východní otázce došlo na podzim 1833 na setkání v Mnichově Hradišti. Car dorazil 10. září a pobyl zde deset dní. Kromě jeho osoby zde Rusko bylo zastupováno Nesselrodem a Tatiščevem. Za Rakousko zde vedle císaře Františka I. byl samozřejmě i Metternich, dále hrabě Ficquelmont, kníže Felix Schwarzenberg a v den podpisu konvence dorazil i Anton Prokesch von Osten, ovšem příliš pozdě na to, aby mohl zmírnit nepřátelský postoj všech zúčastněných vůči Muhammadu Alímu. Car i nadále Metternichovi nedůvěřoval a v soukromí pro něho neměl dobrého slova. Dobře ale znal kancléřovu největší slabinu, ješitnost, a zahrnul ho lichotkami. Přijal ho se slovy: „Přijel jsem, abych přijal rozkazy svého velitele. Spoléhám na Vás, že mi poradíte, když se dopustím omylu.“⁶⁹⁾

Mnichovo Hradiště bylo malým městem na severu Čech a neposkytovalo příliš možností k rozptýlení. Proto se jeho účastníci mohli převážně věnovat diplomatickým záležitostem. V popředí zájmu stála polská a Východní otázka. Metternich se s Mikulášem shodli na potřebě

⁶⁹⁾ MOLDEN, c. d., s. 100.

zachovat Turecko a s ním i současnou vládnoucí dynastií. Pro dosažení tohoto cíle se rozhodli vynaložit veškeré dostupné prostředky. Též se zavázali zabránit jakémukoliv omezení sultánovy moci nebo dokonce jeho svržení a nástupu nové dynastie. Toto také bylo obsahem prvních dvou článků smlouvy podepsané 18. září. Třetí článek pak obsahoval ratifikační ustanovení. Vedle těchto třech veřejných částí smlouvy byly uzavřeny dvě tajné klauzule. V té první byla platnost předešlých článků zaměřena výslovně proti Muhammadu Alímu a byl přijat závazek postavit se proti jeho možnému pokusu rozšířit svoji moc na evropskou část Osmanské říše. Druhá klauzule se zabývala možností zhroucení Turecka. V takovém případě měly Rakousko a Rusko jednat ve shodě a ustanovit takový nový řád, aby byla zachována rovnováha sil v Evropě.⁷⁰⁾

Metternich byl spokojen s výsledkem rozhovorů, zejména s tou částí konvence týkající se Turecka, kterou si přál zveřejnit, ale car byl proti a trval na jejím utajení. To muselo nutně vyvolat podezření Velké Británie a Francie. Palmerston se domníval, že v Mnichově Hradišti Rakousko obětovalo své životní zájmy na Východě za ruskou podporu proti revolučnímu hnutí v západní Evropě a přistoupilo na dělení Osmanské říše. Stín nepřátelství mezi Londýnem a Petrohradem tak dopadl i na Rakousko a Metternich se marně snažil vysvětlit pravý stav věcí.⁷¹⁾

Palmerstonův názor nelze klasifikovat jinak než jako zcela chybný. Nejenže v Mnichově Hradišti nedošlo k jednání o zničení Turecka, ale ani nebyl definován „nový řád“, který by měl být v takovém případě nastolen. Nesselrode napsal ve své výroční zprávě o událostech roku 1833 toto: „Rakousko vyhovělo všem přáním Ruska: od konvence z Mnichova Hradiště se dá očekávat, že v dalším vývoji v Orientu půjde s Ruskem a ne proti němu.“⁷²⁾ Přehlédl však, že tato skutečnost platila i obráceně.

⁷⁰⁾ Celé znění smlouvy: MOLDEN, c. d., s. 119-123.

⁷¹⁾ Srv. BOLSOVER, G. H., Palmerston and Metternich on the Eastern Question, 1834. In: English Historical Review, Volume 51., April 1936, s. 240.

⁷²⁾ MOLDEN, c. d., s. 107.

Zavázalo se nejen Rakousko Rusku, ale i Rusko Rakousku ke společnému postupu ve Východní otázce. To znamenalo víc, neboť Rakousko uzavřelo tuto smlouvu na základě již dlouho zastávaného postoje, proti kterému však Rusko ještě před pár lety stálo a odsuzovalo ho. Metternichovi se podařilo pro nejbližší budoucnost odstranit nebezpečí samostatné akce Ruska. Sám k tomu napsal Esterházymu 27. října 1833: „Základy této smlouvy jsou až podivuhodně korektní a svazují ruce každému druhu ruského zákroku tak moc, že namísto tajení existence této smlouvy bychom ji měli rozhlásit do každého nejvzdálenějšího koutu Evropy.“⁷³⁾

Ovšem jeho okolí tento optimismus nesdílelo a z mnoha stran se ozývaly hlasy ohledně oslabení nezávislosti Rakouska na Rusku. Metternich byl obviňován z toho, že byl „přelichocen“ a dostal se do vleku ruské zahraniční politiky. Kniže však takové názory rezolutně odmítal: „Když se Rusko vydalo jinou cestou, nechal jsem ho jít. Dnes jdu s ním, protože jde se mnou. Před málo lety jsem s ním v řecké otázce nešel, byl jsem za to kritizován. Neváží se na nikoho, nýbrž sleduji cestu, kterou považuji za správnou. Koho naleznou na této cestě, toho vezmu s sebou.“⁷⁴⁾ Velkou Británii vybídl, aby se připojila k východním mocnostem ve snaze zachovat Osmanskou říši, neboť dle jeho názoru velmoci „musí v první řadě uvážit nikoliv své jednání ve chvíli, kdy bude Porta rozvrácena, ale to, jak by mohly co nejúčinněji ochránit sultána proti útokům Muhammada Alího, který usiloval o vybudování arabsko-muslimské říše s blízkým vztahem k Francii“.⁷⁵⁾ Získal sice na svoji stranu britského velvyslance ve Vídni sira Fredericka Lamba, ale pro Palmerstona zůstal i nadále spojencem Ruska, a tedy nedůvěryhodným partnerem pro Velkou Británii.

Anton Prokesch von Osten v Mnichově Hradišti rovněž předal Metternichovi zprávu o jednání s Muhammadem Alím. Ten v rozhovoru s ním slíbil zachovat loajalitu a poprosil rakouského kancléře, aby se

⁷³⁾ Tamtéž, s. 108.

⁷⁴⁾ BEER, Die orientalische Politik, c. d., s. 401.

⁷⁵⁾ BOLSOVER, c. d., s. 240.

s ostatními velmocemi zasadil u sultána o dodržení daných slibů a zdržení se provokací. Obdobně se vyjádřil i v přítomnosti francouzského zplnomocněnce: „Jsem mírumilovný člověk, který nesleduje nic jiného než zasvětit zbytek svých dnů prosperitě zemí, jimž mám vládnout. Požadují ode mne důkaz, že takto smýšlím. Dávám ho žádostí Evropě, aby poskytla garance Turecku na veškerou agresi z mé strany a současně je poskytla mně na veškerou agresi z jeho strany (Mahmuda II. - pozn. M. Š.).“⁷⁶⁾ Nejednotnost velmocí však nedávala naději na jakékoliv garance, nepřátelství mezi sultánem a egyptským místodržícím pak ani vyhlídky na trvalý mír na Blízkém východě. Ottenfels se k dalšímu vývoji Osmanské říše vyjádřil skepticky: „Ani zdaleka nemohu považovat egyptskou záležitost za uzavřenou, ani mezi sultánem a Muhammadem Alím, ani mezi kabinety.“⁷⁷⁾

⁷⁶⁾ DODWEL, c. d., s. 122.

⁷⁷⁾ SAUER, c. d., s. 315.

KAPITOLA 2

Blízký východ, Rakousko a velmoci do vypuknutí druhého turecko-egyptského konfliktu

Slova barona Ottenfelse zcela přesně vystihovala nálady, které panovaly na konci roku 1833 jak na Blízkém východě, tak i v Evropě. Mír v Kütahyi nebyl ničím jiným než průměrem, které sice zajistilo dočasný klid, ale nikoliv trvalý mír. Mahmut II. vyhlížel budoucnost s nadějí, že bude moci svému vazalovi oplatit porážku, získat zpět ztracené provincie a snad i vypudit Muhammada Alího z Egypta. Obdobně i ambice egyptského vládce měly daleko ke spokojenosti. Jeho jméno „bylo v Orientu a v Evropě daleko slavnějším než jméno sultána Mahmuda, a přestože jeho génus založil říši a umožnil Egyptu hrát roli prvořadě důležitosti, z vůle Evropy musel zůstat pouhým vazalem“.¹⁾

Události v Orientu měly velmi vážný dopad i na diplomatické dění starého kontinentu. Velká Británie a Francie byly znepokojeny dominantním postavením Ruska v Konstantinopoli a žárlivě sledovaly jeho vliv na sultánově dvoře. V případě nové ruské intervence v Úžinách by již nestály mimo, neboť Bospor a Dardanely „byly centrem rozsáhlé říše, která se rozprostírala na průsečíku Evropy, Asie a Afriky. Bylo to nejstrategičtější místo na světě a žádná velmoc nemohla dovolit jiné ho ovládnout“.²⁾ S téměř jistou pravděpodobností by vyslaly svá loďstva a jednotky do Konstantinopole, což se z carova pohledu rovnalo vyhlášení války.

Východní otázka a události v Belgii a v Polsku rozdělily Evropu na dva tábory. Liberální vlády ve Velké Británii, Francii, Španělsku a Portugalsku se z reakce na úzkou spolupráci tří východních velmocí spojily v dubnu 1834 v Alianci čtyř. Metternichovi tato situace vůbec nevyhovovala, neboť

¹⁾ SABRY, M., *L'Empire Égyptien sous Mohamed Ali et La Question d'Orient (1811-1849)*, Paris 1930, 269.

²⁾ CLAYTON, c. d., s. 72.

ohrožovala evropskou stabilitu i mír a ztěžovala možnost, jak zabránit novým vzpourám, potlačit revoluční hnutí a řešit blízkovýchodní krize. Společný koncert nejvýznamnějších evropských dvorů z dob konání kongresů se zdál být zapomenut. Tato nevraživost velmocí přetrvávala až do druhé poloviny třicátých let navzdory snaze rakouského kancléře o sblížení přinejmenším s Velkou Británií a pokusům urovnat snahy mezi ní a Ruskem. Toho chtěl dosáhnout rozšířením konvence z Mnichova Hradiště na dohodu všech mocností, která měla garantovat nezávislost a celistvost Turecka. V pozadí tohoto plánu byla i jeho touha stanout opět ve středu diplomatického dění a hrát pomyslný jazýček na vahách mezi evropskými státy. Zamýšlel využít Rusko k zabránění případným námořním demonstracím Velké Británie a Francie v Konstantinopoli, s pomocí těchto dvou velmocí by naopak vytvořil protiváhu vůči ruskému vlivu v Osmanské říši a zejména na Balkáně. Metternich sice potřeboval spojení konzervativního Petrohradu na mnoha místech Evropy, ale nemohl připustit jeho územní expanzi podél západního pobřeží Černého moře. V roce 1833 dokonce prohlásil, že „by bylo lepší pro rakouskou říši čelit riziku zničující války než spatřit zvětšení Ruska o jedinou vesnici na úkor turecké říše“.³⁾

Mikuláš I. tuto hru prohlédl a odmítl dobrovolně oslabit svoji pozici. Zcela kategoricky se vyjádřil proti přistoupení Velké Británie ke konvenci z Mnichova Hradiště. Na druhou stranu však ani ta nejevila zájem k takovému kroku. Averse Londýna a Paříže vůči Petrohradu s sebou nesla i nedůvěru a podezíravost vůči záměrům Berlína a zejména Vídně. Palmerston neměl žádný důvod podstoupit kormidlo evropské politiky právě Metternichovi a jeho podezíravost vůči Rusku byla příliš velká, než aby mohl být uklidněn rakouským ujišťováním o dobrých úmyslech a cílech Mikuláše I. Toto negativní smýšlení o záměrech Ruska na Blízkém východě přetrvávalo v mysli sekretáře pro zahraniční záležitosti stejně jako

³⁾ MOSELY, Philip E., *Russian Diplomacy and Opening of the Eastern Question in 1838 and 1839*, Cambridge 1934, s. 25.

v celé britské společnosti až do konce třicátých let. Rakouský kancléř pochopil, že nemá jinou možnost než se přimknout ke konzervativním mocnostem a vydat se cestou „mlčení a uzavřenosti“.⁴⁾

Muhammad Alí byl pro Metternicha osobností, která přispěla k tomuto neblahému vývoji. Byl si vědom skutečnosti, že tento ambiciózní vládce Egypta a přilehlých provincií by mohl vyvolat nový konflikt, bezpochyby ještě vážnější než byl ten první. Přítomnost egyptských jednotek před tureckým hlavním městem by přiměla Mikuláše I. zasáhnout a spustit tak nezadržitelný proud událostí, jež mohly vyvolat třenicе mezi velmocemi a skončit vypuknutím celoevropské války. Přestože rakouský kancléř neměl wálího v oblibě a nedůvěřoval mu, stavěl se proti obnovení konfliktu a veškeré své úsilí zaměřil na to, aby Mahmuda II. odvrátil od myšlenky na pomstu a Muhammada Alího udržel v patřičných mezích. To, že byly obavy z dalšího vývoje událostí zcela opodstatněné, měly ukázat již události krátce po míru v Kütahyi.

V prvních měsících roku 1834 se začaly nebezpečně zhoršovat vztahy mezi Portou a Egyptem. V Alexandrii probíhalo nové vyzbrojování jednotek, jež měly být poslány do nově dobytých oblastí. Acerbi podezíral egyptského vládce, že není spokojen s rozsahem svých zisků a jen čeká na vyhrocení vztahů mezi velmocemi, aby pak mohl znovu udeřit v Malé Asii. Přípravy na válku probíhaly zcela otevřeně i v Konstantinopoli a nebylo jasné, která z obou stran zbrojila pouze z obav z té druhé.

S jistotou lze říci, že tím, kdo skutečně plánoval novou válku v Orientu, nebyl Muhammad Alí, ale Mahmut II. Novou sílu našel ve spojení s Ruskem. Věřil, že v případě další porážky bude opět zachráněn svým mocným severním sousedem. Naděje na úspěch a smazání porážek z předchozí kampaně mu dodaly zprávy o vypuknutí povstání v Sýrii proti vládě Ibráhima Paši. Neváhal proto tajně poskytnout podporu povstalcům a zdálo se, že je již pevně rozhodnut zlomit moc svého vazala. V srpnu

⁴⁾ BOLSOVER, c. d., s. 245.

vyjádřil Prokesch von Osten ve svém dopise Metternichovi obavy, že pokud by došlo k napadení Muhammada Alího, ten by se mohl uchýlit k vyhlášení nezávislosti, aniž by to měl v úmyslu učinit při zachování míru. Rakouský diplomat též předpokládal, že by tento krok získal širokou podporu muslimského obyvatelstva v celé říši. Prokeschův odhad situace byl naprosto přesný. Počátkem září reagoval egyptský vládce na hrozbu konfliktu oznámením, že již vyčerpal veškeré prostředky k narovnání vztahů s Portou a nezbývá mu nic jiného, než svá území od říše odtrhnout. Prostřednictvím svého ministra zahraničí Boghose Jussufa Beje se dokonce pokusil pro tento krok získat podporu rakouského kancléře: „Pro úspěch takto velkého projektu by byl vliv Rakouska nanejvýš cenný, zejména pro přímý či nepřímý podnět, který by mohlo dát ostatním velmocem, jež také mají skutečný zájem zachovat rovnováhu v Evropě. Vícekrát doufá, že tento poslední důvod spojený s důležitými obchodními vztahy existujícími mezi Rakouskem a Egyptem bude dostatečně působivým motivem pro rozhodnutí Vaší Nejjasnější Výsosti pohlížet přívětivě na tento návrh a přisoudit mu rozsáhlou podporu.“⁵⁾ Metternich samozřejmě takovou podporu vyloučil a odpověděl, že vyhlášení nezávislosti vyvolá pouze zlo a narazí na nesouhlas velmocí.

I sultánův provokativní postup nenašel ve Vídni pochopení. Metternich se ostře vyslovil proti možnému porušení míru v Kütahyi a v jednom dopise internuncioví vyjádřil své mínění, že sultán uzavřel mírovou smlouvu a měl by ji tedy dodržovat, zvláště když povstání v Sýrii mu neposkytovalo žádný důvod k válce a zachování míru zaručovalo pokojné soužití velmocí. Baron Stürmer byl pověřen dát v Konstantinopoli najevo, že Rakousko neschvaluje žádný násilný postup a nadále podporuje ostatní vyslance v úsilí zabránit střetu mezi sultánem a wálím. Ještě rozhodněji vystoupil zástupce Ruska. Zplnomocněnec baron Rückmann varoval Portu, že smlouva z Hünkar Iskelesi zavazuje cara jí jít na pomoc pouze

⁵⁾ LACHMAYER, c. d., s. 37.

v případě, že bude sama napadena. Současně upozornil na nebezpečí její případné porážky. Podobně se vyjádřili i Ponsonby a Roussin.⁶⁾ Společný postup diplomatů v Konstantinopoli a v Alexandrii nakonec slavil úspěch a v září bylo nebezpečí případné války zažehnáno. Rok 1835 proběhl klidně a všeobecně panovala víra ve zlepšení vztahů mezi sultánem a Muhammadem Alím.

Ve stínu hrozby vypuknutí nové války v roce 1834 proběhla důležitá výměna na postu rakouského generálního konzula v Alexandrii. Bylo to prozíravé opatření a vyplývalo z nedostatečných diplomatických schopností dosavadního zástupce habsburské říše u tak významného a mocného muže, jakým Muhammad Alí bezesporu byl. Acerbi pocíťoval vůči jeho osobě silnou averzi a nijak tuto skutečnost nezastíral. Nelze se tedy divit, že nebyl na dvoře egyptského vládce příliš oblíben.

Anton Prokesch von Osten se již během jednání v Mnichově Hradišti zasazoval u Metternicha o to, aby Rakousko bylo v Alexandrii náležitě zastoupeno váženým a schopným mužem. Nakonec byl vybrán Anton von Laurin a jmenován do úřadu císařským výnosem ze dne 18. března 1834. Úřadu se ujal v prosinci téhož roku. Laurin byl nepochybně nejzajímavější osobností, která zastupovala zájmy Rakouska v Egyptě. Narodil se 21. ledna 1789 a zemřel 12. června 1869. Vystudoval práva a měl za sebou práci na generálním konzulátu v Palermu a v Messině. V Alexandrii si vedl lépe než jeho předchůdce a po svém příjezdu si zajistil úzké vztahy s Muhammadem Alím a jeho ministry. V roce 1835 doprovázel wálího na inspekční cestě po horním Egyptě a v důsledku vypuknutí morové epidemie v Alexandrii mu dělал společnost i na Krétě. O rok později navštívil Sýrii. Získal tak dobré znalosti o poměrech v územích pod egyptskou správou. Jeho depeše odesílané do Vídně byly přesnější než ty Acerbiho. Vedle těchto nesporných kvalit uplatněných v císařské službě

⁶⁾ SAUER, c. d., s. 325.

proslul též jako sběratel starověkých památek a během svého působení v Egyptě dal dohromady rozsáhlou sbírku umění starověkého Egypta.

Jakkoliv šťastné bylo samotné Laurinovo jmenování do funkce generálního konzula v Alexandrii, o poznání hůře již byla vyřešena jeho podřízenost vůči mnoha rakouským institucím ve Vídni a v Orientu. Do té doby dohlížel na jednání generálního konzula v politických a diplomatických otázkách internuncius v Konstantinopoli, ale nyní přešla tato zodpovědnost na Prokesche zastávajícího od roku 1834 úřad rakouského vyslance v Athénách. Laurinovi přesto zůstala povinnost nadále zasílat zprávy i do Konstantinopole a plnit příkazy internuncia. Dále pak byl Laurin odpovědný v záležitostech obchodu, lodní dopravy a zdravotnictví guberniu v Terstu, ovšem v důležitějších záležitostech Dvorské komoře ve Vídni a úřadům Státní kanceláře. Podřízení generálního konzula více institucím vyvolalo oprávněné obavy, že bude vystaven protichůdným radám a doporučením. Rozdělení jeho odpovědnosti mezi Athény a Konstantinopol ještě zhoršilo již tak špatné vztahy Prokesche a Stürmera. Posledně jmenovaný dlouho brojil proti rozhodnutí rozdělit povinnosti diplomatického charakteru generálního konzula mezi dvě rakouská zastupitelstva. Laurin tak byl konfrontován s nepřátelstvím vyslance a internuncia a postupem času se přidal na Stürmerovu stranu, což ovšem vyvolalo nelibost právě u Prokesche. Vzájemné osočování a intriky těchto tří diplomatů sice nezpůsobily v průběhu příštího konfliktu mezi sultánem a wálím žádné škody, ale byly zbytečné.

Toto rozdělení odpovědnosti se setkala i s nesouhlasem Ruska, neboť oslabení pozice internuncia vůči Laurinovi považovalo za nevhodné vůči sultánovi. Přímé podřízení generálního konzulátu úřadům ve Vídni také vyvolalo pověsti o zvláštním vztahu Rakouska k Muhammadu Alímu, neboť ostatní konzuláty v Orientu spadaly pod jurisdikci zastupitelství v Konstantinopoli. Metternich tyto námitky odmítl s odůvodněním

mimořádného postavení wálího: „Vicekrál Egypta není jako ostatní pašové pouhým úředníkem země svěřené do jeho péče. Je to velmi mocný vazal a díky tomu právě tak obávaný pro svého suveréna.“⁷⁾ Naneštěstí negativní dopad těchto dohadů o mimořádně dobrém poměru Rakouska k Egyptu byl pramalý, neboť jim ostatně nikdo nevěřil.

V letech 1835 až 1837 byly vztahy mezi sultánem a wálím dobré. Muhammad Alí při každém setkání s konzuly zdůrazňoval své přání zachovat mír a platil pravidelně každoroční tribut. Na konci roku 1835 sice obsadil strategické město Deir na pravém břehu Eufratu, ale jeho postup se neseťkal s negativní reakcí Konstantinopole. V Osmanské říši panoval mír a Metternich tuto situaci přirozeně vítal. Ze strany egyptského vládce nehrozilo žádné narušení této harmonie a kníže věřil, že za přispění ostatních velmocí se podaří zamezit jakýmkoliv provokacím i ze strany Porty.

Vztahy mezi Rakouskem a Muhammadem Alím se v průběhu třicátých let vyvíjely poměrně dobře, byť názor Vídně byl k jeho osobě od prvního konfliktu negativní, což dokazuje i tato mírně naivní poznámka pronesená samotným císařem Františkem I.: „Zvláštní, Muhammad Alí je opravdový tyran, jeho poddaní jsou utiskováni a týráni. Přece podporují více jeho než sultána, jenž je dobrotivějším a laskavějším vladařem.“⁸⁾

Wálí se snažil být zadobře s vládou ve Vídni a přijal některá opatření prospěšná pro její obchodníky. V roce 1835 byl nedobrovolně přinucen zejména zásahem Velké Británie zrušit monopoly v Sýrii, o rok později již ze své vůle přikázal používat pro rakouské obchodníky ve všech provinciích starší a výhodnější celní sazebník z roku 1818. V obchodu s bavlnou si Terst i nadále udržel primát, polovina evropského dovozu šla v roce 1837 právě přes tento přístav. Třetinový podíl si držel v dovozu arabské gumy, lněných semen, rýže, bobů, čočky, obilí, pšenice a ječmene. Velkým úspěchem bylo pro Rakousko získání kontraktu na dovoz černého

⁷⁾ LACHMAYER, c. d., s. 39.

⁸⁾ SAUER, Schwarz-Gelb in Afrika, c. d., s. 26.

uhlí z Dalmácie do Egypta a vytlačení Velké Británie z pozice dosavadního dovozce této suroviny.

Tyto na první pohled příznivé údaje jsou ovšem do jisté míry zavádějící, neboť Rakousko sice i nadále patřilo mezi nejvýznamnější obchodní partnery Egypta, ale celkově ve druhé polovině třicátých let vzájemný obchod stagnoval. Vlivem celosvětové deprese na trzích s bavlnou nemohla ta egyptská, jejíž vysoká cena byla uměle udržovaná, konkurovat levnějšímu dovozu z USA a Brazílie. Její celkové množství prodané do Rakouska se tak snížilo. Stagnoval ale také například dovoz dřeva z monarchie do země na Nilu. Oslabením obchodní výměny utrpěl zejména rakouský Lloyd, jenž dokonce musel kvůli nerentabilitě provozu zastavit v roce 1838 spojení mezi Terstem a Alexandrií.⁹⁾

V důsledku nepříznivého ekonomického vývoje a jisté politické opatrnosti poklesl koncem třicátých let zájem zámožské loby o Egypt. Bylo obtížné prosazovat zájmy na území s důslednou ochranou vlastní ekonomiky a vlastními hospodářskými zájmy. Expanzivní možnosti v Egyptě a Súdánu byly především díky místním monopolům silně omezené. Státní kancelář se mimoto obávala, že by výrazné zlepšení vztahů s egyptským vládcem ohrozilo pověst Rakouska v Konstantinopoli, a nebyla ochotná se příliš angažovat ve wálího plánech, jenž měl zájem o zaměstnání rakouských odborníků různých oborů ve svých službách a prohloubení spolupráce s Vídní. Ta tak rezignovala na posílení svého vlivu v Egyptě. Byla to však i neochota, pomalost a laxnost příslušných míst monarchie, které často nepochopitelně prodlužovaly vyřizování žádostí nejrůznějšího druhu adresovaných z Alexandrie a přiměly nakonec egyptské úřady spolupracovat s jinými mocnostmi.

Výjimkou bylo vyslání důlní expedice v roce 1836. Muhammad Alí se obrátil na rakouskou vládu, aby mu umožnila zaměstnat v jeho službách specialisty v oboru hornictví. Ti měli nalézt ložiska olova, železa a uhlí

⁹⁾ Srv. SAUER, Schwarz-Gelb in Afrika, c. d., s. 27.

v pohoří Taurus a v Libanonu a uplatnit evropské metody při jejich dobývání. Tato mise měla mít velký význam pro daný obor, neboť wálí dal na vědomí, že kromě důlního a geografického průzkumu v Sýrii a Adaně bude oblast bádání rozšířena i na zbytek jeho panství. Nabízela se tak příležitost k vědeckému průzkumu Súdánu a přilehlých oblastí ve střední Africe. Státní kancelář vyšla této žádosti vstříc a počátkem roku 1836 se celá expedice pod vedením salcburského báňského úředníka Josepha Russegera vydala přes Athény do Egypta, kam dorazila 9. března. Část vědců působila v Sýrii, ale samotný Russeger byl pověřen hledáním zlata na horním toku Nilu a v Súdánu. Zde strávil dva roky a poté se vrátil do Evropy, kde v roce 1847 vydal popis svých cest zahrnující četné poznatky důležité nejen pro hornictví, ale i například geografii a etnologii.

Nebyly to výsledky důlního výzkumu, ale právě badatelská činnost, v čem spočíval největší přínos výpravy rakouských odborníků na Blízký východ. Ta proslavila zejména přírodovědce Theodora Kotschyho, jenž cestoval z Egypta dále do Persie a centrální Asie a později si získal respekt zveřejněním výsledků svého bádání v oblasti přírodních věd. Pro Muhammada Alího byl celý podnik prospěšný jen do té míry, že byl na několika místech nalezen zlatý prach. To v něm vzbudilo naději na zisk velkého bohatství a v roce 1838 učinil četné přípravy pro zahájení těžby. Tento záměr byl podpořen i politickými důvody.¹⁰⁾

Dobré vztahy s Muhammadem Alím v polovině třicátých let neznamenaly, že se sultán vzdal myšlenky na revanš. V roce 1836 započala diplomatická ofenzíva Porty v Evropě s cílem dosáhnout podpory pro znovuzískání Sýrie. Vídeň k tomuto kroku přistoupila odmítavě. Za prvé znovunastolení této otázky by mohlo vyvolat nový neklid v Osmanské říši, ba co hůř, skončit novou válkou. Za druhé byl rakouský kabinet ovlivněn Laurinovými zprávami, které jasně hovořily o ponechání Sýrie pod dohledem Muhammada Alího. Laurin procestoval tuto provincii na jaře a

¹⁰⁾ Blíže k politickým důvodům na konci této kapitoly, strana 94. Blíže k Russegerově expedici: SAUER, Schwarz-Gelb in Afrika, c. d., s. 26 a SAUER, c. d., s. 449-448.

v létě roku 1836 v doprovodu britského konzula Campbella. Oběma mužům bylo zřejmé, že správa egyptského vládce byla velkým přínosem. Laurin vyzvedl především nové obchodní možnosti a bezpečnost v provincii. Rakouští obchodníci začali pomalu pronikat do této oblasti, která představovala potencionální trh pro rakouské zboží, zejména díky vysoké poptávce po sklu a plátně. Zlepšila se i situace křesťanů, kteří se těšili značným osobním svobodám. Zejména dobrá situace katolíků se setkala ve Vídni s kladnou odezvou. Kdyby došlo k navrácení Sýrie do sultánových rukou, byly by ohroženy nejen jejich dobré životní podmínky, ale i jejich samotná bezpečnost. S ohledem na zájmy rakouské diplomacie a ovlivněn Laurinovou zprávou se Metternich postavil proti navrácení Sýrie Portě s odůvodněním, že čas byl na straně Mahmuda II.. Muhammad Alí byl starý a po jeho smrti se tak jako tak měla jemu svěřená území vrátit sultánovi.

Tato diplomatická aktivita Porty ještě nevedla k zhoršení vztahů s Muhammadem Alím. Až v průběhu roku 1837 se situace v Osmanské říši začala nepříznivě měnit. Netrpělivost Mahmuda II. vedla k vyslání Sarima Efendiho do Alexandrie s nabídkou Egypta do dědičného a Saidy a Akky do doživotního vlastnictví wálího za podmínky, že vrátí veškerá ostatní území. Ten však požadoval do dědičné držby veškeré jím ovládané provincie. Prokesch se svěřil Ottenfelsovi s obavami, že „by Muhammad Alí mohl být těžce roztrpčen nabídkou Porty, protože mu nabídla pouze to, co on beztak již vlastní, totiž dědičnou vládu nad Egyptem“.¹¹⁾ Obával se vypuknutí nové války, ve které nedával sultánovi mnoho šancí na úspěch. Metternich zaujal k aktivitě Porty rovněž negativní stanovisko. Připadala mu zbytečná a to zvláště ve chvíli, kdy byla situace v Osmanské říši stabilizovaná a vztahy s Egyptem korektní. Zcela sdílel Prokeschův názor, že nabídka tureckého posla jen vyprovokuje wálího k novému nepředvídatelnému jednání. Dne 14. března napsal baronu Stürmerovi: „Nesdílím

¹¹⁾ Oficiálně měl Muhammad Alí svěřený Egypt pouze doživotně. Prokesch měl na mysli faktický stav, kdy nebylo v sultánových silách odepřít tuto provincii jeho dědicům. SAUER, c. d., s. 377.

obavy, pro které rádci Jeho Výsosti (Mahmuda II. – pozn. M. Š.) opět nastolují bez vážné příčiny otázku natolik delikátní, jako je dědičná moc v rodině Muhammada Alího. Kdyby její zodpovězení ponechali času, neunavovali by se špatným sloužením svému suverénovi a nepřipravili by říši řadu potíží a komplikací, z nichž bude těžké vybřednout.¹²⁾ Naštěstí Muhammad Alí neměl zájem na novém růstu napětí. Odstoupil od jednání s tím, že „bude lepší nechat vše při starém“,¹³⁾ a nadále se věnoval pouze vnitřním záležitostem Egypta.

Ztroskotání rozhovorů ukázalo nemožnost dohody bez použití zbraní. Byl to Mahmut II., kdo nesl tento neúspěch velmi těžce. Opět sáhl k rozdmýchání vášní a nepokojů na území spravovaném svým vazalem. Výsledkem této činnosti bylo vypuknutí rozsáhlého povstání v Libanonu. Tím ale sultán poskytl wálímu důvod k novému zbrojení, neboť Ibráhím Paša utrpěl při potlačování povstalců těžké ztráty a potřeboval získat posily. V Konstantinopoli panovaly obavy, že by Muhammad Alí mohl poslat své jednotky za hranice Sýrie. Jeho opakovaná ujištění, že posilování egyptské armády je činěno pouze s cílem rychleji potlačit rebely v Libanonu nebylo sultánem akceptováno.

Diplomatický neúspěch z předchozího podzimu, zvyšování stavu egyptského vojska a touha po odvetě přivedla i Mahmuda II. k rychlému posilování turecké armády ve východní Anatólíi, což opětovně znepokojilo vládu ve Vídni. Stürmer byl pověřen získat bližší informace o záměrech Porty. V lednu 1838 se mu z její strany dostalo ujištění, že soustředění jednotek v Siwasu nebylo na toto roční období ničím mimořádným a bylo prováděno jako každý jiný rok pro tažení proti Kurdům. Tato zpráva se sice ukázala být pravdivou a mimoto síla tureckého vojska nebyla dostatečná pro útok na Ibráhíma Pašu, ale internuncius o šest týdnů později hlásil do Vídně znepokojivé zprávy o vytvoření silné válečné strany

¹²⁾ LACHMAYER, c. d., s. 42.

¹³⁾ SAX, Carl Ritter von, *Geschichte des Machtverfalls der Türkei bis Ende des 19. Jahrhunderts*, Wien 1908, s.269.

v Divanu.¹⁴⁾ Opětovně proto apeloval na tureckou vládu, aby se vyvarovala jakýchkoliv provokací a zachovala mír. Na to se mu dostalo ujištění, že armáda v Siwasu nečítá ani 8000 mužů a co víc, nikdo údajně neměl nepřátelské úmysly proti egyptskému místodržícímu.¹⁵⁾

V téže době poskytoval i Muhammad Alí četná ujištění o svých mírumilovných záměrech a zvětšování své vojenské síly měl činit pouze z defenzivních důvodů. Těžko může být toto vysvětlení akceptovatelné s přihlédnutím ke skutečnosti, že regimenty vysílané na pomoc proti povstalcům v Libanonu přespříliš převyšovaly utrpené ztráty. Jeho vojsko bylo nyní v Sýrii silnější než to, které kdysi potřeboval k jejímu dobytí. Ale on nemohl a ani nesměl zastavit zbrojení, pokud chtěl zůstat pánem zde i v Egyptě. Když Campbell v lednu 1838 žádal, aby byly zakázány Ibráhímu Pašovi další odvody do vojska, wálí mu pouze odpověděl: „Zaručte mi, že nebudu napaden, a já nechám ukončit odvody.“¹⁶⁾ Když postup britského konzula podpořil i francouzský konzul Cochelet, dostalo se mu stejné odpovědi: „Anglie a Francie míní dnes tak a zítra onak! Dnes štvou Portu proti mně, protože nemohou snést ruský vliv v Divanu a protože chtějí za každou cenu mít vůdčí postavení v Konstantinopoli, dokonce i za cenu mé hlavy. Čím bych byl bez svého vojska?“¹⁷⁾ Bylo očividné, že Blízky východ stojí na prahu nové krize.

Muhammada Aliho znervózňovaly vojenské přípravy Porty a především její diplomatická aktivita v Londýně a v Paříži. V lednu 1838 byl jmenován novým tureckým ministrem zahraničí Mustafa Reşid Paşa. Tento vysoký hodnostář Osmanské říše poznal poměry v západní Evropě a byl jimi hluboce ovlivněn. Patřil k proreformní straně v Konstantinopoli a věřil, že aplikací zkušeností západního světa v Turecku bude možné zadržet úpadek a nabrat nové síly umožňující vítězství nad egyptským

¹⁴⁾ Divan byl poradním orgánem sultána a zároveň soudním dvorem.

¹⁵⁾ Srv. SAUER, c. d., s. 387.

¹⁶⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 71.

¹⁷⁾ KIRCHNER, Iwan, Sperrfeuer um Nahost. Der Kampf um Vorderasien und Ägypten vom Mittelalter bis zur Gegenwart, Brunn 1941, s. 326.

vládcem. Zanedlouho po nástupu do funkce ministra byl vyslán opět do Francie, aby získal její podporu proti wálímu. To vyvolalo u Muhammada Alího obavy, že Reşid Paşa a ostatní turečtí diplomaté nakonec přimějí vládu mocností ke spojení se sultánem. Laurin se snažil tuto domněnku rozptýlit. Na jednom setkání 23. března 1838 upozornil rakouský generální konzul wálího na skutečnost, že velmoci pevně trvají na dodržení míru z Kütahye, ale úspěchu tím nedosáhl. Muhammad Alí označil své válečné přípravy za hotové, upozornil na nepřátelskou agitaci Porty v Libanonu a v Evropě a připustil možnost vyhlášení své nezávislosti. Kdyby mu ji však poskytl sám sultán, slíbil zachovat mír: „Když mi bude přiznána nezávislost, stáhnou své jednotky ze Sýrie a upotřebím je na důležitých stavbách v Saidě. Pak již nebudu potřebovat žádné odvody. Egypt bude kvést a sultán bude moci obrátit své síly na zvelebení říše a nebude muset prosit o pomoc ani Rusko ani námořní velmoci. Já budu jeho přirozený spojenec.“¹⁸⁾ Laurin sice takovému řešení oponoval a podotkl, že velmoci nikdy nepřipustí rozpad Osmanské říše a postaví se mu na odpor, ale jeho slova na egyptského vládce nezapůsobila, neboť ten pochyboval o účinnosti zahraniční intervence: „Námořní velmoci nemohou učinit nic horšího než odříznout Alexandrii po moři. Pokud pošle Rusko Portě pomoc, pak mně bude užitečnější než sultánovi. Ruské vojsko v Malé Asii vyvolá žárlivost velmocí a věřící všech asijských provincií, dokonce celé Asie se ke mně přidají.“¹⁹⁾ Laurin i navzdory této nezměrné sebejistotě wálího nepředpokládal, že by to byl právě on, kdo zahájí válku. Byl toho mínění, že spíše vyčká na útok z druhé strany, a tím odůvodní vyhlášení své nezávislosti.

Přesto o výrazném zhoršení vztahů mezi Alexandrií a Konstantinopolí již nemohlo být pochyb. Velmoci zahájily diplomatický tlak na obě strany a snažily se je odvrátit od zahájení války. V tomto úsilí nestálo Rakousko v žádném případě stranou. Metternich zvýšil diplomatické úsilí a velmi

¹⁸⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 72.

¹⁹⁾ Tamtéž, s. 72.

důrazně vyzýval k zachování míru. Již nechtěl připustit, aby ho nová krize zastihla nepřipraveného tak, jako tomu bylo v roce 1831. Na rozdíl od tehdejší doby nyní disponoval dostatkem přesných informací od Antona Prokesche von Osten, jehož znalosti a správný úsudek o poměrech na Blízkém východě byly obdivuhodné. Rakouský vyslanec v Athénách plnil dokonale roli informátora, díky kterému se Metternich velmi dobře orientoval ve spletitosti poměrů Osmanské říše.

Pokračování klidu na Blízkém východě bylo ohroženo nejen snahou Konstantinopole o revanš za prohru v předchozím konfliktu, ale také ambicemi Muhammada Alího dosáhnout dědičné držby Egypta a okolních provincií či dokonce úplné nezávislosti na Portě. V roce 1838 mu bylo již 69 let a nemohl počítat s tím, že bude dlouho vládnout. Snaha zajistit potomkům vydobyté postavení se objevovala již na počátku wálího vlády²⁰⁾ a nyní v jeho pokročilém věku nabyl tento problém na aktuálnosti. Navenek sice podával prohlášení o své oddanosti k sultánovi a k říši, leč v důvěrných kruzích hovořil o tom, že nepřátelství Porty mu nedávalo jinou možnost než se od ní odtrhnout.

Ačkoliv během velkého blízkovýchodního konfliktu v letech 1839 až 1841 Muhammad Alí již otázku úplné nezávislosti neprosazoval a snažil se dosáhnout pouze dědičné držby jím ovládaných provincií, jinak tomu bylo právě v roce 1838, kdy špatné vztahy se sultánem přiměly egyptského vládce uvažovat o možnosti získat svrchovanou vládu a oddělit svá území od Osmanské říše. Toto úsilí nutně ještě zhoršilo již tak špatné vztahy mezi Konstantinopolí a Alexandrií a přivedlo v následujícím roce obě strany k novému měření sil a celou říši na pokraj zhroutil. Z tohoto důvodu je nezbytné se na následujících řádcích zabývat plány Muhammada Alího na nezávislost.

²⁰⁾ V roce 1810 se neúspěšně pokusil získat pro své plány podporu Francie, o dva roky později Velké Británie. Té nabídl spojení a vojenskou podporu proti Rusku v červnu 1833. Během řeckého povstání nabídl stažení svých jednotek z Moreje právě za uznání samostatnosti Egypta. Srv. jednání Muhammada Alího s britským zástupcem Cradockem v srpnu 1826, DODWELL, c. d., s. 88.

Dnes je velmi obtížné s jistotou zjistit pravé záměry místodržícího Egypta, a to dokonce i po prozkoumání jeho osobní korespondence uložené v egyptských archivech.²¹⁾ Otazník nevisí ani tak nad otázkou, zda *Muhammad Alí skutečně usiloval o nezávislost, neboť dostatek pramenných důkazů zachycující rozhovory se západními diplomaty tyto ambice potvrzuje. Nejistota převládá spíše nad tím, jak moc byl ochoten wálí k dosažení tohoto cíle riskovat a proč nakonec nikdy oficiálně ze svazku s Osmanskou říší nevystoupil, byť se mu k tomu několikrát naskytla vynikající příležitost.*

Rakouská historička Katharina Lachmayerová líčí Muhammada Alího jako loajálního poddaného sultána, jenž neměl snahu rozbit Osmanskou říši, ale reformovat ji. Dle ní wálí o nezávislost fakticky neusiloval. Závěry Lachmayerové jsou evidentně ovlivněny biografií egyptského vládce od Antona Prokesche von Osten, ve které rakouský diplomat obhajoval jeho dílo a polemizoval s rozšířeným názorem, že hlavním cílem snažení egyptského místodržícího bylo založení vlastního státu.²²⁾ Oba se dopustili chyby, když podcenili plány Muhammada Alího a jeho touhu po dosažení samostatné vlády nad Egyptem. Zatímco ale Prokesch vytvářel své dílo zejména na základě osobní zkušenosti a rozhovorů s wálím, který mu jistě jako zástupci rakouské konzervativní velmoci jen stěží mohl přiznat plný rozsah svých úmyslů, Lachmayerová některé závěry svého předchůdce ještě zradikalizovala, aniž by však svá tvrzení dostatečně prameně doložila či přihlédla k závěrům řady prací vydaných v první polovině 19. století, které ukázaly skutečné ambice Muhammada Alího.

Důvod, proč jsou zde obě práce jmenovány, je ten, že i přes podcenění touhy egyptského vládce po nezávislosti dávají částečnou odpověď na to, proč tento ambiciózní vladař nikdy své plány neuskutečnil a proč se

²¹⁾ Srv. RUSTUM, c. d., s. 61.

²²⁾ Srv. LACHMAYER, Katharina, Mehmed Ali und Österreich, Diss., Wien 1952 a PROKESCH-OSTEN, Anton Grafen von, Mehmed-Ali, Vire König von Aegypten. Aus meine Tagebuche 1826-1841, Wien 1877.

formálně nikdy nevymanil z područí Konstantinopole. Muhammad Alí hovořil turecky a považoval se za Turka. V jeho cítění Osmanská říše bezesporu vyvolávala větší sentiment než u Ibráhíma Paši, který se zcela sžil s arabským prostředím a cítil se být Arabem. Touha Ibráhíma Paši po nezávislosti na Osmanské říši a založení říše nové, arabské, byla vždy větší než u jeho otce, což se v průběhu egyptko-tureckých krizí projevilo ochotou více riskovat a vyhlásit nezávislost. Muhammad Alí po takové říši nikdy netoužil z důvodů rasových, náboženských či nacionálních. Pouze sledoval své zájmy a zájmy své rodiny. S úmyslem prosadit svoji nezávislost si zahrával nejčastěji právě ve chvílích, kdy pokládal tyto zájmy za ohrožené nepřátelským vystupováním Porty a možností útoku z její strany, tedy v letech 1834 a 1838.

Je nutné přihlédnout i ke skutečnosti, že se wálí k tomuto kroku nikdy neodhodlal, a to ani ve velmi příhodných okamžicích, kdy sultánova moc byla vážně oslabena: v čase po Navarinu, kdy sultán musel čelit Rusku, po porážce tureckých vojsk v letech 1831-1833 a nakonec i během konfliktu z let 1839-1841. Odmítal rady a dokonce naléhání Ibráhíma Paši využít vhodné chvíle a definitivně přerhat veškeré svazky s Konstantinopolí.

Ale vysvětlení neochoty Muhammada Alího zajít příliš daleko pouze jeho citovým vztahem k Osmanské říši by bylo nedostatečné, dle názoru této práce by takový cit nepřipustil ani pouhé uvažování učinit tento krok. Tím hlavním důvodem, který nakonec přiměl wálího zachovat oddanost sultánovi, byl prostý politický kalkul a vědomí si nezbytnosti uznání takto dalekosáhlého kroku. Vyhlášení nezávislosti byla jedna věc, její uznání věcí druhou. Bez tohoto uznání by jakékoliv prohlášení nezávislosti ztratilo smysl a nenabýlo by platnosti v mezinárodním měřítku. Mimoto se egyptský vládce obával odvetné akce ze strany mocností a ozbrojené intervence, které by nebyl schopen sám čelit. Z těchto důvodů potřeboval nutně spojence v podobě velmoci, která by nejen uznala jeho nezávislost, ale ani nepřipustila zásah jiného státu na Blízkém východě. Muhammad

Alí se snažil dosáhnout spojeneckého svazku s Francií nebo s Velkou Británií, dokonce se pokoušel získat sympatie Vídně. Tyto pokusy však vždy skončily neúspěchem. Wálí, o jehož inteligenci a politické prozíravosti nemůže být pochyb, se proto nikdy neodhodlal riskovat a vsadit vše na jednu kartu pro nabytí suverenity a nezávislosti Egypta.

Nikdy se ale nevzdal myšlenky dosáhnout tohoto cíle přímým jednáním se sultánem. Zdá se, že si činil iluze o možnosti dosáhnout úspěchu touto cestou. Kdyby se mu to nezdařilo, byla zde ještě možnost využít nesouladu nebo snad dokonce války mezi velmocemi a v nestřeženém okamžiku se oficiálně zřici oddanosti vůči Portě, aniž by mocnosti měly v důsledku svých vlastních problémů možnost tomuto kroku zabránit.

Počátkem května se Muhammad Alí rozhodl vyřešit svoji složitou situaci a pokusil se získat nezávislost vyjednáváním s Konstantinopolí za asistence prostředníka. Dne 6. května se svěřil Laurinovi, že by byl velmi rád, kdyby se této role ujalo Rakousko. Mluvil dlouze o své víře ve vliv rakouského kancléře v tureckém hlavním městě. Vyjádřil naději, že mu Metternich dobře poradí, jak dosáhnout nezávislosti bez použití zbraní. Tuto zjevnou snahu zajistit si náklonnost Rakouska neodmítl Laurin okamžitě pouze proto, aby získal čas a zjistil skutečné záměry Muhammada Alího.

Nemusel čekat dlouho. Egyptský vládce chtěl poznat postoje jednotlivých vlád velmocí, a proto 25. května vyhrotil události, když konzulům oznámil úmysl vyhlásit nezávislost na sultánovi. Uprostřed června mu francouzský konzul Cochelet a Campbell sdělili odmítavá stanoviska vlád v Paříži a v Londýně a varovali ho, že pokud se nevzdá dobrovolně svých plánů, bude k tomu přinucen třeba i použitím síly. Též ze strany Rakouska obdržel zápornou odpověď. Laurin byl instruován, aby objasnil egyptskému vládci, že žádná velmoc nevyjde vstříc jeho zájmům a již vůbec nepřevzme úlohu prostředníka v jednáních s Konstantinopolí.

Přesto se Muhammadu Alímu podařilo využít služeb vysokého rakouského důstojníka pro diplomatickou misi. Na konci července se ze svých zdrojů v Konstantinopoli dozvěděl, že velitel tureckého loďstva velkoadmirál Ahmet Fevzi Paša byl pověřen s ním jednat o možné dědičnosti jeho držav. V té době náhodou pobýval v Alexandrii velitel rakouské eskadry kontraadmirál Francesco Bandiera. Z příkazu svých nadřízených měl podporovat smíření mezi Egyptem a Portou, a proto nebylo Laurinovi zatěžko nabídnout wálímu, že by Bandiera mohl odplout a spojit se s Fevzim Pašou. Tato nabídka byla sice přijata a Bandiera zastihl velkoadmirála ve Smyrně, ale mise byla nakonec neúspěšná, neboť Ahmet Fevzi Paša ani turečtí ministři nebyli připraveni zahájit s Muhammadem Alím rozhovory.²³⁾

Jednotné vystoupení velmocí, zprávy o negativním ohlasu na jeho plán vykoupit si svobodu za 600 000 bursů a rovněž těžké boje s povstalci v Libanonu přiměly uprostřed léta 1838 Muhammada Alího k opatrnosti. Přesto stále věřil v obrat k lepšímu a ve změnu v postoji velmocí. Tato víra se ale nemohla setkat s ničím jiným než se zklamáním. Všech pět nejvýznamnějších států Evropy zaujalo záporná stanoviska vůči separatistickým pokusům egyptského vládce, byť důvody a intenzita odmítnutí jeho ambic se lišila.

Největším a pro budoucnost nejdůležitějším protivníkem Muhammada Alího byla Velká Británie a především její ministr zahraničí lord Palmerston, pro kterého byl wálí „otravným kariéristou, který ohrožoval britské zájmy svojí kontrolou východního Středomoří a díky rozkladu Osmanské říše mohl přivést celou Evropu do válečného konfliktu“.²⁴⁾ Ba co víc, byl to právě on, jehož ambice přivedly Rusy do Konstantinopole v roce 1833, a pro Palmerstona bylo nepřijatelné podporovat „tuto

²³⁾ SAUER, c. d., s. 397.

²⁴⁾ MARSOT, c. d., s. 230.

připomínku svého neúspěchu v Levantě“.²⁵⁾ Dokonce šel tak daleko, že obvinil wálího ze snahy po dosažení přátelských vztahů s Petrohradem a v únoru 1836 dokonce mluvil o „naprostém porozumění mezi Ruskem a Muhammadem Alím zaměřeném proti sultánovi a našim zájmům v Levantě“.²⁶⁾ Egyptský vládce toto obvinění odmítl a prohlásil, že „ještě není tak senilní, aby spáchal tak slabomyslný čin“.²⁷⁾

Již s menšími obavami hleděl Palmerston na často zmiňované nebezpečí, které hrozilo vzniknout britským zájmům ve Středomoří v případě spojení egyptského a francouzského loďstva. Tato možnost nebyla v Londýně brána nijak vážně, neboť zaprvé v Paříži o ní nikdo neuvažoval a především, jak poznamenal Prokesch: „Bylo otázkou, zdali mohla skutečně narušit britskou převahu opírající se o držbu Gibraltaru, Malty a Jónských ostrovů.“²⁸⁾ Rostoucí napětí mezi Velkou Británií a Muhammadem Alím nepřipisoval rakouský diplomat vlivu Francie v Alexandrii, to byla dle jeho mínění „sotva víc než záminka“,²⁹⁾ ale zcela správně konkurenci egyptského průmyslu.

Ve třicátých letech byla britská vláda připravená bránit obchodní zájmy své země všemi prostředky. Palmerston sám studoval ekonomii ve Skotsku, které bylo v té době centrem nové školy politické ekonomie, a byl si vědom důležitosti hledání nových trhů pro britské zboží. Dokonce věřil v právo Velké Británie zasahovat do vnitřních záležitostí jiných států, pokud by to její zájmy vyžadovaly. Z těchto důvodů se mu nemohla zamlouvat situace na Blízkém východě, kde se wálí zavedením ochranných cel a monopolů na jemu svěřených územích bránil dovozu levných britských výrobků. Byl to právě Palmerston, z jehož popudu sultán v roce

²⁵⁾ MIDDLETON, Charles R., Palmerston, Ponsonby and Mehemet Ali. Some Observations on Ambassadorial Independence in the East, 1839-1840, in: East European Quarterly 15, 1982, s. 413.

²⁶⁾ BULLEN, Roger, Palmerston, Guizot and the Collapse of the Entente Cordiale, London 1974, s. 17.

²⁷⁾ Tamtéž, s. 235.

²⁸⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 83.

²⁹⁾ SAUER, Schwarz-Gelb in Afrika, c. d., s. 27.

1835 zrušil monopoly v Sýrii a snížil cla na vývoz syrského zboží, z čehož profitovali i rakouští obchodníci.³⁰⁾

Ještě výrazněji ovlivňovala britsko-egyptské vztahy otázka cesty do Indie. Se zavedením parního stroje v námořní dopravě se zkrátila během několika let doba plavby z Anglie do její nejvýznamnější državy z pěti měsíců kolem mysu Dobré naděje na pouhých 40 dní přes Rudé moře v kombinaci s pozemní cestou přes Suez. O nasazení lodí poháněných parou na vodách světových oceánů se začalo uvažovat již ve 20. letech, a také se ihned přešlo k uvádění této představy do praxe. Ovšem tento vývoj byl složitý, neboť první kolesové parníky podávaly nedostatečný výkon při vysokých nákladech, mohlo dojít k poškození jejich lopatek ve vysokých vlnách Atlantiku a spotřebovaly velké množství uhlí, z čehož plynula jejich závislost na stanicích, kde mohly doplnit palivo. Daly se tedy použít pouze v oblastech s nepřetržitým řetězcem vhodných přístavů jako byl: Lamanšský průliv, Středozemní moře, Rudé moře a Perský záliv. Provincie ovládané Muhammadem Alím tak přetínaly cestu, o které se již vědělo, že se stane dopravní tepnou vedoucí z Britských ostrovů do Indie, „perly“ Britského impéria.³¹⁾ Slovy historika Geralda Davida Claytona: „Kontrola Středozemního moře jí (Velké Británii – pozn. M. Š.) dovolovala vládnout Evropě. Kontrola cest do Indie jí umožňovala vládu nad světem, nebo přinejmenším nad Indickým a Tichým oceánem. A samozřejmě tyto dva cíle její politiky byly neodmyslitelně spojené: Středozemní moře se právě stávalo hlavní cestou do Indie.“³²⁾ Dle Emila Lengyela to „bylo britské ‘mare nostrum’, její vnitřní moře“.³³⁾ Wálího dominantní postavení ve východním Středomoří a rovněž jeho snahy o expanzi podél pobřeží Rudého moře a do oblasti Perského zálivu proto byly v Londýně sledovány

³⁰⁾ K zrušení monopolů v Sýrii podrobněji na straně 69 této práce.

³¹⁾ K otázce nástupu paroplavby a hledání nových cest do Indie a vlivu těchto faktorů na britsko-egyptské vztahy v první polovině 19. století blíže viz MARLOWE, John, *Anglo-Egyptian Relations (1800-1956)*, London 1965, s. 42-43.

³²⁾ CLAYTON, c. d., s. 70.

³³⁾ LENGYEL, Emil, *Egypt Role in World Affairs*, Washington 1957, s. 12.

se značnou nelibostí a s pocitem ohrožení britských pozic na Středním východě.

Palmerston také brojil proti obchodu s otroky v Súdánu a proti egyptské správě Kréty a Sýrie. V tomto případě výraznou měrou ovlivňovaly jeho názory na Muhammada Alího zprávy britských agentů působících na Blízkém východě, jejichž líčení poměrů v Osmanské říši byla často velmi nepřesná nebo dokonce nepravdivá. Nejvěrohodnější informace dostával od konzula v Egyptě plukovníka Campbella, který měl vysoké mínění, slovy historika Jaspera Ridleyho, o „tomto nevzdělaném Albánci s jeho zdvořilým vystupováním, přátelským chováním a obrovským osobním šarmem, který udělal velký dojem na všechny Evropany, kteří s ním přišli do kontaktu“.³⁴⁾

Campbell ale nemohl učinit nic, čím by změnil Palmerstonův názor, zvláště když ten byl ovlivňován mocnější osobností britské diplomacie na Blízkém východě, baronem Ponsonbym, jenž byl zcela na sultánově straně a jehož nepřátelství vůči Rusku bylo slovy historika M. Rifaata Beye „překonáno pouze nenávistí k Muhammadu Alímu“.³⁵⁾ K jeho osobě se dokonce jeho vlastní bratranec a velvyslanec v Petrohradě lord Durham vyjádřil takto: „Kdybych byl ministrem, Ponsonby by nezůstal na svém místě ani čtyřicet hodin.“³⁶⁾ Dle britského historika Charlese Webstera byl Ponsonby „neortodoxním, ale úspěšným vyslancem“.³⁷⁾ Tato „neortodoxnost“ spočívala mimo jiné v připravenosti neuposlechnout instrukce a hnát záležitosti na ostří nože, a to i proti vůli své vlády. Jemu osobně by nevadil přímý ozbrojený střet s Ruskem, z jeho pohledu byl dokonce žádoucím, neboť by zničil ruské dominantní postavení v Turecku. Palmerston si uvědomoval rizika této války a na rozdíl od

³⁴⁾ RIDLEY, Jasper, Lord Palmerston, London 1970, s. 212.

³⁵⁾ M. RIFAAT BEY, c. d., s. 64.

³⁶⁾ SETON-WATSON, R. V., Zahraniční politika lorda Palmerstona. In: Český časopis historický 35, 1929, s. 70.

³⁷⁾ MIDDLETON, c. d., s. 412.

Ponsonbyho nebyl ochoten riskovat její vypuknutí. Nikdy neztratil naději na zlomení ruského vlivu v Úžinách diplomatickými prostředky.

Pro zachování míru v Evropě bylo nezbytné zachovat mír v Osmanské říši. Největší riziko jeho narušení Palmerston spatřoval v odstředivých plánech Muhammada Alího a síle, kterou disponoval k jejich uvedení v život. Tuto moc sice teoreticky mohl sultán zlomit zbavením vlády Ibráhíma Paši nad Sýrií, protože egyptský panovník a jeho syn byli dle Palmerstona pouhými služebníky a na požádání byli povinni vrátit propůjčená území, ale v praxi bylo možné dosáhnout tohoto cíle jen za použití zbraní, což si Palmerston v žádném případě nepřál. V roce 1833 prohlásil: „Hlavním cílem britské vlády je zachování míru. Jsme proti velkým změnám v nynějším rozložení politické moci, protože takové změny musí buď vést k válce, a nebo nabrat směr, který skončí válkou.“³⁸⁾

Nepřátelství k Rusku bylo od skončení prvního egyptsko-tureckého konfliktu zásadním pilířem politiky Londýna v Evropě a na Blízkém a Středním východě. Britský kabinet podezíral Petrohrad ze snah o rozbití Osmanské říše a obsazení jejího území. Tato obava však v té době neměla skutečné opodstatnění a ve skutečnosti car na tuto snahu rezignoval.³⁹⁾ Mikuláš I. si naopak přál její zachování a podobně jako Palmerston stranil sultánovi vůči Muhammadu Alímu, byť z jiného důvodu: zatímco Palmerston spatřoval v egyptském vládcovi hrozbu pro stabilitu Turecka a jeho celistvost, car se naopak obával možnosti dosazení wálího na sultánovo místo a přílišného posílení Osmanské říše. De facto však byly cíle Petrohradu a Londýna velmi podobné: udržení statu quo na Blízkém východě a zabránění vzniku nové krize.

Podpisem smlouvy z Hünkâr Iskelesi se car zavázal v případě, že by byl sultán napaden, vyhlásit agresorovi válku a postavit se na stranu Turecka. V okamžiku, kdy by se Ibráhím Paša objevil opět před Konstantinopolí, by car musel v souladu s podmínkami spojenecké smlouvy vyslat své

³⁸⁾ DODWELL, c. d., s. 162.

³⁹⁾ K obratu ruské blízkovýchodní politiky blíže viz strana 50 této práce.

jednotky a lodě do Úžin, což by nyní, na rozdíl od roku 1833, zcela jistě vedlo k vážné roztržce se západními velmocemi a hrozilo uvrhnout Evropu do víru válečných událostí, které si Rusko zmítající se ve finančních potížích nemohlo dovolit. V roce 1836 vyjádřil britský velvyslanec v Petohradě lord Durham v depeši do Londýna přesvědčení, že „mír v Evropě pravděpodobně nebude narušen nějakým ambiciózním nebo nepřátelským počinem ze strany Ruska, kterému beztak není nakloněno a nedisponuje potřebnými prostředky“.⁴⁰⁾ Z tohoto důvodu ruskému panovníkovi velmi záleželo na zachování míru v Orientu, který zajišťoval nejen mír mezi velmocemi, ale také zcela výjimečný vliv Ruska v Osmanské říši.

Tento vliv nebyl přijímán negativně pouze Velkou Británií, ale také Francií. Obě velmoci považovaly za hlavní cíl svých aktivit na Blízkém východě zabránit ruskému opanování Konstantinopole, nicméně se rozcházely v pohledu na osobnost Muhammada Alího. Postoj Francie vůči egyptskému vládci byl sice nejpříznivější ze všech velmocí, ale nelze hovořit o tom, že by snad wálí byl exponentem francouzské politiky v Orientu nebo dokonce jejím spojencem. Tento problém byl daleko složitější a pro pochopení francouzské politiky v průběhu druhého turecko-egyptského konfliktu je nezbytné se mu v nezbytně nutné míře věnovat.

V literatuře často zmiňované uplatnění francouzských odborníků při uskutečňování reforem v Egyptě napomohlo hospodářskému rozmachu provincie a nutně přispělo k dobrému mínění wálího o Francii, ale v žádném případě samo o sobě nemohlo vytvořit užší vztahy mezi oběma zeměmi. Mimoto ve službách Muhammada Alího působili i vědci, obchodníci a dobrodruzi jiných národností, nevyjímaje občany podunajské monarchie. Za pozornost stojí i skutečnost, že hospodářská angažovanost Francie v Egyptě nikdy nevybočila z průměru a aktivity francouzských obchodníků zaostávaly za činností Britů či dokonce Rakušanů. V roce

⁴⁰⁾ RODKEY, Frederick Stanley, *The Turco-Egyptian Question in the Relations of England, France and Russia, 1832-1841*, Urbana 1924, s. 48.

1836 byla Francie až na čtvrtém místě v rozsahu obchodu s Egyptem, a to za Tureckem, Rakouskem a Velkou Británií.⁴¹⁾

Daleko důležitější je však zjištění, že ani nejvyšší politické kruhy ve Francii nepřikládaly egyptskému vládci mimořádnou důležitost a nebyly ochotny podporovat jeho ambice. Alžírský plán je nutné chápat jen jako pokus získat podporu pro vlastní cíle, nikoliv uzavřít trvalé spojenectví, čímž by mohla být podkopána pozice sultána v Konstantinopoli. A na toto nikdo v Paříži nepomýšlel, tradiční proturecká politika z doby vlády francouzského krále Františka I. nebyla v žádném případě zapomenuta. Francouzský kabinet považoval za nezbytné zachovat v Orientu status quo a nepřipustit obnovení konfliktu, který by přivedl Rusy opět do Konstantinopole, což se shodovalo s postojem Velké Británie. Král Ludvík Filip vládl příliš krátce a sebemenší otřes mohl být vážnou hrozbou jeho dynastii. Proto prováděl politiku „míru za každou cenu“⁴²⁾ a nemohl proto souhlasit se záměrem egyptského vládce dosáhnout nezávislosti na sultánovi, neboť tím by se destabilizovala situace na celém Blízkém východě. Kromě negativního dopadu v diplomatických vztazích velmocí by se případná krize dotkla i francouzských obchodních zájmů. Na četné snahy válího získat Francii jako spojence nemohla z Paříže přijít jiná než negativní odpověď a rada, aby se spokojil s faktickou nezávislostí vytvořenou roku 1833 a zaměřil se na mírumilovné posilování své země.

Na druhé straně ale Francie snahou o zachování podmínek vytvořených mírem v Kütahyi prováděla politiku, která nezbytně musela vyhovovat více Egyptu než Portě. Ve francouzském národě pak existovala silná náklonnost vůči albánskému dobrodruhovi, který se narodil ve stejném roce jako Napoleon Bonaparte.⁴³⁾ Pro mnohé byl Muhammad Alí ztělesněním

⁴¹⁾ Srv. GUICHEN, Eugène vicomte de, *La crise d'Orient de 1839 à 1841 et l'Europe*, Paris 1921, s. 6.

⁴²⁾ MOSELY, c. d., s. 55.

⁴³⁾ Tento fakt je ovšem nutné brát s rezervou, neboť toto datum si Muhammad Alí pravděpodobně vybral sám. Tento čin nebyl zcela neobvyklý pro tehdejší dobu, neboť mít

dědice díla, které kdysi v zemi na Nilu při svém tažení započal francouzský císař a ve kterém bylo pokračováno za asistence francouzských poradců. V očích Francouzů byl Muhammad Alí výtvozem jejich země a přirozeným spojencem v ambiciózních plánech na dosažení dominantního vlivu v celém Středomoří. Slovy historika Fredericka Rodkeyho „se mnoho Francouzů začínalo těšit na den, kdy se Francie stane majitelkou celého jižního a východního pobřeží Středozemního moře od Ceuty až po místa, kde se Taurus noří do moře“.⁴⁴⁾ Vlády červencové monarchie byly sice vzdáleny těmto snům (přinejmenším se je nikdy nesnažily přivést do praxe) a dávaly raději přednost spolupráci s Velkou Británií, než aby s ní otevřeně soupeřily, ale veřejné mínění nešlo zcela ignorovat, zvláště když proegyptský postoj zastávali i vysocí státní úředníci, někteří politici a dobré mínění o Muhammadu Alím měl i Ludvík Filip.

Toto vše dovedlo Francii ve třicátých letech 19. století k provádění dvojaké politiky v Levantě. Když v roce 1837 dorazil do Egypta nový francouzský konzul Cochelet, bylo v jemu svěřených instrukcích obzvláště zdůrazněno, že Francie od roku 1815 sledovala politiku podporující Muhammada Alího. Ta se změnila jen v roce 1827 a 1832, tedy ve chvílích, kdy egyptský vládce narušil stabilitu Osmanské říše. Oficiální názor francouzské vlády byl, že obojaká politika na Blízkém východě byla nezbytná, neboť „síla Egypta spočívala pouze na štěstěně jednoho muže, Muhammada Alího, zatímco síla Turecka byla stálějšího charakteru“.⁴⁵⁾ Francie byla proti úplné nezávislosti Egypta a Sýrie, neboť silná Osmanská říše byla nezbytná pro zabránění Rusku stát se další velmocí, jejíž břehy by omývalo Středozemní moře. Ale stejně tak silný Egypt s fakticky

stejný rok narození jako Napoleon bylo věcí prestiže. Srv. GOMBÁR, Eduard, Napoleon v Egyptě a nástup Muhammada Alího. In: Historický Obzor 6, 1995, 9-10, s. 202.

⁴⁴⁾ RODKEY, c. d., s. 10.

⁴⁵⁾ PURYAER, V. J., International Economics and Diplomacy in the Near East, 1834-1853, Stanford 1969, s. 158.

nezávislým vladařem podobně vyhovoval vládě v Paříži jako protiváha britské hegemonii ve východním Středomoří.

Tento přístup byl ostře kritizován francouzským vyslancem v Konstantinopoli. Roussin vsadil na „tureckou kartu“ a doporučoval podporovat sultána proti egyptskému vazalovi, vůči kterému cítil silné antipatie. V politice své země spatřoval nebezpečí pro zachování míru mezi velmocemi. Dne 12. listopadu 1833 napsal konzulovi v Egyptě Mimautovi: „Podívejme se tedy na věci realisticky. Chtít hrát, jak se říká, na dvě strany a zachovat Osmanskou říši a rovněž pozvednout moc egyptského paši? To se nezdaří. Lze se vyslovit pro jednu či druhou stranu. Ale pro obě dvě, to je pouhá chiméra a já opakuji, že jestliže ze sebemenšího důvodu sultán povolá nazpět Rusy, oni přijdou a učiní válku nevyhnutelnou.“⁴⁶⁾ Později v roce 1836 se vyjádřil k ohrožení vztahů s Portou a Velkou Británií: „Z politického hlediska naše spolupráce s Muhammadem Alím může vést pouze k potížím. Anuluje náš vliv v Konstantinopoli a vyvolá v Anglii nedůvěru, která se nám může později vrátit v záležitostech daleko důležitějšího charakteru.“⁴⁷⁾ Roussinovy obavy byly zcela oprávněné. Francie ztratila tvář na sultánově dvoře kvůli známým sympatiím k egyptskému vládci, který jí ale též nedůvěřoval a vlivem Roussinových výhrůžek z jara 1833⁴⁸⁾ jeho vztah k Francii mírně ochladl. Ty nejhorší následky dvojaké politiky francouzské vlády však ještě měly teprve přijít v průběhu druhého turecko-egyptského konfliktu.

Pro úplnost je ještě nezbytné zmínit se o pohledu Pruska na poměry v Orientu. Tato ryze kontinentální velmoc měla téměř nulové zájmy v Osmanské říši, jakákoliv angažovanost v této oblasti vyvěrala pouze ze snahy nezůstat pozadu a zachovat si tvář velmoci. Nejvýznamnější aktivita Pruska spočívala ve vyslání vojenské mise do Turecka, kde pruští

⁴⁶⁾ SABRY, c. d., s. 314.

⁴⁷⁾ PURYAER, c. d., s. 49.

⁴⁸⁾ K těmto výhrůžkám, respektive k Roussinovu dopisu wálímu z 27. dubna 1833 blíže viz strana 55 této práce.

důstojníci asistovali při probíhajících změnách v armádě. Ale i tento krok Berlína nebyl vyvolán ani tak snahou zvětšit svůj vliv v oblasti, jako úsilím Petrohradu nepřipustit zaměstnání britských či rakouských vojenských poradců v tureckém vojsku, a tím i posílení pozic tradičních rivalů v Osmanské říši.

Pruský král Fridrich Vilém III. byl sultánovi vděčný, že si vybral k reformně své armády právě pruské důstojníky, a ten naopak v dobrém smýšlení o Prusku nechal zřídit v Berlíně stálé zastupitelství. Přesto vzájemné sympatie obou vládců neměly větší význam a nepřinesly Prusku větší vliv v Konstantinopoli. V Alexandrii na tom byla pruská diplomacie ještě hůře, neboť konzul Roquerbe měl již delší čas dovolenou a pobýval mimo Egypt, kde ho v době jeho nepřítomnosti zastupoval politicky bezvýznamný obchodník Anselmi zcela odkázaný na blahovůli wálího. Pokud se již tedy Prusko muselo účastnit řešení blízkovýchodních záležitostí, stálo vždy opatrně v pozadí na straně konzervativních mocností a „krylo jim záda“.

Takový byl postoj velmocí na jaře 1838. Situace byla velmi složitá a spojenecké svazky nepřehledné. Stručně řečeno dle historika Puryaera: „Velká Británie oponovala Rusku a Turecko oponovalo Egyptu. Turecko bylo spojencem Ruska, ale paradoxně bylo podporováno Velkou Británií, diplomatickým a strategickým protivníkem Ruska. Ambicím egyptského paši oponovaly jak Velká Británie, tak i Rusko, ale opět paradoxně byly podporovány Francií, velmocí, která spolupracovala s Velkou Británií proti Rusku. Vedle toho Rakousko a Prusko diplomaticky podporovaly Rusko.“⁴⁹⁾ Toto Puryaerovo shrnutí je trefné a přesné, jen poznámku o podpoře ambic egyptského vládce ze strany Francie je nutné poopravit na „náklonnost Francie a zejména francouzského národa k osobě Muhammada Alího“.

⁴⁹⁾ PURYAER, c. d., s. 17.

Na prvního pohled by se tak mohlo zdát, že nejednotnost velmocí nahrávala záměrům Muhammada Alího, a ten také ve skutečnosti počítal s tím, že rozmíšky mezi evropskými státy mu umožní nakonec dosáhnout nezávislosti na sultánovi. Vystoupení z 25. května bylo z jeho strany vedeno s úmyslem získat informace o názorech jednotlivých vlád a případně mezi ně vnést rozkol. Toto počínání ale bylo předem odsouzeno k nezdaru, neboť pokud se již v něčem názory velmocí shodovaly, pak to byla nezbytnost zachovat klid a mír mezi Mahmudem II. a jeho vazalem a nepřipustit, aby špatné vztahy mezi těmito dvěma rivaly vážněji ovlivnily situaci na evropském kontinentu. Všech pět států se obávalo katastrofálních následků války na Blízkém východě, kterou mohlo vyvolat vystoupení Egypta ze svazku s Osmanskou říší. A s touto možností se dalo počítat, neboť zástupci velmocí věděli, že se sultán nikdy svých území dobrovolně nevzdá, zvláště když se nechal slyšet, že „raději svoji říši odstoupí carovi, než aby si rozdělil své panství s nenáviděným povýšencem“.⁵⁰⁾

Státní kancelář si ponechala na definitivní odmítnutí nezávislosti požadované Muhammadem Alím poměrně dlouhou dobu. Metternich samozřejmě stál za sultánem. Nebyl ochoten a ani nemohl poskytnout podporu plánům egyptského místodržícího, neboť kdyby posvětil jeho úsilí o dosažení nezávislosti, destabilizovalo by to celý Blízký východ a vedlo k celoevropské válce. A pokud by i po ní pokračovala existence Osmanské říše v omezené rozloze, tato říše by byla natolik slabá, že by byla vystavena ekonomické či dokonce územní expanzi jiného státu. Souhlas s kroky Muhammada Alího by také vyhrotil vztahy s ostatními velmocemi a především by zpochybnil oprávněnost postupu Rakouska v Itálii a v Uhrách proti poddaným, kteří se dožadovali svých politických práv a jisté míry autonomie. Setrvání Egypta v Osmanské říši bylo pro Vídeň naprosto zásadní a kancléř věřil, že jedinou možností, jak zabránit

⁵⁰⁾ HASENCLEVER, Adolf, Die Orientalische Frage in den Jahren 1838-1841. Ursprung des Meerengenvertrages vom 13. Juli 1841, Leipzig 1914, s. 7. (dále jen: HASENCLEVER)

jeho osamostatnění, je zajistit jednotný postup zástupců velmocí v Alexandrii. Dne 20. června napsal velvyslanci v Paříži hraběti Antonovi Apponyimu: „Hraje (Muhammad Alí – pozn. M. Š.) s mocnostmi politickou hru. Jeho cílem je vnést nesoulad mezi kabinety a zkoumat ho. Pokud mezi nimi dojde k roztržce, využije trhliny vzniklé nedostatkem soudržnosti z jejich strany. Pokud mu budou oponovat mravní jednotou, setrvá v klidu.“⁵¹⁾ Téhož názoru byl i Anton Prokesch von Osten, jenž považoval za životně důležité zachovat mír, neboť válku s wálím by Porta dle jeho názoru nemohla nikdy vyhrát. Alespoň ne nyní, kdy vojenské reformy nebyly skončeny. Ze strany Muhammada Alího sice nehrozilo bezprostřední nebezpečí útoku, ale musel být též zadržen od rozhodnutí, které by k takovému kroku přiměly sultána. Cestu, jak toho dosáhnout, spatřoval v prodlužování jednání mezi Alexandrií a Konstantinopolí. Baronu Ottenfelsovi koncem května napsal: „Aby ale na této cestě setrval (Muhammad Alí – pozn. M. Š.), musí mít naději, že na ní půjde dopředu a dospěje k cíli. Udržovat tuto naději při životě a přeci ho nenechat dojít k cíli, to se mi zdá jako správná a možná politika Porty.“⁵²⁾

Laurin měl proto postupovat společně se svými kolegy a podporovat jejich kroky. Dne 5. srpna mu byla nakonec odeslána depeše s oficiálním postojem Vídně. Měl dát wálímu jasně na srozuměnou, že rakouský dvůr nebude tolerovat odtržení od Osmanské říše, a pokud by k tomu, přes důrazná varování, mělo skutečně dojít, potom Rakousko poskytne sultánovi morální i materiální podporu. I ostatní konzulové se vyjádřili v tomto smyslu a dali wálímu na vědomí, že velmocí nikdy neuznají jeho nezávislost. Cochelet dokonce pohrozil, že v takovém případě Francie zahájí námořní blokádu Egypta a Sýrie. Muhammad Alí poznal, že si nevybral nejlepší čas pro vyhlášení samostatnosti, neboť se nedalo počítat

⁵¹⁾ Metternich Apponyimu, Vídeň 20. června 1838, Metternich-Winneburg, Fürst Richard (ed.), Mémoires. Documents et écrits divers laissé par le prince de Metternich, tome VI, Paris 1883, s. 279.

⁵²⁾ Prokesch Ottenfelsovi, Athény 26.5.1838, SAUER, příloha, s. A27.

s roztržkou v táboře velmocí. Slevil ze svých požadavků a 15. srpna⁵³⁾ v rozhovoru s rakouským generálním konzulem prohlásil, že by mu nyní k redukci stavu egyptské armády stačilo pouze ujištění Porty o dědičnosti jím spravovaných území pro jeho potomky. Dalším důkazem, že nebezpečí vyhrocení situace na Blízkém východě z jeho strany již pominulo, bylo zaplacení každoročního tributu. Tento čin vyvolal senzaci, neboť wálí v kritických dobách vždy zdržoval odeslání peněz do Konstantinopole.

Jak napsal Adolf Hasenclever: „Muhammad Alí se stáhl do pozadí a zachovával klid. Byl příliš velkým diplomatem a znalcem evropských poměrů a věděl, že jeho šance může ještě přijít.“⁵⁴⁾ Od této chvíle to již nebyl on, kdo plánoval novou válku, od této chvíle již nebyla Alexandrie místem, odkud měl vzejít válečný konflikt, který v následujícím roce přivedl celou Osmanskou říši na práh katastrofy. Alexandrii nahradila Konstantinopol a wálího sultán, jehož nepřátelství vůči egyptskému vazalovi dosáhlo vrcholu v důsledku jeho snahy o dosažení nezávislosti v předešlých měsících. Mahmut II. byl starým, nemocným vladařem, který „hořce záviděl to, čeho dosáhl jeho vazal, a čím dál tím více prahl po druhém měření sil“.⁵⁵⁾ Rozhodl se před svojí smrtí srazit wálího na kolena a zbavit ho vlády nad jemu svěřenými provinciemi. Nenávist vůči němu šla až tak daleko, že když bylo pouze vysloveno jeho jméno, sultán „dostal záchvat zimnice“.⁵⁶⁾ V tureckém hlavním městě panovala bojovná nálada a první sekretář britského vyslanectví sir Henry Bulwer o ní napsal 30. července Palmerstonovi: „Žádný turecký ministr, komu je drahé jeho postavení a jeho hlava, nemůže říct nic jiného, než že Muhammad Alí musí být poražen a že není problém tak učinit.“⁵⁷⁾

⁵³⁾ Tedy ještě před doručení Metternichovy depeše z 5 srpna.

⁵⁴⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 21.

⁵⁵⁾ ANDERSON, c. d., s. 88.

⁵⁶⁾ HASENCLEVER, Adolf, *Geschichtes Ägyptens im 19. Jahrhundert*, Halle 1917, s. 116.

⁵⁷⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 91.

O tom, jak moc sultán toužil po odplatě, svědčí i cena, kterou zaplatil za možnou podporu jedné z velmocí pro své agresivní plány. Po jednáních s Ponsonbym uzavřel novou obchodní smlouvu s Velkou Británií za podmínek velmi nepříznivých pro turecké hospodářství. Dne 16. srpna 1838 byla podepsána baltalimanská konvence snižující dovozní cla a rušící monopoly v „celé Turecké říši a to jak v evropské, tak i v asijské části Turecka, v Egyptě a v ostatních afrických državách příslušejících vznešené Portě“.⁵⁸⁾ Britové i sultán si uvědomovali, že síla Muhammada Alího spočívá v monopolech, díky kterým mu každoročně plynou velké finanční prostředky na armádu a námořnictvo. Jejich zrušením by jeho moc byla bezpochyby oslabena. Mahmut II. zcela mylně považoval uzavření příslušné smlouvy za diplomatický úspěch, neboť věřil, že poškodí více wálího než sebe, a dokonce ho snad přivede do konfrontace s evropskými velmocemi ve chvíli, když neuposlechne a odmítne monopoly zrušit. Taktéž doufal, že se mu Londýn odvděčí uzavřením spojenecké smlouvy, což byl ale také veliký omyl.

Ve Vídni byla baltalimanská konvence přijata s rozpaky, negativně pak bylo pohlíženo na v ní obsažené velmi nevýhodné podmínky pro turecký obchod a průmysl, což mohlo vést pouze k dalšímu úpadku tureckého hospodářství a celkovému oslabení Osmanské říše. Metternich k tomuto problému napsal: „Smlouva z roku 1838 je více nepřátelská osmanskému průmyslu než drinopolská smlouva. Přinejmenším smlouva z roku 1829 nezvýhodňovala zahraniční manufaktury nad tuzemským průmyslem... Nyní belgický obchodník platí pět procent na zboží prodané v Turecku, turecký kupec platí dvanáct procent za export nebo dokonce za dopravu z jedné osmanské provincie do druhé.“⁵⁹⁾ Druhým důvodem rozpaků panujících ve Vídni byl cíl, za kterým byla tato konvence uzavřena.

⁵⁸⁾ Tato citace z konvence je zajímavá tím, že jedinou výslovně uvedenou provincií byl právě Egypt. Její celé znění: HUREWITZ, J. C., *Diplomacy in the Near and Middle East. A Document Record: 1535-1914*, New Jersey, London, Toronto, New York 1956, s. 111.

⁵⁹⁾ PURYAER, c. d., s. 126.

Metternichovi bylo zcela zřejmé, že je namířena proti Muhammadu Alímu a obával se, že ten ji nikdy nepřijme a opět se pokusí dosáhnout nezávislosti. Též měl obavy z negativní reakce Francie. Ta ale dala přednost vlastním zájmům v Levantě před ohledy na egyptského vládce a přistoupila k baltalimanské konvenci 15. listopadu 1838.

Před Rakouskem tak vznikla otázka, zda má následovat dvě západní velmoci a též přistoupit k obchodní smlouvě. Jednání o společném celním tarifu mezi Tureckem a Velkou Británií, Rakouskem, Ruskem a Francií totiž probíhala již delší dobu a roku 1838 se již chýlila ke svému závěru. Rakousku zbývalo pouze vyřešit otázku dovozních cel na sukno a flanel ve chvíli, když Ponsonby uzavřel konvenci v Balta Liman nezávisle na ostatních mocnostech. Internuncius si přál přistoupit k této smlouvě, Metternich však byl proti. Své opačné stanovisko vyjádřil nótou adresovanou na ministerstvo financí dne 17. května 1839. Dle jeho názoru bylo uzavření baltalimanské konvence spíše politickou než ekonomickou záležitostí. Kromě snahy sultána o oslabení wálího moci v ní viděl i prostředek Velké Británie ke snížení ruského vlivu v Konstantinopoli. Bez ohledu na tyto skutečnosti již také Rakousko mělo tolik privilegií a výhod na tureckých územích sousedících s habsburskou říší, že nebyl důvod usilovat o další. Ministerstvo bylo pro kompromis mezi stanovisky Stürmera a Metternicha a doporučilo přijetí obchodní smlouvy s Tureckem, která by byla nezávislá na té britské, případně přistoupit k té britské, ale za podmínky, že by z ní byla vyňata některá území na Balkáně, kde by i nadále existovaly zvláštní výhody pro rakouské obchodníky. Stürmer podnikl jednání s Portou a 27. srpna 1839 předal nótou Turecku, která akceptovala baltalimanskou konvenci jako nové dočasné řešení rakousko-tureckých obchodních vztahů až do uzavření nové smlouvy mezi oběma zeměmi. Nevztahovala se však na pohraniční území obou zemí a pro Rakousko i nadále platily staré kapitulace v Moldavsku, Valašsku, Bosně a Hercegovině a v Srbsku. K uzavření definitivní obchodní smlouvy mezi

Vídni a Konstantinopoli ale vedla dlouhá a složitá jednání, která pokračovala ještě dlouho po Metternichově odchodu z čela rakouské zahraniční politiky.⁶⁰⁾

K přistoupení Rakouska k baltimanské konvenci došlo dlouho po jejím oficiálním přijetí Muhammadem Alím. Zrušení monopolů nemohlo vážněji ohrozit jeho pozici v zemi, kde on a jeho rodina vlastnili téměř veškerou obdělávanou půdu a mohli i nadále diktovat výkupní ceny zemědělských plodin. Daleko nebezpečnějším byl nový celní sazebník, který umožňoval dovoz britských výrobků s pouhým tříprocentním clem. Po jeho provedení do praxe tak hrozilo zaplavení Egypta laciným zbožím z Evropy a zruinování místních výrobců. Přesto Laurin i Prokesch zastávali názor, že wálí bude oficiálně tuto smlouvu dodržovat, avšak v praxi se jí bude snažit obcházet nejrůznějšími spekulacemi. Mimoto předpokládali, že zvýšení vývozních cel zvýší jeho příjem z tranzitních poplatků až dvojnásobně.

Tento předpoklad se také potvrdil a počátkem října 1838 bylo v Alexandrii oznámeno, že podmínky smlouvy podepsané v Balta Liman budou uplatněny v Egyptě a ostatních provinciích v březnu následujícího roku. Tento odklad byl odůvodněn cestou Muhammada Alího do Súdánu, kterou plánoval již od léta. Jejím cílem bylo potvrdit zprávy o nalezení zlata v Súdánu, kterým chtěl wálí vykoupit nezávislost na Konstantinopoli. Campbellovi před odjezdem oznámil, že „když se vrátí s velkým množstvím zlata, nebude už potřebovat spojence nebo armády pro urovnání vztahů s Portou“.⁶¹⁾

Později se ukázalo, že naleziště zlata v Súdánu byla jen velmi skrovná. Ovšem i kdyby opak byl pravdou, víra v uplacení sultána byla od počátku mylná. Odjezd Muhammada Alího z Egypta alespoň značil, že v nejbližších měsících nedojde z jeho strany k porušení míru. Přesto zbrojení v Egyptě i v Malé Asii pokračovalo. Mahmut II. již byl definitivně

⁶⁰⁾ Srv. BEER, Die österreichische Handelspolitik, c. d., s. 402.

⁶¹⁾ M. RIFAAT BEY, c. d., s. 68.

rozhodnut na jaře nového roku zahájit válku. Vyslal Mustafu Reşida Paşu do Vídně, Paříže a Londýna a znovu se tak pokusit přimět velmocí podpořit razantní postup proti wálímu. Ten dal naopak v rozhovoru s Cocheletem na konci srpna 1838 najevo, že ani z jeho strany není celá záležitost uzavřena: „Plánuji cestu do Sennáru (město v Súdánu – pozn. M. Š.), nebudu alespoň podezříván z toho, že nyní chci začít válku. Stále ještě věřím v pro mě příznivé stanovisko námořních velmocí a nepovažuji za příliš vzdálený okamžik, kdy se jejich postoj změní. Doufám v příznivé vyřešení otázky dědičnosti a budu rád, když jí bude dosaženo cestou přátelského porozumění. To je má naděje a mé jediné přání. Pokud ale tohoto cíle nedosáhnu a budu přinucen nechat promluvit zbraně, abych se zachránil, pak již nebudu spokojen pouze s dědičností, nýbrž pouze s nezávislostí!“⁶²⁾

Naděje Muhammada Alího na obrat politiky Velké Británie a Francie byla stejně chimérická jako víra Mahmuda II. v souhlas velmocí k útoku na Egypt. Metternich byl prvním, kdo zmařil Reşidovy naděje na podporu Evropy ve válce proti egyptskému vládci a „otevřeně se vysmál naivnímu návrhu, že by mohl být vícekrát přesvědčen, aby vyměnil provincie za sultánovu penzi a palác na krásném Bosporu“.⁶³⁾ 15. září napsal Esterházyemu: „Obdržel jsem dnes ráno zprávy z Konstantinopole z 29. srpna... Poskytují nový důkaz stupidity Porty... Pokud by v důsledku malého odrazování velmocí byla skutečně Muhammadu Alímu předložena tato nabídka, tedy nechat se penzionovat sultánem, nebylo by učiněno dobře. Tak jako tomu nejbezvýznamnějšímu pašovi Bagdádu mu nabízí pěkný hotel v Konstantinopoli a dobré jídlo.“⁶⁴⁾ Kancléř mohl tureckému diplomatovi jen poradit, aby se vyčkalo trpělivě wálího skonu a pak si Mahmut II. vzal své provincie zpět.

⁶²⁾ KIRCHNER, c. d., s. 332.

⁶³⁾ MOSELY, c. d., s. 120.

⁶⁴⁾ SABRY, c. d., s. 428.

Skutečnost, že rok 1838 nepřinesl trvalé řešení, nedávala do budoucna velké naděje na pokojný vývoj na Blízkém východě a dalo se předpokládat, že dojde k další eskalaci napětí. Metternich i ostatní rakouští diplomaté považovali vypuknutí války pouze za odsunutě a s obavami vyhlíželi blížící se rok 1839.

KAPITOLA 3

Krise na Blízkém východě do konce července 1839

S příchodem jara roku 1839 se pravděpodobnost vypuknutí války zvýšila a obavy mezi mocnostmi rostly. Pro zachování míru hovořila pouze skutečnost, že oba protivníci v Alexandrii a v Konstantinopoli nepřestávali vydávat prohlášení o svých dobrých úmyslech a o nesmyslnosti tvrzení, že by snad chtěl jeden z nich napadnout toho druhého. Ale že válka přece jen nakonec vypukne, to se jevilo zástupcům velmocí v Orientu jako více než pravděpodobné.

Mahmut II. dával v předešlých letech jasně najevo, že není ochoten trvale tolerovat stav nastolený mírem v Kütahyi. Během svého pobytu v Paříži vysvětlil sultánův vztah k tomuto řešení Reşit Paşa rakouskému velvyslanci Apponyimu takto: „Porta nikdy nepřipisovala míru v Kütahyi hodnotu smlouvy, vždy ho považovala za pouhou dohodu, jejímž prostřednictvím sultán svěřil svému vazalovi správu Sýrie, ale zachovával si právo vzít si ji zpět, kdykoliv se mu to bude zdát výhodné.“¹⁾ Události v uplynulém roce prokázaly, že přímá dohoda s egyptským vazalem nebude možná, neboť ani jedna ze zúčastněných stran nebyla připravena k ústupkům přijatelným pro tu druhou. Sultán se mohl domoci svých práv pouze silou zbraní. Tato cesta byla sice riskantní, ale v případě úspěchu by přinesla rychlé řešení. Starý a nemocný Mahmut II. již nechtěl čekat a byl pevně rozhodnut napadnout neposlušného vazala.

Sultán vzhlížel k novému střetnutí s velkými nadějemi a tento optimismus měl hned několik důvodů. Turecká armáda po několika letech klidu a reformy opět nabrala na síle a zdálo se, alespoň Mahmudovi II., že je s to se úspěšně postavit egyptskému vojsku oslabenému boji s povstalci v Hauránu, Tripolisu a Arábii. Wálího armáda sice byla na první pohled

¹⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 2.

impozantní silou o počtu 76 572 mužů pěchoty, 25 000 jezdců a 144 děl,²⁾ leč při bližším zkoumání vyšlo najevo, že v těchto číslech byly zahrnuty i neregulární jednotky, které měly velmi špatnou morálku a disciplínu. Některé pluky měly dokonce v důsledku ztrát, dezercí a nemocí pouze dvě třetiny požadovaného stavu.

Porta mohla počítat i s podporou syrského obyvatelstva nespokojeného s egyptskou správou. Na jeho přízni značně závisel úspěch celého tažení. Místní vládcí však dali najevo, že s jejich pomocí by bylo možné počítat až po vítězném postupu turecké armády. Tato neloyalita ještě zvýšila nebezpečí vypuknutí války. Ibráhím Paša byl nucen umístit své jednotky až na hranice jím spravovaného území, aby nedovolil protivníkovi spojit se s rebely. Tento krok sám o sobě zvyšoval nebezpečí pohraniční srážky, která mohla přerůst ve velký konflikt.

I příhodná mezinárodní konstelace nahrávala Mahmudovi II. Byl sice často upozorňován, že s přímým zásahem velmocí v jeho prospěch mohl počítat pouze v případě, že by byl sám napaden, sám ale dobře věděl, že si nemohou dovolit nechat ho padnout a nakonec se vždy postaví na jeho stranu. Útokem na Muhammada Alího neměl tak jako tak co ztratit.

Egyptský vládce byl v méně záviděníhodné situaci. Válkou s Konstantinopolí nemohl příliš získat vzhledem k nepřátelskému postoji nejvýznamnějších evropských dvorů. Neměl mezi nimi jediného spojence, snad s výjimkou Francie, která mu však mohla poskytnout pouze morální, ale v žádném případě materiální podporu. Mahmudovi II. se podařilo získat si pověst reformního vladaře a naopak očernit činnost svého protivníka, který si získal separatistickými aktivitami v uplynulém roce pověst škůdce míru, a všeobecně se očekávalo, že útok vzejde právě z jeho strany.

²⁾ Jedná se samozřejmě pouze o odhad, uvedená čísla jsou pouze orientační. Lapi Laurinovi, Damašek, 10.2.1838, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (dále jen: HHStA), Staatenabteilungen (dále jen: StA), Ägypten I.

Tato obava však byla neopodstatněná, Muhammad Alí válku začít nehodlal. Prokesch ještě v roce 1838 pověřil Laurina, aby získal od rakouského konzula v Sýrii Lapiho zprávu o situaci egyptské armády a zjistil, zda by Ibráhím Paša byl schopen provádět útočné operace v případě přerušení námořního spojení mezi ním a Egyptem. Na počátku roku 1839 Prokesch obdržel obšírnou odpověď, ze které jasně vyplývalo, že se útok ze strany egyptského velitele nedá předpokládat. Jeho jednotky byly roztroušeny na rozsáhlém území a plně zaměstnány bojem s povstalci v Libanonu. Na zásobování po moři ale syn egyptského vládce závislý nebyl, neboť dle Lapiho zprávy disponoval sklady plných zbraní, munice a jiného válečného materiálu. Armáda měla pro přepravu zásob po souši k dispozici 1500 velbloudů, jejichž počet mohl být až zdesateronásoben.³⁾

Tyto informace ještě posílily názor Prokesche a Laurina, že na egyptské straně se po návratu Muhammada Alího ze Súdánu nic nezmění. Byli toho mínění, že setrvá v defenzivě přinejmenším tak dlouho, dokud bude přesvědčen, že existuje šance získat velmoci pro své plány a dosáhnout přijetí svých požadavků v Konstantinopoli jednáním. Prokesch nespatořoval v osobě wálího nebezpečí pro zachování míru v Orientu, zvláště když ten ho sám často ujišťoval, že „nebude žádná válka, pokud na mne sultán nezaútočí“.⁴⁾ Oběma rakouským diplomatům v Osmanské říši dělala starost pouze špatná finanční situace Egypta, která mohla vést k nedostatku prostředků na zbrojení a na zachování stavu egyptského vojska v neztenčené podobě. Bylo otázkou, zdali by se v takovém případě wálí bránil vsadit vše na jednu kartu a nevpadl by do Malé Asie.

Finanční problémy nesužovaly pouze egyptského vládce, ale i Portu. Sultán v lednu ujistil cizí diplomaty o své touze zachovat mír, ale též dal jasně na srozuměnou, že raději sáhne ke zbraním dříve, než dlouhotrvající výdaje na armádu zruinují státní pokladnu. Tato ujištění o mírumilovných plánech pokračovala i v době, kdy zprávy pruských důstojníků v hlavním

³⁾ Srv. SAUER, c. d., s. 451.

⁴⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 91.

tureckém táboře stále jasněji hovořily o tom, že připravované tažení na jaro 1839 se tentokrát nezdá být namířeno proti Kurdům. Helmuth von Moltke počítal s vpádem turecké armády na syrské území: „Po všem, co vidím, jsem si jistý, že v Konstantinopoli jsou pevně rozhodnutí nechat promluvit zbraně.“⁵⁾

Vyslanci okamžitě žádali Portu o vysvětlení této záležitosti a dali jednoznačně najevo, že sultán v případě své agrese nemůže počítat s jejich podporou. Diplomaté velmocí byli instruováni svými vládami, které rozpoznaly vážnost situace, aby sultána a vysoké turecké hodnostáře odrazovali od vyhlášení války. Ti sice opakovaně ujišťovali vyslance, že turecká armáda nezaútočí na Ibráhíma Pašu, ale rozsáhlé vojenské přípravy svědčily o opaku.

Diplomatický tlak v Konstantinopoli byl již předem odsouzen k nezdaru, neboť Mahmuda II. nemohlo nic odradit od plánovaného útoku na nenáviděného vazala a především vyslanci protestovali proti možné válce velmi opatrně. Dobře totiž znali Mahmudovu touhu po zúčtování s Muhammadem Alím, a pokud nechtěli oslabit vliv jimi zastupovaného státu na jeho dvoře, nesměli proti novému vojenskému tažení vystupovat příliš horlivě. To platilo zejména pro zástupce Ruska a Velké Británie, tedy zemí, které měly největší ambice získat dominantní postavení v Osmanské říši. Po uzavření baltalimanské konvence se pozice Ruska v Konstantinopoli otřásla v základech. Nyní musel Petrohrad ukázat, že je připraven hájit zájmy Porty s o nic menší rozhodností, než tak činila britská diplomacie. Zatímco konzulové v Alexandrii doprovázeli své požadavky na zachování míru hrozbami námořní blokády či intervence vůči muži, který v žádném případě mír porušit nechtěl, vyslanci v Konstantinopoli mohli pouze radit sultánovi ke zmírnění jeho válkychtivosti, aniž by však mohli být jen zvýšit tón svého hlasu.

⁵⁾ SAUER, c. d., s. 454. Moltkeho zprávy byly známy nejen pruskému vyslanci, ale i jeho kolegům. Důkazem toho jsou opisy depeší pruského důstojníka v korespondenci internuncia. Srv. Stürmerova zpráva, Konstantinopol, 17.4.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 69.

Mimoto se zdá být téměř jisté, že mezi diplomaty v tureckém hlavním městě panovalo všeobecné mínění, že sultán je přese všechno tou ohroženou stranou, třebaže to byli právě oni, kdo měl před očima důkazy o válečných plánech Porty. Nikoliv v Konstantinopoli, ale v Alexandrii muselo dle jejich názoru být vyvinuto mimořádné úsilí, aby bylo zabráněno vypuknutí nového konfliktu. Proto je pochopitelná i netrpělivost a obavy, s jakými byl očekáván návrat egyptského vládce ze Súdánu. Když ten nakonec dorazil uprostřed března zpět do Káhiry, konzulové se mu okamžitě vydali naproti s cílem zjistit jeho úmysly. Laurin mohl po vzájemném setkání zaslat do Vídně uklidňující zprávy, neboť vícekrát přislíbil vyvarovat se jakýchkoliv projevů nepřátelství vůči Portě, ačkoliv nevěřil ujišťování diplomatů o mírumilovnosti sultána. Byl přesvědčen, že Mahmut II. zaútočí. Proto tentokrát odmítl zaplatit tribut s odkazem na využití poslední splátky zaslané do Konstantinopole k dalšímu zbrojení a uhrazení Reşidovy mise do Evropy. Svému synovi poslal rozkaz vyvarovat se konfliktu, ale přípravy k obraně měly i nadále pokračovat. Došlo k přesunům jednotek z jižní Sýrie do pohraničních oblastí na severu.⁶⁾

Taková tedy byla situace na Blízkém východě v druhé polovině března. Mahmut II. a Muhammad Alí se připravovali na nové střetnutí, aniž by jim v tom proklamace zástupců velmocí mohly zabránit. Ten první po novém střetnutí toužil, ten druhý se na něj připravovat musel. Signálem zhoršujících se poměrů mezi oběma muži bylo i opětovné povolání Husreva Paši do úřadu velkovezíra, což byl pomyslný políček uštědřený do tváře egyptského vládce.

Rakousko bylo sice se sultánem v přátelském vztahu, mělo také ale velký zájem na tom, aby nedošlo k narušení mocenských poměrů a aby hospodářská situace v Levantě nebyla pošramocena válkou. Internuncius nenechal nikoho ve Vídni na pochybách o pravých záměrech Mahmuda II. Dne 6. února baron Stürmer varoval před úmyslem Porty napadnout wálího

⁶⁾ Srv. SAUER, c. d., s. 453.

a před skutečností, že „válka mezi sultánem a jeho mocným guvernérem /vazalem/ by byla rozsáhlou a nikdo by nemohl předvídat konečný výsledek či se zbavit zodpovědnosti za její následky“.⁷⁾ O válečných náladách v Konstantinopoli a nevyhnutelnosti konfliktu psal znovu 12. a 20. března. Znepokojený kancléř instruoval internuncia, aby dal na sultánově dvoře jasně na srozuměnou, že Vídeň je proti nové válce a že „by se Rakousko považovalo za zbavené závazků vůči Portě v případě, že by učinila tu chybu a stala se agresorem“.⁸⁾ Mír v Orientu nesměl být narušen a ke každé změně se mělo dospět výhradně jednáním. Za základ možné dohody rakouský kancléř považoval mír z roku 1833: „Východisko pro každou možnou dohodu musí být nalezeno v míru z Kütahye. Tento mír je jasným, kladným a oprávněným činem. Přesně stanoví hranice mezi právy sultána a právy a povinnostmi jeho vazala. Je to ten mír, jehož vznik byl zapříčiněn morální a materiální slabostí Porty a který vytvořil status quo.“⁹⁾

Metternich věřil, že společný postup všech velmocí je nezbytný k zastavení „válečného vření“ v Levantě a k zachování míru vytvořeného právě dohodou z Kütahye. Ze strany Pruska i Ruska se mu dostalo plné podpory a oba státy beze zbytku sekundovaly rakouské mírové aktivitě v Konstantinopoli. Pruský vyslanec hrabě Hans Karl von Königsmarck byl neustále instruován jednat společně s internunciem a požadovat zachování míru, hrabě Apollinarij Petrovič Butěněv byl často ještě daleko horlivějším v této snaze než baron Stürmer. Varoval Portu, že případná pomoc Ruska dle podmínek smlouvy z Hünkâr Iskelesi by nemohla být vyžadována v případě, že by se Turci sami stali agresory ve válce s Egyptem. Kancléř mohl být spokojen i s činností admirála Roussina, naopak Ponsonbyho jednání odporovalo všeobecné snaze udržet Portu v patřičných mezích. Otevřeně sice k válce neradil, neboť by tím neuposlechl příkazů Londýna, ale neoficiálně Mahmuda II. v jeho plánech podporoval.

⁷⁾ Stürmer Metternichovi, Konstantinopol, 6.2.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

⁸⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 6.4.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

⁹⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 24.4.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

Na začátku roku 1839 se Mahmut II. dotázal Ponsonbyho, zda by ho britská vláda podpořila v případě útoku proti Muhammadu Alímu. Velvyslanec si nemohl dovolit slíbit takovou věc bez konzultace s Londýnem, ačkoliv by tak sám učinil velice rád. Proto o celé záležitosti informoval Palmerstona, který mu zakázal povzbuzovat Turky k vpádu do Sýrie: „Musím nařídít Vaší Excelenci, aby pokračovala ve spolupráci se svými kolegy a využila všech prostředků, které jsou v její moci, aby přiměla sultána zdržet se jakéhokoliv nepřátelského jednání vůči Muhammadu Alímu.“¹⁰⁾ Ponsonby si ovšem neodpustil jednat na vlastní pěst, když před sultánovými ministry prohlásil, že „pokud by zaútočil (Mahmut II. – pozn. M. Š.) na Muhammada Alího, Británie zůstane neutrální a nepomůže mu, ale pokud by boj jednou začal a Ibráhím Paša zvítězil, Rusko a Británie budou přinuceny vstoupit do války na sultánově straně, aby zabránily rozkladu turecké říše.“¹¹⁾ Že se tato slova neshodovala se zněním instrukcí britského kabinetu, nebylo pro sultána a jeho ministry důležité. Ti přijímali výroky britského vyslance jako oficiální názor Londýna a byli jimi utvrzeni v názoru, že pro vpád do Sýrie mají „krytá záda“.

Metternich byl rozhořčen činností Ponsonbyho a rozhodl se jeho nezávislému jednání zamezit. Obrátil se na Palmerstona, aby zajistil podporu pro kroky internuncia i od vyslance Jejícího Veličenstva. Dne 28. března informoval britského ministra zahraničí o záměru Porty přesunout svoji armádu až ke hranicím Sýrie. Bylo nezbytné odvrátit sultána od takového kroku, který by neúnosně zvýšil riziko vypuknutí nové války: „Nové zprávy ukazují na zhoršení vztahu Divanu vůči Muhammadu Alímu a na jeho přání střetnout se s ním v Sýrii. Vše na tomto plánu je špatné... Pokud by lord Ponsonby musel spolupracovat s internunciem a ostatními kolegy, celá záležitost by nemohla než získat.“¹²⁾ Metternich seznámil

¹⁰⁾ RIDLEY, c. d., s. 219.

¹¹⁾ Tamtéž.

¹²⁾ GUICHEN, c. d., s. 34.

Palmerstona i s novými instrukcemi pro Stürmera, dle kterých měl internuncius odmítnout přemístění turecké armády a varovat před narušením křehkého míru.¹³⁾ Kancléř požádal svého britského kolegu, aby zaslal obdobné instrukce i Ponsonbymu a nařídil mu podpořit kroky ostatních vyslanců v Konstantinopoli. Palmerston vyšel rakouskému kancléři vstříc a 12. dubna nařídil v depeši Ponsonbymu spolupracovat se zástupci velmocí a přesvědčit sultána, aby opustil nepřátelskou politiku vůči wálímu. Metternich sice tuto iniciativu britského ministra kvitoval s povděkem, ale dle jeho názoru přišla pozdě a nemohla zcela napravit důsledky Ponsonbyho jednání. Ten byl dle jeho názoru zodpovědný za válečné nálady panující v tureckém hlavním městě: „Je to on, kdo radil sultánovi opustit status quo a doporučil mu příliš pozdě, na příkaz svého dvora, ho zachovat. S takovou politikou bude zničen klid celého světa!“¹⁴⁾

Sultán, ve snaze získat podporu Rakouska a zatáhnout Vídeň přímo do dění na Blízkém východě, se na konci dubna obrátil prostřednictvím Stürmera na Metternicha s žádostí o radu jak postupovat vůči egyptskému vazalovi.¹⁵⁾ Rakouský kancléř ve své odpovědi skloubil obhajobu legitimacy, což mělo sultánovi zalichotit, a fakt o nepříznivém poměru sil, kdy, jak napsal, „šance na úspěch nejsou dnes vůbec na sultánově straně“.¹⁶⁾ Protože bezprostřední držba Egypta byla již pro tureckého panovníka dávno ztracena, měl dle knížete tuto provincii svěřit wálímu do dědičné držby a požadovat za to navrácení Sýrie a všech ostatních provincií. Pro toto řešení hovořil i věk egyptského vládce, který se kancléřovými slovy „blíží 70 letům, jeho konec tak nemůže být daleko“.¹⁷⁾ Jelikož Metternich nevěřil v Mahmudovo vítězství, bylo zcela nezbytné, aby „Porta neohrozila svoji budoucnost neuváženou akcí v přítomnosti“.¹⁸⁾

¹³⁾ Jednalo se o již citovanou Metternichovu depeši Stürmerovi z 6.4.1839.

¹⁴⁾ Metternich Apponyimu, Vídeň, 14. června 1839, Mémoires, s. 365.

¹⁵⁾ Stürmer Metternichovi, Konstantinopol, 24.4.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 69.

¹⁶⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 18.5.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

¹⁷⁾ Tamtéž.

¹⁸⁾ Tamtéž.

Metternich předvídal odmítnutí této rady, a proto rovnou nařídil Stürmerovi, aby ji vznesl svým jménem a nikoliv jménem rakouské vlády a předešel tak diplomatické porážce. Mělo se jednat o pouhý návrh a nikoliv o oficiální stanovisko Vídně. Tato opatrnost byla namístě, neboť Mahmut II. dle očekávání nakonec toto řešení odmítl, protože ho považoval za příliš dlouhodobé a trpělivost již nebyla v tuto chvíli jeho silnou vlastností.

Názor ostatních kabinetů na řešení blízkovýchodních záležitostí byl velice podobný tomu, který zastával kabinet ve Vídni. Dokonce Palmerston téměř v ten samý den jako Metternich odeslal do Konstantinopole téměř identický návrh.¹⁹⁾ Později v červnu přišel Berlín s myšlenkou ponechat wálímu Egypt dědičně a Sýrii doživotně, ale vzhledem k malému vlivu Berlína u obou znepřátelených stran byl tento návrh předem odsouzen k odmítnutí.

Praktický dopad těchto rad byl nulový, jelikož nebyl doprovázen hrozbou námořní demonstrace síly v Úžinách či jiným razantním vystoupením velmocí pro případ, že by jim sultán nevyšel vstříc. I přes snahu evropských panovníků zachovat mír nebyli jejich diplomatičtí zástupci schopni přesvědčit Mahmuda II., aby upustil od vyhlášení války.

Dne 13. dubna se Stürmer dozvěděl z důvěryhodného zdroje, že sultán již byl rozhodnut jít do války a že za tímto účelem se snažil rozdmýchat velké povstání v Sýrii. Otevřeně však Divan odmítal tuto zprávu potvrdit a ještě 21. dubna, kdy turecká armáda překročila Eufrat a obsadila město Bir, turecké ministerstvo prohlásilo, že nepomýšlí na narušení míru a že sultán si válku nepřeje. Stürmer však již těmto ujištěním nepřisuzoval žádný význam a nevěřil jim. Divan pokračoval v popírání zahájení tažení i v průběhu května. Když ještě uprostřed tohoto měsíce Porta hájila pochod na Bir s odůvodněním, že toto město neleží v Sýrii, musel Stürmer jednoznačně konstatovat, že rozhodnutí o útoku na Egypt definitivně padlo. Dne 28.

¹⁹⁾ Srv. HASENCLEVER, c. d., s. 26.

května napsal do Vídně: „Připadá mi jisté, že sultán se ve svém nitru rozhodl pro válku.“²⁰⁾ Kancléř byl rozezlen nad skutečností, že nikdo z tureckých ministrů nevěděl, či dělal, že neví, zda již „sultánova žalostná armáda“²¹⁾ zaútočila: „Aby vláda nevěděla, zda je ve válce či v míru s jakýmkoliv protivníkem, a byla vzdálena čtyři či pět dní od divadla, kde se odehrávají tyto události, to se nemůže stát nikde jinde než v Turecku.“²²⁾

Stürmer považoval sultánovo rozhodnutí o zahájení nového konfliktu za nešťastné. Byl přesvědčen, že z něho nemůže vyjít jako vítěz. Ani on, ani Prokesch nevěřili ve vojenskou převahu Porty. Oba diplomaté správně odhadli poměr sil mezi Mahmudem II. a Muhammadem Alím. Byli si vědomi vojenské síly egyptského vládce, který byl i přes problémy v Sýrii na blížící se střetnutí dobře připraven. Egyptská armáda disponovala výrazně lepší jízdou a dělostřelectvem a především geniálním vrchním velitelem. Turecký velitel Hafiz Paša nebyl rovnocenným soupeřem Ibráhímu Pašovi, o jehož vojenském talentu a zkušenostech nemohlo být pochyb, rovněž tak o jeho vzdělání, rozhledu a inteligenci. O osobnost adoptivního syna Muhammada Alího se ihned po nástupu do úřadu internuncia velice zajímal baron Stürmer. Nakonec 6. dubna 1833 napsal v depeši do Vídně o egyptském vojevůdci toto: „Je vojákem tělem i duší a nemůže býti sporu o jeho vojenském talentu. Kromě toho disponuje velkou duševní silou, je skromným ve svých nárocích a v oblékání. K životu nepotřebuje příliš. Ukládá se ke spánku obvykle na koberci a nemá než dvě osoby, které mu slouží. Jeho jednotky mu jsou velmi oddány. On je umí vést a těší se ve vojsku velké oblibě. Oplývá osobní statečností a je neúprosným vůči těm, kterým chybí.“²³⁾ Kvalitativní rozdíl obou vojevůdců měl být zcela zásadní pro průběh války v Sýrii v červnu 1839.

²⁰⁾ Stürmer Metternichovi, Konstantinopol, 28.5.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 69.

²¹⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 28.5.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

²²⁾ Tamtéž.

²³⁾ SABRY, c. d., s. 468. Ibráhím Paša se narodil v roce 1789 a do Egypta přišel ve svých 15 letech. Již v 16 letech velel jednotkám v provincii, kterou sám spravoval.

Na počátku tohoto letního měsíce Hafiz Paša pomalu postupoval od Eufratu dále na jih a cestou jeho muži obsazovali vesnice a města a snažili se vyprovokovat obyvatelstvo k boji proti Egypťanům. Mezitím Ibráhím Paša rychlým pochodem sjednotil své síly a doufal, že bude moci vzdorovat nepříteli až s 45 000 muži a 150 děly. Obě armády se k sobě přiblížily a bylo již jen otázkou času, kdy se utkají v bitvě.

Dokonce i v této době posílal admirál Roussin uklidňující zprávy do Alexandrie, v kterých tvrdil, že sultán nepomýšlí na válku. Laurin taková ujištění pokládal za krajně nevhodná, neboť Muhammad Alí se bez toho domníval, že diplomaté v tureckém hlavním městě jsou buď špatně informováni a zamýšlejí věřit všem prohlášením Porty, a nebo ho chtějí oklamat. O francouzském vyslanci se vyjádřil pohrdavě a prohlásil, že „mu bylo již dříve známo, jak snadno může být Roussin oklamán a jak moc tento diplomat ve své ješitnosti přeceňuje vliv svůj a všech Francouzů na státníky Blízkého východu“.²⁴⁾

Ještě na počátku června, kdy došlo k prvním šarvátkám v Sýrii, Porta odmítala obvinění, že by chtěla zaútočit na egyptskou armádu. Pohyb tureckého vojska zdůvodnila jako nutnou reakci na provokace Muhammada Alího, které ji přinutily k protiopatřením. Současně se Divan pokusil přimět Stürmera, aby energicky vystoupil v zájmu Porty. Byl vyzván, aby společně se svými kolegy pověřil konsuly v Alexandrii ujistit wálího, že sultánova záležitost je záležitostí celé Evropy. Porta s tímto krokem spojovala naději, že se její mocný vazal zalekne a bude připraven ustoupit. Turci zároveň předložili uspořádání nástupnictví v Egyptě: Ibráhím Paša měl obdržet Egypt, ale ostatní provincie měly být ihned vráceny sultánovi. Toto řešení odpovídalo přáním Metternicha, který byl ovšem toho názoru, že k němu dojde dříve či později ve chvíli úmrtí Muhammada Alího, a proto bylo nesmyslné vést v současné době válku, kterou mohlo Turecko

Dostalo se mu vynikajícího vzdělání, hovořil plyně turecky, arabsky a persky, měl rozsáhlé znalosti o dějinách Orientu.

²⁴⁾ SAUER, c. d., s. 457.

pouze ztratit. Mahmut II. však nehodlal dále pouze čekat. Turecké loďstvo bylo připraveno vyplout, na palubách lodí se nacházeli úředníci určení pro správu Sýrie. Sultán byl optimisticky naladěný. Věřil ve své vítězství. V této době přiznala Porta otevřeně, že také Hafiz obdržel rozkaz k útoku. K oficiálnímu vyhlášení války došlo 9. června. Muhammad Alí a Ibráhím Paša byli prohlášeni za rebely.

Situace v Alexandrii byla odlišná od té v Konstantinopoli. Třebaže i zde se horečně zbrojilo, wálí nepřestával v rozhovorech s konzuly dávat najevo své přání zachovat mír. Ani po zprávě o překročení Eufratu tureckou armádou neopustil egyptský vládce tento pasivní postoj a držel svého syna v bezpečné vzdálenosti od hranic a rozkázal mu „vyvarovat se všeho, co by mohlo vyvolat konflikt“,²⁵⁾ neboť chtěl, aby zodpovědnost za rozpoutání války byla nezpochybnitelná a padla na sultánovu hlavu. Dne 15. května v rozhovoru s ruským konzulem hrabětem Alexandrem Medemem pravil: „Jestliže na mne turecká armáda zaútočí, budu ji pronásledovat. Ale omezím se na zábor krajů Urfa a Diyarbekir. Zde je ten jediný slib, který mohu dát. Stále toužím získat jednoho dne dědičnou pro moji rodinu... Jak bych si mohl nechat ujít příležitost tak příznivou k jejímu dosažení? Není cílem ponechat si provincie, kterých bych se zmocnil, to vám přísahám, ale jednoduše využít je jako vhodný nástroj v plánu na získání mé dědičnosti. Jestliže ji získám, vrátím je.“²⁶⁾

Dne 16. května řekl Laurinovi, že „zařídí ústup své armády a povolá svého syna Ibráhíma Pašu do Damašku v případě, že se sultánovy jednotky, které překročily Eufrat u města Bir, stáhnou na druhý břeh řeky“.²⁷⁾ Dokonce pokud by mu velmoci garantovaly veškeré jím ovládané provincie a vyslovily se pro jejich předání do dědičné držby jeho rodiny, stáhl by část jednotek ze Sýrie.

²⁵⁾ Laurin Stürmerovi, Alexandrie, 2.4.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 69.

²⁶⁾ Medem Nesselrodemu, Alexandrie, 15.5.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 69.

²⁷⁾ Laurinova zpráva, Alexandrie, 16.5.1839, HHStA, StA, Ägypten I.

I v následujících dnech Muhammad Alí nepřestával dokazovat ty nejlepší úmysly a své přání zachovat mír. Dne 1. června k sobě nechal povolal Laurina a požádal ho o radu. Chtěl vědět, jak se má zachovat tváří v tvář hrozící válce. Dokonce i nyní byl připraven stáhnout zpět část svých sil ze Sýrie, pokud by nehrozilo nebezpečí, že tím zde vypukne povstání a že celá země upadne do chaosu. Dle jeho názoru však postup Porty již znamenal vyhlášení války, kterou pouze Konstantinopol nehodlala formálně vyhlásit. Laurin mu mohl jenom poradit, aby setrval v klidu a v případě vítězství v bitvě nepřekročil hranice jemu svěřeného území. Uvědomoval si nedostatečnost svých rad a o rozhovoru s egyptským místodržícím Prokeschovi napsal: „Ještě nikdy jsem se nenalézal v tak trapné situaci jako dnes ráno.“²⁸⁾

O tři dny později Muhammad Alí k sobě opět povolal Laurina a ostatní konzuly a oznámil jim, že „se nachází v dobrém stavu těla, leč velmi špatném stavu mysli“²⁹⁾ v důsledku alarmujících zpráv od svého syna o definitivním překročení hranic tureckou armádou a obsazení města Urut. I nadále však setrval v klidu a dal konzulům přečíst instrukce Ibráhímu Pašovi, ve kterých mu striktně zakázal zaútočit na Hafize Pašu. Dokonce jim oznámil, že by byl připraven stáhnout své vojsko k Damašku, pokud by se turecká armáda stáhla zpět za Eufrat.

Předložil i návrh, aby vyklizením několika vesnic bylo vytvořeno nárazníkové pásmo, které by zamezilo možné srážce obou armád. Kdyby turecké jednotky tyto vesnice obsadily, měl Ibráhím Paša zahnat tureckou armádu zpět za Eufrat. Konzulové požadovali pro takový případ příslib, že nedojde v případě jeho vítězství k překročení hranic. V tomto směru vyšel Muhammad Alí vstříc zástupcům velmocí pouze částečně. Již na konci května poslal Ibráhímu Pašovi rozkaz v žádném případě nezačínat nepřátelství a v případě vítězství obsadit pouze Urfu a Diyarbekir. S tímto rozhodnutím okamžitě seznámil i konzuly a nyní opět potvrdil jeho

²⁸⁾ SAUER, c. d., s. 458.

²⁹⁾ Laurinova zpráva, Alexandrie, 6.6.1839, HHStA, StA, Ägypten I.

platnost. Laurin byl proti němu. Nepokládal za pravděpodobné, že by se sultán nechal vydírat a přiznal Muhammadu Alímu dědičnost nad Egyptem a přilehlými provinciemi za navrácení těchto měst. Vyslovil se proti jejich obsazení. Campbell svého kolegu podpořil a řekl, že by stačilo pouze vypudit Turky ze Sýrie. Dle britského konzula mohly velmoci souhlasit s nutnou obranou wálího, vpád na turecké území ale musely odsoudit a snad dokonce na něj odpovědět ozbrojenou intervencí.

Rakouský generální konzul po tomto setkání stále ještě doufal ve vyřešení krize diplomatickými prostředky, když tu obdržel 6. června zprávu o srážce mezi arabskými milicemi a tureckou jízdou. Došlo k ní nedaleko Telbechiru 31. května. Na 23 Egyptanů a 60 Turků zůstalo ležet na bojišti. Vzápětí Hafiz Paša obsadil 14 vesnic v provincii Antep. Dle Laurina měl nyní Ibráhím Paša volné ruce k protiúderu, zvláště když se jeho postavení v Sýrii upevnilo spojenectvím s mocným vládcem Libanonu emírem Bašírem II., jehož podpora znamenala značnou pomoc v boji s povstalcí a byla klíčová pro zachování egyptského panství v této provincii.

Podpora emíra Bašira II. ale aktivitám vzbouřenců v Sýrii a v Libanonu úplně zabránit nemohla. Nejen že turecký velitel zabíral jednu vesnici za druhou, ale dokonce rozdával zbraně a střelivo jejich obyvatelům a šval je proti wálímu.³⁰⁾ V Alexandrii se začínaly vlivem zpráv z těchto území radikalizovat proválečné nálady, neboť bylo zřejmé, že egyptská vláda by zde díky povstalcům mohla být vážně oslabena, a nejlepším prostředkem jak zlomit vzpurné obyvatelstvo a zmařit naděje na pomoc z vnější byla rychlá porážka tureckého vojska. Pod dojmem zprávy o „bitvě“ u Telbechiru a hrozby povstání Muhammad Alí neváhal a 10. června poslal rozkaz Ibráhímu Pašovi, aby zaútočil na Turky, svedl s nimi bitvu, vyhnal je ze Sýrie a obsadil Urfu a Diyarbekir: „Agrese našich nepřátel překročila patřičnou mez. Již si nemůžeme dovolit trpělivost, kterou jsme doposavad tolik oplývali, neboť by (Turci – pozn. M. Š.) pomalu všude vnesli

³⁰⁾ Tamtéž.

nepořádek.“³¹⁾ Vzápětí Laurina ujistil, že „by nikdy neopustil defenzivní postoj, kdyby Turci nedráždili obyvatelstvo k rebelii“.³²⁾ Snaha konzulů přemluvit ho k odvolání tohoto rozkazu byla marná.

Krátce po odjezdu egyptského posla k Ibráhímu Pašovi dorazil do Egypta francouzský kapitán Callier. Dne 21. května se francouzská vláda dozvěděla o pochodu tureckého vojska a první ministr maršál Victor Soult se chopil iniciativy. Poslal dva důstojníky, jednoho do Konstantinopole a druhého do Alexandrie, s úkolem pokračovat po schůzce s Roussinem a Cocheletem k velitelům obou armád a zamezit jejich srážce. Navečer 14. června se Callier objevil v Alexandrii s dopisem od maršála Soulta, ve kterém byla zdůrazněna jednota všech pěti velmocí v postoji k událostem v Orientu. Soult vyzval wálího pozastavit nepřátelství a povolal egyptské jednotky na egyptské území. Tato žádost byla vznesena na základě mylných zpráv z Konstantinopole, které uváděly, že wálí zaútočil a zahájil nový konflikt.³³⁾ Na oplátku se Soult zavázal působit na ostatní velmoci ve prospěch přijatelného řešení nové krize. Muhammad Alí předal 16. června Callierovi dopis pro Ibráhíma Pašu, aby nevedl egyptské jednotky přes Eufrat, a pokud se tak již stalo, ihned zastavil svůj postup: „Zastav se, kde jsi, Callier půjde od Tebe k Hafízu Pašovi a Tobě přinese zprávu, co on podnikl. Pokud Hafíz stáhne své jednotky z našeho území, pak zůstaň v klidu. Pokud ale nebude Hafíz Callierem zastaven a nestáhne své jednotky z našeho území, pak zaútoč. Pokud jsi v době příjezdu Calliera již Turky ze svého území vyhnal, pak se zastav tam, kde jsi. Věz, že v důsledku vyplutí turecké flotily posílám tu naši neprodleně k syrskému pobřeží.“³⁴⁾ Tentýž den odcestoval francouzský důstojník s tímto rozkazem

³¹⁾ Laurinova zpráva, Alexandrie 17.6.1839, HHStA, StA, Ägypten 1.

³²⁾ Laurinova zpráva, Alexandrie, 10.6.1839, HHStA, StA, Ägypten 1.

³³⁾ Obětí turecké propagandy se stal i Metternich. Byl dezinformován o překročení syrské hranice egyptskou armádou a napsal Laurinovi: „Je na Muhammadu Alím, aby uvedl záležitosti v Sýrii do stavu, ve kterém byly před tím, než nechal svoji armádu postoupit kupředu, což přinutilo tureckou armádu učinit stejný krok ke své oprávněné obraně.“ Metternich Laurinovi, Vídeň 13.5.1839, HHStA, StA, Ägypten 1.

³⁴⁾ KIRCHNER, c. d., s. 341.

do Sýrie. Laurin, Cochelet a Campbell se opět vyslovili proti překročení hranice. Pro případ, že by se tak již stalo, požadovali okamžité stažení Ibráhíma Paši do Sýrie, ale se svými námitkami neuspěli.

O něco později došlo v Konstantinopoli k události, která ještě mohla zabránit vypuknutí nové války. Dne 30. června zemřel Mahmut II. S touto možností se již v tureckém hlavním městě dlouho počítalo, sultánův zhoršující se zdravotní stav byl dobře znám i ve Vídni³⁵⁾ a vyvolával u Metternicha vážné obavy nad dalším osudem Turecka v případě Mahmudova skonu: „Vskutku nikdy se Osmanská říše nenacházela v takové krizi srovnatelné s tou dnešní. ... Sultánova nemoc s sebou přináší bezprostřední nebezpečí pro život tohoto suveréna, a tím i pro celou budoucnost a snad i samotnou existenci této říše.“³⁶⁾ Počítat se muselo s každou eventualitou, dle Metternicha ve chvíli uprázdnění trůnu musela být „zachována a zajištěna existující legitimita, která je základním principem rakouské politiky. Existence, integrita a nezávislost Osmanské říše“.³⁷⁾

Úřady v Konstantinopoli byly připraveny na eventuální skon Mahmuda II. a předání vlády do rukou jeho mladého syna Abdülmecida I. proběhlo bez problémů. Velkovezírem byl i nadále Husrev Paša, jenž fakticky vládl. Ve svých rukou spojil tento vysoký úřad s funkcí regenta. Abdülmecit I. nebyl připraven převzít tak velkou zodpovědnost, jakou byla správa velké říše, a již vůbec ne v této přetěžké době. Metternich si byl této skutečnosti vědom a obával se možné destabilizace centrální moci. Ještě než se dozvěděl o smrti Mahmuda II., napsal Apponyimu: „Ve skutečnosti neexistuje muž skutečně významný, který by mohl reprezentovat moc, které je sedmnáctiletý chlapec pouhým symbolem, a pokud by člověk skutečně schopný byl nalezen, nenalezl by místo, které by mohl

³⁵⁾ Mahmut II. vážně onemocněl 13.6.1839. Stürmer Metternichovi, Konstantinopol, 18.6.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 69.

³⁶⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 2.7.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

³⁷⁾ Tamtéž.

zaujmout.“³⁸⁾ Přesto uvítal nástup k moci „dědičného a legitimního následníka zeměděleho vládce“.³⁹⁾ Rovněž byl spokojen i s rozkazem Divanu všem jednotkám pozastavit nepřátelství. Tento krok, stejně jako iniciativa kapitána Calliera, však přišly již příliš pozdě. Hafizova armáda byla o několik dní dříve zcela zničena.

Ibráhím Paša v první polovině června dodržoval příkazy svého otce a pouze sledoval pohyby nepřátelského vojska. Napsal dopis Hafizovi, ve kterém mu vytkl překročení hranice a snažil se ho vyprovokovat k útoku. Odpověď tureckého velitele zněla: „Sýrie a Egypt jsou územím mého suveréna, který je také Vaším suverénem. Shledávám Vaši žádost podivnou.“⁴⁰⁾ Dále prohlásil, že stažení jeho sil by znamenalo akt vzpoury. Nepřestal pobízet syrské obyvatelstvo k povstání, což se mu do jisté míry i podařilo. Nepokoje v Damašku, Nábulusu i Jeruzalémě toho byly jasným důkazem. Obsazení města Antep tureckými jednotkami již ale bylo přes-příliš, co byl Ibráhím Paša ochoten tolerovat. Velmi uvítal, když k němu dorazil rozkaz k útoku.

Dne 19. června Ibráhím Paša shromáždil veškeré právě dostupné síly a následujícího dne se objevil poblíž turecké armády. Po několik dní obě strany stály na místě a vyčkávaly útoku té druhé. Turecké vojsko bylo ve výhodnějším postavení a čas byl na Hafizově straně, neboť egyptské armádě začaly docházet zásoby potravin a množily se případy dezerce. Morálka egyptských jednotek byla špatná, vojákům již 18 měsíců nebyl vyplacen žold a v předvečer bitvy zbýval chleba pro celou armádu pouze na dva dny. Proti tomuto pasivnímu vyčkávání se však ozval hlas náboženských hodnostářů v sultánově armádě a nutil tureckého velitele svést bitvu, která měla být „zaručeně vítěznou“. Marně Moltke oponoval a radil k opatrnosti. Později napsal: „Vyzval jsem Hafize Pašu, aby nedopřával sluchu lidem, kteří nerozumí ničemu z vojenských záležitostí.

³⁸⁾ Metternich Apponyimu, Vídeň, 3. července 1839, Mémoires, s. 370.

³⁹⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 13.7.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

⁴⁰⁾ SAUER, c. d., s. 460.

Varoval ho, že až slunce opět zapadne za hory, možná již bude bez vojska. Vše nadarmo!“⁴¹⁾ Ráno 24. června tři hodiny po rozbřesku Turci zaútočili na Egyptány poblíž města Nezibu, ale vzápětí museli sami čelit mohutnému protiúderu, a přes statečný odpor a početní převahu byli nakonec poraženi. Turecká jízda byla odražena egyptským dělostřelectvem a přinucena k ústupu, ke kterému se přidala i pěchota. V tureckém vojsku vypukla panika. V této chvíli se dokonce Kurdové obrátili proti Turkům, na jejichž straně doposavad stáli. O tomto absurdním divadle později Moltke napsal: „Stříleli (Kurdové – pozn. M. Š.) na vlastní důstojníky a kamarády, uzavřeli cesty přes hory a podnikli více útoků přímo na Hafize Pašu. Ostatní prchající odhazovali pušky, sundávali si nepohodlné uniformy a radostně a za zpěvu si vykračovali ke svým domovům.“⁴²⁾

Kupodivu překvapivější než špatná morálka poražené turecké armády byla i dezerce některých egyptských jednotek před bitvou a dokonce v jejím průběhu. Nejméně 12 egyptských praporů opustilo bojiště, další 3 přešly k Turkům. To byl také důvod, proč se Ibráhím Paša neodvážil pěchotu nasadit do boje a ta do vývoje bitvy téměř nepromluvila. Bitvu rozhodla egyptská kavalérie a především vynikající egyptské dělostřelectvo.

Bitva u Nezibu a následující ústup znamenaly pro tureckou armádu naprostou katastrofu. Hafiz ztratil pět šestin mužů a veškeré dělostřelectvo. Jeho vojsko přestalo prakticky existovat. O něco později dezertovaly celé dvě armády v Malé Asii o celkovém počtu 18 000 mužů. Mezi Ibráhímem Pašou a Konstantinopolí neexistovalo jediné bojeschopné vojenské těleso. V samotném hlavním městě nikdo nepočítal s porážkou a nebyla podniknuta žádná opatření pro jeho obranu. Bylo zcela vydáno na pospas egyptskému generálovi stejně tak, jako tomu bylo v roce 1832.

Zachránil ho Callierův příjezd 29. června do Ibráhímova tábora s instrukcemi z Alexandrie. Francouzský důstojník naléhal na egyptského

⁴¹⁾ MOLTKE, Helmuth von, Briefe über Zustände und Begebenheit in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839, Berlin 1882, s. 388.

⁴²⁾ Tamtéž, s. 396.

velitele, aby nepokračoval v dalším postupu do nitra Malé Asie. Ibráhím Paša nechtěl uposlechnout a bránil se těmito slovy: „Četl jste knihy o historii? Nuže! Kde jste někdy četl, že by vítězíci generál zastavil svůj pochod?“⁴³⁾ Plánoval dovést celou kampaň do vítězného konce, stanout před sultánem v Konstantinopoli a diktovat si podmínky míru. Opět, stejně jako během první krize, to byl jeho opatrný otec, a nyní i Francie, kteří mu v tomto tažení zabránili.

V první polovině července došlo k prvním jednáním mezi wálím a Portou. Dne 3. července předstoupil Nuri Efendi, jenž v Husrevově vládě vedl dočasně ministerstvo zahraničí do příjezdu Reşida Paşi z Evropy, před zástupce velmocí, aby je seznámil se záměrem dát wálímu do dědičné držby Egypt.⁴⁴⁾ Vyslanci toto rozhodnutí nekomentovali a pouze vzali celou záležitost na vědomí. S touto nabídkou byl 5. července vyslán vyjednávač Akif Efendi do Alexandrie, kam dorazil o pět dní později. Rozhovory nepřinesly žádný výsledek s ohledem na minimální ústupky ze strany Divanu a Akif odjel zpět do Konstantinopole s požadavky Muhammada Alího na získání nejen Egypta, ale i Sýrie, a sesazení velkovezíra. Měl u sebe i wálího dopis sultánově matce a sestře s prosbou o podporu proti Husrevu Paşovi, kterého vinil ze všech potíží.

Úmrtí sultána a porážka u Nezibu nebyly jedinými neštěstími, která postihla vládu v Konstantinopoli. Na obzoru se totiž rýsovala ještě třetí katastrofa. Turecká flotila pod velením velkoadmirála Ahmeda Fevziho Paşi opustila 5. července Dardanely a odplula směrem na jih.⁴⁵⁾ Turecký admirál patřil k přívržencům Muhammada Alího a k nepřátelům Husreva

⁴³⁾ SABRY, c. d., s. 445.

⁴⁴⁾ Není zcela jisté, zdali tuto změnu v politice Porty způsobila pouhá změna na trůně, a nebo až později dorazivší zpráva o porážce u Nezibu. Není prokazatelné, že by turečtí ministři již znali výsledek této bitvy. Metternich později vyjádřil podezření, že o Hafizově porážce věděli. Srv. Metternich Stürmerovi, Vídeň. 17.7.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

⁴⁵⁾ Jednalo se o 8 řadových lodí, 12 fregat, 1 korvetu a 4 brigy. Srv. DALY, John C.K., *Russian Seapower and the Eastern Question 1827-41*, London 1991, s. 146.

Paši. Po smrti Mahmuda II. se obával o své postavení i o život. Rozhodl se změnit strany a celou flotilu vydat do rukou egyptského vládce.

V tomto činu mu mohla zabránit pouze loďstva Velké Británie a Francie kooperující ve Středozemním moři pod velením admirála sira Roberta Stopforda a admirála Lalanda. Tato britsko-francouzská spolupráce měla uchránit Konstantinopol před intervencí Ruska a před útokem egyptské armády. V případě vplutí ruských válečných plavidel se měla loďstva západních velmocí objevit v Marmarském moři. V případě egyptského nebezpečí mohli oba admirálové přerušit námořní spojení mezi Egyptem a Sýrií. Zatímco Britové byli připraveni vystoupit proti oběma hrozbám se stejnou horlivostí, Francouzi považovali za prvotní zájem své politiky zamezit akci Ruska, ochota udeřit proti Egyptu byla již o poznání menší.

Ahmet Fevzi Paša naštěstí narazil u ostrova Tenedos na Lalandovu flotilu. Namluvil mu, že Mahmut II. byl otráven Husrevem Pašou, kterého označil za vůdce strany připravené vydat Konstantinopol Rusům. Svoji zradou a předáním sultánových lodí v Alexandrii chtěl zajistit splnění podmínek egyptského vládce. Lalande odmítl tuto zradu podpořit, ale také nic neudělal, aby jí zabránil. Dne 9. července tak mohla nerušeně vplout turecká korveta z pověření velkoadmirála Ahmeda Fevziho Paši do alexandrijského přístavu. Její kapitán měl s wálím dojednat podmínky předání celého tureckého loďstva. Zanedlouho se po městě začala šířit informace o možném přeběhnutí tureckého admirála a Laurin si pospíšil k wálímu se žádostí o vysvětlení.

Muhammad Alí v průběhu setkání s rakouským generálním konzulem prohlásil, že Ahmet nebyl srozuměn s oficiálním jmenováním Husreva velkovezírem, považoval krok tohoto hodnostáře za svévolnou uzurpaci moci, a sám se obával svého sesazení. Přešel tedy na egyptskou stranu a dohodl se na společném postupu proti Husrevovi a dvorní kamarile. Na Laurinovu námitku, že britská flotila křižující vody v blízkosti Kypru může

těmto plánům zamezit, wálí odvětil, že když se Ahmedovi do cesty nepostavil admirál Lalande, admirál Stopford se jistě zachová stejně. Velkoadmirálovi se také nakonec podařilo nepozorovaně proplout kolem britského admirála a 14. července přivést tureckou flotilu do Alexandrie.⁴⁶⁾

Ahmedova zrada vyvolala ve městě velký rozruch. Úmrtí sultána, vítězství u Nezibu a nyní i zisk sultánova loďstva zcela převrátily poměr sil ve prospěch místodržícího Egypta.⁴⁷⁾ Mohl klást neomezené požadavky, které turecká vláda nemohla bez pomoci zvenčí odmítnout. Část Evropanů žijících v Egyptě blahopřála egyptskému vládcí a navrhla tento úspěch oslavit. Laurin však poukázal na negativní dojem, který by takové počínání bezpochyby vyvolalo, a Muhammad Alí vybídl organizátory oslav, aby od svého plánu upustili. Na otázky konzulů ohledně budoucnosti turecké flotily se wálí vyhnul přímé odpovědi. Pouze prohlásil, že je připraven ji poslat zpět a je mu lhostejné, zdali dospěje s Portou k vyrovnání nebo ne. Dal si velice záležet, aby nebylo pochyb o jeho věrnosti k mladému sultánovi. Při setkání s důstojníky přeběhnuší flotily 16. července pravil: „Mé děti, budoucnost národa spočívá v jeho jednotě. Nyní jsme jednotní. Nikdo nesmí říct: Ten je Konstantinopolec a ten Egyptan. Všichni jsme muslimové, a tím sjednoceni. Máme téhož vladaře, mladého sultána Abdülmecida, jemuž necht' Bůh dopřeje dlouhý život.“⁴⁸⁾ A v rozhovoru s konzuly dodal: „Flotila nepatří mně. Je sultánova, stejně tak jako já, má armáda a všechny země pod mojí vládou. Tedy, ať je turecká flotila v Alexandrii či v Konstantinopoli, je vždy na sultánově území a je možné ji rozmístit dle jeho přání. Pokud ji bude chtít vrátit do Konstantinopole, stačí jen říct a já osobně ji doprovodím, pokud si to bude přát.“⁴⁹⁾

⁴⁶⁾ Muhammad Alí nyní disponoval 19 řadovými loděmi, 14 fregatami a dalšími menšími plavidly a 33 000 námořníky. Srv. DALY, c. d., s. 147.

⁴⁷⁾ Muhammad Alí obdržel zprávu o svém vítězství 3. července, o sultánově skonu o pět dní později.

⁴⁸⁾ Zpráva M. H. Babika, zaměstnance rakouského generálního konzulátu, Alexandrie, 16.7.1839, HHStA, StA, Ägypten I.

⁴⁹⁾ DALY, c. d., s. 148.

Tyto projevy oddanosti byly důkazem váhání Muhammada Alího mezi náklonností k mladému sultánovi, o němž se vyjádřil, že jeho „neposkvrněnost je jako diamant“,⁵⁰⁾ a hlubokou nedůvěrou vůči Husrevu Pašovi, kterého považoval za jedinou překážku k dosažení konečné dohody s Portou. Věřil, že kdyby nebylo velkovezíra, nezkušený nástupce Mahmuda II. by vyslyšel veškerá jeho přání. Rozhodl rozptýlit pochyby o své oddanosti a učinil prohlášení o podrobení se novému vládci Osmanské říše. *Egyptský místodržící projevil svoji oddanost i nařízením uspořádat obvyklé smuteční obřady poté, co dorazila zpráva o úmrtí Mahmuda II., a přikázal ve všech jím ovládaných provinciích držet sedmidenní tryznu za zemřelého panovníka. Ibráhím Paša obdržel rozkaz zastavit útočné operace a stáhnout se zpět za Eufrat. Podrzet si měl pouze město a kraj Maraš.*

Laurinovi ale tyto projevy loajality nestačily a požadoval s ostatními konzuly bezodkladné vydání tureckého loďstva. Muhammad Alí nebyl v žádném případě ochoten na tento požadavek přistoupit. Internovanou flotilu sice nehodlal použít proti svému suverénnímu panovníkovi, ovšem byl připraven využít Ahmedovy zrady do té míry, že by turecké loďstvo Portě vrátil pouze výměnou za uznání veškerých jím předložených požadavků. Velmi rozhořčeně se vyjádřil k Husrevově nabídce tlumočené Akifem Efendim, neboť mu byla jejím prostřednictvím přislíbena pouze držba Egypta, zatímco o dva roky dříve mu Sarim Efendi nabídl i část Sýrie.

Je nezbytné zdůraznit, že Husrevova nabídka pouhé dědičnosti namísto nezávislosti již neznamenal žádný problém, neboť myšlenku úplného odtržení se od Turecka Muhammad Alí v roce 1839 opustil. V celém průběhu druhého turecko-egyptského konfliktu byla reálná pouze dědičná držba Egypta v rámci celé říše, ke které se nezávislost přidala jen jako možné a málo pravděpodobné řešení. V Laurinově přítomnosti prohlásil:

⁵⁰⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 102.

„Co se týká mé nezávislosti, již na ni nepomyslím. Neboť jsem vše dobře uvážil a mé postavení vazala Porty mi postačuje.“⁵¹⁾

Otazník tak nevisel nad mírou autonomie, ale nad jejím rozsahem. Egyptského vládce bylo možné uspokojit pouze udělením veškerých jím spravovaných provincií do dědičného „pronájmu“ jeho rodiny. Po rozhovoru s ním Laurin napsal Stürmerovi: „Chce dědičnost pro všechny země umístěné pod jeho správu, také pro Maraš a několik krajů ležících na pravém břehu Eufratu, jejichž zábořem by mohl konečně zabezpečit své hranice.“⁵²⁾ Zrada tureckého loďstva významně posílila wáliho pozici pro další vyjednávání a zapříčinila, že nebyl ochoten ze svých požadavků slevit. Ve chvíli, kdy Muhammad Alí mohl zborit křehkou stavbu Osmanské říše, byla nedostatečná nabídka Porty z počátku července směšnou. V návrhu velkovezíra spatřoval pouze intriku a pokus jak odložit definitivní řešení krize.

Laurin 14. července vyzval wáliho, aby se zdržel nepřátelských aktivit vůči Konstantinopoli a přenechal řešení krize velmocem. Ten odmítl, že by měl někdy nepřátelské úmysly vůči sultánovi, a dotázal se, zdali mocnosti podpoří dědičnost Egypta v linii Muhammada Alího. Generální konzul nemohl učinit nic jiného než mu poskytnout radu, aby celá záležitost byla předložena sultánovi jako prosba a v případě jejího kladného vyřízení by ani Laurin ani jeho kolegové nebyli oprávněni se proti takovému řešení postavit.⁵³⁾

Po této návštěvě se Laurin s ostatními konzuly dohodl na společné audienci následujícího dne. Výsledek této návštěvy byl pramalý. Egyptský místodržící trval na svých podmínkách, které na žádost diplomatů byl ochoten zaslat do Konstantinopole v písemné formě. Na výhrůžky intervencí odpověděl Muhammad Alí, že se bude určitě bránit. Tentýž den

⁵¹⁾ DRIAULT, Édouard, *L’Egypte et l’Europe. La crise de 1839-1841*, tome I., Caire 1930-1934, s. 36.

⁵²⁾ Laurin Stürmerovi, Alexandrie, 15.7.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 69.

⁵³⁾ Srv. SAUER, c. d., s. 464.

byla vydána proklamace Muhammada Alího a Ahmeda Fevziho Paši s požadavkem na odstoupení Husreva z úřadu velkovezíra: „Tak dlouho, dokud velkovezír zůstane v úřadě,“ oznámil vládce Egypta konzulům, „tak dlouho nebude možné skutečné usmíření mezi sultánem a mnou.“⁵⁴⁾

Dne 19. července opětovně wálí ujistil Laurina o své ochotě vydat turecké loďstvo v případě splnění jeho podmínek: „Bude-li Husrev sesazen, přičkne-li mi sultán dědičnost a bude-li omilostněn Ahmet Paša, nechám flotilu ihned odplout do Konstantinopole.“⁵⁵⁾ Správu svého panství by přenechal svým dětem a sám by se vypravil do hlavního města Osmanské říše, kde by nabídl sultánovi své služby, a to nikoliv jako velkovezír, ale jako prostý rádce. Ujal by se předsednictví v radě, jež by měla za úkol obrodit upadající Turecko. Požádal Laurina, aby prostřednictvím internuncia předal tento návrh Portě. Rakouského generálního konzula i ostatní diplomaty ujistil, že neobnoví válečné operace ani v případě, že Husrev setrvá ve své funkci, a že vyčká, jak se události budou dále vyvíjet.

Muhammad Alí prováděl dvojakou politiku. Snažil se získat si pověst věrného sultánova poddaného, a proto odmítl žádost tureckých důstojníků, aby byli podřízeni jeho rozkazům. Laurina ujistil, že turecká flotila zůstane i nadále oddělena od egyptské a bude přijímat rozkazy jen od Ahmeda Fevziho Paši. Rovněž zakázal Ibráhímu Pašovi vyhovět volání tureckých provincií v Malé Asii po obsazení egyptským vojskem. Na druhou stranu ale wálí nešetřil výpady proti Husrevu Pašovi a vyhlížel s nadějí pád svého odvěkého nepřítele. Vydal oběžník, ve kterém vyzýval přední činitele říše, aby mu pomohli velkovezíra svrhnout. Marně Laurin namítal, že by bylo nedůstojné kvůli osobním antipatiím nevrátit tureckou flotilu a nutit sultána, aby zapudil svého starého a věrného služebníka.

Anton Prokesch von Osten sledoval vývoj celého konfliktu s velkými obavami. On sám by nejraději ponechal obě znesvářené strany dospět

⁵⁴⁾ Laurin Stürmerovi, Alexandrie, 16.7.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 69.

⁵⁵⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 103.

k dohodě bez vměšování velmocí. K sesazení Husreva Paši se stavěl kladně, neboť v tomto kroku spatřoval přínos pro budoucnost říše. Vzápětí po bitvě u Nezibu napsal Stürmerovi: „Takzvaní přátelé sultána se mi jeví jako jeho nepřátelé, a když se sám sebe ptám: Kdo odsuzuje říši k zániku? Pak mne nenapadá obrátit svůj zrak na Muhammada Alího, ale shledávám se býti přinucen patnáctiletým pozorováním upřít ho na muže, který je velebený jako vládce, ochránce a zachránce turecké říše, na Husreva Pašu. Požadovat od Muhammada Alího, aby tomuto muži věřil, mi připadá dětinské.“⁵⁶⁾ A negativně se na adresu velkovezíra vyjádřil i v dopise Metternichovi: „Smutný důsledek této zbytečné války, do které přivedl Husrev Paša tureckou říši bez ohledu na rady všech velmocí, se čím dál tím více prohlubuje.“⁵⁷⁾ Prokeschovi se jevílo vedení záležitostí Osmanské říše Husrevem jako nepřekonatelná překážka pro možné nalezení východiska z krize. Kancléř však toto stanovisko nesdílel.

Neochota Porty k ústupkům a obavy wálího z možného zásahu velmocí proti němu ho nakonec mohly dle rakouského vyslance v Athénách přimět vyhlásit nezávislost bez ohledu na možné důsledky tohoto jednání. Prokesch nevěřil, že by vládce Egypta zamýšlel tento krok učinit, ale v případě zhoršení jeho situace ani Prokesch a ani Laurin nemohli tento krok vyloučit. Konzulové velmocí v Alexandrii byli nuceni čelit tlaku dvořanů, kteří by rádi učinili z Muhammada Alího nového sultána. Dle rakouského generálního konzula takové nebezpečí prozatím nehrozilo, wálí byl rozhodnut zachovat status quo do přijetí svých požadavků. On vlastnil vše, po čem toužil. Nyní byla na tahu Konstantinopol, která měla vyslyšet přání egyptského vládce.

Zničení turecké armády a zrada Ahmeda Fevziho Paši vyšly v Konstantinopoli najevo 8. července a šokovaly všechny evropské diplomaty. Pruský vyslanec Königsmarck napsal ještě téhož dne Fridrichu Vilémovi III.: „Neštěstí nechodí nikdy samo. Je to osm dní, co jsem musel

⁵⁶⁾ Tamtéž, s. 104.

⁵⁷⁾ SAUER, c. d., s. 465.

oznámit smrt sultána Mahmuda, a dnes musím poukázat na zradu flotily a ztrátu armády Hafize Paši.“⁵⁸⁾ Situace se zdála být beznadějnou a Stürmer dokonce radil ke smíru bez vědomí velmocí, čímž se odchýlil od politiky sledované kancléřem a přiblížil se k postoji cara.⁵⁹⁾ Považoval požadavky Muhammada Alího za předvídatelné, ale vzhledem k vývoji událostí nijak přehnané: „Naštěstí nároky Muhammada Alího jsou umírněnější, než jsme se původně obávali. Nežádá ani suverenitu, ani nezávislost ... ale spokojí se se *statem quo* a s dědičností. Nevidím v tom nic než dohodu z Kütahye, kterou Vaše Výsost chtěla nechat zvolit jako cestu řešení a kterou znenadání se objevené okolnosti nedovolily pozměnit ve prospěch Porty.“⁶⁰⁾ Tento názor nikdy nemohl uspět u kancléře, jenž považoval podmínky wálího za přemrštěné a především byl proti jakékoliv přímé dohodě mezi ním a sultánem.

Dne 13. července sice již Metternich věděl o vypuknutí války a úmrtí Mahmuda II., ale zpráv o bitvě u Nezibu a zběhnutí tureckého loďstva byl prozatím ušetřen. V instrukcích Stürmerovi požadoval, aby velmoci dostaly od Divanu úplnou a bezvýhradnou důvěru a především čas poradit se o dalším postupu. Mezi nimi a Portou měl být vytvořen „soulad, který by napomohl tureckému vládci vyřešit s konečnou platností vztahy se svým vazalem“.⁶¹⁾ Toto řešení se již nemělo podobat míru z Kütahye, nýbrž dohodě, která „by byla slučitelná s vnitřním klidem Osmanské říše a obsahovala by v sobě záruku její stability“.⁶²⁾ Mír z Kütahye byl neudržitelným právě proto, že se ukázal být „neslučitelným s vnitřním klidem, a tudíž s existencí Osmanské říše. Musel být nahrazen jiným uspořádáním poměrů

⁵⁸⁾ Königsmarck Fridrichu Vilémovi III., Konstantinopol, 8.7.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 69.

⁵⁹⁾ K názoru Mikuláše I. na dosažení řešení turecké-egyptské krize podrobněji ve 4. kapitole této práce. Zde je alespoň nutné uvést, že nebyl proti přímé dohodě mezi oběma protagonisty sporu. Internacionalizaci konfliktu považoval za zbytečnou komplikaci.

⁶⁰⁾ Stürmer Metternichovi, Konstantinopol, 24.7.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 69.

⁶¹⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 13.7.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

⁶²⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 16.7.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

zajišťujícím jí podmínky stability“.⁶³⁾ V rozhovoru s tureckým vyslancem ve Vídni Rifaatem Beyem prohlásil: „To, o co se jedná, je učinit konec těžkostem, které následovaly po dohodě v Kütahyi, a dosáhnout tohoto cíle prostřednictvím nastolení nového stavu, který by mohl poskytnout záruku klidné budoucnosti. Pro dosažení tohoto cíle bude velká opatrnost nevyhnutelná.“⁶⁴⁾ Velmoci by novou dohodu sultána s Muhammadem Alím nejen vzaly na vědomí, ale zajistily by i její trvání. Jejich zásahem, dle Metternicha, by sultán mohl být ušetřen potupy v podobě věnování Sýrie egyptskému vazalovi.

Až teprve 17. července se dozvěděl o porážce Hafize Paši a zradě Ahmeda Fevziho Paši. Jeho obavy z možné přímé dohody Porty s egyptským vazalem výrazně vzrostly. Pokud mělo být zabráněno přílišným ústupkům ze strany Divanu, muselo se jednat rychle. Internunciovi přikázal, aby „se velvyslanci, vyslanci a konzulové semkli, dali Portě a Muhammadu Alímu najevo svoji soudržnost, snažili se navrátit Portě její ztracenou morální sílu a zmírnili obavy z moci, kterou tak zdůrazňoval a dával na odív Muhammad Alí, aby slova pronášená v Konstantinopoli měla charakter morální solidarity mezi křesťanskými velmocemi, které byly odhodlané zachovat trůn a celou Osmanskou říši, a aby ve stejném duchu bylo mluveno i v Alexandrii“.⁶⁵⁾ Stürmer a Laurin měli se svými kolegy ukázat jednotu velmocí ve Východní otázce.

O týden později kancléř výslovně nařídil internunciovi, aby s ministry Divanu zabránil sultánovi dát odpověď na wálího požadavky, dokud nebude sám seznámen s postojem pěti mocností a dokud neobdrží jejich rady. Husrevu Pašovi a Nuri Efendimu měl sdělit, aby „Porta vůbec nespěchala s přijetím konečného rozhodnutí do doby, než seznámí reprezentanty velmocí s návrhem Jeho Výsosti, a aby se v každém případě

⁶³⁾ Tamtéž.

⁶⁴⁾ Zpráva Rifaata Beye do Konstantinopole, Vídeň, 16.7.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

⁶⁵⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 17.7.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

dotázala na jejich radu a dopřála sluchu jejich názorům, než se znovu obrátí se svým vyjádřením k egyptskému pašovi“.⁶⁶⁾ Když se na počátku měsíce srpna dozvěděl od internuncia o připravenosti Divanu k dohodě s Muhammadem Alím bez účasti velmocí, dostalo se mu této odpovědi: „Porta nemůže nechat Evropu stranou. Nemůže spáchat sebevraždu tak lehce, jak si myslíte. Velmoci neuznají žádné pro sebe závazné ujednání, které by narušilo suverenitu sultána nebo integritu říše.“⁶⁷⁾

Aby zajistil rakouskému zástupci v Konstantinopoli podporu i ostatních diplomatů, přesvědčil ve Vídni působící velvyslance velmocí o tom, že je nezbytné rychle zakročit. Dne 19. července napsal Metternich knížeti Esterházymu do Londýna, že „bude nezbytné nařídit reprezentantům pěti dvorů v Konstantinopoli dodržovat pokyny, které obdrží od svých kolegů ve Vídni“.⁶⁸⁾ Ti vyšli kancléři vstříc a instruovali vyslance podpořit Stürmerovy kroky a postupovat společně.

Internuncius bezchybně splnil kanclářovy příkazy. Stál u zrodu akce všech zástupců velmocí v Konstantinopoli, která rozhodujícím způsobem posílila postavení mladého sultána a zmařila naděje egyptského vládce na dosažení vítězství přímým vyjednáváním s Divanem. Když 27. června obdržel z Vídně instrukce z poloviny téhož měsíce, okamžitě je ukázal svým kolegům a navrhl předložit Portě společnou nótu, která by ji vyzvala k vložení jejího osudu do rukou velmocí. Zástupci Velké Británie, Francie a Pruska byli okamžitě pro, neboť se obávali, že by Divan mohl zajít příliš daleko. Butěněv byl zanedlouho přesvědčen, navíc se bál ukázat možný nesoulad mezi Rakouskem a Ruskem. Proto i on připojil svůj podpis pod znění nóty. Ta zněla takto: „Níže podepsaní obdrželi toto ráno instrukce od příslušných vlád z důvodu, o kterém mají tu čest informovat vznešenou Portu, a to, že dohoda mezi pěti velmocemi o Východní otázce je zajištěna

⁶⁶⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 24.7.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71. Tuto depeši Stürmer sice obdržel až po předložení kolektivní nóty velmocí Divanu 28. července 1839, ale i tak splnil pokyny rakouského kancléře.

⁶⁷⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 108.

⁶⁸⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 50.

a že mají Portu vyzvat, aby odložila jakékoli konečné rozhodnutí učiněné bez jejich souhlasu a aby vyčkala výsledku zájmu, který tyto velmoci k Portě pocítují.“⁶⁹⁾

Iniciativa internuncia přišla za pět minut dvanáct, neboť navečer 27. června padlo v Divanu rozhodnutí vyslat v následující den do Alexandrie ministra spravedlnosti Sait Efendiho, který měl egyptskému vládci oznámit ochotu Divanu akceptovat téměř všechny jeho podmínky a přiznat mu dědičně Sýrii. Stürmer dorazil v pět hodin ráno 28. července v doprovodu ostatních vyslanců do zasedacího sálu Divanu a předal zde nótu tureckým ministrům v čele s Husrevem Pašou. Vyslanci zdůraznili, že k tomuto kroku byli zmocněni svými vládami, jež tak přijaly řešení Východní otázky za vlastní. Sultánovi ministři nótu akceptovali a zrušili nejen odjezd Sait Efendiho, ale i nabídku odstoupení Sýrie. Současně „vyjádřili nejvyšší vděčnost a slíbili zastavit veškerá jednání a informovat Muhammada Alího, že celá záležitost je nyní v rukou pěti velmocí“.⁷⁰⁾ Když se car dozvěděl o existenci nóty, bylo již pozdě s tím cokoliv udělat, a protože nechtěl zůstat v izolaci a popřít krok svého vyslance, zdržel se námitek.

Vyslanci byli ve větších rozpacích, než mohla Porta tušit. Nevěděli, jak se celá záležitost dále vyvine a jakých prostředků budou chtít jejich vlády použít proti egyptskému vládci. Touto nótou velmoci přijaly zodpovědnost za dosažení míru v Orientu. Záhy se mělo ukázat, jak obtížné břemeno na sebe vzaly. Dne 31. července oznámil Nuri Efendi evropským diplomatům, že Porta trvá na vrácení Sýrie. Toto přání podpořili Stürmer a Ponsonby. Naopak Butěněv a Roussin byli proti. Königsmarck se po jistém váhání přidal na stranu internuncia. Když se Husrev Paša dotázal, jak budou velmoci postupovat proti wálímu, získal zcela rozporuplné odpovědi. Porta si proto ponechala do budoucna otevřená „zadní vrátka“ pro možnou přímou dohodu s egyptským vazalem.

⁶⁹⁾ HUREWITZ, s. 113.

⁷⁰⁾ HALL, John, *England and the Orleans Monarchy*, London 1912, s. 244.

Přesto nóta z 27. července znamenala největší Metternichův triumf v průběhu celého druhého turecko-egyptského konfliktu. Stala se pro něho základem k zjednaní pořádku a klidu na Blízkém východě, zároveň ale ukazovala jistý rozpor v jeho vidění nezávislosti a suverenity Osmanské říše. Na jednu stranu kancléř kritizoval kroky, které je mohly ohrozit, na druhou stranu tyto „výsady“ akceptoval pouze do chvíle, kdy mu nebránily činit pro Turecko ta „nejprospěšnější rozhodnutí“. To znamenalo, že v jistých chvílích sice mohlo dojít k zasahování mocností do vnitřních záležitostí Osmanské říše, ale to nesmělo narušit zdání suverenity a nezávislosti jednání sultána: „Protože nikoliv velmoci, ale Porta má řešit své záležitosti, musí velmoci omezit pole své působnosti. To, co je nutné učinit, je přesvědčit Portu stejně jako Muhammada Alího o důležitosti míru.“⁷¹⁾ Jak napsala Katharina Lachmayerová, kníže, který „obhajoval vnější formy nezávislosti Porty a tento základ učinil heslem svého snažení, byl přesto rozhodnut podřídít Portu společnému výroku evropských mocností“.⁷²⁾ Tento dvojaký postoj Metternich sám zdůvodnil 25. července: „Porta ve skutečnosti v této chvíli nežije vlastní život. Žije život, který ji nechá žít její obávaný nepřítel a velmoci, které jí poskytnou pomoc v případě, že Muhammad Alí bude chtít svrhnout z trůnu svého legitimního vládce.“⁷³⁾

Od této chvíle kdykoliv byl internuncius instruován přimět Divan k rozhodnutí odpovídajícímu představám rakouského kancléře, musel zároveň zachovat zdání sultánovy suverenity. Na toto měl Stürmer brát mimořádný zřetel: „Nikoliv velmoci, ale Porta má řešit své záležitosti. Velmoci zůstávají a musí zůstat za ní, aby jí pomohly a podpořily ji v dohodě s Muhammadem Alím.“⁷⁴⁾ Metternich dosáhl toho, že ač mu na nezávislosti Porty velice záleželo, byl to on sám, kdo ji sultánovi odňal.

⁷¹⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 105.

⁷²⁾ LACHMAYER, c. d., s. 49.

⁷³⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 24.7.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

⁷⁴⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 17.7.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

Tím, že mu vzal právo rozhodovat o budoucnosti své říše, zamezil jakémukoliv řešení, kterého by bylo bývalo možné dosáhnout rozhovory mezi Konstantinopolí a Alexandrií. Velmoci na sebe vzaly toto břímě, a tím i zodpovědnost, že Blízký východ dospěje k míru. Od konce července již nemohlo být nalezeno východisko z této krize v Konstantinopoli či v Alexandrii, ale mezi pěti nejvýznamnějšími dvory. Sultán i jeho vazal byli odsouzeni do role pouhých statistů, kteří měli zachovat klid zbraní a vyčkat definitivního výroku „evropských arbitrářů“.

Muhammad Alí se o kolektivní nótě dozvěděl 6. srpna z úst konzulů. Byl zklamán, neboť ráno předchozího dne mu francouzský parník dovezl zprávu, že Sait Efendi ho má v nejbližší době informovat o velkých ústupcích ze strany Divanu. Zásah velmocí na něj učinil hluboký dojem, ovšem ze svých požadavků neustoupil a i nadále trval na odvolání Husreva Paši a ponechání si celé Sýrie, kterou, jak se vyjádřil, mu sultán již byl připraven doživotně svěřit, kdyby nedošlo k zásahu velmocí: „Nemám nic než dvě věci k vyslovení. Jsou vám známa. Je to dědičnost Sýrie a odstranění Husreva Paši.“⁷⁵⁾ Turecké loďstvo byl připraven vydat až po vyřešení předchozích podmínek. Tento postoj byl v ostrém protikladu k stanovisku Vídně. Stürmer instruoval Laurina, aby otupil nenávisť Muhammada Alího vůči Husrevovi, a trval na navrácení loďstva: „Jeho (Muhammada Alího – pozn. M. Š.) intelligence, o které již od počátku svého výjimečného života podal tolik důkazů, mu jistě řekne, že evropské velmoci nikdy nepřipustí, aby si tuto flotilu ponechal. Musí tudíž pocíťovat, že leží v jeho zájmu zajistit si přinejmenším zásluhu za její dobrovolné navrácení a podat tak světu příklad své šlechetnosti a odmítnout pomoc, za kterou vděčil zbabělé zradě.“⁷⁶⁾ Mohl ale Muhammad Alí ještě důvěřovat velmocem, které tolerovaly sultánovo porušení míru a naopak zcela ignorovaly četné důkazy mírumilovnosti poskytované egyptským vládcem v průběhu první poloviny roku 1839? Přes vpád

⁷⁵⁾ Laurin Stürmerovi, Alexandrie, 6.8.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 70.

⁷⁶⁾ Stürmer Laurinovi, Konstantinopol, 27.7.1839, HHStA, StA, Ägypten 1.

turecké armády do Sýrie se mocnosti nakonec postavily na stranu Porty a zabránily jí v přímé dohodě s egyptským vazalem. Agresora nabádaly k nesmiřitelnosti, oběť k ústupkům. Wálí nikde neměl jistotu, že by po vydání tureckého loďstva jakkoliv změnil svůj pohled na obě strany konfliktu. Proto ani Laurin, ani kdokoliv jiný, nebyl schopen jeho zatvrzelost a neústupnost zmírnit.

KAPITOLA 4

Rok 1839 a Evropa

Nový konflikt uvnitř Osmanské říše nepovažoval Metternich pouze za vážný problém Blízkého východu, ale celé Evropy. Bylo nezbytné zabránit válce, která by mohla vnést nesoulad mezi nejvýznamnější evropské dvory a ohrozit celoevropský mír. Prostředkem k zachování klidu v Orientu byla dle rakouského kancléře, stejně jako v předchozím roce, jasně proklamovaná jednota velmocí, která měla učinit přítrž jak ambicím wálího, tak i zbrojení v tureckém hlavním městě. V květnu roku 1839, když se vypuknutí nové války ukázalo být neodvratné, přišel Metternich s návrhem na dědičné uznání Muhammada Alího v Egyptě za navrácení ostatních území sultánovi.¹⁾ Toto řešení by bylo garantováno všemi mocnostmi, jejichž jednota byla pro tento účel nezbytná.

Problémem však byla skutečnost, že tato jednota na počátku roku 1839 neexistovala. Metternich tedy musel opustit pasivní roli, kterou přijal v průběhu prvního turecko-egyptského konfliktu, a vytvořit názorovou shodu pěti nejvýznamnějších evropských států. A zde se mu naskytlá příležitost, jak zároveň uskutečnit svůj dávný sen a učinit z Vídně diplomatické centrum Evropy a ze sebe arbitra velmocí, tak jako tomu bylo v prvních letech po Vídeňském kongresu. Již totiž nechtěl jen stát stranou a pouze přihlížet událostem, jak tomu bylo například v roce 1833. Plánoval stát se prostředníkem mezi Ruskem a západními velmocemi a věřil, že obě strany přiměje ke spolupráci. Vyvinul nebývalé úsilí, aby přesvědčil účastníky diplomatického koncertu ke schůzce v rakouském hlavním městě. Byl si jist, že se tento plán dočká carova plného uznání a že ten neodmítne asistenci muže, který tak věrně stál po jeho boku po celá třicátá léta.

Ani o podpoře druhé konzervativní mocnosti nepochyboval. Prusko zastávalo v průběhu celé krize let 1839-1841 identický postoj s rakouským

¹⁾ V jiných souvislostech strana 105 této práce.

a pruský král Fridrich Vilém III. se na diplomatickém poli nechal vést Metternichem. Prusko, tato ryze kontinentální velmoc, rezignovalo na provádění samostatné nezávislé politiky na Blízkém východě, neboť si nechtělo znepřátelit ostatní velmoci kvůli záležitostem pro Berlín naprosto nedůležitým. Pruská vláda a panovník sice tu a tam dávali k dobru své myšlenky a rady, ale byli připraveni obětovat svůj názor ve chvíli, kdyby Mikuláš I. či Metternich zastávali odlišný postoj v otázkách, které pruské diplomaty nechávaly chladnými. Hodnota Pruska se zvýšila teprve ve chvíli, kdy se řešení krize přesunulo z Konstantinopole do Evropy. Tehdy jeho vojenská síla a strategická poloha nabyly na významu a otázka jeho spojení či nepřátelství byla velice důležitá. Tento okamžik měl ale nastat až v létě roku 1840. Do té doby stálo Prusko ve stínu rakouské diplomacie a podporovalo Metternichovu politiku jak v Konstantinopoli, tak v Evropě. V říjnu 1839 o vztahu Rakouska a Pruska napsal Nesselrode krátce a výstižně, že „král, Werther a Wittgenstein učiní vše, co kníže Metternich“.²⁾

V praxi ale tato podpora na starém kontinentu nebyla během roku 1839 příliš důležitá. Úspěchy či neúspěchy rakouského kancléře záležely většinou na přízni západních velmocí či nepřizní Ruska. Za největší přínos pruské diplomacie v průběhu tohoto roku byla skutečnost, že i pruský ministr zahraničí Werther považoval Vídeň za nejlepší místo k dosažení shody mocností ve Východní otázce. Ve vztahu k Osmanské říši je však nutné vyzvednout velkou informativní hodnotu depeší pruského vyslance v Konstantinopoli hraběte Königsmarcka, které byly zasílány do Berlína přes Vídeň a jejichž obsah Metternich samozřejmě znal a hodnotil ho velmi vysoko. Po porovnání zpráv všech diplomatů v tureckém hlavním

²⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 87. Wilhelm, svobodný pán von Werther byl pruským ministrem zahraničí. Wilhelm kníže Wittgenstein pruským diplomatem. Spolupráce Vídně a Berlína byla ještě pevnější od podzimu 1839, kdy došlo k jistému ochlazení v prusko-ruských vztazích. Rusko vyloučilo téměř veškeré pruské výrobky ze svého trhu a mezi Fridrichem Vilémem III. a Mikulášem I. panovala animozita kvůli sňatku pruské princezny a vévody Leuchtenburského. Srv. GUICHEN, c. d., s. 126.

městě „neváhal přiznat vítězství pruskému vyslanci v Turecku za jejich největší význam a za rozsah a spolehlivost v nich obsažených informací“.³⁾

Oproti očekávané podpoře obou východních dvorů však visel otazník nad přijetím Metternichova návrhu v Paříži a především v Londýně. Základní překážkou pro úzkou spolupráci Rakouska se západními velmocemi byla nedůvěra liberálních vlád k Rusku, která trvala po celá třicátá léta. Velká Británie a Francie již nebyly ochotny připustit další intervenci v Osmanské říši na základě smlouvy z Hünkâr Iskelesi. Takový krok by byl vnímán za důvod k vyhlášení války. Obě země doufaly, že se Metternichovi podaří přimět cara ke společnému zákroku v Konstantinopoli a že z Petrohradu nevyjdou námitky proti vplutí plavidel námořních velmocí do Úžin.

Rakouský kancléř pochyboval, že by se mu podařilo přesvědčit Mikuláše I. ke spolupráci s liberálními mocnostmi v Marmarském moři, tedy v předpolí Černého moře. Sám se naopak neobával samostatné akce Ruska a nebyl ochoten přistoupit na vojenskou intervenci v Úžinách a poskytnout k tomu rakouskou armádu či loďstvo. Rozhodl se proto rozptýlit tradičně přehnané obavy Paříže a Londýna z ruské politiky na Bosporu, které on sám nesdílel. Cílem Metternichovy zahraniční politiky na jaře 1839 bylo zmírnění napětí mezi Velkou Británií, Francií a Ruskem, čímž by se zvýšila šance na ochotu těchto zemí zasednout společně k jednacímu stolu, nejlépe k tomu na Ballhausplatzu. Sblížením Rakouska a Francie hodlal narušit těsnou vazbu Paříže a Londýna, což by mu umožnilo lépe manévrovat a manipulovat s jednotlivými členy velmocenského koncertu. Těchto dvou cílů ale bylo velmi obtížné dosáhnout, neboť nepřátelství mezi Londýnem a Petrohradem nenasvědčovalo možné změně ve vztahu obou zemí a rovněž až do srpna 1839 byly vztahy obou západních velmocí vynikající. Kromě toho Ludvík Filip přes svoji ochotu spolupracovat s Metternichem cítil hlubokou osobní averzi vůči Mikuláši I.

³⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 29.

Nepřátelství mezi francouzským králem a carem bylo v ostrém protikladu k dobrým vztahům panujícím mezi Paříží a Vídní a ke všeobecnému zlepšení vztahů mezi Francií a německými mocnostmi. Na rozdíl od Mikuláše I. Metternich v Ludvíku Filipovi nespatoval ohrožení starých hodnot a oceňoval, třebaže nikdy nepřijal, jeho četné návrhy na spolupráci v evropských záležitostech. Již od poloviny třicátých let s ním udržoval tajnou osobní korespondenci a získal si jeho důvěru. Nelze se tedy divit, že francouzský panovník více důvěřoval schopnostem rakouského kancléře a jeho vlivu v Petrohradu než Palmerston a byl očividně ochotnější přenechat mu hlavní slovo při řešení blízkovýchodních záležitostí. Metternich si byl plně vědom této náklonnosti. Hlavní úlohu v přesvědčení Palmerstona měla proto sehrát Francie. Tu kancléř plánoval využít jako jakéhosi „trojského koně“ při jednáních s Londýnem, neboť věřil, že přímluva Paříže u britské vlády nakonec zajistí její souhlas k rozhovorům právě ve Vídni. Dne 18. května instruoval Apponyiho, aby předložil francouzskému kabinetu návrh na svolání konference v rakouském hlavním městě, kde by jednota velmocí zajistila pro všechny strany přijatelné východisko z hrozící krize v Orientu. Ministerský předseda Soult⁴⁾ nějakou dobu váhal, neboť za centrum jednání preferoval Londýn či samotnou Konstantinopol, ale Metternich věděl, že se může spolehnout na podporu Ludvíka Filipa a jeho nesmírnou touhu zlomit izolaci Francie ze strany východních dvorů, kterou Mikuláš I. tak dlouho udržoval. Mimoto král, a zde mezi ním a jeho prvním ministrem panovala názorová shoda, považoval za nejlepší prostředek k řešení krize a zajištění cílů francouzské politiky právě konferenci.

Metternich se v odhadu situace nemýlil. Zpráva o pohybu obou armád v Sýrii dorazila do Paříže 23. května a o nevyhnutelnosti vypuknutí války nebylo pochyb. Francouzská vláda v důsledku zhoršující se situace v Osmanské říši přijala 4. června rakouský návrh. Tato asistence Ludvíka

⁴⁾ Soult nahradil 12. května ve funkci prvního ministra Molého, který byl odvolán již 8. března 1839.

Filipa v uskutečňování Metternichových plánů nebyla činěna zcela nezištně. Král věřil, že se mu podaří vzdálit Rakousko Rusku, zejména v případě, že by car odmítl účast svého zástupce na konferenci. V té chvíli Ludvík Filip očekával zhoršení rakousko-ruských vztahů a naopak ještě těsnější spolupráci Vídně a Paříže. Budoucnost měla ukázat, že tato naděje byla lichá a že Metternich i ve chvíli osobního ponížení nechal zvítězit chladný kalkul nad city a neobětoval pro podunajskou monarchii životně důležité spojení s konzervativním Ruskem za sblížení s liberální Francií.

Aby byla idea Vídně jako diplomatického centra Evropy naplněna, bylo třeba dosáhnout jejího přijetí u všech velmocí. Přestože si na konci května mohl být Metternich jist podporou Francie a Pruska a nepochyboval o přízni cara, bylo nezbytně nutné ještě získat souhlas britského ministra zahraničí. Ten si ale nechtěl nechat vzít vedení blízkovýchodních záležitostí a přepustit ho Metternichovi.

Oba dva státníci měli více společných rysů, než by si byli sami ochotni přiznat. Oba si přáli mír a oba věřili ve význam a užitečnost konferencí k jeho zajištění. Byli si ale také vědomi skutečnosti, že jejich organizátor získá prestiž, vliv a kontrolu nad vývojem událostí. A oba si přáli být právě tím, kdo bude tvořit dějiny.⁵⁾ V létě 1839 však bylo jasné, že Palmerston byl tomuto cíli vzdálen více než jeho rakouský kolega. Byl si vědom pramalé šance na uspořádání konference v Londýně. O rok dříve v souvislosti s nutkáním wálího dosáhnout úplné nezávislosti britský ministr zahraničí navrhl právě město na Temži jako místo pro konání diplomatických rozhovorů, ale neuspěl v důsledku odmítnutí Ruska. Nebyl důvod nyní věřit tomu, že by Mikuláš I. svůj názor změnil. Proto, byť nerad a s výhradami, nakonec Metternichovu nabídku přijal.

Palmerstonovi se tento ústupek nečinil lehce. Dne 20. června napsal Fredericku Lambovi, čerstvě povýšenému na lorda Beauvala: „Nevíme, co říct o konferenci ve Vídni. Metternich je tak slabý, bázlivý a lstivý a tak

⁵⁾ Srv. PALMER, c. d., s. 257.

moc ovládaný Ruskem a od přírody náchylný k měnění postojů, štvání jedné strany proti druhé, že vážně pochybují, zda vídeňská konference povede k něčemu dobrému.“⁶⁾ Při jednání s rakouským velvyslancem v Londýně Paulem knížetem Esterházym dal najevo svoji neochotu zvětšit Metternichův vliv nad situací přijetím Vídně za centrum jednání. Na druhou stranu britský ministr zahraničí vložil své naděje v Beauvalovu schopnost a energii a též v jeho vliv na Metternicha. Rovněž obavy ministrů vlády Jejího Veličenstva ze samostatné ruské akce v Úžinách vedly k potřebě nalézt způsob k co nejrychlejšímu řešení Východní otázky. Velká Británie měla své jednotky roztroušeny v Kanadě, Persii a Afghánistánu a na obzoru se rýsovala válka s Čínou. Londýnu se již nedostávalo prostředků pro další velký konflikt v Orientu či snad dokonce v Evropě. O přijetí rakouského návrhu se zasadil i Beauvale, jenž byl nakloněn myšlence vyřešení krize právě ve Vídni, a podporoval rakouského kancléře. Ve svých depeších přesvědčoval Palmerstona, že by Rakousko mělo dostat šanci zhostit se role rozhodčího Evropy. Toto vše ve svém součtu vedlo k tomu, že Esterházy mohl nakonec v depeši z 29. června oznámit kancléři, že Palmerston se definitivně vzdal naděje na konání konference v Londýně a nebránil jejímu ustavení v metropoli na Dunaji. Tuto změnu názoru připsal skutečnosti, že byl jako první zajištěn souhlas Francie, a potvrdil tak správnost kancléřova postupu.⁷⁾

Metternich byl potěšen pozicí, do které se dostal díky podpoře Francie a Velké Británie. Nezdálo se, že by v uskutečnění jeho snu stálo cokoli v cestě. Účast Pruska na jednáních ve Vídni byla samozřejmostí, souhlas Ruska se kancléři zdál být pouhou formalitou. Plánované učinění Vídně centrem Evropy bylo nadosah. Nemělo se však jednat o konferenci v pravém slova smyslu, jak tomu bylo v letech 1814-1815. Používání slova

⁶⁾ WEBSTER, Charles, Palmerston, Metternich and the European System, 1830-1841, London 1934, s. 28.

⁷⁾ Srv. WEBSTER, Charles, Foreign Policy of Palmerston. Britain, the Liberal Movement and the Eastern Question, Volume II., s. 631. (dále jen: WEBSTER)

„konference“ se Metternich bránil a dokonce požadoval, aby v souvislosti se schůzkou v rakouském hlavním městě bylo nahrazeno slovem „koncert“. Z jeho pohledu mělo jít o neformální sérii rozhovorů s velvyslanci velmocí, které by, jak navrhl v rozhovoru s Beauvalem v polovině června, „každý kabinet seznámil se svým názorem a ponechal jim jistou volnost v jednání. Porovnáním pěti názorů by bylo nalezeno jedno, s kterým by všichni mohli souhlasit“.⁸⁾ Přijaté řešení by bylo schváleno jednotlivými vládami a předloženo sultánovi a jeho vazalovi.

K takovému postupu měl kníže hned několik důvodů. Na konferenci v Cáchách v roce 1818 padlo rozhodnutí, že o zájmech třetího státu se nesmí jednat bez jeho účasti na oficiálních jednáních. To znamenalo pozvat nejen zástupce sultána, ale i jeho vazala, neboť jen tak mohlo být nalezeno východisko, jehož přijetí by nemuselo být vynuceno silou zbraní. Příjezd egyptského vyjednavče do Vídně by však prakticky znamenal uznání wáliho jako suverénního panovníka, což bylo nejen nepřijatelné pro legitimisticky smýšlejícího Metternicha, ale i pro Portu, která by se v takovém případě zcela určitě odmítla účastnit rozhovorů a „nikdy by nevybavila svého vyslance dostatečně rozsáhlou mocí, aby se celá záležitost mohla dále vyvíjet“.⁹⁾ Tím by pokus rakouského kancléře přivést mír na Blízký východ skončil neúspěchem dříve, než by vůbec mohl začít být uskutečňován.

Mimoto konference by potřebovala mít vypracovaný program, který by musel být tematicky co nejvíce zúžen. Jinak by zejména zástupci západních velmocí získali prostor k manévrování a útokům na ruské postavení v Turecku. Vypracovat takový program ale vyžadovalo čas a toho se nedostávalo. Hrozilo tak, že by oficiální setkání bez dobře připravených bodů jednání vedlo k rozmíškám, tahanicím a intrikám, aniž by bylo dosaženo kýženého výsledku. Aby se předešlo těmto obtížím, navrhl kníže vyslat zplnomocněnce či zplnomocnit velvyslance a vést

⁸⁾ HALL, c. d., s. 244.

⁹⁾ Metternich Apponyimu, Vídeň, 14.6.1839, Mémoires, s. 368.

neoficiální, ale o to užitečnější diskusi, což by nakonec přineslo výsledek rychleji než jednání na nejvyšší úrovni.

Metternich také věřil, že existovala větší šance získat souhlas cara spíše k rozhovorům méně formálního charakteru. Palmerston byl totožného mínění, ale dodal, že takto bude Rusko méně svázáno, než kdyby se účastnilo oficiální konference. Pro Soultu mělo slovo konference malý význam. Za nejdůležitější považoval zabránit Rusku jednat samostatně a spoutat ho spoluprací celé Evropy.

Metternichovy aktivity vytvořily zdánlivou harmonii mezi mocnostmi a na počátku července se zdálo, že jeho ambicím již nestojí nic v cestě a že se Vídeň skutečně stane po letech diplomatickým centrem Evropy. Po oznámení úmrtí Mahmuda II. kancléř vyzval velmoci ke spolupráci: „Je to Vídeň, kam zveme kabinety vyjádřit se v co nejkratší době k záležitosti, které jak ony, tak i my přisuzujeme výjimečnou důležitost, a je to Konstantinopol, kde dle našeho přesvědčení mají deklarovat svoji jednotu, ke které dospějeme.“¹⁰⁾ Zprávy o neštěstích Porty jen zvýraznily nezbytnost spolupráce a přinesly kancléři největší diplomatický triumf v průběhu celého druhého turecko-egyptského konfliktu. Jak již bylo napsáno v předchozí kapitole, smrt sultána, porážka u Nezibu a zrada Ahmeda Fevziho Paši přiměly Metternicha urychleně jednat. Aby zabránil přílišným ústupkům Muhammadu Alímu, požádal ruského chargé d'affaires Struveho, francouzského velvyslance Louise hraběte Sainte-Aulaira, jeho pruského kolegu hraběte Mortimera Maltzana a lorda Beauvala, aby svým vyslancům v Turecku napsali instrukce ohledně společné nóty, které byly následně přiloženy k depeši baronu Stürmerovi. Díky tomu se internunciovi dostalo okamžité podpory od vyslanců čtyřech velmocí, kteří považovali autorizace od velvyslanců z Vídně za dostatečné a připojili své podpisy k nótě z 27. července. Reakce vlád Velké Británie a Francie potvrdily správnost postupu rakouského kancléře. Sainte-Aulaire

¹⁰⁾ Metternich Apponyimu, Vídeň, 13.7.1839, HHStA, StA, Frankreich 315.

23. července seznámil Metternicha s depeší z Paříže, ve které mimo jiné stálo: „Vláda krále prohlašuje, že chce integritu a nezávislost Osmanské říše pod právě vládoucí dynastií a že je připravena využít účinných prostředků a vlivu pro zajištění zachování tak moc nezbytného článku politiky rovnováhy... Král usoudil, že aktuální okolnosti vyvolaly potřebu psaného prohlášení o jednotném postoji všech velmocí, a co se jeho týče, byl připraven se vyrovnat s touto povinností, aniž by ztratil byť jen hodinu.“¹¹⁾ O čtyři dny později Beauvale vyjádřil kladný ohlas britského kabinetu s Metternichovou akcí: „Britská vláda se cítí být povolána oznámit svoji naprostou podporu názorům a úmyslům (postoji Rakouska v záležitostech Turecka), které byly v tomto ohledu vysloveny.“¹²⁾ S jistou nadsázkou lze považovat kolektivní nótu velmocí za jedinou pozitivní věc, která vzešla z dlouhotrvajících přípravných rozhovorů o „konferenci“ ve Vídni. Samozřejmě ale tyto dvě záležitosti spolu souvisí jen málo.

Na diplomatickém poli se nedařilo pouze rakouskému kancléři. V červnu a v červenci se zdála být i spolupráce obou západních velmocí ideální. Palmerston chválil Soultu za jím prosazovanou zahraniční politiku, zejména jeho postup v otázce „konference“, podporu francouzského loďstva tomu britskému ve Středomoří a totožný postoj vůči Petrohradu. Velká Británie a Francie shodně usilovaly o paralyzování ruského vlivu v Konstantinopoli, jejíž bezpečnost byla po tureckých porážkách znovu nastolena. V Paříži i v Londýně panovala nedůvěra vůči politice Ruska a vládlo podezření, že car plánuje svrhnout tureckou vládu a zmocnit se hlavního města. Bylo jisté, že jakmile by se ruská armáda opět objevila v Úžinách, oba liberální kabinetby by si vynutily vstup svých válečných plavidel do Marmarského moře. Roussin obdržel instrukce, aby v případě povolání Rusů do Konstantinopole požadoval po Divanu právo pro francouzské lodě zakotvit rovněž poblíž Zlatého rohu.

¹¹⁾ Soult Sainte-Aulairovi, Paříž, 17.7.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 72.

¹²⁾ Nóta lorda Beauvala Metternichovi, Vídeň, 27.7.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 72.

Zdalo se, že vláda v Paříži dokonce vyjde vstříc Palmerstonově snaze vyhnat Muhammada Alího ze Sýrie. Soult, pravda, ne z celé, ale Ludvík Filip proti úplnému odejmutí této provincie wálímu nic nenamítal. Přinejmenším se v tomto smyslu vyjádřil v rozhovoru s britským velvyslancem v Paříži Eduardem Elliotem lordem Granvillem. Jedním dechem však dodal, že i když není zcela proti, nevěří v „možnost dosáhnout tohoto žádoucího konce“.¹³⁾ Granville 2. července psal do Londýna dokonce o lhostejném stanovisku Paříže k ruskému návrhu ponechat wálímu i Diyarbekir a Urfu. Francii v tuto chvíli zajímala především izolace Ruska a budoucnost egyptského vládce byla pro ni ve skutečnosti druhořadá.

Metternich byl potěšen vývojem událostí, pracoval velmi usilovně (až 15 hodin denně) a připravoval se na nadcházející jednání. Jediné, co mohlo kazit jeho radost, byla skutečnost, že ještě na konci července nepřišla odpověď z Petrohradu na konání rozhovorů ve Vídni. Ruský velvyslanec Tatiščev pobýval v té době v Rusku a chargé d'affaires Struve nebyl schopen podat kancléři jakoukoliv informaci v této záležitosti. Metternich nevěřil, že by car jeho návrh odmítl a z počátku si nedělal starosti, protože oficiální pozvání zaslal carovi s jistým zpožděním. To vysvětlil skutečností, že nejdříve musel zajistit pro svůj plán souhlas západních velmocí. Když se mu to podařilo, poslal carovi dopis plný lichotek, který však nebyl ničím jiným než oznámením „fait accompli“, o kterém předpokládal, že bude přijato.

Po zprávě o smrti Mahmuda II. převzala francouzská vláda iniciativu a poslala všem velmocem návrh na garanci nezávislosti a integrity Osmanské říše. Tento požadavek sice nemohl uspět kvůli zcela odmítavému postoji Mikuláše I., ale vyvolal nadšení u Palmerstona, který na něj 19. července reagoval slovy: „Soult je poklad, nic nemůže být uspokojivější než jeho chování vůči nám. Spojení Anglie a Francie v těchto

¹³⁾ WEBSTER, c. d., s. 637.

tureckých záležitostech povzbudí Metternicha a zachrání Evropu.“¹⁴⁾ Francouzskému zplnomocněnci v Londýně Adolfovi baronovi Bourqueneyovi o porozumění mezi Francií a Velkou Británií řekl: „Jsme v naprosté shodě, naše spojení není podobné tomu mezi dvěma vládami, ale dvou kolegů v témže kabinetu.“¹⁵⁾

Metternich jednáním Soultů již tak nadšen nebyl. Garanci nezávislosti a integrity sice uvítal, ale požadavek na proplutí loďstev Dardanelami k podpoře turecké vlády mu připadal prozatím zbytečný. Nevěřil v nezbytnost této demonstrace síly, kterou nevyžadoval pouze Soult, ale také Palmerston. Oba politici dokonce očekávali podporu rakouské eskadry. S ohledem na účast zástupců obou zemí na jednáních ve Vídni si kancléř nemohl dovolit tuto žádost otevřeně odmítnout, ale kvůli carovi ani přijmout. Proto se vyvaroval dát najevo svůj názor a nechal velvyslance západních velmocí setrvat v domněnku, že není proti v případě, že by se vplutí spojených loďstev do Úžin zúčastnilo i Rusko. Beauvau napsal 30. června Palmerstonovi: „Rusko v tuto chvíli upřímně sleduje tu samou politiku vůči Turecku jako my. Nicméně kníže Metternich upozorňuje na to, že pozornosti Petrohradu ušla možnost, že by všechna opatření nestačila k ochraně Konstantinopole před útokem. Pro ten případ kníže vzal na zřetel náš názor a navrhl, aby se francouzská a anglická válečná plavidla spojila s těmi ruskými. Rakousko by pak připojilo své loďstvo k naší mocné eskadře.“¹⁶⁾

Metternich se oprávněně obával, že by prosazování tohoto požadavku v Petrohradě mohlo ohrozit ruskou účast na jednáních ve Vídni, a tedy i existenci samotných rozhovorů. Věděl, že car nikdy nedovolí vstup britské, francouzské, či kterékoliv jiné flotily do Marmarského moře. Dne 29. června Ficquelmont potvrdil správnost tohoto názoru, když napsal, že „Rusko prohlašuje, že je v úplné shodě s Rakouskem, ale že chce izolovat

¹⁴⁾ Doslova: „Soult is a jewel.“ RODKEY, c. d., s. 93.

¹⁵⁾ HALL, c. d., s. 241.

¹⁶⁾ GUICHEN, c. d., s. 87.

zápas mezi sultánem a jeho vazalem a zachovat ho v jistých mezích. Považuje princip uzavření Dardanel za otázku cti, kterou bude bránit za každou cenu. Dává příkaz Butěněvovi přerušit své vztahy s Divanem a opustit Konstantinopol v případě, že Divan strpí cizí námořní síly v Marmarském moři.¹⁷⁾

Když Soultův kabinet zaslal do ruského hlavního města požadavek, aby v případě vplutí ruské flotily do Marmarského moře mohly flotily Velké Británie, Francie a Rakouska proplout Dardanelami, nebyl předán carovi pouze kvůli Ficquelmontovu naléhavému přesvědčování francouzského velvyslance Baranteho, aby od tohoto kroku upustil. Metternich byl jednáním francouzské vlády pobouřen. V instrukcích Stürmerovi nazval postoj západních velmocí k otázce Úžin jako „francouzskou zuřivost“¹⁸⁾ a „špatnou anglickou hru“.¹⁹⁾ Dne 7. srpna kancléř v depeši Apponyimu ocenil zásah rakouského velvyslance v Petrohradě a označil postoj západních velmocí k Úžinám za „nevčasnou hloupost týkající se otázky, která nemusela být kladena“²⁰⁾ a pokračoval: „Francouzský kabinet neobyčejně pletichaří a je zároveň podivuhodně neobratný. S těmito dvěma prvky není možné úspěšně postupovat v celé záležitosti, či dokonce postupovat vůbec. Toto je pochod zpátky... V Paříži nevidí než sebe... Vše pro Francii a jejím prostřednictvím! To jsou slova, která zní dobře francouzským uším, ale která drásají uši ostatním.“²¹⁾ Prohlásil, že by Soult měl méně „máchat šavlí“²²⁾ v zájmu vyřešení blízkovýchodního konfliktu a

¹⁷⁾ *Ordre chronologique de l'affaire Turco-égyptienne*, HHStA, StA, Türkei VI, 72. Paradoxně v tento den ale Metternich odeslal do Petrohradu depeši, ve které neprozřetelně radil k jisté ústupnosti v této otázce a ke spolupráci ruského loďstva s flotilami ostatních velmocí v Marmarském moři v případě bezprostředního ohrožení Konstantinopole. Tato rada vyvolala v ruském hlavním městě nedůvěru k postoji rakouského kancléře a vedla v konečném důsledku k odmítnutí účasti na jednáních ve Vídni.

¹⁸⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 24.7.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

¹⁹⁾ Tamtéž.

²⁰⁾ Metternich Apponyimu, Vídeň, 7.8.1839, Mémoires, s. 373.

²¹⁾ Tamtéž.

²²⁾ Tamtéž.

položil v dopise rakouskému velvyslanci otázku: „Co mají Dardanely společného s roztržkou mezi Muhammadem Alím a Portou?“²³⁾

Ostrý tón této depeše velvyslanci v Paříži vyplýval ze skutečnosti, že byla napsána pod vlivem právě dorazivších nepříznivých zpráv z Petrohradu. Dne 7. srpna Metternich již věděl o carově zamítnutí myšlenky jednání o Východní otázce ve Vídni od Ficquelmonta, jenž se dostavil osobně, aby kancléři vysvětlil důvod, který ruského vládce k tomuto rozhodnutí vedl. Ten se totiž domníval, že se Rakousko spojilo s Velkou Británií a Francií proti zájmům Ruska. Metternich byl hořce zklamán nedostatkem důvěry Mikuláše I. Jednání Petrohradu bylo mnohem více ponižující než to v roce 1833. Po mnoha letech podpory ruské zahraniční politiky a přesvědčování Francie a Velké Británie o její mírumilovnosti se Metternich cítil být zrazen. O to větší to byl úder, když od samého počátku tvrdil Beauvalovi, že přistoupení Ruska k rozhovorům má být pouhou formalitou a že „ručí za cara“.²⁴⁾ Paříž zase ujišťoval, že mezi Vídní a Petrohradem existuje „naprostá shoda názorů a vůle“.²⁵⁾

Přesto se nevzdal. Ještě nějakou dobu se snažil odolávat této strašlivé ráně a zachránit svůj sen. Zvýšil své pracovní úsilí a 3 dny pracoval s Ficquelmontem na záchraně konference. V neděli 11. srpna byl již na pokraji zhroucení, ale pracoval dál v nezměněném tempu. Věřil ve změnu carova postoje. Do Londýna a Paříže naopak směřoval dotaz, zda by nemohli Beauvale a Sainte-Aulaire obdržet instrukce k pokračování rozhovorů a vypracování společné politiky velmocí ve Vídni. Stále pokračoval v rozhovorech s oběma velvyslanci, ale i zde pomalu začínal vycházet najevo rozdílný pohled obou západních velmocí na egyptského vládce. Sainte-Aulaire odmítl jakoukoliv aplikaci donucovacích prostředků vůči wálímu, kterou prosazoval zástupce Jejího Veličenstva. Metternich, připravený carem o důvěryhodnost a prestiž, již nebyl schopen oba

²³⁾ Tamtéž.

²⁴⁾ WEBSTER, c. d., s. 642.

²⁵⁾ Metternich Apponyimu, Vídeň, 3.7.1839, Mémoires, s. 369.

diplomaty spojit a pomoci překonat názorovou propast. Následkem usilovné činnosti se kancléř nakonec 14. srpna zhroutil. Po léčení ve Vídni byl nucen odjet na své sídlo v Johannisbergu v Porýní, kde strávil 6 týdnů. Když se vrátil 5. listopadu zpět na Ballhausplatz, našel situaci zcela změněnou.

V čele rakouské zahraniční politiky ho nahradil Ficquelmont. To byl jasný signál do Petrohradu o nepřerušovaných sympatiích Vídně vůči svému konzervativnímu spojenci, neboť právě Ficquelmont byl nejvíce z rakouských diplomatů nakloněn Rusku, kde pobýval již od roku 1829. Tento proruský postoj potvrdil již svým prvním krokem, když navrhl přesunout flotily velmocí dále od Dardanel a udobřit si tak cara. I Mikuláš I. si nepřál vážné narušení vztahů s Rakouskem, jehož podporu potřeboval, a již 7. září při příležitosti rekonstrukce bitvy u Borodina jmenoval arcivévodu Alberta plukovníkem regimentu hulánů vévody Nassavského.²⁶⁾ Beauvale cítil, že pro tento okamžik Londýn nemůže očekávat od rakouského kabinetu podporu a že podunajská monarchie neopustí svého východního spojence i přes jeho odmítnutí participovat na jednáních ve Vídni.

Rusko-rakouské vztahy z dlouhodobého hlediska sice nebyly vážněji narušeny, ale v Metternichovi hořkost z carova jednání přetrvávala ještě dlouhou dobu. Mikuláš I. se sice snažil udobřit si rakouského kancléře a neváhal mu poblahopřát k rychlému uzdravení, ale toto pochlebování nemohlo prozatím uspět a k úplnému porozumění, v jaké car doufal, bylo daleko. Ještě v prosinci při setkání s Prokeschem ve Vídni dal Metternich na otázku, jak si vysvětluje obrat v politice Ruska, v odpovědi najevo své roztrpčení: „Evropa se skládá ze tří národních kmenů: germánského, románského a slovanského. V tom germánském je slovo „čest“ velmi významné, v románském se zvrhlo v otázku cti, ve slovanské řeči se vůbec

²⁶⁾ GUICHEN, c. d., s. 133. Tímto darem si Mikuláš I. nejen přál naklonit si arcivévodu, ale i udobřit starého spojence. Naopak vzpomínkou na jednu z bitev Napoleonova tažení dal najevo svůj velmi záporný vztah k Francii.

nevyskytuje. V ruském kabinetu je zastoupen německý a slovanský rod, který zrovna převažuje, tak tím způsobem je pak vedena i jeho politika. V carovi žijí oba principy, ale převažuje ten slovanský.“²⁷⁾

Vypuknutí nového konfliktu na Blízkém východě vyvolalo v Petrohradě jen nepatrnou odezvu. Nic nebylo vzdálenější pravdě než Ponsonbyho podezření „posílaná domů každým poslem“²⁸⁾ a sdílená Palmerstonem, že krize byla výsledkem skrytých intrik Ruska ve snaze obnovit svoji dominantní pozici v Konstantinopoli do doby, než vyprší platnost smlouvy z Hünkâr Iskelesi. Ve skutečnosti ani car a ani jeho ministři nechtěli uplatnit podmínky šest let staré smlouvy v praxi a znovu poslat do Konstantinopole armádu a válečné loďstvo. Mikuláš I. byl zaměstnán osobními starostmi v rodinně a především špatná finanční situace státu neposkytovala dostatek prostředků na další expedici. V květnu 1839 informoval Ficquelmont překvapeného Metternicha o slabosti carovy říše a dále napsal, že „každoroční vážný úbytek obyvatelstva v oblasti Kavkazu učinil válku nepopulární. Již tak extrémně vážná finanční tíseň je ještě zostřena výstřednostmi dvora“.²⁹⁾

Nejčastěji vyjadřované přání cara bylo ponechat věcem volný průběh. Otázka ponechání Sýrie egyptskému vládci mu byla „naprosto lhostejná“.³⁰⁾ Dokud by Ibráhím Paša nepřekročil Taurus a neohrozil Konstantinopol, Rusko nemělo důvod jednat. A jelikož Muhammad Alí již na jaře přislíbil ruskému konzulovi v Alexandrii Medemovi v případě vítězství obsadit pouze provincie Diyarbekir a Urfu, Mikuláš I. neměl důvod obávat se vpádu egyptské armády do Malé Asie.

²⁷⁾ Zápis rozhovoru Prokesche s Metternichem, Vídeň, 7.12.1839, PROKESCH-OSTEN, Anton Grafen von, Aus dem Nachlasse des Grafen Prokesch-Osten. Briefwechsel mit Herrn von Gentz und Fürsten Metternich, Band II., Wien 1881, s. 181. (dále jen: Aus dem Nachlasse)

²⁸⁾ WEBSTER, c. d., s. 627.

²⁹⁾ GUICHEN, c. d., s. 79.

³⁰⁾ SCHIEMANN, T., Geschichte Russlands unter Nikolaus IV., Berlin 1912, Band III., s. 390.

Věřil, že nebude jeho pomoci zapotřebí a že se obě soupeřící strany samy dohodnou. Tato naděje na přímou dohodu mezi wálím a Portou vzrostla po zprávě o smrti Mahmuda II. Car i jeho kancléř Nesselrode neskryvali své potěšení. V červenci napsal Nesselrode Struvemu: „Porta se musí dohodnout s Muhammadem Alím přímo, bez asistence velmocí, aby vzala důvody k jejich šarvátkám a aby se svolání konference stalo zcela zbytečným, protože by neexistovala věc, o které by pět velmocí muselo rokovat.“³¹⁾ Dne 28. srpna napsal Butěněvovi: „Náš vznešený vladař si přeje, aby tato dohoda byla uzavřena za podmínek pokud možno co nejméně nevýhodných pro sultána, neboť to jsou zájmy tohoto suveréna, které musíme hájit za každou cenu. Ale jemu samotnému přísluší také právo rozhodnout v poslední instanci o rozsahu ústupků, které učiní či neučiní, aby zajistil vnitřní klid svého státu.“³²⁾ A Barantemu na podzim řekl: „Aniž bychom nějak působili na Muhammada Alího, dáme svůj souhlas ke každému smíru sultána s ním. Nemáme žádné právo bránit přímým jednáním mezi oběma stranami.“³³⁾ Dle ruského kancléře mělo dojít k dohodě za předpokladu, že wálí obdrží dědičnost ve všech jím ovládaných provinciích, ale bude i nadále platit tribut a především vrátí turecké loďstvo.

Vlády ostatních velmocí pak car nepřestával ujišťovat, že „veškeré jeho úsilí je zaměřeno na pokud možno co největší omezení konfliktu, aby se tak nemohl stát nebezpečným pro udržení všeobecného klidu v Evropě“.³⁴⁾ Cestou k zachování svého postavení a výsad v Osmanské říši měla být pro Petrohrad úzká spolupráce s Rakouskem, ovšem pouze s ním a nikoliv i s ostatními mocnostmi. V instrukcích ruského zmocněnce ve Vídni Struveho ze 4. července 1839 byly načrtnuty čtyři základní body ruské politiky na Blízkém východě: zachovat Turecko, odmítnout omezení

³¹⁾ GORIÁNOV, Serge, *Le Bosphore et les Dardanelles. Etude sur la Question des Détroits*, Paris 1910, s. 55.

³²⁾ Nesselrode Butěněvovi, Petrohrad, 28.8.1839, HHStA, StA, Türkei VI., 70.

³³⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 130.

³⁴⁾ MARTENS, Fedor Fedorovic, *Die russische Politik in der Orientfrage*, St. Petersburg 1877, s. 34.

autority a nezávislosti sultánovy moci, zachovat stabilitu říše a konečně dohodnout se s Rakouskem na nejúčinnějších opatřeních, jež by předešla nebezpečím vyvolaným případnou změnou ve vnitřních poměrech Osmanské říše. Toto stanovisko přijalo Rusko již na počátku konfliktu a nezměnilo ho až do jeho konce.

Obava ze spojení čtyř velmocí proti Rusku byla hlavním důvodem odmítnutí podílet se na „konferenci“ ve Vídni. Nesselrode 18. července napsal Struvenu: „Obě západoevropské velmoci sledují opačný cíl, než jaký sleduje Rusko, a chtějí na východě nastolit stav věcí pokud možno pro něj nepřátelský. Jinými slovy nepřejí si zajistit mír, nýbrž naši moc spoutat. Žárlí, že jsme povoláni hájit bezpečný vývoj Porty, jež se stala naším přítelem a spojencem.“³⁵⁾ Dle něho by na konferenci tyto rozdílné postoje vyšly najevo a vyvolaly spory, které mohly skončit vážnou roztržkou a přivést Rusko do izolace. Tato situace mohla nastat zejména ve chvíli, kdyby bylo Rusko vyzváno garantovat územní celistvost a nezávislost Osmanské říše. Nezávislost by Petrohrad možná i uznal, ale celistvost v žádném případě, protože by tím přišel o možnost dalších územních zisků na úkor slabšího jižního souseda. Kdyby tuto garanci podepsaly zbylé čtyři velmoci, Rusko by proti nim stálo osamoceno. Rovněž se dal očekávat nesoulad v otázce případné intervence v Úžinách. Pro cara byl zcela nepřijatelný francouzský požadavek na vplutí válečných plavidel západních velmocí do Marmarského moře v momentě, kdy by se tam objevilo ruské loďstvo.

Nedůvěra Mikuláše I. k Metternichovi a jeho podezření na možné spolčení Rakouska s ostatními mocnostmi proti Rusku měla svůj původ v depeši z 29. června, ve které mu kancléř oznámil, že Francie a Velká Británie budou koordinovat své akce pod jeho dohledem ve Vídni, a neprozřetelně radil ruskému kabinetu, aby se flotily Velké Británie a Francie spojily s ruskou v Marmarském moři v případě ohrožení

³⁵⁾ Tamtéž, s. 36.

Konstantinopole. Tento dopis nemohl být hůře načasován. Zdálo se, že rakouská vlajka by měla být na lodích hrozících zakotvit u Zlatého rohu společně s flotilami západních velmocí. Mikuláš I., který již tak byl znepokojen spoluprací Rakouska se západními velmocemi, byl roztrpčen a měl další důvod knížeti nedůvěřovat. Když dorazil do Vídně Ficquelmont, aby kancléře informoval, že „v Petrohradu neuspěl a že tam nezvratně odmítli projekt společných jednání ve Vídni“, jedním dechem dodal, že car především odmítl „pozvat za jistých okolností francouzskou, anglickou a rakouskou eskadru do Marmarského moře“.³⁶⁾

Metternich si uvědomil svoji chybu a později připsal odmítnutí Ruska zúčastnit se rozhovorů právě návrhu na spolupráci loďstev v Úžinách. Pro zlepšení vztahů s Petrohradem odvelel kabinet ve Vídni rakouskou eskadru dále od Dardanel a nechal ji přezimovat u ostrova Rhodu. Ten byl dostatečně vzdálen vodám Marmarského moře a naopak byl blízko Sýrii, jejíž spojení s Egyptem mohlo být v případě potřeby okamžitě zablokováno. Možnost spolupráce rakouské eskadry s flotilami Francie a Velké Británie byla na čas zapomenuta.

Otázka Úžin byla ale pouze vrcholem pomyslného ledovce. Tak jako tak car ani Nesselrode nebyli nikdy nakloněni řešení Východní otázky ve Vídni. Metternichovi nevěřili a nebyli ochotni z něho učinit prostředníka v jednáních mezi Ruskem a Velkou Británií a Francií. Již v březnu se carův důvěrník hrabě Alexej Fedorovič Orlov během návštěvy Rakouska vyslovil proti řešení možné blízkovýchodní krize v rakouském hlavním městě.

Jejich nedůvěru ještě prohloubila Metternichova spolupráce s Ludvíkem Filipem a především způsob, jakým byl plán „konference“ uveden v život. Dle Adolfa Hasenclevera „měl v sobě něco urážlivého pro ruskou vládu“.³⁷⁾ Čtyři velmoci se mezi sebou dohodly a teprve poté se Metternich obrátil na cara, aby získal jeho souhlas. Ten tak byl rovnou postaven před hotovou věc. Nesselrode mimoto podezříval Metternicha z nekalých

³⁶⁾ GUICHEN, c. d., s. 110.

³⁷⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 45.

úmyslů. V jedné zprávě carovi z 9. srpna uvedl, že Rakousko bylo dle jeho mínění nakloněno ke spolupráci s Velkou Británií a Francií „dokonce bez Ruska a proti němu“, ³⁸⁾ kdyby to nepostupovalo tak, jak by si rakouský kancléř přál.

Mikuláš I. názor svého ministra sdílel. V Metternichově iniciativě spatřoval úmysl vnést do celé záležitosti zmatek a uškodit ruským zájmům v Orientu. Mimoto předložení návrhu na jednání ve Vídni o záležitostech Osmanské říše bez předchozí konzultace s Ruskem vnímal jako porušení konvence z Mnichova Hradiště. Nemohla ho potěšit ani Metternichova internacionalizace egyptsko-turecké otázky, kdy se z lokálního konfliktu stal problém evropské diplomacie a byla zmařena možnost přímé dohody obou protivníků. Když 27. července kancléř slavil triumf podpisem nóty v Konstantinopoli, vyrazil z Petrohradu kurýr se zprávou pro Butěněva, aby se zasadil o přímé jednání mezi Portou a Egyptem a aby ho všemi prostředky podporoval. Car doufal, že se přímou dohodou mezi Konstantinopolí a Alexandrií zabrání zasahování západních velmocí v zájmové sféře Ruska.

Metternichovy naděje na znovuoobnovení pentarchie a spolupráce velmocí nebyly zmařeny pouze postojem Ruska, ale i stále se zřetelněji prohlubujícími rozpory mezi Velkou Británií a Francií. Pln obav sledoval uvolnění spojení mezi oběma státy a opětovný nárůst staré britsko-francouzské rivality o vedoucí úlohu ve Středomoří. Počátek tohoto procesu je nutné hledat již na počátku července, kdy do Paříže dorazila zpráva o pohybu turecké armády a kdy naděje na zachování míru se opět o něco zmenšila. Tehdy Soultův kabinet požádal parlament o úvěr 10 milionů franků na posílení postavení Francie v Orientu, čímž bylo myšleno zejména posílení francouzské flotily. Tento úvěr byl schválen 3. července drtivou většinou 287 ku 26 hlasům. Ba co víc, během následující bouřlivé debaty o Východní otázce ve sněmovně se většina poslanců postavila na

³⁸⁾ PURYAER, c. d., s. 165.

stranu egyptského vládce a vyjádřila mu své sympatie. Například přední znalec Orientu Alexandr Laborde zmínil jeho úspěchy při správě Egypta a připomněl, že Muhammad Alí zvýšil příjmy této provincie pětadvacetkrát: „Sultán by si tohoto muže měl k sobě povolat a vzít si z jeho rad příklad, ale žárlivost a pikle jsou proti. Muhammad Alí je obhájce islámu. Karavanám poutníků opět otevřel a zabezpečil cestu k svatým místům. Platil tribut jako před ním ještě nikdo. Obětoval v Řecku své vojsko a loďstvo. Chce se posadit na místo sultána, říká někdo. Hloupý omyl! ... Sultán by měl postavit Muhammada Alího na místo Husreva Paši. Osmanská říše by tak znovu našla svoji jednotu a sílu... Sjednocená turecká a egyptská flotila by zajistila Černé moře. Sultán by nepotřeboval ani Anglii, ani Rusko.“³⁹⁾ Adorace egyptského vládce a naopak chladný vztah k Portě byly typické pro projevy ostatních řečníků. Když například Francois Guizot vystoupil k řečnickému pultu, nepadlo z jeho úst ani slovo o zachování Osmanské říše či statu quo, ale naopak ocenil osobnost Muhammada Alího a jeho snahu o emancipaci přirovnal k boji za svobodu Helénů. Tento názor v žádném případě nebyl ojedinělý. Guizotova řeč pouze dokreslovala celkový obraz a nálady panující nejen ve sněmovně, ale i ve francouzském národě. Jakkoliv se to může zdát neuvěřitelné, politika francouzské vlády se začala pomalu ale jistě měnit pod vlivem veřejného mínění.

Pozice Ludvíka Filipa nebyla zdaleka tak neotřesitelná, jak tomu bylo u jiných monarchů té doby. Za svůj trůn vděčil revoluci, která, jak si moc dobře uvědomoval, ho o něj mohla zase kdykoliv připravit. Postavení krále v zemi, která byla prodchnuta duchem revoluce a bonapartismu, nebylo příliš pevné. O to více musel naslouchat náladám veřejnosti, jejíž kladný vztah k egyptskému vládci se po bitvě u Nezibu změnil v nadšení, které vydatně přizívoval francouzský tisk. Le National 23. července napsal: „Turecká armáda je zničená. Takto pohřbené jsou neblahé iluze zrozené

³⁹⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 112. O projednávání blízkovýchodní otázky ve francouzském parlamentu obsáhle pojednává GUICHEN, c. d., s. 71-84.

tureckou marnivostí. Doufáme, že již nebude kladena otázka, zda udělit Sýrii do držení Muhammada Alího. Bylo by žalostné, aby se diplomacie obrátila proti tomu, kdo ještě po takto velkém úspěchu dal najevo nezištnost a shovívavost.“⁴⁰⁾

Francouzský historik Ernest Lavisse o situaci ve společnosti napsal: „Duch propagandy potlačovaný devět let se v roce 1839 probudil. Touha po slávě z dob Napoleona se obrodila. Divadla, šansony a obrazy vzpomínaly na zašlou slávu. Zahraniční politika až do dnešní doby v rukou kancléřů byla od této chvíle ovlivněna vůlí národa vyjádřenou jeho zástupci v poslanecké sněmovně.“⁴¹⁾ Za pravdu mu dal ve svých vzpomínkách i jistý občan Veron: „Muži bránili nároky paši stejným zápalem, jako když v roce 1828 obhajovali řeckou nezávislost.“⁴²⁾ A jak napsal francouzský historik Sabry: „Veřejné mínění ve Francii slídilo po každé známce náklonnosti francouzské vlády k Velké Británii.“⁴³⁾ Spolupracovat i nadále s britským kabinetem proti wálímu se proto jevílo Soultovi i Ludvíku Filipovi jako velice obtížné, ne-li zcela nemožné.

Granville 23. července varoval Palmerstona, že Ludvík Filip je sice v tomto okamžiku připraven následovat Rakousko a Velkou Británii v otázce podmínek míru mezi sultánem a jeho vazalem, ale tisk ve Francii je jiného názoru než oficiální místa. Pokud by nebylo dosaženo rychlého řešení, dle Granvilla by se již nadále nedalo na podporu Francie zcela spoléhat. Počátkem srpna britský velvyslanec adresoval své vládě varování, že nebude lehké přimět krále jít proti veřejnému mínění, které ovlivnily úspěchy Muhammada Alího, a celý národ mu tak byl silně nakloněn. Tento odhad byl zcela správný a později byl potvrzen historikem Johnem Hallem, pro kterého bylo „velmi vysoké ocenění síly Muhammada

⁴⁰⁾ LAVISSE, Ernest, Histoire de France contemporaine. Depuis la révolution jusqu'à la paix de 1919, 1922, s. 167.

⁴¹⁾ Tamtéž.

⁴²⁾ HALL, c. d., s. 248.

⁴³⁾ SABRY, c. d., s. 478.

Alího, které se vytvořilo ve Francii, hlavním důvodem postoje, který její vláda nyní přijala“.⁴⁴⁾

V průběhu července ale tento obrat francouzské politiky ještě nebyl příliš výrazný a přes jisté názorové rozdíly Paříže a Londýna se v žádném případě nejednalo o roztržku ve vzájemných vztazích. Situace se vyostřila až počátkem srpna. V třetí den tohoto měsíce dorazila do Londýna zpráva o přijetí turecké flotily Muhammadem Alím a o jeho požadavcích vůči Portě. Palmerston byl nanejvýš pobouřen. Jestliže samotné vítězství egyptského vládce bylo pro ministra zahraničí nepřijatelné, pak wálího požadavky již byly přespříliš. Ještě téhož dne vypracoval s prvním lordem admirality instrukce pro velitele britské flotily ve Středomoří admirála Stopforda a jeho francouzského kolegu admirála Lalanda. Navečer byly instrukce odeslány do Paříže ke schválení a přeoslání adresátům. Jaké ale bylo Palmerstonovo překvapení, když francouzský kabinet odmítl aktivně vystoupit proti wálímu.

Marsál Soult byl stejně jako jeho britský protějšek rozčarován zradou Ahmeda Fevziho Pasi a v rozhovoru s Granvillem vyjádřil údiv nad „nevysvětlitelným jednáním“⁴⁵⁾ francouzského admirála, který dovolil tureckému admirálovi dopustit se zrady. Prikázal mu plout se Stopfordem do Alexandrie a zde „požadovat propuštění turecké flotily a její návrat do jednoho z tureckých přístavů“.⁴⁶⁾ Poté ji měl doprovodit do Konstantinopole. Do této chvíle se instrukce francouzského premiéra shodovaly s instrukcemi britské vlády, která ale navíc v případě odmítnutí Muhammada Alího vrátit turecká plavidla umožnila britskému admirálovi použít sílu, egyptské loďstvo zničit a tureckého se zmocnit násilím. Francouzský kabinet na schůzce 6. srpna odmítl zajít tak daleko a nepodpořil demonstraci síly u egyptského pobřeží. Na rozdíl od Stopfordova nesmlouvavého postupu měl francouzský konzul v Egyptě

⁴⁴⁾ HALL, c. d., s. 251.

⁴⁵⁾ Tamtéž, s. 244.

⁴⁶⁾ PURYAER, c. d., s. 157.

žádat navrácení flotily pouze formálně. Kdyby Muhammad Alí tomuto požadavku nevyšel vstříc, mělo mu být pouze sděleno, že plavidla západních velmocí budou chránit pobřeží sultána před útokem egyptských plavidel.

Soult odmítl podpořit britského spojence, protože považoval válku po bitvě u Nezibu za skončenou. Situace na Blízkém východě nesměla být zbytečně vyhrocena a do uzavření míru měly flotily obou zemí pouze chránit Úžiny před případným útokem Ibráhíma Paši na Konstantinopol. Nevěřil, že by bylo možné vymoci si ústupky na wálím ozbrojeným nátlakem. V tomto názoru ho bezesporu ovlivnila Cocheletova zpráva, ve které konzul uvedl, že Muhammad Alí disponoval 60 válečnými plavidly a 200 000 muži ve zbrani a že „žádné námítky, žádné vyhrožování oded’ nezmění jeho vůli, on si je nyní vědom celé své moci“.⁴⁷⁾ Dne 14. srpna se Soult vyslovil pro co nejblahovlnější ústupky wálímu a odmítl použití síly vůči němu s ohledem na radikalizaci nálad ve společnosti: „Veřejné mínění nám nedovolí připojit se k podobné kombinaci.“⁴⁸⁾

Ba co hůř, ve francouzském tisku se začaly objevovat vedle článků na podporu Muhammada Alího i útoky na protiegyptskou politiku Velké Británie. Na konci měsíce potvrdil odklon vlády v Paříži od politiky prosazované v městě na Temži sekretář velvyslanectví sir Lytton Henry Bulwer: „Obávám se, že žádná rozhodná opatření donucovacího charakteru nebudou použita Francií pro omezení ambicí vícekrále nebo pro navrácení flotily sultánovi.“⁴⁹⁾ Vážnějším narušení spojenečství obou velmocí se podařilo předejít pouze díky ústupnosti britského kabinetu. Palmerston i nadále považoval podporu Francie ve Východní otázce za nepostradatelnou.

Tato víra v nezbytnost britsko-francouzské spolupráce dostala vážný úder poprvé ve chvíli, kdy dorazila zpráva o podpisu kolektivní nóty ze 27. července 1839, která upřela právo Rusku jednat samostatně a snížila riziko

⁴⁷⁾ Cochelet Saultovi, Alexandrie, 15.8.1839, DRIAULT, s. 236.

⁴⁸⁾ GUICHEN, c. d., s. 116.

⁴⁹⁾ RODKEY, c. d., s. 115.

nepředvídatelného vývoje v Orientu, čímž uklidnila obavy Londýna před možnou jednostrannou akcí Ruska v Úžinách a umožnila Palmerstonovi činit nátlak na francouzskou vládu kvůli Muhammadu Alímu. Palmerston si přál nejen zlomit moc Ruska v Konstantinopoli, ale i tu wálího v Alexandrii. V tomto bodě již ale nemohl počítat s pomocí francouzské vlády, která poprvé otevřeně ukázala jistou slabost pro egyptského vládce a odkryla slabinu spojení s Velkou Británií. Dokud převládala hrozba Petrohradu, obě země jednaly společně proti tomuto nepříteli. Ve chvíli, kdy ruské nebezpečí bylo nahrazeno egyptským, muselo logicky dojít k pomalému, ale nezastavitelnému zadrhávání soukolí britsko-francouzské aliance. Velká Británie žádala okamžité navrácení turecké flotily, Francie chtěla pouze zajistit nedotknutelnost Konstantinopole a spolupracovat na ochraně Úžin proti útoku Muhammada Alího po moři. Palmerston si uvědomil, že „entente“ s Francií na Blízkém východě selhala. Dne 9. září řekl hraběti Horaci Sébastianimu, od počátku září francouzskému velvyslanci v Londýně, zcela otevřeně, že „Anglie si sice uvědomuje hodnotu francouzského spojení, ale na druhé straně se jím zároveň nenechá zdržet ani okamžik od toho, aby ve svazku s ostatními evropskými velmocemi opět nepřivedla do Orientu klid a pořádek“.⁵⁰⁾

Otázka použití síly vůči egyptskému vládci však byla pouze prvním ze dvou hlavních rozdílů v politice Paříže a Londýna. Palmerston zjistil, že zcela odlišně pohlíží francouzská vláda i na omezení územní držby Muhammada Alího. Zatímco Francie požadovala pro wálího k Egyptu i Sýrii, Velká Británie mu byla ochotna ponechat nanejvýš část této provincie a v žádném případě dědičně. Palmerston ve svém návrhu z 28. června na řešení vzniklé krize napsal: „Britská vláda se domnívá, že nemůže být zajištěn trvalý mír mezi sultánem a Muhammadem Alím po dobu, kdy budou mít oba své armády v Sýrii. Žádný z nich nemůže pohlížet na stávající rozsah svých držav s uspokojením. Muhammad Alí

⁵⁰⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 80.

má příliš mnoho, než aby si nepřál více. A sultán ztratil příliš mnoho, než aby byl schopen se smířit se svojí ztrátou... Proto jediné opatření, které by, podle mínění vlády Jejicho Veličenstva, mohlo do budoucna zajistit mír, byla evakuace Muhammada Alího ze Sýrie a odchod jeho úředníků civilní i vojenské správy do Egypta... Ale Muhammad Alí by oprávněně požadoval nějaký přiměřený zisk na oplátku za ústupek ze své strany a vláda Jejicho Veličenstva má zato, že tento ústupek by mohl být poskytnut udělením egyptského pašaliku do dědičného držení jeho rodiny.⁵¹⁾ Dne 25. srpna v depeši Beauvalovi vyjádřil názor, že wálí musí být vyhnán ze Sýrie, a to i přes námitky některé z velmocí. V soukromém dopise k této depeši dodal, že stále věří v ochotu Soulta a Ludvíka Filipa jednat společně s ostatními velmocemi, ale brání jim v tom klika několika set Francouzů, kteří mají rozsáhlé zájmy v Egyptě.

Dalším problémem, který na podzim vyvstal mezi Londýnem a Paříží, bylo odmítnutí Ludvíka Filipa odvolat svého konzula z Egypta v případě neochoty wálího vrátit turecké loďstvo. Francouzská vláda mohla vyvinout v tichosti diplomatický tlak na wálího, aby vrátil flotilu a zřekl se některých svých požadavků, ale s ohledem na veřejné mínění proti němu otevřeně vystoupit nemohla, natož aby dala souhlas k ozbrojené intervenci. Zde byla ta hranice, kterou již Sault a Ludvík Filip nemohli překročit a za kterou se musela Velká Británie vydat sama.

Nedůvěra Francie vůči britské politice ve Středomoří se zvětšila i po Palmerstonově návrhu na obsazení Kréty ovládané Muhammadem Alím. Francie ale byla zásadně proti, neboť se obávala, že kdyby jednou Britové tento strategický ostrov okupovali, již by také z něho nemuseli nikdy odejít, podobně, jak tomu bylo i v případě Malty. O zhoršení vztahů mezi oběma zeměmi svědčila i dovolená lorda Granvilla od 21. srpna do 20. října. Tento Francii nakloněný diplomat byl nahrazen Palmerstonovi velmi blízkým sirem Bulwerem, jehož vztah k Francii byl o poznání chladnější.

⁵¹⁾ Palmerston Beauvalovi, Londýn, 28.6.1839, HUREWITZ, s. 111.

Během září se Francie vzdálila postoji ostatních velmocí a zastávala čím dál tím více proegyptský postoj. V polovině měsíce řekl Ludvík Filip Bulwerovi: „Chci mír, nic než mír, a nevidím jinou cestu k jeho zachování než vyřešením této záležitosti tak brzo, jak jen to bude možné.“⁵²⁾ Vyjádřil se též negativně k možnosti donutit Muhammada Alího ke smíru násilím: „Námořní opatření se ukáží být nedostatečná. Jsou třeba bajonety a my nemáme žádné, které by mohly být použity.“⁵³⁾ Soult tento názor opakoval opět v polovině listopadu: „Francouzská vláda není ochotná popřít, že plán navržený britskou vládou, pokud by mohl být realizován, nabízí lepší bezpečnost Turecké říši než uspořádání navržené Francií. Ale my nemáme prostředky k vyhnání Muhammada Alího ze Sýrie a nesmíme chtít nemožné.“⁵⁴⁾

Postoj Francie velmi znepokojoval Metternicha, který již tehdy správně usoudil, že „čtyři kabinety jsou turecké, ten francouzský je egyptský“⁵⁵⁾ a obával se důsledků plynoucích z nejednotnosti velmocí: „Existuje různost mezi pěti kabinety a dá se zcela přirozeně očekávat, že v jejím důsledku jim vzniknou problémy. Jestliže by se dnes Francie zcela otevřeně nepostavila proti čtyřem dvorům a ty tak nemusely čelit její opozici, nebo pokud by tato velmoc zastávala totožný postoj jako tyto čtyři dvory, turecko-egyptská záležitost by byla velice rychle vyřešena. Muhammad Alí by se s dokonalým půvabem podrobil vůli deklarované Evropou.“⁵⁶⁾ K tomu ale nemohlo dojít vzhledem k politice Paříže, o které se Metternich v té samé depeši vyjádřil velmi nelichotivě: „Francouzská politika je zlomyslná, nečestná, šmelinářská, ctižádostivá. Již jen z každé této vlastnosti plyne nebezpečí pro Evropu, jejich spojení by pro ni znamenalo pohromu.“⁵⁷⁾ Později napsal, že „Muhammad Alí je pro Francii obtížný

⁵²⁾ HALL, c. d., s. 250.

⁵³⁾ Tamtéž.

⁵⁴⁾ RODKEY, c. d., s. 128.

⁵⁵⁾ BEER, Die orientalische Politik, c. d., s. 407.

⁵⁶⁾ Metternich Apponyimu, Johannesburg, 25.9.1839, Mémoires, s. 376.

⁵⁷⁾ Tamtéž, s. 376.

klient, který pro ni nemůže mít žádnou cenu, právě naopak, pokud by způsobil narušení dnes existující jednoty s Anglií, může Francie zkazit příležitost vyjmout Turecko z ochrany a výjimečného vlivu Ruska“.⁵⁸⁾

Metternich stál na straně Velké Británie. Považoval za naprosto nezbytné navrácení sultánova loďstva a omezení wálího držav. Dne 27. července napsal Apponyimu: „Jsme přesvědčeni, že čím více částí Osmanské říše bude vloženo pod dědičnou správu Muhammada Alího a jeho potomků, tím méně bude možné dosáhnout cíle, který byl vytyčen. Přáli bychom si, aby ústupky dědičnosti byly omezeny na samotný pašalik Egypta.“⁵⁹⁾ Dne 13. srpna tento názor zopakoval i v depeši Stürmerovi: „Muhammad Alí musí obdržet, co mu schází. Co žádal před Nezibem? Dědičnost. Co žádá dnes? Dědičnost. Tedy okolo ní se točí otázka. Přejeme si tak, aby ústupek dědičnosti byl omezen na samotný pašalik Egypta. Pokud nebude Rakousko samo schopno hájit tento ústupek omezený na Egypt, přidá se k mínění, které bude moci stát se výsledkem shody mezi velmocemi, ale celkem s ohledem na své zájmy dá přednost minimu ústupků učiněných Portou.“⁶⁰⁾ Přestože rozsah územních ústupků Muhammadu Alímu měl být co nejmenší, nevystupoval kancléř v této otázce tak nesmiřitelně jako Palmerston. V tomto směru souhlasil se Soulttem a přeceňoval sílu egyptského vládce. Stejně jako on a na rozdíl od Palmerstona nevěřil v úspěšnost ozbrojené intervence. Muhammad Alí již Egypt prakticky držel a Portě dle kancléře nezbývalo nic jiného, než tento stav oficiálně uznat. Dědičnost této provincie nešlo brát jako ústupek, a proto Metternich navrhl udělit wálímu dědičně Sýrii s ohledem na jeho moc a postoj Francie. Palmerston však tuto možnost odmítl.

V první polovině srpna došlo k jednání mezi Beauvalem a Metternichem, kterého po jeho zhroucení zastoupil Ficquelmont. Rozhovory prokázaly téměř totožný pohled Vídně a Londýna na situaci

⁵⁸⁾ GUICHEN, c. d., s. 118.

⁵⁹⁾ Tamtéž, s. 103.

⁶⁰⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 13.8.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 72.

v Osmanské říši a uprostřed měsíce došlo ke shodě ve čtyřech bodech. Moc Muhammada Alího měla být omezena pouze na Egypt, nanejvýš mu mohla být postoupena malá část jiného jím spravovaného území. Dědičnost v jeho rodině se měla omezit na přímé potomky, nikoliv na adoptované syny.⁶¹⁾ Velmoci se nemusely řídit případnou dohodou o míru mezi sultánem a wálím a nakonec Muhammad Alí musel vrátit turecké loďstvo ještě před zahájením jakýchkoliv jednání o dědičnosti jeho držav. Posledně jmenovaná podmínka odpovídala Palmerstonově odhodlání snížit námořní moc wálího, možnost ponechat mu malou část Sýrie byla zase ústupkem britského ministra zahraničí Metternichovi a dokazovala, jak moc chtěl Palmerston získat Rakousko na svoji stranu a vzdálit ho Paříži. V říjnu se pokusil o kompromis a navrhl francouzské vládě ponechat doživotně Muhammadu Alímu jižní část Sýrie bez pevnosti Akky. Tato nabídka byla ovlivněna postojem rakouského kancléře. Soult ji však odmítl jako nedostatečnou a přišel s protinávrhem, kterým požadoval pro egyptského místodržícího celou Sýrii až ke svahům pohoří Taurus včetně města Adany. Palmerston byl tímto požadavkem pobouřen, Metternich jej označil za provokaci, která měla zhoršit již tak napjatou situaci: „Francie sama nese vinu na tom, že spor mezi sultánem a Muhammadem Alím ještě nebyl urovnán. Anglie ve smířlivém duchu upustila od svého jediného přání zatlačit Muhammada Alího zpět do Egypta a připustila, aby mu zůstala část Sýrie. Francie ale, což je politováníhodné, tuto nabídku nepřijala a tím oprávnila Anglii couvnout zpět na malou hranici u El Arish.“⁶²⁾

Ne všichni však přijímali zprávy o prohlubujícím se rozkolu v britsko-francouzských vztazích s obavami. Mikuláš I. si uvědomil, že vyčerpané finance neumožňují Rusku sledovat nezávislou politiku v Osmanské říši, a proto muselo dojít ke spolupráci s další velmocí. Kdyby se jí stala Velká Británie a car se připojil k Palmerstonově úsilí ve snaze vypudit wálího

⁶¹⁾ Toto opatření bylo namířeno proti Ibráhimu Pašovi, jenž byl adoptivním synem Muhammada Alího.

⁶²⁾ KIRCHNER, c. d., s. 362.

ze Sýrie, zcela jistě by tím vrazil klín mezi obě západní velmoci, přetáhl Londýn na svoji stranu a diplomaticky izoloval nenáviděného Ludvíka Filipa. Již v dubnu napsal o této možnosti Ficquelmont Metternichovi: „Válka, o které car Mikuláš sní, která se líbí jeho odvaze a silně podněcuje jeho vášně, to je válka zásad proti Francii. Avšak tato válka je neuskutečnitelná, dokud bude trvat společenství mezi Francií a Anglií. Je třeba je tedy rozdělit a přitáhnout k sobě Anglii.“⁶³⁾ Dalším přínosem z navázání užší spolupráce s Londýnem by také bylo odejmutí iniciativy Metternichovi ve Východní otázce.

Sblížení s Velkou Británií mělo být nakonec ulehčeno skutečností, že obě mocnosti měly velmi podobný názor na řešení blízkovýchodní krize. Zájmy Ruska ležely v Černém moři a na Balkáně a končily v Dardanelách, Britové zase žárlivě střežili Středozemní moře a cesty přes Sýrii k Perskému zálivu, jejich zájmy končily na Bosporu. Obě velmoci si přály zachovat Turecko, Londýn o něco silnější, aby se mohlo ubránit egyptskému vládci, ale zase ne tak moc silné, aby mohlo přehradit obchodní cesty ze Středozemního moře do Asie. Rusko si přálo Turecko o něco slabší, aby se pro něj nestalo hrozbou a umožnilo mu další územní expanzi na jih. De facto si ale zájmy Ruska a Velké Británie na Blízkém východě na konci léta 1839 byly velice podobné a především odlišné od těch francouzských. Tedy, jak Nesselrode vysvětlil carovi, nesoulad mezi Ruskem a Velkou Británií se netýkal Egypta a Muhammada Alího. Palmerston chtěl wálího zničit, což carovi na rozdíl od Soultu nevadilo. Mikuláš I. chtěl především obnovit mír na Blízkém východě a byl připraven nabídnout Britům neobnovení smlouvy z Hünkâr Iskelesi za uzavření Úžin všem válečným plavidlům v dobách války i míru na základě mezinárodního práva. Obětování této smlouvy mohlo být nabídnuto s lehkým srdcem, protože její platnost měla brzy vypršet a Nesselrode neočekával její prodloužení ze sultánovy strany.

⁶³⁾ GUICHEN, c. d., s. 52.

První náznak snahy Petrohradu o sblížení s Londýnem lze nalézt již na jaře roku 1839. V květnu navštívil město na Temži následník trůnu Alexandr a zanechal zde bezpochyby velmi dobrý dojem, dokonce lze vysledovat i jistý pozitivní posun veřejného mínění v pohledu na Rusko, který však nesmí být přeceňován. Od poloviny července Nesselrode nepřestával ujišťoval britského velvyslance lorda Clanricarda, že Petrohrad v žádném případě nechce jednat sám a manifestovat svoji sílu v Úžinách. Nakonec 27. srpna oznámil car Clanricardovi svůj úmysl vyslat ruského diplomata barona Filipa Brunnova do Londýna, aby „posílil dobré porozumění, které tak šťastně existuje mezi těmito dvěma velmocemi“.⁶⁴⁾ Vybrání Brunnova nebylo náhodné a bylo dalším políčkem Metternichovi. Tento diplomat se měl původně vypravit na podobnou misi do Vídně, ale vývoj událostí tuto možnost zhatil. Nemohlo snad být více zvýrazněno oslabení rusko-rakouských vztahů a rakouský kancléř se musel cítit tímto postupem zaskočen.

Brunnov dorazil do Londýna 15. září a dostalo se mu od Palmerstona vřelého přijetí. Britský ministr zahraničí se ukázal být připraven přijmout téměř všechny návrhy, které mu ruský diplomat předložil: velmoci měly opustit myšlenku společné garance integrity všech částí Osmanské říše, měly souhlasit s uzavřením Dardanel v době míru i války a měly odmítnout vyslat své lodě do Marmarského moře v případě, že by tak učinilo Rusko s cílem bránit Konstantinopol před egyptským vojskem. Na oplátku car nabídl společné řešení konfliktu se všemi mocnostmi a vzdání se samostatného jednání. Pokud by intervence v Turecku byla nevyhnutelnou, mělo k ní dojít pod záminkou bezpečnosti a budoucnosti Evropy, a nikoliv na základě smlouvy z Hünkâr Iskelesi, která již neměla být po vypršení své platnosti obnovena.⁶⁵⁾

⁶⁴⁾ RODKEY, c. d., s. 118.

⁶⁵⁾ Tyto podmínky byly zaslány i Ficquelmontovi do Vídně a jeho prostřednictvím se s nimi seznámil i Metternich.

Palmerston měl výhrady pouze k jedinému bodu, a to k otázce intervence ruské armády na Bosporu. Pro tento případ vyžadoval právo spoluúčasti britské flotily v Marmarském moři. Splnění této podmínky bylo zásadní pro přijetí ruského návrhu, neboť britský kabinet již beztak nebyl tomuto kroku nakloněn a samostatná akce Ruska by vyvolala ostrou reakci veřejného mínění. V případě otevření Bosporu Rusku bylo dle Palmerstona správné, aby Dardanely nezůstaly uzavřeny pro ostatní velmoci. Sděлил proto Brunnovovi, že *Velká Británie může dát svůj souhlas s rozmístěním ruské armády před Konstantinopolí pouze za podmínky, že se britská flotila bude moci objevit ve stejném okamžiku u Zlatého rohu.* S touto odpovědí opustil Brunnov Londýn a vydal se na zpáteční cestu do Petrohradu.

Mohl být spokojen, a to i přesto, že jednání nepřinesla bezprostřední výsledek v podobě uzavření spojenectví či dohody o společném postupu na Blízkém východě. Ruskému diplomatovi se podařilo překonat Palmerstonovu nedůvěru k mocné říši na východě Evropy a jeho pobyt v Londýně položil základy pro další britsko-ruskou spolupráci v turecko-egyptském konfliktu. Rusko bylo nejen ochotné omezit moc egyptského vládce, ale především bylo s to poskytnout pozemní armádu dostatečnou k porážce Ibráhíma Paši, která sice v praxi mohla být použita jen k obraně Konstantinopole, ale to bylo stále daleko více, než co mohl Palmerstonovi nabídnout francouzský kabinet. Brunnov mohl po svém odjezdu oprávněně prohlásit, že „Anglie ještě není s námi, ale již není s Francií“.⁶⁶⁾

Během prvního pobytu ruského diplomata na Britských ostrovech sehrál důležitou roli Esterházy, který sledoval dva cíle: zachovat vynikající vztahy s Palmerstonem a překlenout propast mezi Rakouskem a Ruskem, čili de facto napomoci rusko-britskému sblížení a zajistit, aby Rakousko nezůstalo stranou. Zúčastnil se schůzek obou diplomatů, projevil mimořádné diplomatické nadání a velmi obratným vystupováním si nakonec

⁶⁶⁾ TEMPERLEY, c. d., s. 111.

získal Palmerstonovu důvěru a Brunnovův respekt. Ten mu dokonce sdělil, že jeho prvním úkolem po příjezdu do Londýna mělo být vyloučení Rakouska z jednání s Brity. Tak moc mělo Rusko za zlé Vídňi rakouskou námořní spolupráci s flotilami západních velmocí. Nyní ale Brunnov získal Esterházyho podporu v otázce Úžin a spoluúčast Rakouska na rusko-britských rozhovorech se stala velmi vítanou. Byl to také rakouský diplomat, jenž rozšířil jednání mezi Palmerstonem a Brunnovem na rozhovory mezi ostrovní říší a všemi východními dvory. Tím vzrostla Palmerstonova ochota přijmout ruské návrhy, neboť kdyby Francie zůstala stranou, ostatní velmoci by šly s ním. Palmerston ocenil Esterházyho činnost a později řekl Beauvalovi, že chování rakouského velvyslance „bylo dokonalé od počátku až do konce jednání“.⁶⁷⁾

Na cestě zpět do Petrohradu strávil Brunnov z pověření své vlády několik dní (19.–24. října) u Metternicha v Johannisbergu a Frankfurtu nad Mohanem. Měl kancléře zbavit zbytků jeho nevrlosti, kterou v něm zanechalo odmítnutí Ruska zúčastnit se vídeňské „konference“, a získat ho pro obrat ruské zahraniční politiky. Měl docílit co nejtěsnějšího přimknutí Hofburgu k Petrohradu pro případ, že by se car přece jen rozhodl přistoupit na asistenci válečných plavidel Velké Británie a Francie v Marmarském moři. V tom případě by rakouské eskadře byla přidělena úloha jakési bariéry, která by vytvořila mezi Bosporem a Dardanelami bezpečnostní pásmo mezi ruským loďstvem a flotilami západních velmocí.

Při setkání s ruským diplomatem kancléř ještě nesl stopy po nezdařeném pokusu stát se prvním diplomatem Evropy. Poznal, že ztratil iniciativu, vzdal se naděje na konání konference ve Vídňi a nároku na vůdčí postavení Rakouska při jednáních o Blízkém východě. Ruský příklon k Velké Británii ho překvapil a rozhodně mu nebyl nakloněn. Rád proto vyslechl zprávy naznačující neúspěch Brunnovovy mise, neboť neočekával, že by car přistoupil na Palmerstonovu podmínku vpustit lodě západ-

⁶⁷⁾ WEBSTER, c. d., s. 650.

ních velmocí do Marmarského moře. A již vůbec nepovažoval za možné, aby obě země mohly spolupracovat v problematice Východní otázky.

Přesto byl ochoten připustit spoluúčast Rakouska na rozhovorech v Londýně v případě, že by se v nich car rozhodl pokračovat. Proti načrtnutým podmínkám smlouvy neprotestoval, pouze se postavil proti ruským ustanovením týkajících se Úžin. Dle Metternicha měly být uzavřeny pouze v dobách míru, nikoliv v dobách války, protože v tom případě by byl sultán zbaven práva v případě konfliktu povolát plavidla spojenců ke své obraně. V této otázce byl Metternich neústupný a lpěl na zachování sultánovy suverenity nad Úžinami a jeho nezávislosti v rozhodování v době války.

Nesselrode neskrýval potěšení z výsledku Brunnovova pobytu v Johannisbergu, zejména pak z kancléřova souhlasu zúčastnit se dalších rozhovorů v Londýně. Ruskému velvyslanci v Berlíně Peterovi baronu Meyendorffovi napsal: „Brunnovova návštěva v Johannisbergu přivedla všechno zpět na dobrou cestu a kníže Metternich přijímá všechny naše návrhy. Pokud se ďábel nepřiplete do celé záležitosti, je jisté, že dojde k dohodě mezi Ruskem, Anglií a Rakouskem, ke které jistě nebudete mít problémy dosáhnout přistoupení Pruska. Co se týče Francie, očekávám, že se neizoluje sama.“⁶⁸⁾

Chování Francie ale Nesselrode předpověděl špatně. Brunnovova mise vedla ke sblížení Ruska s Velkou Británií a opětovně i s Rakouskem, ale zároveň i k postupnému odcizování se Francie zbylým velmocem, které nakonec vyústilo v její úplnou izolaci v létě 1840. Postoj francouzské vlády se zradikalizoval, neboť se jí nelíbilo, že její spojenec jedná se společným rivalem za jejími zády. Ješitnost francouzských politiků byla uražena. Po odjezdu Brunnova se dopustili osudové chyby, když se domnívali, že jednání selhala. Soult byl přesvědčen, že k žádné dohodě mezi Ruskem a Velkou Británií nedojde: „Nic z toho, co přišlo z Londýna,

⁶⁸⁾ INGLE, Harold N., *Nesselrode and the Russian Raprochement with Britain, 1836-1844*, Berkeley, Los Angeles, London 1976, s. 127.

mne nenutí se domnívat, že se něco vážného v tuto chvíli připravuje mezi těmito dvěma dvory.“⁶⁹⁾ V tomto nešťastném úsudku byl utvrzen depeší z 3. října, ve které Sébastiani mylně uvedl, že britská vláda ruskou nabídku odmítla.

Soult byl přespříliš uspokojen vývojem událostí jak v Evropě, tak i na Blízkém východě, než aby vyvíjel jakoukoliv diplomatickou činnost. Nebránil se sice spolupráci se všemi mocnostmi na navrácení turecké flotily, ale i nadále rezolutně odmítal uplatnění donucovacích opatření a trval na postoupení Sýrie Muhammadu Alímu. Věřil, podobně jako samotný wálí, že nejednotnost velmocí takové řešení umožní. Tato „strnulá a jednotvárná“⁷⁰⁾ politika ještě prohloubila odcizení mezi Paříží a Londýnem. Palmerston nebyl schopen změnit postoj Francie a mimoto se zhoršil vztah mezi ním a Sébastianim, jenž se dozvěděl o znění ruského návrhu a začal agitovat proti jeho přijetí u liberálů a profrancouzsky smýšlejících ministrů ve vládě. O nic úspěšnější ve snaze přimět Francii ke změně postoje nebyl ani Esterházy, který se na zpáteční cestě do Vídně zdržel tři týdny v Paříži a vyvinul značné úsilí k ovlivnění stanoviska vlády v otázce použití síly proti wálímu. Zjistil však, že král a jeho první ministr již vyšli vstříc náladám obyvatelstva, a v depeši do Vídně poznamenal, že „veřejné mínění bylo méně nakloněno Muhammadu Alímu než očekával, ale Ludvík Filip daleko více“.⁷¹⁾

Palmerstonovým záměrem v žádném případě nebyla ostrakizace Francie, která mu byla jednak bližší než Rusko, a mimoto si uvědomoval problémy spojené s její izolací a jejím odmítnutím připojit se ke konečnému řešení Východní otázky.⁷²⁾ Neměl zájem postupovat v celé záležitosti pouze s Petrohradem. Přibráním Rakouska a Pruska do nově se

⁶⁹⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 101.

⁷⁰⁾ SABRY, c. d., s. 478.

⁷¹⁾ WEBSTER, c. d., s. 654.

⁷²⁾ A nešlo pouze o uplatnění autority vůči egyptskému vládci, ale též o očekávanou opozici některých profrancouzských ministrů v britském kabinetu. Ta se později ukázala být největší překážkou Palmerstonovy politiky.

rodícího spolku chtěl přimět Paříž k diplomatickému ústupu a k přiklonění se k politice Londýna. Turecko-egyptský konflikt musel být vyřešen všemi mocnostmi.

Metternichův pohled na celou záležitost byl zcela totožný s tím, který zastával britský ministr zahraničí. Nevzdával se naděje na zachování jednoty všech velmocí. Ukončení spojenectví mezi Velkou Británií a Francií mu sice vyhovovalo, ale tento konec nesměl vyústit v nepřátelství či dokonce ve vážnou roztržku. Během jednání s belgickým králem Leopoldem I.⁷³⁾ ve Wiesbadenu 22. října předložil kancléř bezpočet návrhů k zajištění spolupráce s Francií. Podobně jako král chtěl nastolit jednotu velmocí a spatřoval velké nebezpečí v uplatnění donucovacích prostředků vůči Muhammadu Alímu. Využil postavení Leopolda I., jenž byl zetěm Ludvíka Filipa a strýcem královny Viktorie, a přiměl ho napsat osobní dopisy oběma panovníkům. Francouzského krále Leopold I. vyzval k přezkoumání jeho stanoviska, anglickou královnu k zachování dobrých vztahů s Paříží a k umírněnosti.

Také Metternich v druhé polovině října poslal do Paříže a Londýna dopis, kterým se pokusil dospět ke kompromisu. Mimo jiné v něm navrhl dospět ke společnému prohlášení velmocí adresovanému egyptskému vládci, který tak měl ztratit i poslední iluze o případném rozkolu mezi mocnostmi a přistoupit na mírové řešení za podmínek méně nevýhodných pro Portu. Použití síly nemělo být zcela vyloučeno, mělo k němu však dojít až v případě, že by „si Muhammad Alí dovolil ohrozit sultána nebo porušit status quo“.⁷⁴⁾ V otázce územních ústupků Metternich nezastával nesmlouvavý Palmerstonův postoj, a třebaže byl proti výraznému posílení wálího moci, byl mu v zájmu dohody s Francií připraven přiznat jisté ústupky.

⁷³⁾ Leopold I. měl s ohledem na polohu své země mimořádný zájem na zachování spolupráce všech pěti velmocí. Kdyby totiž mezi nimi došlo k roztržce, která by vyústila v ozbrojený konflikt, stalo by se území belgického království velmi pravděpodobně hlavním bojištěm. Srv. STERN, Alfred, König Leopold I. von Belgien und die Krisis von 1840. In: Historische Vierteljahrschrift, Bd. 22, 1923, s. 314.

⁷⁴⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 131.

Tento pokus o kompromis neuspěl ani v Londýně a ani v Paříži. Ve městě nad Seinou byla dokonce Metternichova smířlivost pokládána za známku slabosti a panovala zde víra, že Rakousko nikdy nedá svůj souhlas k intervenci proti egyptskému vládci. Toto byl velký omyl, který se měl francouzské vládě o několik měsíců později vymstít. Metternich sice v každém případě dával přednost diplomatickému řešení krize a byl velmi vzdálen myšlence ozbrojeného zásahu v Egyptě, zejména s ohledem na nedostatečné prostředky habsburské říše, ale nikdy zcela tuto možnost nevyloučil.

Vytrvalé odmítání francouzského kabinetu jednat o ústupcích ze strany egyptského vládce, neochota ke zmírnění jeho územních požadavků a užití síly proti němu, kdyby odmítl kompromis vypracovaný velmocemi, toto vše nakonec přineslo ochlazení v postoji rakouského kancléře k Francii. Počátkem prosince již Metternich zcela otevřeně kritizoval francouzskou politiku v Orientu a její pokusy o zajištění přímé dohody mezi sultánem a jeho vazalem: „Donedávna plná horlivosti pro zájmy sultána přijala dnes za vlastní zájmy Muhammada Alího a jednala s ním přímo o podmínkách protikladných přáním všech ostatních velmocí.“⁷⁵⁾ Dle jeho názoru tato samostatná a izolovaná politika ztěžovala akceschopnost celého koncertu velmocí a mařila naději na dosažení definitivního řešení konfliktu. Litoval, že politika Paříže nesledovala všeobecné zájmy, ale pouze ty své. Stürmerovi napsal, že „Francie je připravena vydat se na cestu, na které ji nikdo nemůže následovat“.⁷⁶⁾ Jediné, v čem souhlasil s francouzskou vládou, byla nedůvěra v úspěch případného vojenského zásahu mocností proti Muhammadu Alímu. V tomto případě sdílel s králem a jeho prvním ministrem vysoké mínění o obranyschopnosti wálího a jeho celkové vojenské síle.

⁷⁵⁾ GUICHEN, c. d., s. 177. K aktivitě francouzského vyslance v Konstantinopoli blíže v 5. kapitole této práce, strana 173.

⁷⁶⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 24.12.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 72.

Ruku v ruce s Metternichovým odklonem od Francie šlo i jeho opětovné sblížení s Ruskem, na kterém, jak 13. listopadu napsal Sainte-Aulaire Saultovi, si „kancléř velmi zakládal“.⁷⁷⁾ Zlepšení rusko-rakouských vztahů po Brunnově návštěvě Johannisbergu ulehčilo carovi rozhodnutí souhlasit s pozměňovacími Palmerstonovy protinávrhy. Přispělo k tomu i jeho přesvědčení, že možnost bezprostřední dohody mezi sultánem a jeho vazalem je téměř nulová. Především si však uvědomoval, že přerušení jednání by znamenalo diplomatickou porážku Ruska. To byl další důvod, proč vyhověl britským požadavkům. Dne 22. listopadu dorazil do Londýna posel se zprávou, že Brunnov se do města na Temži vrátí a že petrohradský kabinet souhlasí s vplutím válečných plavidel západních velmocí do Marmarského moře v případě ohrožení Konstantinopole Ibráhímem Pašou. Tím se iniciativa definitivně dostala do Palmerstonových rukou a centrem jednání o Východní otázce se stal Londýn a nikoliv Vídeň. Metternichovi tak nezbývalo nic jiného, než podporovat politiku, s kterou nemohl než souhlasit, která však ale byla prováděna a řízena někým jiným.

⁷⁷⁾ GUICHEN, c. d., s. 176.

KAPITOLA 5

Průběh událostí v Osmanské říši od srpna do prosince 1839

Vývoj na Blízkém východě na podzim roku 1839 již nepřinesl žádné události natolik převratné, aby musely zneklidnit účastníky velmocenského koncertu. Nejvyšší představitelé Porty v čele s mladým sultánem, fakticky však s Husrevem Pašou a Rešidem Pašou, nedisponovali žádnými prostředky, kterými by mohli narušit období klidu a letargie panující od vyhlášení nóty z 27. července. Rovněž Muhammad Alí, jehož syn byl schopen jediným úderem smést vládnoucí dynastii z trůnu, zaujal pasivní a vyčkávací postoj a nepodnikl nic, čím by ohrozil postavení svého suveréna, ale také nic, čím by ho mohl potěšit. Turecká flotila i nadále kotvila v alexandrijském přístavu a územní nároky egyptského vládce se nezmenšily. Neuvažoval však o válce. Bez ohledu na silácká prohlášení v přítomnosti cizích diplomatů se ve skutečnosti obával ozbrojené intervence velmocí. Místo zbraní chtěl nechat promluvit slova, úspěchu mělo být dosaženo pomocí diplomacie a intrik. Veškerou svoji činnost namířil k získání sultánovy přízně a k odvolání Husreva Paši z úřadu velkovezíra. Ve svém odvěkém nepříteli i nadále spatřoval poslední překážku v uzavření výhodného míru. Laurin na konci srpna napsal do Vídně, že „se vše nyní točí kolem Husreva Paši. Často provolávaným heslem vícekrát a jeho přívrženců je jeho odstranění, které jediné může nyní zaručit uklidnění poměrů v Orientu a bezpečnost sultána“.¹⁾

Když Muhammad Alí neuspěl se svými prosbami o sesazení Husreva Paši přímo v Konstantinopoli, pokusil se v této záležitosti získat podporu evropských dvorů včetně toho rakouského. Prostřednictvím Prokesche se obrátil na Metternicha a v dopise z 15. srpna sepsaném Boghos Bejem vyjádřil naprostou loajalitu a oddanost synovi Mahmuda II. a víru, že

¹⁾ Laurinova zpráva, Alexandrie, 26.8.1839, HHStA, StA, Ägypten I.

dobré vztahy budou opět nastoleny, jakmile „Husrev zmizí od dvora“.²⁾ Boghos Bej psal o přání svého pána sultánovi věrně sloužit, poskytnout mu cenné rady k posílení říše a vrátit mu flotilu v okamžiku, kdy budou splněny jeho požadavky. Dále Metternicha ujistil o mírumilovných plánech wálího, který v žádném případě nehodlal pokračovat ve vojenských akcích. Anton Prokesch von Osten vzal osobně tento dopis do Vídně, aby zde oponoval všeobecnému negativnímu smýšlení rakouské vlády i ostatních velmocí o Muhammadu Alím, ale kancléřův postoj se mu změnit nepodařilo. Metternich sice přijal Prokesche vlídně, ale byl příliš zaměstnán hrozícím rozkolem mezi Velkou Británií a Francií a personální otázky Osmanské říše pro něho v tuto chvíli nebyly příliš aktuální.

A především nebyl připraven cokoliv měnit v pohledu na egyptského vládce a v žádném případě již nebyl ochoten vyjít vstříc jeho požadavkům. Dle jeho názoru se egyptský rebel musel podvolit příkazům Konstantinopole a okamžitě a bezpodmínečně vydat zadržovanou flotilu. V tomto směru hovořily i instrukce Stürmerovi z 23. srpna, které internuncia seznámily s kladným postojem vídeňského kabinetu k možné námořní demonstraci spojených loďstev před Alexandrií. Ta měla za cíl nejen zapůsobit na wálího, ale také podat důkaz o jednotě velmocí. Stürmer dostal za úkol přesvědčit Roussina, aby se vzdal požadavku na vplutí válečných plavidel západních velmocí do Marmarského moře: „Nikoliv před Dardanelami či Konstantinopolí, ale právě v Alexandrii by mohla mít pro Portu přítomnost eskader nějaký užitek.“³⁾ Byl též autorizován povolit veliteli rakouské eskadry kontradmirálovi Bandierovi připojit se k flotilám obou mocností, pokud by se přece jen rozhodly k námořní demonstraci před Alexandrií s cílem získat zpět turecké loďstvo. O čtyři dny později byl Stürmerovi tento příkaz zopakován a navíc měl „napsat panu Laurinovi do Alexandrie a pověřit ho učinit ze své strany ty samé námitky, které měli za úkol učinit konzulové námořních velmocí, a

²⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 116.

³⁾ Instrukce Stürmerovi, Vídeň, 23.8.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 72.

důrazně trvat u Muhammada Alího na navrácení turecké flotily sultánovi“.⁴⁾ Internuncius dostal za úkol seznámit s tímto pokynem Butěněva a Königsmarcka a jejich prostřednictvím zajistit Laurinovi podporu ze strany pruského a ruského zástupce v Egyptě.

V průběhu měsíce září došlo k názorovému obratu Rakouska v otázce prospěšnosti vyslání loďstev k egyptským břehům. Panovaly obavy, že by demonstrace síly bez jejího použití učinila na wálího pramalý dojem, a nejen že by ho nepřiměla k ústupnosti, ale naopak by mu zajistila diplomatické vítězství a velmocem blamáž. Dle vlády ve Vídni bylo daleko prozíravější ponechat válečná plavidla operovat severně od Egypta. Tudy vedlo námořní spojení se Sýrií, jehož přerušením by byla přetnuta nejdůležitější a ve skutečnosti také jediná dopravní tepna armády Ibráhíma Paši.

Metternich si přál, aby klid v Osmanské říši vydržel až do nalezení „modu vivendi“ mezi velmocemi. Jak wálí, tak i sultán měli zachovat příměří a v žádném případě neobnovit otevřené nepřátelství či nepodnikat cokoliv, co by k tomu mohlo vyprovokovat druhou stranu. Portě radil zachovat klid a trpělivost, důvěřovat velmocem a vyčkat výsledku jejich jednání. Laurin měl na druhé straně zmírnit tón svých prohlášení vůči wálímu a „mluvit s ním způsobem odpovídajícím jeho situaci“.⁵⁾ Egyptský vládce nesměl dostat záminku k novému rozpoutání bojů. Bylo nezbytně nutné, aby i nadále setrval v pasivitě, protože, jak v prosinci řekl kancléř Prokeschovi, „co dnes Muhammad Alí činí uvnitř svých hranic, je nezáludné, ale jakmile překročí Taurus, zaútočí na Evropu“.⁶⁾

Byl to překvapivě internuncius, kdo nedbal Metternichových příkazů a inicioval společně s Ponsonbym vypracování nóty, jíž byl wálí vyzván k navrácení flotily a stažení svého nároku na Sýrii a požadavku na odvolání velkovezíra. Porta tuto nótu zveřejnila 22. srpna. Pro knížete představoval tento dokument právě tu nežádoucí a nebezpečnou provokaci

⁴⁾ Instrukce Stürmerovi, Vídeň, 27.8.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 72.

⁵⁾ Instrukce Stürmerovi, Vídeň, 19.9.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 72.

⁶⁾ Rozhovor Prokesche s Metternichem, Vídeň, 15.12.1839, SAUER, příloha, s. A33.

vůči egyptskému místodržícímu, před kterou tolik varoval. Stürmerova aktivita se u něho nesešla s uznáním a 10. září mu zaslal velmi kritický dopis, ve kterém ho upozornil na skutečnost, že rozhoduje sultán a nikoliv velmoci: „Je to Porta, která musí zůstat v první řadě, ona má mluvit, velmoci jsou a musí zůstat za ní, aby ji podpíraly a aby ji hájily v jejích záležitostech s Muhammadem Alím.“⁷⁾ I Ficquelmont se snažil přibrzdit Stürmerovu horlivost a 19. září ho v dopise upozornil, že dalekosáhlá prohlášení Porty namířená proti wálímu není radno činit s ohledem na nejednotu velmocí. Bylo důležité nepřesvědčovat Divan o jejich naprosté shodě, ale ten na druhou stranu nesměl zjistit opak, neboť v tom případě by mocnosti byly v Konstantinopoli zdiskreditovány. „Je jedno,“ jak napsal, „zda Ibráhím obsadí v Malé Asii o jedno město míň nebo víc. Pouze ohrožení Konstantinopole by znamenalo skutečné nebezpečí. Jde o získání času a velmoci nepodniknout nic, čím by narušily jeho převahu, alespoň ne do té doby, dokud on sám nepodnikne něco, co by ohrozilo existenci Porty.“⁸⁾ Ficquelmontovu radu podpořil i Prokesch, který se vyslovil proti vměšování velmocí do záležitostí Osmanské říše a ujistil Metternicha, že Muhammad Alí neohrozí její integritu do té doby, dokud by ho k tomu nepřiměla snaha zvětšit mu pro něj nepřijatelný mír.

Vedle nóty z 22. srpna se Porta odhodlala ještě k sestavení jednoho dokumentu, který byl pro její budoucnost daleko významnější a u Metternicha se setkal s o poznáním vlídnějším přijetím. Dne 3. listopadu byl vydán Gülhaneský vznešený dekret. Tento dekret byl vynucen neutěšenou vnitřní situací po porážkách turecké armády a měl uklidnit obyvatelstvo, mezi kterým se lavinovitě šířila nespokojenost. V některých provinciích došlo dokonce k otevřeným vzpourám. Gülhaneský vznešený dekret vyhlášoval tři základní reformy: Za prvé zaručoval nedotknutelnost života, cti a majetku sultánových poddaných. Za druhé spravedlivý systém vypočítání a výběru daní. Za třetí spravedlivý systém odvodů do armády a

⁷⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 10.9.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 72.

⁸⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 119.

trvání vojenské služby. Tyto reformy byly v další části dokumentu rozvedeny a upřesněny.⁹⁾ Jednalo se tedy o příslib dodržování lidských práv, což byla událost na poměry Turecka zcela revoluční. Dekret se setkal s nadšením u obyvatel říše, které v něm spatřovalo především ochranu proti svévoli úředníků. Poměry na územích pod přímou správou Konstantinopole se zklidnily a hrozba velkého povstání byla zažehnána.

Vznešený dekret měl ještě jeden důležitý důvod svého vzniku. Byl zamýšlen jako tah proti egyptskému vládci. Jak napsal Carl rytíř von Sax: „Reşit Paşa během svého pobytu v západní Evropě rozpoznal, že sympatie Francouzů pro Muhammada Alího spočívají pouze v tom, že s pomocí aplikace evropských vědomostí a modelu správy v Egyptě dosáhl daleko většího pokroku než Turci, a tím i zářivého úspěchu.“¹⁰⁾ K wálímu však necítili obdiv pouze Evropané. Krátce před příchodem zprávy do Vídně o vyhlášení dekretu napsal Metternich Stürmerovi: „Mnoho dobrých muslimů na něho (Muhammada Alího – pozn. M. Š.) pohlíží jako na jediného muže, který disponuje nezbytnou silou k uzdravení říše, a tím i islámu. V Evropě jsou rovněž lidé, kteří se nechali získat pro tuto ideu. Shledávám tento omyl příliš velkým a příliš nebezpečným, než abych na něj nemusel upozornit.“¹¹⁾ Reşit Paşa si uvědomil, že v přijetí liberálních humánních idejí Muhammad Alí nepokročil a že právě v této oblasti by ho mohlo Turecko překonat. Vypracoval proto Vznešený dekret, aby egyptského vazala připravil o náklonnost liberální Evropy a reformních kruhů v Osmanské říši, a prokázal, že i bez spolupráce s ním lze konsolidovat a obnovit zašlou slávu a moc sultána a zajistit poddaným občanská práva.

Metternichův postoj vůči Gülhaneskému vznešenému dekretu a k celému reformnímu úsilí v Turecku byl veskrze kladný, byť příliš nevěřil v jeho účinnost v dlouhodobé perspektivě a v celkové zlepšení stavu

⁹⁾ Srv. GOMBÁR, c. d., s. 141.

¹⁰⁾ SAX, c. d., s. 278.

¹¹⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 12.11.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 72. Byl to týden po kancléřově návratu do Vídně. Srv. Metternich Stürmerovi, Vídeň, 5.11.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 72.

„nemocného muže“. V prosinci vyjádřil svoji skepsi v rozhovoru s Prokeschem: „Existují státy jako jedinci, kteří nejsou nikdy zdraví. Turecko je takovým státem, neboť islám nepřipouští existenci žádného zdravého státního organismu. Čas od času vypukne nevyhléditelná nemoc. Člověk může být načas uzdraven, ale nikdy již úplně vyléčen. Přetrvává v něm chronický neduh, který již z těla nejde dostat.“¹²⁾

Rakouský kancléř si uvědomoval, že pro další trvání Turecka je přece jen nezbytné provést některé reformy, které však musely být prováděny s rozvahou.. Aplikace evropského modelu správy dle jeho názoru nemohla být v tak zaostalé a kulturně odlišné zemi, jakou bylo Turecko, úspěšná. Varoval před přebíráním západních vzorů, které byly jen stěží slučitelné s podmínkami Osmanské říše. Hodnoty evropské civilizace mohly být pro reformní úsilí Divanu rušivé. Jedinou možností, jak zachovat tento stát co nejdéle, bylo zakonzervovat stávající poměry a posílit jednotící prvky, kterými dle Metternicha měly být islámské náboženství a tradice. Tyto dva prvky držely říši pohromadě a mělo tomu tak být i nadále. V reakci na dekret Stürmerovi napsal: „To, co učinil sultán Abdülmecit, je správné a rovněž moudré. Vyhlásil zásady, které budou sloužit jako pilíře jeho vlády. Tyto zásady jsou rozumné a zakládají se na náboženském právu, které je pro celý stát prvním ze všech práv.“¹³⁾ Internuncius se měl vyjádřit jménem dvora „co nejpříznivěji k poslednímu opatření, ke kterému se Jeho Výsost rozhodla,“ a dát na vědomí, že „jako přátelé Porty nechtějící nic než její dobro, budeme neustále nakloněni tomu, co je snad užitečné a prospěšné sultánovu trůnu, a sdílet zájmy, které považujeme za neodlučitelné od prosperity jeho říše“.¹⁴⁾ S odvoláním na přátelství své země radil kníže Turecku „zůstat muslimským“.¹⁵⁾

¹²⁾ Zázpis rozhovoru Prokesche s Metternichem, Vídeň, 7.12.1839, Aus dem Nachlasse, s. 183.

¹³⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 3.12.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 72.

¹⁴⁾ Tamtéž.

¹⁵⁾ Tamtéž.

Dle francouzského historika Sabryho byl jedním z důvodů antipatie rakouského kancléře k Muhammadu Alímu i nový reformní kurs prováděný v Egyptě a v Sýrii. Sabry napsal, že „wálí vnesl nového ducha do všech jím ovládaných částí Osmanské říše“¹⁶⁾ a že pro Metternicha byl zosobněním „permanentní revoluce“.¹⁷⁾ S tímto názorem nelze jinak než nesouhlasit. Reakce na Gülhaneský vznešený dekret dokazuje, že Metternichovi nemohly vadit změny, které byly zaměřeny na zlepšení hospodářské a správní situace státu, zvláště když v jejich důsledku bohatli i rakouští občané. Nebyly to tedy reformy samotné, ale neloajální chování egyptského vládce vůči suverénnímu panovníkovi Osmanské říše, co Metternich odsuzoval. Nevnímal Muhammada Alího jako revolucionáře, ale rebela.¹⁸⁾ Hovořit tak o odmítání reform v Egyptě a rovněž v Turecku z jeho strany by bylo krajně zavádějící a mylné.

Reakce Muhammada Alího na Vznešený dekret byla odmítavá. Správně v něm spatřoval nástroj, který ho měl poškodit v očích Evropy a naopak učinit sultána a jeho ministry populárními. Dne 17. listopadu hlásil Laurin do Vídně, že se wálí pevně postavil proti tomuto dokumentu a pochyboval, podobně jako Metternich, o uplatnění jeho ustanovení v praxi. V rozhovoru s Laurinem pravil: „Není to poprvé, co byl v Konstantinopoli publikován podobný dokument. Sultán Mahmud to zkoušel dvakrát, ale nemohlo to být myšleno vážně, neboť musel vědět, že vůbec nedisponuje lidmi schopnými řídit a upevnit všechny instituce, které musely být vytvořeny. Turci jsou fanatičtější než mí feláhové a ví se, že s nimi není možné podniknout nic, pokud nemá být použito násilí.“¹⁹⁾

S blížícím se koncem roku se i v Osmanské říši začaly stále více projevat neshody mezi Londýnem a Paříží. Téměř současně byli odvoláni Campbell a Roussin, ten první pro své přílišné sympatie

¹⁶⁾ SABRY, c. d., s. 458.

¹⁷⁾ Tamtéž.

¹⁸⁾ Přinejmenším Metternich ve své korespondenci Muhammada Alího za revolucionáře nikdy neoznačil.

¹⁹⁾ SABRY, c. d., s. 482.

k Muhammadu Alímu, ten druhý naopak pro jejich nedostatky. Dne 18. prosince 1839 dorazil do Alexandrie Campbellův nástupce plukovník Hodges. Dne 22. října vystřídal v Konstantinopoli admirála Roussina Eduard hrabě Pontois.

Zatímco Soult na Brunnovovu misi nereagoval zvýšeným diplomatickým úsilím na evropské scéně, s o to větší horlivostí se pokusil čelit rusko-britskému sblížení přímo v Konstantinopoli. Pontois v listopadu varoval Portu před přílišnou povolností vůči Velké Británii a v rozhovoru s Rešidem Pašou označil případnou ruskou přítomnost v Úžinách za „casus belli“: „Francie se stará o Muhammada Alího daleko méně, než se předpokládá, ale donucovací prostředky, a bez nich to nejde, odmítá, neboť z nich může vypuknout evropská válka. Nevyhnutelným důsledkem útoku na Egypt nebo Sýrii by byl pochod Ibráhíma na Konstantinopol. Tento postup by ale přivedl Rusy na Bospor a to by stačilo, aby Evropa vzplála.“²⁰⁾ Radil zahájit přímé rozhovory s Muhammadem Alím bez ohledu na stanovisko Velké Británie a k co nejrychlejšímu uzavření míru. Pontois přemlouval turecké ministry, aby Divan učinil jisté ústupky egyptskému vazalovi a zabránil tak možné katastrofě. Dle francouzského plánu měl wálí vrátit Adanu a svatá místa sultánovi a na oplátku získat dědičné postavení ve zbylých jím ovládaných državách.

Francouzský vyslanec se ovšem setkal se zamítavou reakcí Rešida Paši, který na jeho rady pouze odvětil, že se „Porta rozhodla vyčkat rozhodnutí velmocí“.²¹⁾ Postoj tureckých ministrů byl pochopitelný. Přímými rozhovory s wálím by vždy ztratili více, než kdyby o míru rozhodly Turecku nakloněné evropské státy. Mimoto Stürmer ve spolupráci s Ponsonbym úspěšně čelil Pontoisovým intrikám. Společně hlídali a přemlouvali nejvyšší turecké hodnostáře, aby pevně setrvali v odmítavém

²⁰⁾ KIRCHNER, c. d., s. 359.

²¹⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 130. Rešit Paša se vrátil do úřadu ministra zahraničí počátkem září 1839, což bylo ve Vídni kvitováno s povděkem. Srv. Instrukce Stürmerovi, Vídeň, 24.9.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 72.

postoji vůči jakémukoliv vyjednání s Muhammadem Alím.²²⁾ V tomto bodě nebylo pro oba diplomaty příliš těžké uspět, neboť samotní členové Divanu si většinou nepřáli nic jiného než ambiciózního vládce Egypta zničit.

Z velmocí nakloněných sultánovi se již jen Rusko stále ještě nebránilo případné přímé dohodě mezi Portou a Egyptem. Nesselrode 30. října napsal Butěněvovi, že car „v žádném případě neuznává za možné, aby bylo sultánovi upřeno právo vyřešit přímo své neshody s Muhammadem Alím v momentě, kdy to uzná za vhodné pro své zájmy nebo za nezbytné pro blaho své říše“.²³⁾ Rusko by dle jeho slov „rozhodně nemohlo odmítnout připojit svůj souhlas ke kompromisu, který by sice byl méně výhodný pro sultána, ale získal by jeho souhlas“.²⁴⁾

Sám Muhammad Alí věřil v usmíření s Portou bez zásahu třetí strany již před příchodem Pontoise do Konstantinopole. Laurin byl proto pověřen svojí vládou ho před takovým postupem varovat a oznámit mu, že se mu nikdy nepodaří dosáhnout dohody s Portou bez spoluúčasti velmocí. K tomuto prohlášení se přidali i konzulové Velké Británie a Ruska. Wálí odpověděl Laurinovi, že východisko z krize neleží v dedukcích, ale ve skutečných faktech, mezi kterými on spatřoval vojenskou převahu a vítězství svého syna. Přesto ve vztahu k Portě uznal za dobré zmenšit rozsah svých požadavků. V případě stvrzení dědičné vlády nad všemi jím spravovanými územími byl ochoten vrátit sultánovi Krétu a rovněž přislíbil nadále neprosazovat odvolání Husreva Paši.²⁵⁾

Když se ho konzulové pokusili přimět, aby učinil větší územní ústupky, rázně tuto možnost odmítl. Když se jeden cizinec blízký Boghos Beyovi dotázal, proč se wálí kromě Kréty nevzdá i Adany, dostalo se mu této odpovědi: „On ji nemůže vydat a připustit, aby někdo jiný držel klíče od

²²⁾ K Pontoisovým aktivitám srv. Stürmerovy depeše z 21. a 27.11.1839, Konstantinopol, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

²³⁾ Nesselrode Butěněvovi, Petrohrad, 30.10.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

²⁴⁾ Tamtéž.

²⁵⁾ Srv. Cochelet Soultovi, Alexandrie, 15.10.1839, DRIAULT, s. 336.

pohoří Taurus. Nemůže ji vydat, protože se chce vyvarovat v budoucnosti dalšího konfliktu a protože chce za svého života zajistit dlouhé trvání svému dílu.²⁶⁾ Cocheletovo nabádání egyptského vládce k větším ústupkům kvůli snazšímu prosazení dohody s Konstantinopolí se nesetkalo s úspěchem.²⁷⁾ A jelikož v hlavním městě bylo navrácení Kréty považováno za ústupek zcela nedostatečný, nebylo možné doufat v ukončení konfliktu bez rozhodujícího zásahu velmocí.

Od vydání Gülhaneského vznešeného dekretu se situace mezi wálím a Portou nijak nezměnila. Poslední měsíce roku 1839 uběhly relativně v poklidu. Ibráhím Paša zůstával se svojí armádou v kraji Maraš a nic nenasvědčovalo jeho vpádu do Malé Asie, zvláště když Laurin ve svých hlášeních neustále zdůrazňoval horšící se poměry v egyptských ozbrojených silách.²⁸⁾ Ty trpěly nejen nedostatkem financí, ale i bojeschopných mužů, uniforem a potravin. Mezi námořníky z turecké flotily Ahmeda Fevziho Paši se šířila nespokojenost a nemoci, které vedly k častým dezercím. Jen od 14. července, kdy flotila připlula, zemřelo údajně do 28. září 1207 námořníků. Špatnou náladu tureckých důstojníků ještě zvýšila zpráva o Gülhaneském vznešeném dekretu, jenž se jim Muhammad Alí snažil neúspěšně zatajit a který na ně učinil velký dojem. Kromě toho se v Sýrii opět radikalizovaly nálady obyvatelstva a vypuknutí nového povstání bylo na obzoru.²⁹⁾

Oproti tomu sultán mohl vyhlížet budoucnost s daleko většími nadějemi. Gülhaneský vznešený dekret mu zajistil podporu vlastního obyvatelstva, před napadením zvenčí ho chránily velmoci. Protože na rozdíl od svého vazala nemusel vydržovat armádu a loďstvo, Stürmer mohl

²⁶⁾ Laurinova zpráva, Alexandrie, 27.10.1839, HHStA, StA, Ägypten 1.

²⁷⁾ Srv. Laurinovy zprávy z Alexandrie z 3. a 6.12.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

²⁸⁾ Navíc již 6. října napsal do Vídně, že Ibráhím Paša v žádném případě na Konstantinopol nepotáhne. Srv. Laurinova zpráva, 6.10.1839, Alexandrie, HHStA, StA, Türkei VI, 72.

²⁹⁾ Srv. Laurinovy zprávy z Alexandrie z 6. a 30.10., 9. a 17.11.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

Metternichovi hlásit zlepšující se stav tureckých financí.³⁰⁾ Ve vztahu k Vídni došlo k důležité události, když byl vyslanec Porty Rifaat Bey odvolán Husrevem Paşou zpět do Konstantinopole a jeho místo 7. listopadu zaujal zaměstnanec tureckého velvyslanectví ve Vídni diplomat Mavrojeny.³¹⁾

³⁰⁾ Stürmerova zpráva, Konstantinopol, 21.11.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 71.

³¹⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 12.11.1839, HHStA, StA, Türkei VI, 72.

KAPITOLA 6

Vývoj v Evropě od Vánoc 1839 do října 1840

Carovo rozhodnutí znovu vyslat Brunnova do Londýna Metternicha velmi překvapilo. Nečekal, že by Mikuláš I. přistoupil na požadavek britské vlády a připustil vplutí válečných plavidel západních velmocí do Marmarského moře. Tuto překvapivou změnu carova názoru komentoval s jistou dávkou hořkosti 8. ledna v dopise Stürmerovi: „Tato změna se týká návrhu, který jsme adresovali v červenci minulého roku tomuto monarchovi a který on tehdy odmítl jako neslučitelnou se ctí a zájmy Ruska.“¹⁾ Přesto Metternich vyšel vstříc přání Petrohradu, aby se Rakousko zúčastnilo britsko-ruských rozhovorů.

Protože Esterházy byl v té době plně zaujat řešením osobních záležitostí ve Vídni a k Brunnově lítosti o návratu do města na Temži neuvažoval, rozhodl se kancléř vyslat na Britské ostrovy Philippa barona Neumanna, aby zde hájil zájmy Rakouska a „podporoval návrhy pana Brunnova“.²⁾ Neumann měl pro takové posláni vynikající předpoklady, neboť na počátku třicátých let působil na rakouském velvyslanectví v Londýně. Přestože opustil toto město ve zlém, uplynulo od té doby již šest let a veškeré neshody s lordem Palmerstonem byly dávno zapomenuty.

Neumann byl pověřen učinit vše pro úspěch jednání a zajistit, aby se jejich výsledek nijak nedotkl suverenity tureckého vladaře. Zde měl kancléř na mysli především otázku Úžin. Protože se domníval, že Brunnov má za úkol jednat pouze o tomto tématu, svěřil Neumannovi kromě osobního dopisu pro britského ministra zahraničí jen instrukce v této záležitosti. Když později vyšlo najevo, že se bude řešit i budoucnost egyptského vládce, byly instrukce rakouského zplnomocněnce rozšířeny.³⁾

¹⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 8.1.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

²⁾ Tamtéž.

³⁾ Nové instrukce mu byly odeslány 1.1.1840. Srv. Ordre chronologique de l'affaire Turco-égyptienne, HHStA, StA, Türkei VI, 72.

Ba co víc, Neumann obdržel dokonce plnou moc k projednání a případnému uzavření smlouvy, která měla přinést řešení turecko-egyptského konfliktu.

Rakouský diplomat dostihl Brunnova v Calais v noci z 16. na 17. prosince. Oba se tak mohli vydat přes Kanál společně. Brunnov měl dost času stručně seznámit svého kolegu s předběžným textem konvence, kterou on a Nesselrode sestavili v Petrohradě. V této krátké době se oba muži spřátelili a dohodli se na vzájemné spolupráci a podpoře. Do Londýna dorazili 18. prosince, ale museli cestovat dále až na Palmerstonovo panství v Broadlans vzdálené deset mil od hlavního města.

Ačkoliv jednání trvala déle než půl roku, bezesporu již několik málo dní v průběhu vánočních svátků bylo rozhodujících pro úspěšné završení rusko-britského sblížení. Neumann, jehož mise neměla vyloženě oficiální charakter, se zúčastnil těchto debat především jako posluchač a pouze asistoval Brunnovovi a Palmerstonovi ve vyřešení těch nejvážnějších problémů souvisejících se zachováním Osmanské říše. Jedinou záležitostí, kterou se nepodařilo v Broadlans vyřešit, byly detaily podmínek, za kterých měl být Muhammad Alí zbaven téměř všech svých držav. Než se podařilo i na tuto otázku nalézt odpověď, uběhlo dalších šest měsíců. V tomto období však již Neumannova role získala na významu a tento mimořádně schopný diplomat se stal plnohodnotným členem konference.

Prvním a nejdůležitějším bodem rozhovorů v Broadlans se přirozeně stala otázka spolupráce velmocí v Marmarském moři v případě ohrožení Konstantinopole. Dle ruského návrhu Velká Británie a Francie měly vyslat Dardanelami určitý a již předem dohodnutý počet plavidel, která by křížovala vody v okolí Gallipoli. Současně by neomezený počet plavidel ruské flotily proplul Bosporem a zakotvil na tom samém místě jako v roce 1833. Úloha Rakouska nebyla definována zcela jasně. Předběžně se s rakouskou eskadrou počítalo jako s prostředníkem, který by zaujal místo mezi Ruskem a západními mocnostmi. Palmerston s ruským návrhem

souhlasil, odmítl pouze omezení počtu plavidel západních velmocí s ohledem na mínění svých kolegů ve vládě. Působení rakouské flotily v Marmarském moři mu naopak zcela vyhovovalo, protože legitimizovalo spolupráci s Ruskem v očích veřejnosti.

Dalším důležitým bodem jednání byla otázka uzavření Úžin. V této záležitosti byly ruské instrukce ovlivněny Metternichovým trváním na respektování a dodržování sultánova práva sám rozhodovat o jejich uzavření či otevření. Jeho suverenita musela být zachována. Namísto omezení jeho práv mělo dojít k jejich plnému uznání. Neumann zdůraznil, že si rakouská vláda přeje, aby „to byl sultán, kdo by se vyjádřil k tomuto tématu a učinil k němu prohlášení velmocem na základě suverénního práva, které uplatňuje nad těmito mořskými úžinami“.⁴⁾ To znamenalo, že velmoci měly souhlasit s respektováním privilegia vládce Osmanské říše na uzavření cesty mezi Černým a Středozezemním mořem. Sultán měl na oplátku deklarovat svůj úmysl dodržet neprůchodnost Úžin pro válečné lodě cizích velmocí. Zde vyvstávala otázka, zda bude ochoten Mikuláš I. učinit ústupek rakouskému kancléři a vztáhnout toto uzavření pouze na období míru. V Brunnovových instrukcích totiž ještě stále zůstávala zachována pasáž o uzavření Úžin „v míru a ve válce“.⁵⁾ Ruský diplomat však řekl Neumannovi, že on sám jí nepřisuzuje žádný význam, a pokud to budou vyžadovat okolnosti a lord Palmerston, je připraven upustit od jejího prosazování.

Během rozhovorů došlo i k výměně názorů ohledně omezení moci Muhammada Alího. Zde panovala mezi třemi dvory naprostá shoda a došlo jen k oprášení Palmerstonova plánu z října předcházejícího roku. Wálímu měl být ponechán dědičně pouze Egypt, případně s ohledem na postoj Francie se dalo uvažovat o doživotní správě malé části Sýrie. Do zjištění stanoviska francouzské vlády zůstala tato záležitost otevřena. Ve spojitosti s odebráním držav egyptského vazala museli účastníci rozhovorů nalézt i

⁴⁾ Neumann Metternichovi, Londýn, 21.12.1839, WEBSTER, Appendix, s. 862.

⁵⁾ WEBSTER, c. d., s. 662.

způsob, jak si vynutit jejich navrácení. Všichni tři se prozatím shodli na tom, že moc Muhammada Alího musí být omezena za každou cenu, a to i s případným použitím síly.

Souhlas Ruska bránit Úžiny společně s ostatními velmocemi odstranil hlavní překážku mezi Londýnem a Petrohradem k dosažení dohody o Východní otázce. K ní ovšem byla ještě dlouhá a obtížná cesta. Nejvážnější, byť ne jedinou příčinou toho, že konference trvala až do poloviny července roku 1840, byl postoj Francie. Palmerston společně s Neumannem by velice rádi přesvědčili Paříž o své vizi řešení konfliktu a získali její podporu. Brunnov měl dle carových instrukcí usilovat o opak. Dle ruského zástupce bylo nejdůležitější dospět k řešení blízkovýchodní krize co nejdříve, a pokud by to nebylo možné „mezi pěti, tak alespoň mezi čtyřmi velmocemi“.⁶⁾

Před odjezdem z Broadlans Palmerston přislíbil, že po návratu do hlavního města vypracuje znění smlouvy a předloží ho ke schválení kabinetu. Doufal, že k podpisu konvence bude stačit méně než měsíc a k naplnění jejích podmínek nanejvýš tři, ať už s Francií, a nebo bez ní. Tato velmi optimistická předpověď vzala za své již na samém počátku. Palmerstonovi trvalo od chvíle, kdy po Silvestru seznámil své kolegy v kabinetu s výsledky jednání na svém panství, téměř tři týdny, než mohl 20. ledna předat jejich stanovisko netrpělivému Brunnovovi a Neumannovi. Jaké však bylo jejich překvapení, když se dozvěděli, že britský kabinet odmítl výsledek jednání s Brunnovem a podepsání konvence bez účasti Francie.

Počínání členů britské vlády vycházelo z velmi silného profrancouzského smýšlení některých ministrů. Lord Holland, lord Grenville a lord Clarendon si nedokázali představit spolupráci s konzervativním Ruskem na úkor liberální Francie. Protože si tuto skutečnost Palmerston moc dobře uvědomoval, seznámil na počátku ledna

⁶⁾ Neumann Metternichovi, Londýn, 30.12.1839, WEBSTER, Appendix, s. 871.

s obsahem rozhovorů v Broadlans Sébastianiho a dodal: „Brunnov je zmocněn jednat s cílem dosáhnout trvalého a definitivního řešení turecké a egyptské otázky, aby mohla být zajištěna nezávislost a integrita Osmanské říše. Baron Neumann přijel z Vídně a řekl nám, že Rakousko je v této důležité záležitosti zcela s námi a s Ruskem. Myslím, že mohu považovat za jisté, že Prusko bude pohlížet na události v tom samém světle. Zbývá nám tak tedy pouze zajistit soulad Evropy v záležitosti, která je nesporně nejdůležitější, jakou jsme museli v posledních letech řešit. Srdečně věříme, že Francie neodmítne spolupracovat.“⁷⁾ Palmerston doufal, že se Francie přece jen připojí k velmocem ve snaze nalézt východisko z krize. Její účast na jednáních by překonala averzi kabinetu ke spolupráci s Ruskem a k razantnímu vystoupení proti válímu.

Sébastiani se zachoval zcela jinak, než Palmerston předpokládal, a zalarmoval profrancouzskou kliku v britském kabinetu proti předběžnému návrhu smlouvy. Neumann tak mohl 21. ledna napsat Metternichovi, že „většina v radě se vyjádřila, že není možné postupovat v turecko-egyptské otázce bez Francie,“⁸⁾ což znamenalo, jak se trefně vyjádřil kancléř, „v současné situaci bezpodmínečnou kapitulaci před vůlí Francie.“⁹⁾ V dopise Stürmerovi reagoval na rozhodnutí britské vlády velmi nelichotivě: „Je jasné, že nebylo dobré vybrat toto hlavní město pro schůzku kabinetů. Země, jejíž autorita vlády je nestálá, a tudíž slabá a rozpačitá, nemůže být nikdy považována za místo nejvhodnější, které by sloužilo za centrum jednání, která by vedla k uspokojivému výsledku.“¹⁰⁾

Brunnov byl velice rozezlen Palmerstonovou schůzkou se Sébastianim a vyzrazením bodů, o kterých se rokovalo o Vánocích, protože dle názoru ruského diplomata Francie neměla být připuštěna k ovlivňování znění smlouvy, pokud se sama aktivně nezúčastní jednání. Vzápětí utrpěl další

⁷⁾ RODKEY, c. d., s. 133.

⁸⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 116.

⁹⁾ Tamtéž.

¹⁰⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 12.2.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

ránu, když mu Palmerston předal náčrt přepracované smlouvy, ke které ho přiměl britský kabinet. Zatímco Neumann si vyhradil čas na její bližší prozkoumání, Brunnov dal průchod své zničující kritice. V tomto návrhu se především hovořilo pouze o otázce Úžin, ale omezení moci Muhammada Alího zůstávalo, jistě s ohledem na Francii, i nadále otevřené. A dokonce i otázka Úžin nebyla vyřešena k ruské spokojenosti, protože nebylo vyhověno přání Petrohradu stanovit kvóty lodí západních velmocí, které měly operovat v Marmarském moři. Přes všechny problémy se nakonec podařilo dospět do konce ledna k textu konvence, která mohla být podepsána kdykoliv, kdy by tak Palmerston chtěl, respektive mohl učinit. Je nutné zdůraznit, že od této chvíle již nedošlo k žádným vážnějším názorovým sporům mezi Londýnem a Petrohradem, a to především díky carově ústupnosti vůči britským požadavkům, která vyvěrala z jeho touhy po izolaci a diplomatické porážce Francie.

Mikuláš I. cítil, že tolik toužené pokoření „krále barikád“ je na dosah. Ani Nesselrode, jenž si upřímně přál mír a stejně jako Metternich byl zastáncem spolupráce všech pěti mocností v evropských záležitostech, neměl šanci změnit jeho nesmlouvavý postoj. Car byl přesvědčen, že francouzská vláda nikdy nepřistoupí na ozbrojený zásah v Egyptě, a právě proto byl připraven podpořit Velkou Británii v použití co nejtvrděších opatření vůči Muhammadu Alímu. Tímto postupem plánoval ještě více izolovat Francii a prohloubit propast mezi ní a Velkou Británií. Přesto i on byl nyní velmi roztrpčen překážkami, které kladl britský kabinet.

Nebyla to pouze Francie, která nesla vinu na tom, že londýnská konference ustrnula na mrtvém bodě. Důležitou roli zde sehrálo i Palmerstonovo přesvědčení, že veškerá usnesení musí být přijata ve jménu sultána. To však znamenalo, že se Turecko muselo aktivně podílet na jednáních a být signatářem konvence. Za tímto účelem měl být do Velké Británie vyslán turecký zplnomocněnec, který by mimo jiné požadoval naplnění obsahu kolektivní nóty z 27. července, čímž by legitimizoval

rozhovory v Londýně a umlčel protesty francouzské vlády proti jejich samotné existenci. Britský kabinet vyšel Palmerstonovi 28. ledna vstříc a rozhodl, že se Porta musí stát aktivním členem rozhovorů a další jednání budou odročena až do příjezdu jejího zástupce. Brunnov i Neumann se kupodivu o jeho záměru dozvěděli až z novin, ale označili ho za chvályhodný. Sault jím byl nadšen, neboť doba nezbytná k příjezdu tureckého diplomata dávala Francii čas k diplomatickému lavírování.

Kupodivu to byl Metternich, jenž se proti Palmerstonově iniciativě postavil. Byl toho názoru, že nejdříve velmoci musí dospět k vzájemné shodě, jak celou krizi řešit, a až teprve poté předložit vypracovaný návrh sultánovi a ponechat mu svobodu rozhodnutí, zda jejich pomoc přijme. Účast tureckého zplnomocněnce nejen, že nemohla rozhovory urychlit, ale navíc hrozilo, že vyjde na povrch nejednota panující mezi velmocemi a sultán dá přednost přímé dohodě se svým vazalem. Na Palmerstonově návrhu neviděl „vůbec nic, co by mohlo být pokládáno za praktické“¹¹⁾ a často opakoval, že „za současných okolností Osmanská říše nemůže být zastupována nikde jinde než v Konstantinopoli“.¹²⁾ Nevynechal žádnou možnost, aby zmařil odjezd tureckého zplnomocněnce, ale neuspěl.

Ačkoliv se Sébastiani v lednu postavil Palmerstonovi a neváhal proti němu poštvat některé členy britského kabinetu, byl to právě on, kdo vehementně doporučoval vládě v Paříži, aby se připojila k ostatním velmocem a podílela se s nimi na řešení blízkovýchodní krize. Tento apel ovšem zůstal nevyslyšen. Právě naopak, tato náklonnost ke spolupráci s Londýnem přivedla Sébastianiho odvolání. Na jeho místo byl jmenován François Pierre Guillaume Guizot. Do Londýna dorazil 28. února. Den poté padla z vnitropolitických důvodů Saultova vláda. Dne 1. března se Adolphe Thiers ujal úřadu prvního ministra. To, co přivedilo Sébastianiho pád, překvapivě zajistilo Thiersovi vzestup. Byl vybrán králem pro svůj pacifistický postoj a příklon k alianci s Velkou Británií, o níž 13. ledna

¹¹⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 119.

¹²⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 26.2.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

prohlásil: „Spojení našich dvou vlajek znamená svobodu a světový mír. Jejich jednota vzbuzuje velký dojem.“¹³⁾ A pokračoval: „Nevěřím, že bude obtížné se dorozumět s Anglií. Naše vzájemné neshody nikdy nemohou být výsledkem ničeho jiného než nedorozumění.“¹⁴⁾ Ludvík Filip si velmi přál zachovat dobré vztahy s Velkou Británií a v Thiersovi spatřoval muže, pro kterého nebude problém tak učinit.

Thiers skutečně oplýval velkými sympatiemi k liberálnímu spojení a sdílel přání svého vládce, ale „nebyl ochotnější než maršál Soult vzdorovat hněvu veřejného mínění ve Francii v případě, že by se spojil s těmi, kdo chtěli užít proti Muhammadu Alímu donucovacích prostředků“.¹⁵⁾ Thiersův problém byl ten, že zdědil již daný kurs zahraniční politiky po Soultovi. K obnovení spojení s Velkou Británií mohlo dojít pouze za předpokladu, že by obětoval část nároku Muhammada Alího, což nejen nemohl, ale ani nechtěl udělat. Ve svých instrukcích Guizotovi trval na ponechání celé Sýrie dědičně wálímu a opět odmítl uplatnění nátlaku vůči němu. Prohlásil, že „vláda krále věří, že v situaci, ve které se Muhammad Alí nachází, mu nabídnout méně než dědičnost Egypta a Sýrie by bylo z jeho strany vystaveno jistému odmítnutí a odporu, jehož dopad by pravděpodobně rozvrátil Osmanskou říši“.¹⁶⁾

Thiers vyčítal Soultovi především spoluúčast Francie na uzavření kolektivní nóty z 27. července. Považoval ji za příčinu všech obtíží, za „vyjetou kolej, do které celý kočár zapadl“,¹⁷⁾ kterou dle něho „měla Evropa překonat přímým jednáním mezi sultánem a pašou, které by vyřešilo jejich spor“.¹⁸⁾ Věřil v možnost urovnat turecko-egyptský konflikt dohodou mezi jeho hlavními protagonisty a byl si jist, že jen tak mohl Muhammad Alí získat to, co žádal. On a sultán, unavení protahováním

¹³⁾ MALO, Henri, *Thiers 1797-1877*, Paris 1932.

¹⁴⁾ GUICHEN, c. d., s. 242.

¹⁵⁾ RODKEY, c. d., s. 136.

¹⁶⁾ MALO, c. d., s. 296.

¹⁷⁾ HALL, c. d., s. 260.

¹⁸⁾ POUTHAS, Ch.-H., *La Politique étrangère de la France sous la monarchie consitituonnelle*, Paris 1948, s. 75.

rozhovorů v Londýně, se měli sami dohodnout za zády jejich účastníků. Thiers však nemohl usilovat o toto řešení přímo. Nemohl smazat podpis francouzského vyslance na dokumentu z 27. července a zcela otevřeně odmítnout spolupracovat s ostatními mocnostmi. Proto se snažil dosáhnout dohody mezi sultánem a jeho vazalem tajně, zatímco předstíral, že sleduje společnou politiku všech velmocí na základě červencové nóty. Moc dobře si však uvědomoval, jaké následky by vzešly z prozrazení francouzských intrik v Konstantinopoli a v Alexandrii.

Ve vztahu k ostatním velmocem se uchýlil k politice oddalování, mlžení a obstrukcí. V prvních instrukcích, které poslal Guizotovi, uvedl, že je nezbytné získat čas, říct, že francouzská vláda ještě nepřijala definitivní názor na řešení Východní otázky, diskutovat o různých možnostech a všemožně oddalovat přijetí konečného rozhodnutí. Do poslední chvíle doufal, že Palmerston zcela upustí od své tvrdé linie a vyjde Francii vstříc. V tom spočíval důvod jeho pádu a diplomatické porážky, neboť jeho úsudek „byl stejně jako při mnoha jiných příležitostech značně ovlivněn jeho nadějemi“.¹⁹⁾ Thiersova neochota dát najevo svůj jasný názor na problémy, které byly probírány v Londýně, bezesporu přispěla největší měrou k prodloužení rozhovorů.

Thiersovo jmenování do čela francouzské vlády vyvolalo u Metternicha obavy. Přiznal se Sainte-Aulaireovi, že nepohlíží na jeho nominaci s nadšením. To ale nebylo s ohledem na Thiersovu osobnost žádné překvapení. Jak mohl mít Metternich sympatie k někomu, kdo obdivoval Napoleona a sám o sobě prohlásil: „Miluji revoluci, jsem dítětem revoluce. Miluji ji více než kdokoliv jiný. Bez revoluce bych nebyl ničím.“²⁰⁾ I přes svoji předpojatost vůči novému prvnímu ministrovi Ludvíka Filipa usiloval kníže až do poslední chvíle o dohodu všech pěti velmocí.

Nejasné stanovisko Francie, čekání na odpověď Ruska na závěry přijaté v Broadlans a na příjezd tureckého zplnomocněnce zabránily v únoru a

¹⁹⁾ HALL, c. d., s. 261.

²⁰⁾ GUICHEN, c. d., s. 255.

v březnu výraznějším pokroku v rozhovorech v Londýně. Uprostřed února obdržel Neumann instrukce, ve kterých Metternich v obavách před reakcí Francie varoval před příliš tvrdými opatřeními vůči egyptskému vazalovi. Neochota francouzského krále a jeho ministrů ke spolupráci v otázkách Úžin a Muhammada Alího vedla ke zmenšení Metternichovy ochoty pokračovat nadále bez spoluúčasti Francie na jednáních, a především na případném zákroku proti wálímu. Metternich sice sdílel s Palmerstonem totožný pohled na situaci na Blízkém východě, s ohledem na slabost vlastní země však nemohl souhlasit s razantním postupem britského ministra zahraničí. Použití nepřiměřených prostředků, tedy síly proti egyptskému vladaři, se s ohledem na Francii chtěl vyhnout. Obával se nejen její reakce na případnou intervenci v Egyptě bez její účasti a proti její vůli, ale též v její ostrakizaci spatřoval nebezpečné posílení postavení Ruska. Jak napsal americký zástupce ve Vídni Muhlenberg 11. ledna: „Rakouská vláda nemá ráda Francouze či samotnou vládu, ale na druhou stranu se také vyznačuje nemenší žárlivostí vůči Rusku.“²¹⁾ S Metternichovými instrukcemi byli seznámeni i členové britského kabinetu, kteří s nimi vyjádřili souhlas. Palmerstonova pozice tak byla ještě více oslabena.

Bylo očividné, že Metternich byl stále pevněji přesvědčen o nezbytnosti učinit ústupky Muhammadu Alímu, a tím i Paříži. Předpokládal, že v takovém případě by se zúčastnila rozhovorů. Beauvale hlásil uprostřed března, že kancléř je připraven dát egyptskému vládci celou Sýrii doživotně. Prý považoval politiku nátlaku prakticky za neuskutečnitelnou, a tedy i mrtvou. Velmoci dle knížete mohly udělat jediné, a to zabezpečit sultána před dalším útokem a vyčkat wálího skonu. Beauvale též dodal, že nemá cenu v současné době Metternicha nutit k nasazení rakouských sil v Orientu. S touto alternativou totiž Palmerston počítal již od podzimu předcházejícího roku a v současné době se mu nezbytnost přímé vojenské

²¹⁾ RODKEY, c. d., s. 134.

podpory Rakouska jevila ještě naléhavější. Spolek Velké Británie s Ruskem byl ve všech vrstvách britské společnosti velmi nepopulární a pro každou vládu, ať liberální či konzervativní, bylo spojenectví pouze s ním vyloučené. Přistoupení Rakouska mohlo učinit sblížení s Ruskem snesitelnější. Proto Palmerston žádal jeho aktivní spoluúčast, a to nikoliv z materiálních, nýbrž z morálních důvodů. Jak řekl v březnu Neumannovi: „Je nezbytné mít nějaké rakouské jednotky, aby to nevypadalo, že politika nátlaku získala pouze souhlas Ruska.“²²⁾ Rakouskému zplnomocněnci řekl zcela otevřeně, že vše závisí na postoji Rakouska a účasti jeho jednotek na intervenci proti Muhammadu Alímu, neboť byl přesvědčen, že veřejné mínění ve Velké Británii bude méně nepřátelské vůči vojenským akcím proti němu v případě, že „se na něm bude podílet i váhavostí a nejvyšší opatrností známé, každému odvážnému kroku odmítavé Rakousko“.²³⁾ Dle Palmerstonova názoru by i malý intervenční sbor pro výsadek na Krétě, nebo alespoň ochota připojit dvě malé válečné rakouské lodi k britské eskadře, uspokojila celé britské veřejné mínění a samotné ministry a zároveň přinutila Francii jednat společně s ostatními mocnostmi.

Neumann v této záležitosti britského ministra podpořil. Sdílel přinejmenším jeho víru ve změnu názorů členů britského kabinetu a Metternichovi napsal, že „slib rakouské pomoci by zcela změnil situaci“.²⁴⁾ V druhé polovině března nepřestával naléhat na kancléře, aby neváhal a přislíbil spoluúčast rakouských jednotek v případné válce proti egyptskému vládci. Metternich se ale nenechal zviklat a neustále odmítal možnost nasazení rakouské armády v Osmanské říši. Zvláště pak nechápal, k čemu by byla dobrá na Krétě, jejímž obsazením by wálího moc zůstala nedotčena a jen by ho vyprovokovala k vpádu do Malé Asie.

V březnu, tedy ve stejné době, kdy Palmerston žádal o rakouskou podporu, se zvětšovala Brunnovova frustrace z protahování jednání.

²²⁾ WEBSTER, c. d., s. 675.

²³⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 128.

²⁴⁾ WEBSTER, c. d., s. 676.

Očekával totiž, že jeho mise bude úspěšně završena během několika týdnů. Nyní se již této naděje vzdal a chystal se k odjezdu. Naštěstí na konci měsíce obdržel nové instrukce od Nesselrodeho, který ho informoval o jeho jmenování stálým ruským zástupcem v Londýně a o přijetí prakticky všech Palmerstonových požadavků carem. Tím došlo k jistému uklidnění, neboť i menší prodlevy v jednáních nehrozily vyústit v odjezd ruského diplomata.

Jmenování Brunnova velvyslancem zkomplikovalo Neumannovo postavení. Jeho pozice byla ztížena především tím, že na rozdíl od Brunnova nemohl využívat jistých práv vyhrazených velvyslancům, například klást oficiální dotazy a vznášet námítky. Jeho odvolání však nepřicházelo v úvahu, proto byl ponechán v Londýně bez oficiální hodnosti. Bylo jen zásluhou Neumannova nadání a talentu, že se ještě po několik měsíců bez újmy na vážnosti své země účastnil jednání a nakonec úspěšně splnil svoji misi.

Vedle Brunnovova jmenování se celková situace konference zlepšila i díky návratu pruského velvyslance v Londýně svobodného pána Heinricha von Bülowa z dovolené. Pro Rakousko bylo obzvlášť příznivé, že Bülow byl pověřen jednat ve shodě s politikou Vídně. V souladu s Metternichovými instrukcemi tak Neumann dělal vše proto, aby Bülowa co nejrychleji zapojil do jednání. Tito dva diplomaté se rozhodli pracovat společně a vyřešit krizi rozsáhlými ústupky Francii. Kromě Bülowa dorazil 31. března z Paříže konečně i „dost hloupý a poněkud podezřívavý turecký zástupce“²⁵⁾ Nuri Efendi.

Nuriho příjezd do Londýna Metternich považoval za svoji diplomatickou porážku, neboť tím ztratil i zbytek naděje na posílení svého vlivu v Konstantinopoli či dokonce na rozdělení jednání. V tom případě by se o záležitostech Osmanské říše dle kancléře jednalo přímo v Konstantinopoli. Dle Srbika se Metternich dokonce nikdy zcela nevzdal

²⁵⁾ Tamtéž, s. 678.

naděje na úplné ztroskotání rozhovorů v Londýně a jejich následné přemístění do Vídně.²⁶⁾ Je otázkou, do jaké míry Metternich skutečně sledoval tento cíl, který byl zcela v protikladu k jeho touze co nejrychleji s celou krizí skoncovat a především k jeho smyslu pro realitu. Nepochybně nepohlížel na londýnskou konferenci s přílišným nadšením a stále se v něm ozývala vzpomínka na neúspěch s ideou „konference“ ve Vídni. Pruský velvyslanec hrabě Mortimer Maltzan napsal 11. února do Berlína: „Vidět projednávání této záležitosti v Londýně a pod svrchovaným vedením Ruska a Anglie bylo vždy pro knížete Metternicha jistým druhem noční můry. Nezbytnost od něj vyžaduje, aby se choval pokrytecky a zaměřil své úsilí k dosažení dohody, ale jeho přání pro úspěch této záležitosti za daných podmínek nebude, jak si myslím, upřímné.“²⁷⁾ V každém případě o rozbití londýnské konference kancléř v praxi neusiloval a ani nepodnikl nic, čím by její existenci ohrozil. Počátkem května napsal Apponyimu: „Byla to zprvu Vídeň, kterou jsem považoval za vhodné místo, kde by se mohlo dospět k dorozumění ohledně závažné záležitosti Levanty. Události tomu chtěly jinak, což nebylo dobře, ale to je již za námi a je nutné zůstat věrný principu.“²⁸⁾

S Nuriho příjezdem se Metternichovi dostalo alespoň jistého zadostiučinění, když byl turecký zplnomocněnec kvůli svým minimálním jazykovým a intelektuálním schopnostem pověřen vyžádat si Neumannovu asistenci a jednat společně s ním. Palmerston okamžitě využil Nuriho přítomnosti a jeho prostřednictvím vydal 7. dubna takzvané Nuriho nótu, ve které se turecký diplomat jménem sultána dovolával pomoci velmocí ve sporu s Muhammadem Alím a naplnění obsahu nóty z 27. července. Tento dokument měl dle Palmerstona urychlit uzavření konvence a přinutit Francii, aby konečně dala najevo své pravé záměry.

²⁶⁾ SRBIK, Heinrich von, Metternich. Der Staatsmann und der Mensch, Band II., München 1925-1954, s. 70. (dále jen: Srbik, Band II.)

²⁷⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 123.

²⁸⁾ Metternich Apponyimu, Vídeň, 6.5.1840, Mémoires, s. 430.

Neumann s touto nótou nejen souhlasil, ale dokonce stylizoval celý její text, neboť Nuri toho sám nebyl schopen.²⁹⁾

Tyto události a dokonce ani carův souhlas k dohodě vypracované v Broadlans, neposunuly jednání kupředu. Palmerstonova víra v účinnost nóty se ukázala být lichou. Thiers neodkryl karty a nedal najevo své úmysly. Palmerston naopak musel i nadále čelit opozici Francie a členů vlastního kabinetu. Činil vše, aby zmírnil nepřátelství Paříže a aby ji přesvědčil učinit jisté ústupky a aktivně se podílet na dosažení dohody. Okamžitě například vyšel vstříc Guizotově žádosti na převoz Napoleonových ostatků ze Svaté Heleny do Francie na palubě francouzské válečné lodi, neboť doufal, že Francouzi zapomenou na problémy Blízkého východu a stanou se poddajnějšími: „Toto zabaví veřejné mínění (ve Francii – pozn. M. Š.) na příštích šest měsíců a zajistí, že tyto dospělé děti budou méně myslet na ostatní věci.“³⁰⁾

Počátkem dubna vyzval Guizota k účasti Francie na jednání zástupců velmocí o společné konvenci, ale Thiers tuto nabídku 14. dubna odmítl. Francie se dle slov prvního ministra nemohla podílet na jakékoliv konferenci, kde by bylo projednáváno uplatnění násilí vůči Muhammadu Alímu, protože její pohled na tuto záležitost se výrazně lišil od postoje zbylých států. Thiers nepřijal toto pozvání ze stejného důvodu, proč se Rusko odmítlo podílet na konferenci ve Vídni v předcházejícím roce. Odmítnutí použití zbraní vůči wálímu by se stalo zjevným a vedlo k okamžité izolaci Francie. Je nutné zdůraznit, že Thiers neměl úplnou vinu na situaci své země. Pokračoval v politice, kterou započal Soult a kterou vyžadovala francouzská veřejnost. Kdyby se nyní ministerský předseda rozhodl tuto linii opustit a spojil se s ostatními mocnostmi proti Muhammadu Alímu, jeho kariéra by byla vážně ohrožena. Proto se alespoň

²⁹⁾ Později, 26. května, byl Nuri nahrazen novým tureckým zplnomocněncem Chekibem Efendim. Ten trval na co nejrychlejším dovedení londýnských rozhovorů do úspěšného konce. Nótou ze 31. května obnovil prosbu na rychlé řešení turecko-egyptského konfliktu a poukázal na zhoršující se situaci Porty.

³⁰⁾ Tato žádost byla učiněna 10. května. WEBSTER, c. d., s. 638.

snažil přimět wálího ke zmírnění jeho požadavků a pověřil Cocheleta, aby dal vládci Egypta na srozuměnou, že „Francie neobětuje svoji alianci s Anglií zájmům jednoho paši“.³¹⁾

Thiersovo odmítnutí ze 14. dubna se projevilo i ve spolupráci mezi Palmerstonem a Brunnovem na jedné a Neumannem a Bülowem na druhé straně. Poslední dva jmenovaní byli čím dál tím méně ochotní zajít příliš daleko a uplatnit donucovací prostředky proti egyptskému místodržícímu. Prusko společně s Rakouskem si v žádném případě nepřály znepřátelit si Francii. Po svém příjezdu do Londýna Bülow ihned navštívil Guizota, aby ho ujistil o přátelství své země: „Vše, co si přejeme, je zabránit, aby se Francie v této otázce oddělila od ostatních velmocí. Toto je jediná instrukce, kterou jsem od svého krále obdržel.“³²⁾ Dne 13. dubna navštívil francouzského velvyslance znovu a o den později ho následoval Neumann. Oba zdůraznili přání svých vlád, aby s ohledem na blaho Evropy i Osmanské říše byla zachována jednotu všech pěti velmocí. Dne 28. dubna napsal Guizot do Paříže, že Rakousko je málo nakloněno razantnímu postupu proti wálímu. Thierse tato zpráva povzbudila. Považoval postoj Rakouska a též i Pruska za známku ústupnosti, za „příznak rozpaků a váhání kabinetů, které ještě nedávno chtěly uvalit na pašu ty nejtvrdí podmínky“.³³⁾

Byla zde ještě jedna událost, která vyvolala Metternichův prohlubující se pacifistický postoj. Znepokojil ho prudký spor mezi Velkou Británií a Neapolí o monopoly nad sirnými doly, který vyústil v blokádu neapolského pobřeží britským loďstvem. Londýn dle kancléře přespříliš zasahoval do italských záležitostí, a tím i v zájmové sféře Rakouska.

Kancléř oznámil Beauvalovi, že došel k závěru, že intervence v Egyptě v této době nepřipadá v úvahu a nejlepší by bylo svěřit správci Egypta

³¹⁾ RODKEY, c. d., s. 143. O reakci Muhammada Alího podrobněji v následující kapitole této práce, strana 223.

³²⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 115.

³³⁾ POUTHAS, c. d., s. 82.

Sýrii doživotně. Po jeho smrti se měla rozdělit mezi jeho dědice. Do té doby by velmoci zaručily status quo, aby zabránily dalšímu vypuknutí války v Osmanské říši. Dne 25. dubna poslal Neumannovi dlouhý a pesimistický dopis, kde se za mnoha slovy skrývalo jeho přesvědčení, že situace bude beznadějnou, pokud se Francie nepřipojí k ostatním mocnostem. Ve stejný den napsal memorandum Palmerstonovi, v němž vylíčil nedostatečnost sil, které bylo možné nasadit proti wálímu, a obtíže celé akce bez účasti Francie. V zásadě se vyjádřil proti donucovacím opatřením, v každém případě však velmi rozhodným způsobem odmítl s definitivní platností asistovat Britům při dobytí Kréty, neboť její dobytí by moc egyptského místodržícího vážněji neoslabilo. Považoval to za zbytečné opatření. A především by přítomnost Britů na tomto ostrově mohla vážně ohrozit svrchovanost sultána, jelikož by se jistě přihlásili o slovo Řekové s požadavkem na připojení ostrova k Řecku. A Rakousko si nechtělo dle Metternicha „vzít na svědomí operaci, která mohla podnítit řecké obyvatelstvo k novému povstání“.³⁴⁾ V dopise Apponyimu z 6. května vyjádřil naději, že problémy Velké Británie s Čínou, v Afghánistánu, v Neapoli a se Spojenými státy učiní Palmerstonovu situaci bezvýhodnou a otevřou cestu k dohodě všech pěti velmocí, „což by mohl být počátek dobrého konce“.³⁵⁾

Metternichovo memorandum z 25. dubna mělo pro budoucnost jistý význam, neboť v něm kancléř učinil důležitý slib, že v případě nevyhnutelnosti intervence v Egyptě dá k dispozici rakouskou eskadru, ale žádné pozemní jednotky. Palmerston v osobním rozhovoru s Neumannem kvitoval s vděčností tuto naději na případnou vojenskou pomoc Rakouska, ale nezměněný názor jeho kolegů ve vládě na nezbytnost spolupráce s Francií ho nutil opakovat prosby o jasný a nezpochybnitelný příslib rakouské asistence v případné válce s egyptským místodržícím: „Je to

³⁴⁾ Metternich Apponyimu, Vídeň, 25.4.1840, Mémoires, s. 464.

³⁵⁾ Metternich Apponyimu, Vídeň, 6.5.1840, Mémoires, s. 430.

morální efekt, kterého se nám nedostává. Dvě malá válečná rakouská plavidla by dostačovala k vyjádření naší jednoty v této záležitosti.“³⁶⁾

Palmerstona začala unavovat opozice Francie vůči ostatním velmocem. Krize se stávala jeho osobním soubojem s Thiersem. Čím více chtěl francouzský premiér jednání zdržovat, tím rychleji je chtěl britský ministr zahraničí ukončit. Navíc hrozilo, že Rakousko a Prusko projeví ústupnost v souvislosti s francouzskými požadavky. Kromě toho byl Mikuláš I. již značně nervózní ze skutečnosti, že Brunnov strávil v Londýně dlouhou dobu, aniž dosáhl uzavření konvence. Palmerston proto začal přesvědčovat velmoci, aby našly východisko z celé krize bez asistence Francie. Jeho hlavním záměrem bylo udržet Rakousko pevně na britské straně. Pokusil se přesvědčit Neumanna, že ozbrojený zásah proti Muhammadu Alímu bylo možno realizovat i bez účasti Francie, ale rakouský diplomat jeho optimismus nesdílel.

Nicméně on i Palmerston upevňovali vzájemnou spolupráci a společně připravili novou nabídku Francii ohledně rozsahu velikosti území, které mělo být svěřeno Muhammadu Alímu. Dne 5. května Neumann seznámil Guizota s novým návrhem, jenž byl velkorysejší než ten, který v říjnu předchozího roku předložil Palmerston Sébastianimu. Nyní si měl Muhammad Alí kromě Egypta dědičně podržet doživotně i pašalik Akku včetně samotné pevnosti. Neumann zdůraznil, že kdyby Francie tuto nabídku odmítla, Rakousko by se postavilo na stranu Velké Británie. O tři dny později se k ní připojil i Palmerston a smířlivě dodal, že kdyby ji wálí nepřijal, nemuselo by nutně dojít k vojenské intervenci, ale pouze k námořní blokádě jeho pobřeží.

Dopad této nabídky byl zcela opačný, než jaký rakouský diplomat očekával. Thiers ji pokládal za nedostatečnou a v soukromé korespondenci se k ní vyjádřil takto: „Co se týče Orientu, trváme na svém, ovšem s náležitou umírněností. Nic kategorického, nic nezvratného. Shledáváme

³⁶⁾ Neumann Metternichovi, Londýn, 9.5.1840, WEBSTER, Appendix, s. 876.

dělení Sýrie nepřijatelným pro pašu. Na základě posledních známých informací jsme přesvědčeni, že ho nepřijme. Ale jestliže oproti našemu očekávání přece jen přijme tento návrh, jestliže akceptuje tuto nabídku, která mu bude učiněna, nejsme to my, kdo by kvůli němu byl ambicióznější než on sám. Jsme nedůvěřiví, ale vůbec ne nepřátelští k dalšímu návrhu. Čekajme tedy a získejme čas.³⁷⁾ Především si tuto nabídku ale vyložil jako známku slabosti. Byl přesvědčen, že velmoci nebudou bojovat na Blízkém východě a nakonec přijmou francouzské řešení krize. Bohužel nepochopil, přes Guizotovo varování, jak velkou důležitost přisuzovaly velmoci tomuto návrhu a o jak velký ústupek z Palmerstonovy strany se jednalo.

Neumannovu nabídku Thiers přímo neodmítl. Pouze oznámil, že francouzská vláda poslala tento návrh wálímu k posouzení a vyčká jeho rozhodnutí. Tím však Francie dala najevo, že je pro ni Muhammad Alí více než vzpurný vazal a uznala ho za plnoprávného vladaře. Tento postup se musel setkat s odmítavou reakcí Rakouska a nebylo divu, že Neumann na něj reagoval těmi nejostřejšími slovy a Guizotovi 19. května vyčetl postup jeho vlády. Maltzan napsal do Berlína o vystoupení rakouského diplomata toto: „Neumann si pospíšil s protesty proti tomuto postupu a prohlásil, že Rakousko nespátřuje v Muhammadu Alím nic než vzbouřeného úředníka, na což Guizot odpověděl, že Francie naopak uznává Muhammada Alího jako vládce.“³⁸⁾

Neumann byl rozhořčen Thiersovou nesmlouvavostí. Musel napsat do Vídně o neúspěchu své nabídky. Metternich v žádném případě neschvaloval Neumannův krok, který byl učiněn bez jeho vědomí. Podle něho k němu mělo dojít až po souhlasu zbylých tří velmocí a britského kabinetu. Vytkl Neumannovi přílišnou samostatnost jednání, ale nechystal se ho nějak potrestat. Daleko více ho bezesporu musel iritovat postup Francie v celé záležitosti, který bránil ukončení celé krize. Již od podzimu

³⁷⁾ POUTHAS, c. d., s. 84.

³⁸⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 150.

předchozího roku se Metternichův vztah k ní značně zhoršil. Necelé dva týdny před seznámením Guizota s Neumannovou nabídkou napsal kancléř Leopoldovi I. Belgickému: „Vaše Výsost nazývá Francii nebezpečným sousedem a dodává, že to, co se tam děje, ve Vás budí odpor a vyžaduje všeobecnou pozornost. Zcela souhlasím... Francie je ztracená země (tak moc, jak jen země může být) a nekonečný zdroj neštěstí pro celou Evropu.“³⁹⁾

V červnu se Palmerstonova situace zdála být beznadějnou. Paříž se odmítala zúčastnit jednání v Londýně, ministři vlády Jejího Veličenstva trvali na alianci s Francií a odmítali učinit cokoliv bez spolupráce s ní. Metternich i nadále odmítal poskytnout alespoň symbolickou vojenskou sílu pro kampaň proti wálímu, a tak Palmerstona podpořit proti opozici v kabinetu. Rakousko společně s Pruskem se zdály být opět o něco méně ochotny jednat bez Francie. Zde se mohl Palmerston spolehnout alespoň na cara, který však byl čím dál tím netrpělivější a trval na co nejrychlejším podepsání smlouvy. Na konci května dokonce varoval Nesselrodeho, že pokud do měsíce nebude smlouva uzavřena, použije jiných prostředků k vyřešení Východní otázky.⁴⁰⁾

Palmerstonovo odhodlání by pravděpodobně přišlo na zmar, kdyby v průběhu června nedorazily z Osmanské říše tři velmi důležité zprávy, jež rozčeřily stojaté vody a urychlily vývoj událostí v Londýně. Jako první obdržel britský ministr zahraničí zprávu o sesazení Husreva Paši 10. června, která byla všeobecně vnímána jako náznak toho, že Porta bude nakonec ochotná přijmout podmínky Muhammada Alího. I egyptský vládce pád svého starého nepřítele takto pochopil a přijal s nadšením. Okamžitě poslal svého hlavního pobočníka Sámího Beje do Konstantinopole s vyjádřením své oddanosti a nabídkou navrácení turecké flotily. Věřil, že bude schopen zajistit všechny své provincie sobě i svým potomkům. Ponsonby varoval, že mise Sámího Beje není bez naděje na ú-

³⁹⁾ RODKEY, c. d., s. 132.

⁴⁰⁾ Srv. INGLE, c. d., s. 130.

spěch, neboť sultánova matka i samotný sultán by rádi viděli tureckou flotilu kotvit zpět na Zlatém rohu. Přesto britský vyslanec a Stürmer doufali, že se jim podaří zabránit ústupnosti vůči egyptskému místodržícímu. Ve skutečnosti pád Husreva Paši souvisel s turecko-egyptským konfliktem jen málo a byl, jak se zdá, výsledkem palácových intrik a boje o moc v Konstantinopoli.⁴¹⁾ To dokazuje i nezměněná pozice Rešida Paši, jenž nebyl o nic méně nakloněný egyptskému vládci a který nyní držel otěže moci pevně ve svých rukou.

Druhou a ještě znepokojivější zprávou byla Ponsonbyho informace o snaze Francie co nejrychleji uzavřít dohodu mezi sultánem a Muhammadem Alím. Již mise Sámího Beje se jevila zástupcům velmocí jako dlouhodobě promyšlený akt Francie a wálího a jako úmyslná zrada spolupráce velmocí na Blízkém východě. Nyní byl tento obraz zvýrazněn i hlášeními britského vyslance o aktivitách francouzského novináře Jacquese Costa, jehož spojoval s Thiersem velmi přátelský vztah. Coste se měl údajně snažit přesvědčit Rešida Pašu k vyjednávání s Muhammadem Alím. Jednomu vysokému tureckému hodnostáři napsal počátkem května dopis, o kterém se předpokládá, že byl inspirován Thiersem: „Vyřešte si sami vaši záležitost s Egyptem bez cizí intervence. Náš nový ministr bude energicky podporovat to, co učiní Turecko, pokud turecká vláda bude skutečně jednat dle svých skutečných zájmů. Řešení se zmenší pouze na toto: je třeba, aby sultán vyjednával se svým egyptským vazalem bez zasahování jakékoliv velmoci. To je urgentní zájem Turecka, to je vůle Francie. To je bezprostřední garance a jistota nezávislosti tureckého národa.“⁴²⁾

Zde vězel pravděpodobně hlavní důvod, proč Thiers i nadále odmítal Guizotovu radu na přijetí Neumannovy nabídky a proč mu napsal, že když byl Husrev Paša zbaven úřadu velkovezíra, celá záležitost bude brzy vyřízena v samotné Konstantinopoli. Nařídil mu, aby celou věc držel v tajnosti. S náskokem alespoň osmi hodin mohlo dle jeho názoru dojít

⁴¹⁾ K příčinám Husrevova pádu blíže v následující kapitole této práce, strana 223.

⁴²⁾ GUICHEN, c. d., s. 288.

k uzavření dohody mezi Portou a wálím. Naneštěstí se Ludvík Filip pravděpodobně záměrně dopustil indiskrece a o postupu svého prvního ministra informoval Apponyiho, jenž neváhal odeslat tuto zprávu do Londýna. Thiersovo jednání pobouřilo nejen Palmerstona, ale i reprezentanty ostatních velmocí. Pokud předtím projevovali náznak ochoty přijmout francouzský pohled na věc, pod vlivem poslední zprávy nyní byli vůči Francii o poznání méně přátelští. Poslední novinkou bylo vypuknutí povstání v Sýrii proti egyptské správě. Zdálo se, že moc egyptského místodržícího byla vážně oslabena a případná intervence v Egyptě by mohla být úspěšná.

Dalším důležitým momentem, který přispěl k podepsání smlouvy o pacifikaci Levanty, bylo Thiersovo definitivní odmítnutí Neumannovy nabídky. Tím se francouzský premiér dopustil fatální chyby. Domníval se, že bez účasti Francie se ostatní velmoci neodváží ničeho a budou nuceny učinit egyptskému vládci další příznivější nabídku. Thiers „si vyložil si učiněné ústupky nikoliv jako konec, ale jako počátek“.⁴³⁾ Velmi špatně odhadl průběh událostí. Jeho iluze, namyšlenost a neochota k ústupkům měly zanedlouho přivést Evropu na pokraj války. Dne 27. června předal Guizot Palmerstonovi sdělení své vlády, že Muhammad Alí odmítl územní ústupek obsažený v Neumannově nabídce z počátku května a může tak být dle francouzské vlády přinucen vrátit požadované provincie pouze užitím síly, čemuž však ona nikdy nebude asistovat. Palmerston přijal Thiersovo rozhodnutí s mrazivým mlčením a svůj návrh odvolal. Od této chvíle již s Francií nepočítal a vzdal se naděje na její spolupráci.

Všechny tyto události měly silnou odezvu především ve Vídni a v Petrohradě. Ve chvíli, kdy se Metternich dozvěděl o odmítnutí Neumannovy nabídky z počátku května francouzskou vládou, dal definitivní souhlas k nasazení rakouské eskadry proti wálímu. A když se dozvěděl o francouzských intrikách v Konstantinopoli, nechal padnout své poslední

⁴³⁾ POUTHAS, c. d., s. 88.

zábrany vůči podpisu konvence bez spoluúčasti Francie.⁴⁴⁾ Neumannovi přikázal dovést jednání rychle do úspěšného konce a to samé poručil i Nesselrode Brunnovi. Oba diplomaté na konci června vyvinuli značné úsilí, aby získali britský kabinet pro Palmerstonovu vizi řešení konfliktu, ale marně.

Třebaže tato změna v postoji Vídně měla veliký význam pro definitivní zlomení profrancouzské kliky v britské vládě, nejdůležitějším argumentem k přijetí Palmerstonovy vize byla až jeho hrozba demisi z 8. července, kdy prohlásil, že „rozdíl v názoru, který patrně existuje mezi ním a některými členy kabinetu v turecké otázce, a výjimečná důležitost, kterou této otázce přisuzuje, ho vede, po zralé úvaze, nabídnout svůj úřad k dispozici premiéroví“.⁴⁵⁾ Palmerstonova rezignace by vzhledem k poměrům na britské politické scéně znamenala okamžitý pád vlády. Její členové, postaveni před volbu, zda riskovat rozpad společenství s Francií či konání předčasných voleb, se raději rozhodli pro první alternativu. Ještě tentýž den dali svůj souhlas k podepsání smlouvy s třemi východními mocnostmi a s Tureckem.

Obavy o vlastní politickou budoucnost, již zmíněné povstání v Sýrii, Thiersova snaha dosáhnout přímé dohody mezi sultánem a jeho vazalem a oficiální odmítnutí Neumannovy nabídky Francii, to vše ve svém součtu bylo příčinou kapitulace ministrů před Palmerstonovým ultimátem. V kontextu těchto faktorů znamenala „zpráva, že se Rakousko připojí k donucovací akci bez Francie, právě ten pomyslný kousek, jenž převážil misky vah“.⁴⁶⁾ Neumann napsal 9. července do Vídně, že mu lord Holland pravil, že „veto v této záležitosti příslušelo Rakousku, neboť v důsledku mnoha rozhovorů, které se mnou měl (Holland – pozn. M. Š.), získal jistotu, že my jsme roztržku s Francií nechtěli a že naopak přáním našeho kabinetu byla spolupráce s ní, což se však setkalo s obtížemi“.⁴⁷⁾

⁴⁴⁾ Srv. Metternich Neumannovi, Vídeň, 24. a 27.6.1840, Ordre chronologique de l'affaire Turco-égyptienne, HHStA, StA, Türkei VI, 72.

⁴⁵⁾ M. RIFAAT BEY, c. d., s. 78.

⁴⁶⁾ WEBSTER, c. d., s. 690.

⁴⁷⁾ Neumann Metternichovi, Londýn, 9.7.1840, WEBSTER, Appendix, s. 878.

Dne 15. července 1840 byla podepsána první londýnská dohoda mezi Velkou Británií, Ruskem, Rakouskem, Pruskem a Osmanskou říší.⁴⁸⁾ Jejím obsahem bylo řešení statu Úžin a územních sporů mezi sultánem a egyptským vládcem. Bospor a Dardanely byly uzavřeny v dobách míru všem válečným plavidlům cizích států na základě starobylého práva Osmanské říše, které se velmoci zavázaly respektovat. V separátním protokolu byl Muhammadu Alímu ponechán dědičně Egypt a doživotně jižní část Sýrie včetně pevnosti Akky⁴⁹⁾ pod podmínkou, že tuto nabídku přijme do deseti dnů od chvíle, kdy s ní bude seznámen sultánovým zástupcem. Pokud by odmítl, sultán měl vzít zpět nabídku jižní Sýrie. V případě, že by se wálí ani po uplynutí dalších deseti dnů nepodvolil podmínkám této smlouvy, zůstal by pouhým osmanským místodržícím Egypta bez dědičných práv. Každopádně se měly na Egypt vztahovat veškeré osmanské zákony včetně baltalimanské konvence. Konzulové čtyř velmocí se měli sejít se sultánovým zástupcem a poskytnout mu veškerou svoji pomoc a podporu a „využít veškerého svého vlivu na Muhammada Alího, aby ho přesvědčili k přijetí řešení, které mu bude předloženo podle nařízení Jeho Výsosti sultána“.⁵⁰⁾ Vlády signatářských států se zavázaly pro případ, že by wálí neakceptoval předložené ultimátum, samy docílit jeho naplnění, což neznamenal nic jiného než zasáhnout proti egyptskému vládcovi silou. Zároveň byly připraveny ochránit Konstantinopol a Úžiny před jakoukoliv agresí.

Přiložený protokol zahrnoval ne zcela obvyklé ustanovení, podle něhož akce proti Muhammadu Alímu mohla být podniknuta ještě před ratifikací smlouvy jednotlivými dvory, což byl bezprecedentní krok signatářů

⁴⁸⁾ Celý název této dohody byl „Convention for the Pacification of the Levant“. Postupem doby dostala přívlastek první, protože o rok později byla v Londýně podepsána ještě druhá.

⁴⁹⁾ Toto území bylo ohraničeno na severu Tiberiatským jezerem, pravým břehem Jordánu a západním břehem Mrtvého moře, odtud hranice klesala na jih podél západního břehu Akabského zálivu a na západ k Suezu. Celé znění této smlouvy: HUREWITZ, s. 116. Separátní akt je možné nalézt v Documents Diplomatiques, L'Égypte de Mehemet-Ali jusqu'en 1920, Paris 1920, s. 3.

⁵⁰⁾ HUREWITZ, s. 119.

učiněný ze dvou důvodů. Za prvé jednotky bojující v Sýrii potřebovaly krytí z moře. To jim mohlo být poskytnuto pouze do příchodu zimy, během níž počasí nedovolovalo válečným plavidlům setrvat u syrského pobřeží. Za druhé působila snaha předejít případným obstrukcím či dokonce přímému zákroku Francie ve válího prospěch jeho rychlou porážkou. Nabídka doživotní držby části Sýrie byla výsledkem Metternichovy opatrnosti a obav z reakce Francie. Dne 17. září byl vypracován dodatek k této konvenci, londýnský protokol, ve kterém Prusko, Rakousko, Ruskou a Velká Británie daly najevo, že prosazením konvence neusilují o získání územních výhod, výlučného vlivu či obchodních výhod pro své poddané.⁵¹⁾

Uzavření londýnské konvence nevyvolalo u většiny signatářských vlád přílišné nadšení. Pouze Mikuláš I. byl s její existencí bezvýhradně spokojen a oslavoval izolaci Francie. Zcela rozdílný postoj k této smlouvě zaujaly Rakousko a Prusko. Jak ve Vídni, tak i v Berlíně panovaly obavy z reakce francouzské vlády. Bülow dokonce nedisponoval plnou mocí k podpisu smlouvy, neboť na počátku června zemřel pruský král a bylo nutné vyčkat příchodu nových instrukcí od jeho nástupce Fridricha Viléma IV. Ty však nedorazily do Londýna před 15. červencem. V Prusku se netajili tím, že Bülow překročil své pravomoci, a třebaže i zde nakonec došlo k ratifikaci konvence, bylo to pouze s vědomím, že „to Prusku nepřinese nic dobrého“.⁵²⁾

Rakouský kancléř nespatořoval v této konvenci nic jiného než kompromis. Neměl námitek proti jejímu obsahu, ale proti způsobu, jakým vznikla, a obával se následků, které mohly její existencí vzniknout. Odsoudil především utajení jejího uzavření před Francií. Metternich zcela souhlasil s Neumannem, jenž mu den po uzavření smlouvy napsal: „Pouze úspěch může ospravedlnit rozhodnutí tak smělé a energické.“⁵³⁾

⁵¹⁾ Srv. *Ordre chronologique de l'affaire Turco-égyptienne*, HHStA, StA, Türkei VI, 72.

⁵²⁾ SCHIEMANN, c. d., s. 401.

⁵³⁾ WEBSTER, c. d., s. 692.

Podpisy zástupců Rakouska a Pruska pod červencovou konvencí v žádném případě nebyly namířeny proti Francii. Obě země se jí nechtěly nikterak dotknout, šlo jim pouze o to, uvést v život svoji politiku vůči Osmanské říši. Byla zde maximální snaha zachovat přátelské vztahy s francouzským dvorem, neboť, jak Metternich neustále opakoval, turecko-egyptský konflikt mohl být ukončen pouze „součinností pěti velmocí“.⁵⁴⁾ Jeho cílem nyní bylo tuto chybu napravit a dosáhnout francouzského souhlasu s dohodou. To byl vůdčí motiv jeho politiky až do července 1841. Nechtěl si však Francii usmířit proto, že by choval přehnané ohledy na nálady francouzské veřejnosti či Thierse. Skutečností, že francouzský premiér utrpěl diplomatickou porážku, kancléř vůbec nelitoval. Důvod Metternichovy opatrnosti a ústupnosti měl daleko prostší původ. Příliš se totiž obával, že by v případě války s Francií utrpělo především rakouské postavení na Apeninském poloostrově. Nejdůležitější pro něj bylo celou záležitost zprovodit ze světa tak brzo, jak jen to bylo možné. Trvalo však ještě rok, než se tak stalo.

Metternichovy obavy vyvolával i nejasný vztah Pruska ke zbývajícím signatářům smlouvy a zejména k Rakousku, pro něž byla pruská pomoc v případné válce životní nutností. Fridrich Vilém IV. nechtěl ohrozit vztahy své země s Francií kvůli vzdáleným zájmům sultána, které ho vůbec nezajímaly. Ratifikoval sice Londýnskou konvenci, ale neváhal dát najevo, že v případě konfliktu mezi velmocemi Prusko zachová striktní neutralitu. Bülow neměl v Londýně tuto ratifikaci předat do chvíle, dokud ostatní signatáři nevyjdou vstříc výhradám Pruska a nepřiznají mu svobodu jednání pro případ vypuknutí války. Fridrich Vilém IV. požadoval, aby byl podepsán dodatečný protokol, jímž by se ostatní velmoci vzdaly nároku na jeho pomoc, neboť si chtěl zachovat svobodu rozhodování a „nechtěl být

⁵⁴⁾ GUICHEN, c. d., s. 411.

míčem nebo nástrojem cizích velmocenských zájmů“.⁵⁵⁾ V tom spočívalo tajemství celé pruské politiky během této krize. Na druhou stranu to neznamenal, že by se Fridrich Vilém IV. chtěl vyhnout válce za každou cenu. Ve chvíli, kdy byly francouzským zásahem ohroženy zájmy pruského státu, byl Berlín připraven hájit své zájmy a v širším ohledu i zájmy Německého spolku. Tehdy to byla naopak rakouská diplomacie, která se usilovně snažila probuzené válečné nadšení Pruska utlmit.⁵⁶⁾

Metternich s pruským požadavkem podepsání dodatečného protokolu v žádném případě nesouhlasil. Obával se, že kdyby se Berlín vydal svou vlastní cestou a sledoval v Německu a Evropě politiku lišící se od rakouské, potom by velmocenská pozice podunajské monarchie, obzvláště s ohledem na její pozice v Itálii, mohla být závažným způsobem oslabena. Tato obava byla umocněna skutečností, že Metternich nového krále neznal a nevěděl, do jaké míry zachová politický kurs svého otce.

Na zámku Kynžvart v Čechách ujišťoval na počátku srpna Metternich Maltzana, že červencová konvence není spojeneckou smlouvou, má sloužit pouze k dosažení jistého cíle a obavy pruského panovníka jsou zbytečné. Poukázal na potřebu mít ohledy vůči Velké Británii, která zrovna vstoupila ve spojení s třemi východními dvory navzdory odlišnému smýšlení britské společnosti. Podle Metternicha hrozilo, že by se Londýn vrátil ke své nesprávné politice, pokud by tyto tři velmoci nevyšly dostatečně vstříc jeho přáním. Mimoto příliš zjevnou váhavost Pruska by si Francie mohla vyložit jako rozkol mezi spojenci.

Nakonec se kancléř rozhodl zapůsobit na Fridricha Viléma IV. přímo a 13. srpna se s ním sešel v Pilnici nedaleko Drážďan. Chtěl ho přimět k odvolání požadavku na uzavření dodatečného protokolu, což se mu sice podařilo, ale bylo to pouhé Pyrrhovo vítězství, neboť tento protokol byl

⁵⁵⁾ HASENCLEVER, Adolf, König Friedrich Wilhelm IV. und die Londoner Konvention vom 15. Juli 1840. In: Forschungen zur brandenburgischen und preußischen Geschichte 25, 1913, s. 151.

⁵⁶⁾ Podrobněji strana 215 této práce.

podepsán dva dny před touto schůzkou. Neumann, jenž neznal názor kancléře, byl přemluven ostatními diplomaty v Londýně a připojil svůj podpis pod protokol, který zcela splnil původní přání pruského krále. Přiznával totiž Prusku pro případ války právo „zachovat si naprostou svobodu jednání a především přijmout postoj striktní neutrality“.⁵⁷⁾ Metternich alespoň poznal, že politika Pruska nyní kráčí ve stejných kolejích jako v době panování Fridricha Viléma III. a nezměnila se výměnou na trůně. I Fridrich Vilém IV. považoval zachování Svaté aliance a spolupráci s oběma konzervativními dvory za nezbytný základ pruské zahraniční politiky. Zcela dopřál sluchu radám svého otce, který mu krátce před smrtí napsal: „Především se snaž udržet dobré porozumění mezi Pruskem, Ruskem a Rakouskem. Jejich jednota je základním kamenem velké evropské aliance.“⁵⁸⁾ Metternichův vliv v Berlíně tedy nebyl ohrožen a dále pokračoval. Po schůzce v Pilnici kancléř instruoval Neumanna, aby spolupracoval s Bülowem, podporoval ho a činil vše pro zdůraznění souladu mezi všemi signatáři konvence, zejména však mezi Vídní a Berlínem.

Dne 17. července si Palmerston pozval Guizota na ministerstvo zahraničí a přečetl text smlouvy uzavřené o dva dny dříve, čímž ho naprosto šokoval. Ještě dlouho poté se bavil při pohledu na francouzského velvyslance, který se tvářil „mrzutě jako čert“ a byl stěží schopen „udržovat alespoň zdání zdvořilosti“.⁵⁹⁾ Když se Thiers o konvenci dozvěděl, nemohl utajit své překvapení a rozčilení o nic lépe než Guizot. Necítil se být raněn ani tak její samotnou existencí jako tím, že mu nebyla předložena k podpisu, byť se netajil, že by stejně tento krok odmítl učinit. Byl to postoj, který Metternich v dopise Apponyimu označil za absurdní: „Není to ani Rakousko, pane hrabě, ani žádný jiný dvůr, kdo chtěl hrát hru ve čtyřech. Je to Francie, kdo se odmítl připojit ke společnému jednání pěti

⁵⁷⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 156.

⁵⁸⁾ GUICHEN, c. d., s. 280.

⁵⁹⁾ ALGERNON, Cecil, *British Foreign Secretaries 1807-1916. Studies in Personality and Policy*, London 1927, s. 155.

dvorů.“⁶⁰⁾ Přesto se z počátku nezdálo, že by francouzský kabinet výrazněji oponoval vzniku této dohody. První Thiersova reakce nebyla výhružná, pouze nepřátelská. Oficiální memorandum z 24. července odeslané do Londýna pak bylo umírněné.

Ovšem situace se zcela změnila ve chvíli, kdy 27. července informoval o podpisu konvence francouzský tisk. Veřejnost pobouřena rozhodnutím čtyř velmocí vnutit podmínky smlouvy válímu silou bez ohledu na stanovisko Paříže. Bylo pocit'ováno jako ponížení, že Francii vyřadil ze spoluúčasti na smlouvě liberální kabinet země, s níž byla v přátelském vztahu. Načas veřejnost ovládlo všeobecné mínění, že tato urážka „musí být smazána krví“.⁶¹⁾ Proválečné články, které byly tak běžné u levicových listů jako *Le Siècle*, *Le Temps* či *Le National*, nyní byly na denním pořádku například i u konzervativního *Le Journal des Débats*, jenž 29. července uvedl: „Tato smlouva je neomalenost, kterou Francie nestrpí... Je nezbytné, aby se připravila na válku.“⁶²⁾

Thiers ani král nemohli tyto nálady ignorovat, zvláště když ten první viděl v rozhořčení veřejnosti možnost, jak si upevnit svoji pozici vůči tomu druhému. Apponyi napsal 30. července do Vídně: „Záležitost smlouvy ... je zde přijímána velice vážně. Je z ní dělána věc národa a cti, ačkoliv bezpochyby pan Thiers v ní vidí v podstatě spíše prostředek k získání popularity a upevnění své ministerské pozice.“⁶³⁾ Thiers a Ludvík Filip se sešli na zámku v Eu v Normandii, aby jednali o dalším postupu. Dohodli se, že razantně vystoupí proti uzavření konvence a dokonce pohrozí i válkou, což mělo přimět zbylé mocnosti k ústupnosti. Guizot, který sem dorazil z Londýna, zpozoroval jeden rozdíl - oba, král i Thiers, si přáli mír, ale „zatímco král věřil v možnost míru, Thiers věřil v možnost války“.⁶⁴⁾

⁶⁰⁾ Metternich Apponyimu, Kynžvart, 4.8.1840, *Mémoires*, s. 474.

⁶¹⁾ HALL, c. d., s. 280.

⁶²⁾ BURY, J. P. T., TOMBS, R. P., *Thiers, 1797-1877. A political Life*, London 1986, s. 70.

⁶³⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 182.

⁶⁴⁾ MALO, c. d., s. 312.

Jinak však mezi nimi vládla shoda a Ludvík Filip podpořil kroky svého prvního ministra. Bulwer hlásil Palmerstonovi, že se Thiersovo chování po jeho návratu do Paříže změnilo a „začal chrlit oheň a plameny“.⁶⁵⁾

Po několik následujících měsíců se válka mezi Francií a zbytkem Evropy zdála být nevyhnutelnou. Všechny politické směry, veškerý tisk ve Francii se shodl na tom, že nesmí být projevena slabost. Odevšad zněly hlasy volající po odvetě za Waterloo, po potrestání Napoleonových přemožitelů. Byla vzpomenuta řeč vévody Noailles pronesená v poslanecké sněmovně v únoru téhož roku, v níž vévoda vznesl požadavek, aby v případě dělení Osmanské říše Francie získala kompenzace nikoliv v Orientu, ale na Rýně: „Neváhám přiznat, že výhody, které Francie musí požadovat, leží na Rýně. Vzdálené državy jí nejsou k ničemu.“⁶⁶⁾ Vlastenci nyní hovořili o invazi do Itálie a za Rýn.

Thiers dokázal těchto bojovných nálad využít. Mluvil o tom, že „by se měly nechat ožít slavné dny roku 1793. Francie se měla postavit na vrchol revolučního hnutí v Evropě a její hranice měla být posunuta na Rýn“.⁶⁷⁾ Začal připravovat celou zemi na válku. Dne 1. srpna francouzský list *Le Moniteur* zveřejnil králův rozkaz k částečné mobilizaci. Absolventi vojenské služby z let 1837, 1838 a 1839 byly povoláni do zbraně, zhruba 200 000 mužů k pozemnímu vojsku a 10 000 k námořnictvu. Kromě toho byla nařízena rychlá stavba 5 řadových lodí, 13 fregat a 9 parníků. O několik dní později se začalo s novou výstavbou pařížského opevnění. Thiers sledoval tímto počínáním dva cíle. Chtěl vyhovět náladám veřejnosti a rovněž zastrašit Rakousko, Prusko a jejich německé spojence. Jak napsal Adolf Hasenclever: „Vicekrál Egypta byl zapomenut, na Rýně hodlal francouzský národ obnovit svoji údajně zraněnou čest.“⁶⁸⁾

⁶⁵⁾ WEBSTER, c. d., s. 697.

⁶⁶⁾ GUICHEN, c. d., s. 227.

⁶⁷⁾ PETRIE, Sir Charles, *Diplomatie und Macht. Eine Geschichte der internationalen Beziehungen 1713-1933*, Zürich 1950, s. 220.

⁶⁸⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 184.

Thiers v souvislosti se svým obdivem k Napoleonovi údajně plánoval po jeho vzoru znovu vtrhnout do Itálie. Na počátku srpna sice ještě tento „Napoleon civil“,⁶⁹⁾ jak ho nazýval Metternich, směřoval své výhrůžky na Rýn a mluvil o přirozených hranicích, ale záhy přenesl svoji pozornost na Apeninský poloostrov, kde podle jeho představ mělo být napadeno Rakousko na jeho nejzranitelnějším místě. Byl si vědom špatného stavu rakouských financí a věděl, že kdyby Vídeň ustoupila a odmítla čelit tlaku Francie, Prusko a zejména malé německé státy by se neodvážily provádět energickou zahraniční politiku. Proto „se pokusil vídeňskému dvoru vylíčit nebezpečí války pro jeho další vlastnictví italských držav v těch nejstrašnějších barvách“.⁷⁰⁾ Sainte-Aulaire měl dokonce hrozit francouzským vpádem do Itálie. A tak „nikoliv břehy Rýna, nýbrž břehy Pádu měly být jevištěm operací, ne druhá Jena, nýbrž nové Marengo mělo vytvořit zadostiučinění Francii za její vyjmutí z červencové smlouvy“.⁷¹⁾ Dokonce je popisována situace, kdy „Thiers skutečně ležel na zemi nad svými mapami rozprostřenými kolem sebe, a stejně tak jako ten veliký muž, o kterém tolik napsal (Napoleon – pozn. M. Š.), plánoval rozsáhlé vojenské a diplomatické kombinace“.⁷²⁾

Zdalo se, že i Ludvík Filip zcela propadl bojechtivým náladám svého prvního ministra. Za dveřmi své pracovny hněvivě volal: „Deset let jsem byl hrází proti revoluci a to za cenu poklesu popularity a duševního klidu, dokonce jsem riskoval vlastní život. Dlužím mi za mír v Evropě, bezpečí svých trůnů, a toto je jejich vděčnost! Jsou snad naprosto odhodlaní přimět mě nasadit si červenou čepici?“⁷³⁾ Na konci srpna vůči velvyslancům Rakouska a Pruska nešetřil hrozbami a vyčetl jim nevděk, s kterým se jejich dvory zachovaly vůči němu: „Jste nevděční. Ale nemyslete si, že

⁶⁹⁾ HALL, c. d., s. 310.

⁷⁰⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 208.

⁷¹⁾ Tamtéž, s. 185.

⁷²⁾ HALL, c. d., s. 293.

⁷³⁾ HOWARTH, T. E. B., *Citizen King. The Life of Louis-Philippe King of French*, London 1961, s. 264.

tentokrát budu jednat odděleně bez ohledu na své ministry a svoji zemi. Chcete válku a budete ji mít, a pokud to bude nezbytné, zbavím tygra náhubku (tygra revoluce – pozn. M. Š.). Zná mne a já vím, jak s ním zacházet. Uvidíte, zda-li vás bude respektovat tak jako mne.“⁷⁴⁾ V jádru si však přál mír a veškeré silácké projevy činil kvůli popularitě. Chtěl pouze ukázat, že je jeho názor totožný s tím, který zastával jeho lid. Nechal tedy činit Thierse vojenské přípravy, ale ve skutečnosti o válce vůbec neuvažoval. Sainte-Aulairovi se svěřil: „Vy sám si musíte být vědom toho, že se nenechám zatáhnout příliš daleko svým malým ministrem. Stručně řečeno on válku chce a já ne. A pokud mi nedá jinou možnost, raději se rozejdu s ním než s celou Evropou.“⁷⁵⁾ Jinak smýšleli královi synové, zejména vévoda Orleánský, jenž válku považoval za nezbytnou pro zemi i dynastii. Thiersovi řekl: „Lepší zemřít na březích Rýna či Dunaje než v bahně ulice Saint-Denis.“⁷⁶⁾ Jeho názor ale v tuto chvíli nic neznamenal, na rozdíl od smýšlení jeho otce, o němž Metternich věděl, že se nikdy nenechá zatáhnout do nebezpečné hry a nepřistoupí na vtažení své země do války. Radil Apponyimu zachovat klid a nenechat se vyprovokovat k unáhleným prohlášením. V dopise z 4. srpna mu nařídil: „Ukazujte v jednání s Thiersem co největší klid. Nenechte se vyvézt z míry jeho řečmi, a jestliže bude mluvit o válce, upozorněte ho, že aby ji mohl vést, je zapotřebí nejméně dvou lidí ke hře.“⁷⁷⁾ O dvanáct dní později vyjádřil svoji naději i v rozum prvního ministra: „Aréna, kterou pan Thiers určitě připravuje (všimněte si, že neříkám král), to je aréna revoluce. Ale jak se tato aréna, jestliže musí mít sama vliv v zahraničí, bude chovat k červencovému trůnu a k francouzským institucím?“⁷⁸⁾ Dále dodal: „Díla

⁷⁴⁾ Tamtéž.

⁷⁵⁾ ALLISON, John M. S., *Thiers and the French Monarchy*, London 1926, s. 285.

⁷⁶⁾ COLLINGHAM, H. A. C., *The July Monarchy. A political History of France 1830-1848*, London, New York 1988, s. 232.

⁷⁷⁾ Metternich Apponyimu, Kynžvart, 4.8.1840, *Mémoires*, s. 436.

⁷⁸⁾ Metternich Apponyimu, Kynžvart, 20.8.1840, *Mémoires*, s. 441.

čisté destrukce nemohou rozesmát nikoho než maniaky a já prokazují čest panu Thiersovi tím, že ho nepočítám do jejich řad.“⁷⁹⁾

Reakce na hrozby Francie na sebe nedala dlouho čekat. Nevzešla však od členů vlád či hlav velmocí. Šlo o reakce německé veřejnosti a tisku, který odpovídal na výhrušné a provokativní články francouzského tisku se srovnatelným zápalem. Vzepětí nacionalismu v Německu samozřejmě neuniklo Metternichovi. Tento pro něj tak nevídaný jev připisoval krokům francouzského premiéra: „Pan Thiers je rád srovnáván s Napoleonem. Co se týče Německa, podobá se mu velmi. Bezpochyby se dá plným právem říci, že ho možná i předčí. Za šest týdnů vykonal tolik v této zemi jako císař během deseti let válek a útlaku.“⁸⁰⁾ Rovněž na Britských ostrovech si obyvatelé připomněli odvěké soupeření s Francií. Jak napsal historik William Miller, zatímco „soupeřící básníci metali výzvy přes Rýn, bojovné noviny si vyměňovaly hrozby přes kanál“.⁸¹⁾ Když 24. září shořely dvě válečné lodě kotvící v Plymouthu, veřejnost okamžitě obvinila z této nehody právě Francouze.⁸²⁾

Palmerston byl překvapen prudkostí reakce, která se zvedla ve Francii, ale správně předpokládal, že ta nakonec nepůjde do války s celou Evropou kvůli jednomu egyptskému místodržícímu. Především proto, že „považoval za zcela vyloučené, aby muž s tak hořkými životními zkušenostmi, jakým byl Ludvík Filip, riskoval bez vážného důvodu svůj trůn a vůbec zvažoval možnost sám vytasit meč proti sjednocené Evropě“.⁸³⁾ Palmerston sice nevyhledával konflikt s Francií, ale také se ho nebál a nebyl ochoten ustoupit ze své cesty. V srpnu instruoval hraběte Bulwera, sekretáře britského velvyslanectví v Paříži: „Svou výmluvností, o které vím, že ji tak mistrně ovládáte, mu doručte (Thiersovi – pozn. M. Š.) tím nepřátelštějším

⁷⁹⁾ Tamtéž.

⁸⁰⁾ Metternich Apponyimu, Vídeň, 8.11.1840, Mémoires, s. 447.

⁸¹⁾ MILLER, William, *The Ottoman Empire and its Successors 1801-1927*, Cambridge 1927, s. 150.

⁸²⁾ Jednalo se o dvě válečné řadové lodě. Talavera byla zničena úplně, Minden šlo ještě opravit. Srv. PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 158.

⁸³⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 188.

a nejméně urážlivým způsobem, že pokud Francie hodí na zem rukavici, neodmítneme ji zvednout.“⁸⁴⁾

Palmerstonův postup vyvolal kritiku v řadách vlastní strany, ale paradoxně se mu v této napjaté době dostalo podpory konzervativní opozice, která byla nakloněna politice spolupráce se severními velmocemi proti Francii. Palmerston byl také konfrontován s hlasitou, ale již méně účinnou opozicí krajních liberálů, kteří přirozeně pokládali dohodu s despotickými mocnostmi proti liberální Francii za zradu principů své strany. Zároveň obdivovali Muhammada Alího, slovy Jaspera Ridleyho, „muže modernizujícího Egypt a bránícího lid před upadající tyraní Porty“.⁸⁵⁾ Naopak Palmerston byl pro ně mužem, který odmítl poslat jednotky na pomoc liberálům do Španělska a Portugalska, protože, dle jeho mínění, nepřislušelo cizímu státu intervenovat v občanské válce. A nyní neváhal poskytnout vojenskou pomoc sultánovi proti odbojnému místodržícímu.

Výbuch hněvu a vášně ve Francii vyvolal obavy v Berlíně a ve Vídni. Oba německé státy by v případě vypuknutí války stály v první linii a byly by to právě ony, kdo by musel vzdorovat útočícím francouzským armádám v Porýní a v severní Itálii. Proto se nelze divit, že si přály nehnat události na ostří nože a byly velmi ochotny vyjít vstříc některým požadavkům Paříže. V první polovině srpna navštívili Bülow a Neumann Bourqueneye a vyjádřili lítost nad odloučením Francie od ostatních velmocí. Snažili se zlehčit zatajení podpisu smlouvy svými vládami. Nastínili možnost, že konvence tak jako tak selže a vyjádřili přesvědčení, že Francie nakonec zaujme své místo mezi ostatními velmocemi díky vzájemným ústupkům. Neumann šel dokonce ještě dále a prohlásil: „Co se nás týče, dáme také důkaz nevinnosti našich úmyslů. Neodvedeme jediného vojáka, nekoupíme

⁸⁴⁾ WARD, sir A. W., GOOCH, M. A. (eds.), *The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919, Volume II.*, Cambridge 1923, s. 178.

⁸⁵⁾ RIDLEY, c. d., s. 236.

jediného koně, neodlijeme jediné dělo. Nejinak tomu bude i v Prusku. Jestliže na nás zaútočíte ... naleznete nás bezbranné.“⁸⁶⁾

Měsíc po podepsání smlouvy se celá záležitost neposunula kupředu, jen propast mezi Francií a ostatními mocnostmi byla větší. Rozpory se přiostrily, východisko z krize se zdálo být v nedohlednu. Přinejmenším do té doby, dokud byly události ovlivňovány Palmerstonem a Thiersem. V srpnu proto předložil Bülow návrh na přemístění jednání z Londýna do Vídně, čímž vyjádřil přání svého panovníka vzít Palmerstonovi vedení koncertu velmocí a svěřit ho Metternichovi. Tato idea byla podpořena britským premiérem Melbournem, Guizotem a Leopoldem I. Belgickým. Obzvláště belgický král stál o to, aby události ovlivňoval právě rakouský kancléř. Dne 23. srpna mu navrhl „přenést Východní otázku blíže k Orientu, do Vídně“, protože „zde si právě probíhající rozepře námořních velmocí vždy zachová nepříjemný charakter a zvrhne se v anglo-francouzskou roztržku, která bude znepokojovat celou Evropu. Pod moudrým vedením Vaší Milosti by byl zmírněn její negativní dopad a konečné vyrovnání s Muhammadem Alím ve prospěch Porty by bylo dosaženo snadněji a s menším rizikem“.⁸⁷⁾

Metternich si nechtěl zbytečně „pálit prsty“ hledáním smíru mezi Londýnem a Paříží. Měl v živé paměti ruské odmítnutí vídeňské „konference“ z předcházejícího roku. Dne 2. září odeslal belgickému králi dopis, ve kterém odmítl vyhovět jeho přání: „Navrhli jsme v uplynulém roce Vídeň, protože leží téměř v polovině cesty do Orientu. Dnes existuje nedorozumění především mezi Paříží a Londýnem. Londýn je tedy přirozeným místem k řešení tohoto nedorozumění.“⁸⁸⁾

Rovněž Palmerston byl proti. Přirozeně se nehodlal vzdát své vůdčí role. Mikuláš I. byl proti jakémukoliv ústupku Paříži a zároveň proti svolání jakékoliv konference. Domníval se, že má jednoduchý výběr. Buď

⁸⁶⁾ GUICHEN, c. d., s. 349.

⁸⁷⁾ STERN, c. d., s. 317.

⁸⁸⁾ Tamtéž.

učinit Francii ústupky, a nebo jít do války. Zcela jasně preferoval druhou možnost. Když mu na konci léta Fridrich Vilém IV. navrhl konání konference ve Vídni, nespatořoval za tímto podnětem car nikoho jiného než Metternicha a „jeho příšernou mánii plést se do všeho“.⁸⁹⁾ Nařídil Nesselrodemu kategoricky a úplně tento návrh v jakékoliv podobě odmítnout. Tím byla celá záležitost uzavřena.

Byla to pouze Francie, které Metternich připisoval vinu za neblahý vývoj událostí. Přesto čím dál tím usilovněji hledal cestu, jak se s ní opětovně sblížit. Během svého letního pobytu v Kynžvartu uspořádal malou soukromou konferenci se zástupci cizích dvorů, s rakouskými velvyslanci v Londýně a v Petrohradu, s papežským nunciem a úředníky z Ballhausplatzu. Strávil s nimi dlouhé letní dny a noci diskusemi nad Východní otázkou. Snažil se nalézt cestu, po které by se Francie mohla vrátit zpět do koncertu velmocí, aniž by tím utrpěla na vážnosti jak ona, tak signatáři konvence. Na konci srpna napsal Sainte-Aulaire do Paříže, že „Metternich naznačuje vhodnost nového koncertu, v němž Francie bude moci najít své místo, neboť jak rád opakuje, velmoc jako je Francie nemůže být ponechána stranou velké evropské záležitosti“.⁹⁰⁾

Metternich zavrhl v srpnu ideu konference, protože dle jeho názoru klíčem k řešení krize bylo získat Ludvíka Filipa na svou stranu a přimět ho k odstranění Thierse. Nevěřil, že by si král přál válku: „Přání Ludvíka Filipa nejsou nakloněna válečnému vzruchu. Jeho vůle je však paralyzována člověkem, který vládne (Thiers – pozn. M. Š.).“⁹¹⁾ V dopisech, které byly předávány k přečtení pouze králi prostřednictvím Apponyiho, varoval před nebezpečím revolučních pletich prvního ministra. Jak později napsal: „Vsadil jsem vše na jednu kartu: na naději na rozkol mezi králem a

⁸⁹⁾ INGLE, c. d., s. 135.

⁹⁰⁾ GUICHEN, c. d., s. 348.

⁹¹⁾ Metternich Stürmerovi, Kynžvart, 28.8.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

Thiersem.⁹²⁾ Tato aktivita sice nepřinesla bezprostřední úspěch, ale alespoň upozornila krále na nebezpečí plynoucí z Thiersovy politiky.

Ludvík Filip si skutečně přál mír, ale okolnosti ho nyní nutily hrát dvojí hru. Tajně ujišťoval Vídeň o svém pacifismu, na druhé straně musel brát ohled na nálady veřejnosti. On a většina francouzské vlády ve skutečnosti nikdy nezamýšleli jít do války, ale byli v obtížné situaci. Thiers věřil, že ostrý tón přiměje čtyři velmoci k nějakému kompromisu. Byl kvůli tomu ochoten i riskovat to, že se mu události vymknou kontrole. Stěží mohl provádět jinou politiku, pokud nechtěl utrpět diplomatickou porážku. Pravděpodobně by býval uspěl nebýt Palmerstona, jenž vzdoroval každému pokusu zmírnit podmínky Londýnské konvence. V tomto souboji mezi oběma muži měla mimo jiné rozhodnout schopnost egyptských jednotek delší dobu vzdorovat intervenčním silám. Zatímco Francie spoléhala na jejich dlouhotrvající odpor, který měl přimět Londýn k jistým ústupkům, jež by Francie mohla předložit světu jako vítězství vybojované navzdory celé Evropě, Palmerston naopak věděl, že rychlá porážka Ibráhíma Paši by znemožnila francouzské vládě jednat a přiměla ji k diplomatické kapitulaci. Do té doby ale musel britský ministr zahraničí vzdorovat více než Francii opozici ve vlastní zemi a mezi spojenci.

Zde mu největší starosti dělal Metternich, u něhož se počátkem září začaly velmi výraznou měrou projevovat známky ústupnosti vůči požadavkům Paříže. Pochyboval o možnosti uvést znění konvence do praxe bez spoluúčasti Francie a přemýšlel, jak se z celé záležitosti dostat. Byl vážně znepokojen záležitostmi Itálie, z níž Thiers hrozil učinit první cíl své kontinentální kampaně. Obával se, že by se Francie v případě války proti celé Evropě dlouho nezdráhala využít revolučních myšlenek, jež by našly ohlas zejména na Apeninském poloostrově. Metternichovi neunikla Thiersova sondáž v Turíně a Neapoli, které se snažil získat jako spojence. Kancléř však ponechal tuto aktivitu bez povšimnutí a nadále doporučoval

⁹²⁾ MALO, c. d., s. 322.

učinit smířlivé gesto vůči Francii, aby se zabránilo celoevropské válce. Kdyby došlo k takovému vývoji, dle jeho názoru by Osmanská říše byla zničena. Byl proto dokonce připraven svěřit Sýrii doživotně Muhammadu Alímu. Britskému velvyslanci v návalu malomyslnosti dokonce oznámil, že „nedá ani guineu, ani jednoho vojáka do války a osud smlouvy ho již vůbec nezajímá“.⁹³⁾ Napsal též dopis Neumannovi, v němž hrozil separací Rakouska od ostatních velmocí. Pouze Beauvalův protest a domluva mu zabránily tento dopis odeslat. Dne 1. září alespoň poslal do Paříže návrh o čtyřech bodech, kterým hodlal zlomit opozici Francie. Ta se měla připojit k duchu konvence, neměla činit námitky k donucovacím opatřením, ke kterým se ale nemusela připojit, a konečně v případě jejich neúspěchu měla společně s Portou a čtyřmi velmocemi podniknout kroky na pomoc Osmanské říši.⁹⁴⁾ Stejně jako Neumannovu nabídku z počátku května si i tuto Thiers vyložil jako známku slabosti a odmítl ji.

Důvody opatrnosti a ústupnosti rakouského kancléře nespočívaly pouze v obavách z možné války, ale též z opozice v nejvyšších rakouských kruzích. Metternichův starý rival hrabě František Antonín Kolowrat-Libštejnský byl hlavním kritikem jeho zahraniční politiky. Neschvaloval červencovou konvenci a roli, která jejím prostřednictvím připadla Rakousku. Zároveň byl proti izolaci Francie, jejíž dotčená hrdost hrozila vyvolat válku. Tato kritika byla u hraběte vyvolána špatnou finanční situací země. Zpráva o uzavření londýnské konvence způsobila na vídeňské burze paniku a negativně ovlivnila obchod. Všeobecný zmatek, který měl negativní dopad nejen na státní papíry, ale i průmyslové ceny, jasně ukázal, jak málo pevné byly ve skutečnosti vnitřní poměry habsburské monarchie. Tuto slabost jen zvýraznila situace na berlínské burze, která v té samé době zůstala událostmi velké politiky téměř nedotčena. Bylo příznačné pro oba muže, že považovali vzájemné dorozumění

⁹³⁾ SABRY, c. d., s. 512.

⁹⁴⁾ *Srv. Ordre chronologique de l'affaire Turco-égyptienne*, HHSIA, StA, Türkei VI, 72.

za nemožné a ani se o něj nepokusili. Oba v tomto vypjatém období pobývali mimo Vídeň. Metternich v Kynžvartu v Čechách a Kolowrat v Ischlu.

Beauvale hlásil do Londýna, že rakouská veřejnost, která se zajímala málo o Malou Asii, je na Kolowratově straně. Beauvale musel vynaložit veškeré úsilí, aby kancléř neustoupil. Radil mu k razantnímu vystoupení proti kritikům, což ale Metternich odmítl. Dne 30. září napsal velvyslanec Palmerstonovi: „Metternich mi poslední noc řekl mnoha slovy, že sice může ztratit důvěru v Německu a Itálii, pokud nepůjde do války, ale, jak dodal, 'vy znáte dobře situaci této říše a jste si vědom, že v takovém případě bych riskoval svoji pozici ve vnitřních záležitostech'.“⁹⁵⁾

Pro správné pochopení Metternichovy politiky v měsících po podpisu červencové konvence je nezbytné mít na zřeteli vnitropolitickou situaci Rakouska. Kníže nemohl nechat dojít záležitosti příliš daleko. Země, kterou se snažil bez újmy provést těmito nepokojnými časy, se nesměla octnout ve víru války. Rakousko by nemohlo nic získat, pouze ztratit. V sázce již nebyl pouze osud Osmanské říše, ale zejména rakouského panství v severní Itálii a vlivu v Německém spolku. Metternich neměl jinou zbraň než své pero, kterým napsal bezpočet depeší a rad. Tím však nemohl zastříť politickou, vojenskou a finanční slabost Rakouska a nemohl vážněji ovlivnit vývoj událostí. Stejně jako Prusko si nepřál válku, ale zatímco Fridrich Vilém IV., třebaže si také upřímně přál zachovat mír, již nebyl na podzim ochoten ustupovat Francii za každou cenu, Metternich musel, a „nikoliv ozbrojená neutralita, ale neutralita za každou cenu byla alfou a omegou rakouské politiky“.⁹⁶⁾ Tím však klesala prestiž rakouského kancléře mezi čím dál bojovněji naladěnými dvory v Německu. Bylo mu vytýkáno, že upřednostňuje zájmy své země před zájmy celého Spolku. Jak poznamenal Franz Herre, „rýnská krize mnoha Němcům ukázala, že pouze Hohenzollernové, nikoli Rakušané jsou ochotni a schopni převzít 'stráž na

⁹⁵⁾ WEBSTER, c. d., s. 714.

⁹⁶⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 225.

Rýně“.⁹⁷⁾ Rostl význam a vliv Pruska. Naopak význam role Rakouska slábl. Jak napsal 9. října würtensberský král o Metternichovi: „Již na nás nemá vliv (na panovníky Německého spolku – pozn. M. Š.).“⁹⁸⁾ Třebaže tato slova nejsou prosta jisté nadsázky, ilustrují obraz doby a nebezpečí, které Rakousku hrozilo v případě, že by se krize neúměrně protáhla, či dokonce vymkla kontrole. V tom případě by se nikoliv Rakousko, ale Prusko stalo zachráncem Německého spolku. Pesimismus ve Vídni umocňovala skutečnost, že nikde v Evropě neexistovalo místo, kde by mohla být přijata opatření ke zmírnění vzniklého napětí. Už ani v Londýně nezasedala žádná konference, z níž by mohlo vzejít nějaké společné prohlášení, které by utišilo hněv francouzské vlády.

Zprávy o bombardování Bejrútu a útoku spojenců na Muhammada Alího⁹⁹⁾ znovu zaktivizovaly proválčené nálady ve Francii a situace se jevila být vážnější než kdykoliv předtím, „děla od Bejrútu znovu bolestivě zasáhla srdce každého Francouze“.¹⁰¹⁾ Mladí muži nadšeně nabízeli své služby odvodovým úřadům, v opeře a v divadlech publikum trvalo na zpívání Marseillaisy. List *Le National* se 4. října svých čtenářů ptal, zda „je třeba, aby se nový holandský král zmocnil Belgie, aby nás pohnul k činu? Je třeba, aby Prusové učinili krok k našim hranicím, abychom pochodovali na Rýn?“¹⁰¹⁾ A neváhal se dovolávat heroismu „dětí revoluce“: „Víte, co má učinit vláda důstojné země? Mobilizace by měla být učiněna. Armáda tisíců mužů by měla jít hledat své bojiště k Rýnu. Ancona by měla být v našich rukou. Padesát tisíc mužů by mělo tábořit v Alpách. Revoluce, to je naše vlastní národnost a je to ona, kterou je dnes nutné vzývat.“¹⁰²⁾ Francouzská vláda reagovala na události v Osmanské říši uzavřením úvěru

⁹⁷⁾ HERRE, Franz, Metternich, Praha 1996, s. 291.

⁹⁸⁾ GUICHEN, c. d., s. 420.

⁹⁹⁾ Dne 10. září došlo k vylodění tureckých, britských a rakouských jednotek nedaleko Bejrútu, čímž byla zahájena intervence v Sýrii. O ní podrobněji v 7. kapitole této práce.

¹⁰¹⁾ HALL, c. d., s. 302.

¹⁰¹⁾ LEDRÉ, Charles, *La presse à l'assaut de la monarchie 1815-1848*, Paris 1960, s. 175.

¹⁰²⁾ GUICHEN, c. d., s. 382.

na opevnění Paříže a oficiálním oznámením, že na jaře bude mít Francie ve zbrani 630 000 mužů regulérní armády a 300 praporů národní gardy.

Proválečné články v Nationalu a v jiných listech, odvolání na revoluci, výzva k pochodu na Rýn a činnost francouzského kabinetu jen umocnily bojovné nálady v Německu. Vášně byly vybičovány na maximum. Došlo dokonce k výzvě na přičlenění Alsaska k Německému spolku. Porýnské státy byly stále více a více naladěny pro válku, v Mnichově, Stuttgartu, Hannoveru a nakonec i v Berlíně byl vydán zákaz vývozu koní, které nyní tolik potřebovala armáda. Nebylo náhodou, že právě v těchto dnech napsal Max Schneckenburger „Stráž na Rýně“ a August Heinrich Hoffman von Fallersleben „Německou píseň“. Metternich pod vlivem stále se zhoršující situace v Evropě navrhl 7. října konání konference ve Wiesbadenu pod svojí patronací. Toužil po nové nabídce Francii, s jejímiž zástupci by se setkal na Rýně a které by přesvědčil o přání Rakouska zůstat neutrálním. Tento návrh nemohl v žádném případě uspět, neboť by přivodil Palmerstonovi diplomatickou porážku a carovi vzal potěšení z izolace Francie. Palmerston na kancléřův návrh odpověděl, že nyní musí rozhodnout skutky a nikoliv slova. Metternichovi nezbylo nic jiného, než hledat pro Rakousko podporu a pomoc u pruského krále. Fridrichu Vilémovi IV. 9. října napsal: „Dnes vše závisí na úzkém spojení Rakouska a Pruska, neboť tyto dvě velmoci tvoří v Evropě ústřední moc a ta je zcela závislá na geografické poloze obou států, na jejich nezávislosti a na jejich roli předních členů Německé konfederace. Přijatý postoj těmito dvěma velmocemi musí mít za cíl utlumit výkřiky žádající válku a zajistit, aby turecko-egyptský konflikt byl rychle vyřešen.“¹⁰³⁾

Dalším políčkem do tváře Francie bylo sesazení Muhammada Alího sultánem, ke kterému došlo 14. září. Tento krok byl diplomatickou chybou

¹⁰³⁾ Metternich Fridrichu Vilémovi IV., Vídeň, 9.10.1840, Mémoires, s. 495. V průběhu listopadu a prosince proběhly mezi Rakouskem a Pruskem vojenské rozhovory, na kterých došlo k dohodě ohledně obrany před možným útokem Francie. K nim podrobněji v 8. kapitole této práce.

a setkal se s negativním ohlasem jak v Paříži, tak i v řadách spojenců. Thiers napsal Guizotovi: „Neskrývejte, že nikdy nebyla situace tak vážnou jako nyní.“¹⁰⁴⁾ Francie by bývala nebojovala za wáliho kvůli Sýrii, ale zničení jejího chráněnce by již bylo přespříliš. Thiers 8. října poslal Palmerstonovi memorandum, ve kterém prohlásil vládu wáliho za základ rovnováhy sil v Levantě, a dále, že „nemůže dovolit, aby jeho sesazení, vyhlášené v Konstantinopoli, bylo provedeno v praxi.“¹⁰⁵⁾ Zároveň dodal, že „Francie bude bojovat za udržení Muhammada Alího v Egyptě, ale nikoliv v Sýrii“,¹⁰⁶⁾ čímž jasně naznačil možnost dohody s ostatními účastníky tohoto konfliktu. Palmerston se tedy rozhodl neprosazovat jeho vyhnání z Egypta.

Aby zmínil Thiersovo pobouření, oznámil Palmerston Guizotovi, že toto sesazení bylo vyhlášeno pouze „in terrorem“, jako prostředek k donucení egyptského vládce přijmout podmínky londýnské dohody. Důvod této smířlivosti, kterou britský ministr zahraničí prokázal v rozhovoru s Guizotem, ležel v tlaku vlády a v obavách ze slabosti Rakouska. Kdyby došlo k ozbrojenému konfliktu a Rakousko nakonec zůstalo stranou, pak by dle Palmerstona učinilo stejně i Prusko, o jehož politické závislosti na habsburské monarchii nebylo pochyb. Ve válce s Francií by se Velká Británie mohla opřít pouze o ruského spojence, kterému by tak ale přenechala obrovský vliv ve střední Evropě. Toto byl vývoj, který si Londýn v žádném případě nepřál.

Ani Rusko netoužilo po tom, aby jeho spojenci v Německu ustoupili nátlaku a výhrůzkám. Nesselrode se ve snaze povzbudit vládu ve Vídni setkal uprostřed října s rakouským velvyslancem a ujistil ho, že Francie nepůjde do války, pokud uvidí, že velmoci stojí pevně při sobě a proti ní: „Rozum snad neradí Rakousku přijmout opatření podobná těm, jaké

¹⁰⁴⁾ MALO, c. d., s. 318.

¹⁰⁵⁾ RIDLEY, c. d., s. 238.

¹⁰⁶⁾ Tamtéž.

učinilo Prusko?“¹⁰⁷⁾ Rovněž Berlín byl ujišťován o podpoře Petrohradu. Car přislíbil Prusku 150 000 vojáků na Odře do měsíce od vypuknutí války a o několik týdnů později ještě jednou tolik.

Memorandum z 8. října znamenalo Thiersův diplomatický ústup. Aby ho zakryl před zraky veřejnosti, nešetřil ve sněmovně energickými prohlášeními a svým proválečným postojem se snažil oklamat Evropu před pravými úmysly francouzské vlády. Žádal po králi okamžitou mobilizaci a vyslání flotily k ochraně egyptského pobřeží. Ten však již byl unaven hrou kvůli Muhammadu Alímu. Dokud Thiers pouze hovořil o válce a prohlašoval, že smlouva z Londýna je oživením Svaté aliance, dostávalo se mu královy podpory. Nyní, když se Francie musela rozhodnout, jak postupoval dál, se Ludvík Filip začal obávat, aby jeho první ministr nezašel příliš daleko. Nebyl si již zcela jistý tím, zda si Thiers válku skutečně nepřeje.¹⁰⁸⁾

Ludvík Filip, tento „vyčerpaný panovník“,¹⁰⁹⁾ již nějakou dobu uvažoval o sesazení prvního ministra. K realizaci tohoto záměru nakonec přispěly dvě důležité události. Dne 15. října francouzský král jen se štěstím unikl pokusu o atentát. Neúspěšným pachatelem byl dělník Darmès, radikál, který při výslechu „mumlal něco o Bejrútu“¹¹⁰⁾ a jenž tak přivedl krále k domněnce, že k útoku na jeho osobu došlo kvůli jeho špatně skrývanému odporu k válce. Toto násilí a symptomy anarchie ho nemohly nechat chladným. Jen se tak potvrzovaly jeho obavy, že válka v zahraničí může být následována revolucí doma. Uvědomil si, že cenu za boj proti velmocem ponese především jeho dynastie. Druhým stimulem k Thiersovu odvolání byl Melbournův dopis. Britský premiér v něm bez obalu napsal, že „Velká Británie již nemůže déle tolerovat hrozby Francie a ještě méně zvýšené zbrojení. Pokud budou pokračovat, svolá parlament a požádá ho,

¹⁰⁷⁾ Těmito opatřeními byly myšleny přípravy na válku. Srv. GUICHEN, c. d., s. 403.

¹⁰⁸⁾ Srv. ALLISON, c. d., s. 286.

¹⁰⁹⁾ WEBSTER, c. d., s. 722.

¹¹⁰⁾ BURY, J. P. T. (ed.), *The New Cambridge Modern History, Volume X., The Zenith of European Power 1830-70*, Cambridge 1960, c. d., s. 74.

aby mohla této hrozbě čelit“.¹¹¹⁾ Ludvík Filip proto 21. října zamítl Thiersův návrh králova projevu v poslanecké sněmovně, ve kterém se hovořilo o dalších přípravách na válku a jenž byl zakončen okázalou frází, dle které „žádná oběť nebude příliš velkou pro zachování postavení (Francie – pozn. M. Š.) ve světě... a váš král ... si přeje zanechat svému synovi nedotčené toto posvátné dědictví nezávislosti a národní cti, které francouzská revoluce vložila do jeho rukou“.¹¹²⁾ Ještě téhož dne první ministr rezignoval na svoji funkci. Nebyl to tedy v tuto chvíli Ludvík Filip, nýbrž Thiers a jeho vláda, kdo „se stali oběťmi Darmého kulky, neboť bylo zcela evidentní, že vzrušení zapříčiněné zahraniční krizí ohrožovalo těžce nabytou stabilitu předchozích let“.¹¹³⁾

Král odmítl vést válku, která, jak pravil, „by byla vedena bez příčiny a bez cíle“.¹¹⁴⁾ Jak napsal Sabry, „Thiersův pád přivodil i konec politiky vyčkávací a vyhrožující, která byla přesně na rozmezí mezi mírem a válkou, ale která nebyla ani jedním a ani druhým“.¹¹⁵⁾ Ludvík Filip se později zmínil o své rozmluvě s Thiersem, který „byl velmi rozčilený, protože jsem nechtěl jít do války. Prohlásil, že jsem řekl, že do války půjdu. Ovšem hovořit o tom a udělat to jsou dvě rozdílné věci“.¹¹⁶⁾ Král povolal na Thiersovo místo Soulta, ministrem zahraničí se stal Guizot, jenž byl i faktickým vůdcem nového kabinetu a byl uznáván za jeho skutečného předsedu. Jejich nástup do úřadu byl velmi oceněn na Britských ostrovech.

¹¹¹⁾ WEBSTER, c. d., s. 722. Tento dopis byl původně adresován Leopoldovi I. Belgickému, který ho obratem přeposlal Ludvíku Filipovi.

¹¹²⁾ BURY, c. d., s. 76.

¹¹³⁾ Tamtéž.

¹¹⁴⁾ ANTONETTI, Guy, Louis-Philippe, Fayard 1994, s. 825.

¹¹⁵⁾ SABRY, c. d., s. 530.

¹¹⁶⁾ MARSOT, c. d., s. 245.

KAPITOLA 7

Poměry v Orientu do pádu Akky v listopadu 1840

Dramatická jednání v Londýně v první polovině roku 1840 ostře kontrastovala s poklidným vývojem událostí na Blízkém východě. Jak z Konstantinopole, tak i z Alexandrie nevzešlo nic, co by mohlo narušit nevyhlášené příměří. Portě nezbyvalo nic jiného než důvěřovat slibům vyslanců o tom, že velmoci zajistí pro sultána výhodný mír, a pokud to bude nezbytně nutné, vynutí si povolnost Muhammadu Alího silou.

Pozornost evropských státníků a diplomatů upoutávaly rozhovory v Londýně, z čehož pramenilo i oslabení všeobecného zájmu o dění v Osmanské říši. Pokud šlo o Konstantinopol, měl Metternich jedinou obavu, aby nedošlo k předčasné dohodě mezi sultánem a Muhammadem Alím. Považoval proto za nezbytné, aby Porta spojila svůj osud s přízní velmocí a čekala na chvíli, kdy nepochybně rozhodnou v její prospěch. Jak napsal 8. ledna Stürmerovi: „Přisuzujeme si právo požadovat po Divanu, aby nám i nadále prokazoval svoji důvěru, stejně jak nám ji denně prokazuje nyní. Žádáme ho navíc, aby i nadále v klidu a neochvějně setrval ve vyčkávacím postoji, což je postoj, který již moudře přijal a který již tak podstatně zlepšil jeho pozici a naopak tak moc zhoršil pozici Muhammada Alího.“¹⁾ Současně měl internuncius povzbuzovat Divan k trpělivosti a zabránit, aby „se nenechal svést z cesty různými zvěstmi množícími se v Evropě o rozdílných názorech a přáních kabinetů v Londýně a v Paříži“.²⁾ Nejvyšší představitelé Osmanské říše také nesměli pochybovat o nezměněné intenzitě podpory, které se sultánovi dostávalo ve Vídni. Jak napsal Metternich 26. února, museli vědět, že on je „pořád proturecký a protiegyptský“.³⁾

¹⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 8.1.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

²⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 12.2.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

³⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 26.2.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

Metternichova ostražitost byla namístě, neboť Muhammad Alí se nevzdával naděje na přímou dohodu se svým suverénem. V jednom z dopisů, které si až do konce února vyměňoval z Husrevem Pašou, se velkovezírovi svěčil se svou vírou, že Porta nakonec přece jen „otevře oči před nebezpečím, na které vždy upozorňoval, a před svým hněvem dá přednost obrodě muslimského národa“.⁴⁾ Současně s těmito pacifickými snahami a ještě více poté, co si od března začal uvědomovat jejich neúčinnost, se egyptský vládce připravoval na válku. V Káhiře, Alexandrii, Damietě a ostatních větších městech byla vytvořena domobrana. Dělníci, řemeslníci a studenti byli mobilizováni a cvičeni. Opevnění vyrostlo od Rosetty až k Alexandrii a posádky byly přesunuty z Arábie do Sýrie, aby zde posílily armádu Ibráhíma Paši. Muhammad Alí se snažil vzbudit pocit síly. Laurinovi 18. února řekl, že „jestliže vytvoří dostatečně silnou armádu, Francie bude připravena se postavit na jeho stranu a prosazovat jeho nároky“.⁵⁾

Politika Paříže na jaře roku 1840 nebyla ve skutečnosti tak příznivá válího zájmům, jak se mohlo na první pohled zdát. Byla daleko za očekávaním francouzské veřejnosti, ve které se ozývaly hlasy, že Osmanská říše je prakticky mrtvá, zachovávání statu quo je špatné a že Porta musí ponechat „francouzskému chráněnci“ Muhammadu Alímu veškeré jím spravované provincie, a to dědičně. Pravda, vláda i král pocítovali k egyptskému vládci jisté sympatie, ale kvůli jeho ambicím nebyli připraveni ohrožit postavení Francie. Z jejich pohledu by ideálním řešením blízkovýchodní krize byla přímá dohoda mezi oběma hlavními aktéry konfliktu, která by samozřejmě byla výhodnější pro místodržícího Egypta. Pokud chtěl francouzský kabinet v této politice uspět, musel především přesvědčit sultána a jeho ministry, aby zahájili jednání se vzpurným vazalem, který si musel naopak uvědomit, že bez omezení svých požadavků nebude možné uzavřít dohodu s Konstantinopolí.

⁴⁾ GUICHEN, c. d., s. 224.

⁵⁾ SABRY, c. d., s. 483.

Hrabě Pontois byl proto pověřen i nadále radit Portě k přímé dohodě s wálím. V druhé polovině února se dokonce nechal slyšet, že pokud by Porta společně s velmocemi dospěla k jakékoliv dohodě zahrnující v sobě intervenci proti Muhammadu Alímu, pak by on dle instrukcí své vlády musel požadovat své cestovní pasy. Francouzský historik Guichen přiznává, že po celou první polovinu roku 1840 francouzští diplomaté a agenti nepřestávali radit v Konstantinopoli k přímým jednáním s Alexandrií, ovšem marně.⁶⁾

V Egyptě naopak Cochelet nabádal Muhammada Alího k umírněnosti a k zmenšení jeho územních nároků. Krátce po převzetí úřadu prvního ministra poslal Thiers francouzskému konzulovi na pomoc diplomata Casimira Périera, aby wálího přiměl spokojit se s dědičnou držbou Egypta a doživotní držbou Sýrie. Ten ale odmítal učinit jakékoliv významnější ústupky. V prvních měsících roku 1840 vzrostlo jeho sebevědomí až do té míry, že přestal být opatrným a prozíravým. Byl příliš ovlivněn svými úspěchy a lichotkami nejbližšího okolí, než aby si připouštěl možnost porážky. Sultán ho ohrozit nemohl a v intervenci velmocí nevěřil. Byl nanejvýš ochoten připustit navrácení Kréty sultánovi po své smrti, ale na oplátku požadoval pro sebe a své potomky Adanu, Sýrii a Arabský poloostrov. Cochelet se marně snažil změnit jeho postoj. Když mu na radu své vlády 6. května sdělil, že nemá trvat na svém přehnaném požadavku ohledně Adany, neboť by ho Francie nemohla podporovat, wálí prohlásil tuto provincii za „klíč ke svému domu“,⁷⁾ který musí zanechat svým dětem. Cochelet po tomto rozhovoru napsal Thiersovi: „Uvedl jsem mu příklad Napoleona, který prohrál vše, protože byl příliš zaslepen svojí mocí. On na to pravil, že jeho pád mu bude lhostejný, pokud ho jeho jméno přežije.“⁸⁾

Územní požadavky egyptského vládce byly samozřejmě pro Metternicha nepřijatelné. V dubnu napsal Neumannovi, že považuje za

⁶⁾ Srv. GUICHEN, c. d., s. 225.

⁷⁾ TEMPERLEY, c. d., s. 117.

⁸⁾ GUICHEN, c. d., s. 297.

špatné každé ujednání, kterým by byla Osmanská říše rozdělena na dvě části, z níž by jen jedna zůstala pod přímou správou sultána. Došlo by totiž k nerovnosti sil, která by vyplývala jak z odlišných materiálních možností Egypta a Sýrie na jedné a zbytku říše na druhé straně, tak zároveň i z geopolitického hlediska. Situace Porty by byla ztížena i skutečností, že sousedila s mocensky silnou Evropou, kdežto kolem wálího afrických a asijských provincií se rozprostíraly pouze pouště. Muhammad Alí by byl do budoucna ve značné výhodě a mohl by kdykoliv odhodit sultánovu iluzorní suverenitu.⁹⁾ Takový vývoj hrozil dle kancléře v případě, že by uspěla politika Francie, kterou vinil z toho, že se doposavad nepodařilo konflikt ukončit: „Francie chce usmířit dvě nesmířitelné věci. Oznámila, že se přidává k velmocem, aby s nimi spolupracovala a garantovala nezávislost a integritu Osmanské říše. Zároveň chce dát její část Muhammadu Alímu, což by vzhledem k okolnostem a rozloze této části znamenalo tuto říši rozdělit.“¹⁰⁾

V červnu došlo k události, která jakoby zprvu měla Muhammadu Alímu přinést vítězství v celém konfliktu, ale nakonec se ukázala být počátkem jeho strmého pádu. Dne 10. června byl zbaven úřadu Husrev Paša. Oficiálně se tak stalo pro jeho vysoký věk, skutečný důvod byl jiný, byť dodnes není zcela jasný. Dle Chesneyho v tom měla prsty dvorská kamarila, která Husreva obvinila ze snahy dohodnout se za jejími zády s Muhammadem Alím.¹¹⁾ Tuto verzi podporuje i Kirchner a zachází ve svých spekulacích ještě dále. Dle něho již vážně nemocný Husrev Paša prozřel a pokusil se napravit své dřívější činy. Hodlal poslat tajnou zprávu wálímu, aby byl celý spor vyřešen bez zásahů velmocí a v jeho prospěch. Dokonce měl chtít sultánovi doporučit, aby po své smrti jmenoval velkovezírem právě egyptského vládce. Toto poselství však neopustilo

⁹⁾ Srv. Metternich Neumannovi, Vídeň, 25.4.1840, Mémoires, s. 455.

¹⁰⁾ Metternich, Stav otázky turecko-egyptské, Vídeň, 7.2.1840, HHStA, StA, Ägypten 1.

¹¹⁾ Srv. CHESNEY, F. R., MOLBECH, Ch., MICHELSEN, Edward H., Türkische Reich, Leipzig 1974, s. 224.

brány Konstantinopole, neboť Husrevův důvěrník ještě tentýž den vše vyzradil Reşidovi.¹²⁾ Ve skutečnosti tezi o Husrevově zradě nic nepotvrzuje. Molbechovo vysvětlení je tedy nutné brát s rezervou, Kirchnerův popis událostí je nutné zcela odmítnout, neboť nejen že je příliš odvážný, ale zcela nepodložený. Jiný pohled na celou záležitost podává Rosen. Dle jeho názoru se Husrev cítil být ohrožen svým adoptivním synem Halilem Paşou, přívržencem Muhammada Alího. Požadoval proto po sultánovi jeho odvolání z vysoké státní funkce. Protože však Halil byl sultánovým švagrem, byl to nakonec sám Husrev, kdo byl odvolán.¹³⁾

Ať již byly důvody Husrevova pádu jakékoliv, v každém případě byl výsledkem boje o moc mezi nejvyššími představiteli státu. Ze zahraničně politického hlediska zde mohla sehrát roli i skutečnost, že Husrev Paşa byl přívržencem Ruska a nepřitelem reforem, tedy pravým opakem Reşida Paşi, který stál v čele reformního hnutí a byl stoupencem Velké Británie. Tento názor zastával i Metternich, jenž nehledal příčinu Husrevova odvolání v jeho nemoci, pokročilém věku či v náladách lidu, ale v „přání Porty zbavit se ruského vlivu“.¹⁴⁾ Ačkoliv se Husrevovým nástupcem stal Rauf Paşa, byl tento dobromyslný, ale slabý muž jen loutkou v Reşidových rukách. Ten si své postavení upevnil 8. července, kdy byl obklíčen Husrevův dům a bývalý velkovezír byl vypovězen do malého městečka Tekir Dagh v pohoří Taurus, kde krátce nato zemřel.

Husrevův pád Metternicha nijak neznepokojil. Nikdy nepociťoval vůči starému velkovezírovi přílišné sympatie a jeho pádu vůbec nelitoval. Jak napsal Maltzan: „Sesazení Husreva Paşi kabinet ve Vídni vůbec nelituje, neboť měl téměř za jisté, že tento velkovezír se nedržel cesty pravdy a upřímnosti. Husrev Paşa byl dobře znám svojí prodejností vůči Rusku.“¹⁵⁾

¹²⁾ Srv. KIRCHNER, c. d., s. 364.

¹³⁾ Srv. ROSEN, Ch., Geschichte der Türkei von dem Siege der Reform im Jahre 1826 bis zum Pariser Tractat vom Jahre 1856, Leipzig 1866, s. 28.

¹⁴⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 16.6.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

¹⁵⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 155. Výše citovaná Metternichova depeše Stürmerovi z 16. června 1840 byla napsána jako reakce na zprávu internuncia z 3. června o nezdařeném

Naopak Reşida Metternich považoval za schopného a předvídatelného partnera.

Muhammad Alí si tak dlouho požadované Husrevovo odvolání vyložil mylně. Jeho přívrženci v tureckém hlavním městě považovali událost za důkaz toho, že se Porta chce dohodnout přímo. Informovali ho v tomto smyslu a vyjádřili naději v jeho brzké vítězství. Muhammad Alí reagoval na příznivou zprávu okamžitě a poslal do Konstantinopole svého pobočníka Sámího Beje s dopisem velkovezírovi Rauf Pašovi, ve kterém nabídl sultánovi v případě potřeby své vojsko a loďstvo. Vedle mírových návrhů poslal i dar v hodnotě 1 milionu piastrů.

Tento pokus byl již od počátku odsouzen k nezdaru. Muhammad Alí nevěděl, že na postoji Porty se nic nezměnilo a že ve skutečnosti vládne Reşit Paša, jenž k němu pociťoval nemenší zášť než Husrev Paša. Sultán neschopen samostatného rozhodování sice nejprve wálího dar přijal, ale po poradě s Reşidem Pašou a po příchodu zpráv o povstání v Sýrii proti Ibráhímu Pašovi prohlásil, že Porta trvá ještě pevněji na svých požadavcích, s nimiž byl Muhammad Alí seznámen v předcházejícím roce, a že konečné rozhodnutí o řešení krize přenechá velmocem.

Zatímco v Konstantinopoli nevyvolala nabídka egyptského poselstva nic víc než odmítnutí, v Evropě vyvolala zpráva o její existenci velké obavy. Mise Sámího Beje, tento přímý styk wálího s Portou, byla v Londýně Palmerstonem a ostatními zplnomocněnci chápána jako popření nóty z 27. července 1839 a triumf Francie a jen uspíšila uzavření konvence.¹⁶⁾ Jestliže Metternich na dohodu z Londýna pohlížel kriticky s ohledem na reakci Francie, potom ve vztahu k Osmanské říši její vznik vítal a spatřoval v ní tolik toužené východisko z krize. Dne 22. července

pokusu o sesazení velkovezíra. V ní je zachycena kancléřova rezervovanost vůči Husrevovi. Kupodivu v Haus-, Hof- und Staatsarchivu je další Metternichova depeše datována až 30. června, čili dost dlouho poté, co mu bezesporu musela přijít zpráva o již úspěšně provedeném převratu z 10. června. Bohužel ani v ní a ani v jiných dopisech již není zachycena Metternichova reakce na tento čin. O skutečnosti, že Husrevův pád kancléře neznepokojoval, svědčí alespoň citovaná Maltzanova zpráva do Berlína.

¹⁶⁾ Blíže k první londýnské smlouvě o Úžinách v 6. kapitole této práce, strana 199.

napsal internunciovi: „Co se nás týče, my zcela upřímně blahopřejeme Jeho Výsosti (sultánovi – pozn. M. Š.) k dohodě, která zcela zřetelně odráží respekt, který přední monarchové Evropy mají k suverénním právům, která mu přísluší, a zájem, který čtyři dvory mají na zachování existence spřátelené velmoci!“¹⁷⁾

Po podpisu konvence se politika Francie v Egyptě změnila. Namísto rad k umírněnosti nyní z Paříže přicházela povzbuzení k pevnému postoji. Dne 29. července napsal Thiers Cocheletovi, aby doporučil Muhammadu Alímu umístit egyptskou armádu na hřebenech pohoří Taurus, chránit Alexandrii a Akku a další důležité přístavy před útokem Britů z moře. Díky těmto opatřením měl být egyptský vládce „v nedobytném postavení“.¹⁸⁾ O tři dny později vyslal Thiers k wálímu hraběte Walewského, jenž ho měl informovat o plánovaném posílení francouzské armády na 900 000 mužů a opevňování Paříže. Egyptskému vládci měl doporučit setrvat v obraně a nepřekročit Taurus. Pokud by posečkal s útokem do jara, bude se moci spolehnout na podporu Francie, která v té době bude na vrcholu své branné moci. Thiers si uchovával naději, že se stane prostředníkem mezi Muhammadem Alím a velmocemi, které, jak předpokládal, politika ozbrojené neutrality francouzské vlády odradí od intervence v Orientu a přiměje je zmírnit podmínky červencové konvence.

V Konstantinopoli se Pontois neváhal uchýlit k výhrůzkám. Dne 16. srpna prohlásil z pověření své vlády, že „Francie je rozhodnuta podporovat Muhammada Alího a vyhlásit válku Anglii a jejím spojencům v případě, že Turecko smlouvu uzná“.¹⁹⁾ Současně pro případ, že by ji Porta ratifikovala, hrozil „zaměřit své úsilí na vzbouření obyvatel Asie a Evropy proti současné turecké nadvládě“.²⁰⁾

¹⁷⁾ Metternich Stürmerovi, Kynžvart, 22.7.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

¹⁸⁾ GUICHEN, c. d., s. 359.

¹⁹⁾ KIRCHNER, c. d., s. 375.

²⁰⁾ Stürmer Metternichovi, Konstantinopol, HHStA, StA, Türkei VI, 75. Tento odstavec byl zaškrtnut červeně, pravděpodobně samotným Metternichem, na kterého obzvláště tato výhrůžka učinila velmi negativní dojem.

Tato slova o možném podněcování obyvatel k povstání proti jejich panovníkovi Metternichovi doslova pobouřila. Jeho reakce na sebe nenechala dlouho čekat, zvláště když spatřoval v tomto vystoupení jen malou kapku v moři francouzských intrik a záměrného štvání obyvatel proti stávajícímu systému. Očekával „vysvětlení této řeči a věřil, že bude moci doufat, že tato vysvětlení budou razit cestu ke zmírnění tónu ve francouzských prohlášeních“.²¹⁾ Naopak Londýn hrozby francouzského vyslance přešel bez povšimnutí. Palmerston označil Pontoisovo vystoupení v rozhovoru s Guizotem za „klopýtnutí“ a od vlády v Paříži očekával pouze vyjádření nesouhlasu.

Porta ponechala Pontoisovo ultimátum bez odpovědi a též ponechala vyslance v nevědomosti, že konvenci z 15. července neformálně uznala již 7. srpna, kdy byl turecký diplomat a bývalý vyslanec ve Vídni Rifaat Bey vyslán do Alexandrie, aby seznámil wálího se zněním smlouvy a získal jeho odpověď. Turecký diplomat dorazil do Egypta 11. srpna, ale s jeho místodržícím se sešel až 16. srpna, neboť do té doby Muhammad Alí pobýval na inspekční cestě v nilské deltě. Těchto pět dní bylo ku prospěchu Francie. Hrabě Alexander Walewski, který přijel do Alexandrie o den později než Rifaat Bey, neváhal ani chvíli a okamžitě se vydal za Muhammadem Alím. Informoval jej o nabídce velmocí a též o připravenosti své země podporovat ho v případě, že ji odmítne. Muhammad Alí byl povzbuzen podporou Francie. Při setkání s Rifaatem Beyem se odmítl podříditi podmínkám smlouvy a pravil: „Raději zemřu, než abych je přijal.“²²⁾ Dne 17. srpna se sešel s konzulou. Velmi chladně odmítl ultimátum a prohlásil, že pokládá tento dokument za vyhlášení války a bude proti velmocem bojovat: „Vy znáte příliš dobře povahu Muhammada Alího, než abyste předpokládali, že se nechá pohřbít zaživa... Nikdy se nepodrobím podmínkám, které jsou pro mě potupné.“²³⁾ Stürmer v září správně

²¹⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 8.9.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

²²⁾ TEMPERLEY, c. d., s. 119.

²³⁾ M. RIFAAT BEY, c. d., s. 80.

pochoopil příčinu této neústupnosti, když napsal Metternichovi, že „Muhammad Alí je příliš inteligentní na to, než aby si činil iluze o nebezpečích, která mu hrozí. Ale zdá se, že ještě doufá, že Francie neodmítne ujmout se role prostředníka, a rovněž věří, že když se mu podaří až do jara zachovat věci ve stavu, v jakém jsou nyní, mezi spojenci dojde k roztržce a ta přivedí triumf jeho věci.“²⁴⁾

Bylo chybou, že Walewski předběhl Rifaata Beye. Skutečnost, že Francie přislíbila wálímu pomoc, kterou mu nikdy nemohla sama poskytnout, vedla na podzim roku 1840 nejen k jeho vojenské, ale i její diplomatické porážce. Palmerston měl pravdu, když 18. července napsal Hodgesovi, aby sdělil wálímu rozhodnutí velmocí: „Muhammad Alí musí nezbytně cítit, že úspěšná obrana z jeho strany je nemožná a jakýkoliv pokus o ni by pouze vedl ke ztrátě výhod, které je mu ochoten poskytnout sultán se svými spojenci. Muhammad Alí by měl šanci na úspěch pouze s pomocí Francie, ale ta mu nepomůže. Francie by samozřejmě čelila nepřátelské koalici výše uvedených pěti velmocí (tou pátou měl Palmerston na mysli Osmanskou říči – pozn. M. Š.), kdyby vyhrožovaly invazí do Francie, chtěly by hanět její čest nebo zaútočit na její državy, ale Francie nepůjde do války s ostatními evropskými mocnostmi, a ani tak nezamýšlí učinit, aby pomohla Muhammadu Alímu.“²⁵⁾ Jedním z Palmerstonových důvodů pochybovat o ochotě Francie jít do války kvůli egyptskému vládci byla i námořní převaha Velké Británie, o které napsal: „Pravda, Francie má flotilu patnácti řadových lodí ve Středozemním moři a může k nim brzy přidat tři další, ale to je téměř veškerý rozsah jejího použitelného loďstva. A ona by nemohla poslat na moře o moc větší sílu, pokud by šla do války se čtyřmi velmocemi. Naopak Velká Británie by mohla v případě války poslat na moře flotilu, která by zametla oceán.“²⁶⁾

²⁴⁾ Stürmer Metternichovi, Konstantinopol, 10.9.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 75.

²⁵⁾ RIDLEY, c. d., s. 235.

²⁶⁾ DALY, c. d., s. 164.

Dne 18. srpna nechal Muhammad Alí Boghos Beje předat konzulům dopis, ve kterém oznamoval zřízení karantény na území Sýrie z bezpečnostních důvodů, respektive z obav z intrik cizinců a jejich snah vyvolat další povstání. Kdo by rušil pořádek a klid, byl by předán příslušnému konzulovi k potrestání. Wálí na konci dopisu vyjádřil své přesvědčení, že konzulové „ho budou v jeho opatřeních podporovat“.²⁷⁾ Tak se však nestalo. Konzulové se odvolali na 1. článek separátního protokolu smlouvy z 15. července, dle kterého byla Sýrie (kromě Akky) vrácena Portě. Pokud by Muhammad Alí odmítl vrátit požadovaná území, bylo povstání obyvatel Sýrie v sultánův prospěch nejen přípustné, ale i žádoucí. Mimořádně ostře vystoupil proti karanténě Laurin, který si již dříve stěžoval na z ní plynoucí šikanizující procedury pro rakouské lodě. Wálí nakonec zřízení karantény odvolal.

Dne 25. srpna vyzval Muhammad Alí konzuly k opuštění Egypta. Prohlásil, že jim nemůže nadále věřit a rovněž to dle jeho názoru bylo lepší pro jejich čest a osobní bezpečnost. Konzulové tak odmítli učinit pod záminkou, že když byli jmenováni na svá místa se souhlasem sultána, on, jako jeho pouhý zástupce, nemá právo je nutit k odchodu. O den později uplynulo prvních deset dní, během kterých mohl wálí získat doživotně Akku. Považoval tuto nabídku za nedostatečnou a odmítl ji.

Dne 5. září uplynula i druhá lhůta k přijetí ultimáta. Rifaat Bey se s konzuly vydal opět za Muhammadem Alím. Ten se však s nimi nechtěl setkat osobně a nechal se zastupovat Sámím Bejem a Boghos Bejem. Ti jim sdělili rozhodnutí svého pána přijmout jen část podmínek. Wálí byl připraven vrátit veškeré provincie za hranicemi Egypta s výjimkou Sýrie, kterou si chtěl ponechat jako „uznání svých dlouhých a dobrých služeb, které poskytoval vznešené Portě“.²⁸⁾ Reşida Paşa v dopise ujistil, že tuto provincii chce spravovat pouze kvůli blahu sultána: „Dokud budu žít, uplatním veškeré své síly, abych pozvedl Sýrii na další civilizační stupeň a

²⁷⁾ PROKESCH-OSTEN, c. d., s. 148.

²⁸⁾ Laurin Stürmerovi, Alexandrie, 5.9.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 75.

přivedl ji k prosperitě, které by tam žádná jiná správa nedosáhla, aby se její obyvatelstvo těšilo naprostému míru a abych činy projevil svoji vděčnost svému vznešenému vládci.“²⁹⁾ Ve chvíli, kdy by Porta vyšla jeho přání vstříc, byl wálí připraven okamžitě vrátit zadržovanou flotilu. Konzulové o této podmínce nechtěli ani slyšet, dle Rifaata Beye se „tento návrh rovnal konečnému odmítnutí“.³⁰⁾ Tím jednání skončilo. Rifaat odplul, jak pravil, „z touto beznadějně hubenou odpovědí“³¹⁾ ještě téhož dne odpoledne zpět do Konstantinopole. Zanedlouho konzulové Rakouska, Ruska, Pruska a Velké Británie obdrželi příkazy svých vlád k odjezdu. Učinili tak 23. září. Na rakouském parníku „Fernando“ se vydali do Bejrútu a odtud 24. října do Konstantinopole.

Když po Rifaatově návratu do tureckého hlavního města vešlo ve známost stanovisko Muhammada Alího, který odmítl podmínky červencové konvence, vystoupil Ponsonby s požadavkem, aby byl zbaven funkce místodržícího Egypta. Obrátil se na své kolegy, aby získal jejich podporu pro svůj plán. Stürmer a Königsmarck se k němu postavili kladně, pouze ruský chargé d'affaires Vladimir Titov zastupující v této době ruského vyslance byl rozhodně proti. Dle jeho názoru nemohlo být takto razantní opatření nikdy úspěšné, pokud chyběly Portě prostředky k jeho prosazení, a mohlo způsobit více škody než užitku.³²⁾ Nakonec se však nechal přemluvit a doprovodil ostatní diplomaty k Reşidu Paşovi, kde byly dohodnuty detaily sesazení Muhammada Alího. To bylo oficiálně vyhláše-no 14. září.

Horlivost diplomatů nenalezla pochopení u signatářů konvence, která vyjadřovala jejich ochotu ponechat Muhammada Alího v Egyptě. Mimoto se dala očekávat odmítavá a nepřátelská reakce Francie. V Londýně byl

²⁹⁾ Dopis byl odeslán o den později. Muhammad Alí Reşidu Paşovi, Alexandrie, 6.9.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 75.

³⁰⁾ Laurin Stürmerovi, Alexandrie, 5.9.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 75.

³¹⁾ KIRCHNER, c. d., s. 382.

³²⁾ Srv. Stürmerova zpráva, Konstantinopol, 14.9.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

označen tento čin jako „nanejvýš zločinný“³³⁾ a Ponsonby, jenž v celé záležitosti postupoval na vlastní pěst a bez příslušných instrukcí, byl vystaven tvrdé kritice. Někteří ministři a dokonce Nesselrode požadovali jeho odvolání. Tento požadavek sice zůstal nevyslyšen, ale ruskému kancléři se alespoň dostalo od Palmerstona ujištění, že pro příště se Ponsonby bude striktně držet instrukcí a snažit se předejít vyhocení poměrů v Osmanské říši.

Rovněž Metternich sesazení egyptského vládce nevítal a protestoval proti němu. Spatřoval v něm zbytečné, neprozíravé a hloupé opatření: „Prohlášení o odvolání je fráze a nic víc, jestliže není okamžitě podepřena materiální silou, která by byla k dispozici. Pouhé námořní síly nedostačují k zničení člověka v pozici Muhammada Alího, který sice nikdy nebyl oprávněným pánem provincií, které vlastnila Jeho Jasnost (sultán - pozn. M. Š.), zároveň však nebyl o to méně skutečným pánem země, kterou ovládal mečem.“³⁴⁾ Stručně řečeno, jak napsal v další depeši z téhož dne Stürmerovi, „je sesazení Muhammada Alího hrubou chybou, pokud není ničím víc než slovem, které nemůže být podepřeno silou“.³⁵⁾ V červencové konvenci, kterou podepsal i sultánův zástupce, nestálo nic o wálího odvolání z úřadu guvernéra Egypta. Pokud by Muhammad Alí odmítl její podmínky, mohl sultán nanejvýš stáhnout nabídku na dědičnou držbu této provincie. V případě, že by chtěl zajít dále a svého vazala potrestat ještě jiným způsobem, mohl tak učinit až po konzultaci se spojenci.³⁶⁾

Celá záležitost byla pro rakouského kancléře o to bolestnější, že se na ní přímo podílel i internuncius. Metternich ho podrobil velmi tvrdé kritice za hrubé překročení pravomocí a doporučil mu, aby se napříště pevně držel znění konvence a instrukcí své vlády, kterým měl dát samozřejmě přednost před přáními cizího vyslance: „Lord Ponsonby je člověk přílišné

³³⁾ BOLSOVER, G. H., Lord Ponsonby and the Eastern Question, 1833-1839. In: Slavonic and East European Review 13, 1934, č. 37, s. 113.

³⁴⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 28.9.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

³⁵⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 28.9.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

³⁶⁾ Srv. 7. odstavec separátního protokolu červencové konvence, HUREWITZ, s. 118.

obrazotvornosti, až blázen. Neumí přijmout radu od nikoho než od sebe samého a jeho rozum neumí vůbec počítat s tím, co je, ale s tím, co on by chtěl, aby bylo. Žije ve světě, kde se přeludy stávají realitou! ... Již nikdy nenásledujte lorda Ponsonbyho v podobném úletu!³⁷⁾

Námítky členů britského kabinetu a vlád spojeneckých velmocí přiměly Palmerstona odmítnout wálího sesazení. Dne 3. října napsal Bulwerovi do Paříže: „Třebaže by bylo jistě dobré se zcela zbavit Muhammada Alího, pohlížím na to jako na velmi nepravděpodobnou možnost, protože by trvalo velmi dlouho, než by byl přemožen. ... Nemůžeme chtít jeho vypuzení z Egypta, jestliže je ochotný strávit zbytek svých dnů jako věrný služebník.“³⁸⁾ Za dvanáct dní napsal Ponsonbymu, že i když on sám schvaluje sesazení Muhammada Alího, vzhledem k okolnostem doufá, že mu sultán nabídne možnost jeho znovujmenování místodržícím v Egyptě, pokud bude souhlasit s evakuací Sýrie a vrátí turecké loďstvo. Když si Ponsonby tento dopis přečetl, byl „vzteky bez sebe“.³⁹⁾ Brzy však mohl na tuto porážku zapomenout, neboť začaly přicházet zprávy o úspěších spojenců v Sýrii, kteří se zde vylodili v první polovině září a začali zde naplňovat podmínky londýnské konvence silou.

Již na jaře roku 1840 se jevilo vyřešení turecko-egyptského konfliktu diplomatickou cestou jako téměř nemožné a s postupem času se intervence proti Muhammadu Alímu zdála neodvratnou. Proto bylo vojenské tažení proti němu naplánováno předem a mohlo začít okamžitě poté, co Rifaat Bey opustil 5. září Alexandrii.

Při přípravě intervence bylo nejdůležitější nalézt místo pro její realizaci. Spojenci se rozhodli nejít ve stopách Napoleona a nevylodit se přímo v Egyptě, nýbrž v Sýrii, a vytlačit z ní Ibráhíma Pašu zpět k nilské deltě. Tím by byla zničena wálího moc nejen zde, ale i na Arabském poloostrově. Navíc by byla egyptská armáda oddělena od Konstantinopole a nehrozilo

³⁷⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 28.9.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

³⁸⁾ DODWELL, c. d., s. 238.

³⁹⁾ Tamtéž, s. 240.

by tak nebezpečí, že v případě vylodění u egyptských břehů by se Ibráhím Paša nikým nerušen vydal na pochod k tureckému hlavnímu městu. Mimoto odpor Egyptů v jejich vlastní zemi by byl zcela určitě tvrdší než kdekoliv jinde, k čemuž by jim napomáhalo i vlastní hospodářské zázemí. Akce spojenců se tak měla soustředit na Sýrii, v Egyptě měly být pouze zablokovány některé přístavy.

Dalším důležitým faktorem hovořícím ve prospěch Sýrie byla očekávaná podpora místního obyvatelstva nespokojeného s egyptskou správou. Již v červnu 1840 opět propuklo povstání v Libanonu. Příčinou byla nešikovnost Muhammada Alího. V první polovině roku došlo z jeho strany k úsilí o vytvoření národní gardy. Protože však neměl dostatek zbraní pro tuto novou sílu, rozhodl se je získat od libanonských maronitů, kterým je původně dal k dispozici na akce proti drúzům. Wálí později odmítl, že by hodlal nabýt potřebných zbraní tímto způsobem: „To je omyl, mým záměrem nebylo odzbrojit křesťany, ale oni nechtěli naslouchat vysvětlení našich vyslanců a emíra Bašíra.“⁴⁰⁾ Tvrdil, že dal Ibráhímu Pašovi původně rozkaz dodat zbraně uložené v Akce. Jeho syn se měl údajně dopustit neuposlechnutí tohoto rozkazu a snažil se jej obejít vymáháním zbraní mezi obyvatelstvem.

Ať již byla pravda jakákoliv, k nuceným rekvizicím zbraní skutečně došlo. Ruku v ruce s nimi se mezi nepřátelsky naladěným obyvatelstvem začala rychle šířit fáma, že egyptský vládce zamýšlí naverbovat křesťany do armády. Obyvatelům Sýrie a Libanonu se tak naskytlá nová záminka k povstání a oni, stejně jako mnohokrát předtím, se ji nezdráhali využít. Odpor vůči egyptské nadvládě vypukl s mimořádnou prudkostí a Ibráhím Paša musel vynaložit značné úsilí, aby mu byl s to čelit. Dle Muhammada Alího bylo nové povstání dílem cizích agentů, kteří tak chtěli oslabit jeho moc. Nechal vzkázat zástupcům velmocí v Egyptě, aby nařídili svým konzulům v Bejrútu, aby „zabránili svým podřízeným obchodovat

⁴⁰⁾ Laurin Metternichovi, Alexandrie, 26.6.1840, HHStA, StA, Türkei, VI, 78.

s povstalci a přerušili s nimi všechny vztahy“.⁴¹⁾ Tento apel byl učiněn především na základě zpráv Ibráhíma Paši, „v jehož očích byli zahraniční konzulové v Bejrútu a v Alexandrii často nebezpečnější než sami rebelové“.⁴²⁾ Ve skutečnosti aktivity cizinců měly jen okrajový význam a nebyly pro vznik povstání nutné, neboť „atmosféra byla již dostatečně naplněna nepřátelstvím, nepochopením a strachem, které činily vnější zasahování zbytečným“.⁴³⁾

Toto povstání mělo pro následující tažení spojenců velký význam. Přestože bylo potlačeno Ibráhímem Pašou již na konci července, rány, které utrpěly egyptské jednotky, se do září nepodařilo zcela zacelit. Ibráhím Paša neměl dostatek času ke konsolidaci svého postavení do příchodu britské eskadry a intervenčních sil spojenců. Navíc mezi obyvatelstvem doutnala jiskra odporu, které stačilo jen málo, aby znovu vzplála s neztenčenou silou.

Dle odhadů disponoval Ibráhím Paša na počátku září 1840 přibližně 85 000 až 127 000 mužů, mezi nimiž vynikalo zvláště 15 000 příslušníků jízdy, a přibližně 150 polních děl. Tento stav však existoval pouze na papíře a je nutné ho brát s rezervou. Mnohé egyptské pluky měly pouze polovinu či dokonce čtvrtinu avizovaného mužstva. Mnoho vojáků podlehl nemocem nebo bylo zabito v bojích s povstalci. Část armády byla tvořena nespolehlivými Syřany, kteří byli často naverbováni proti své vůli. Skutečný počet mužstva byl menší, než se oficiálně uvádělo, a zároveň i jeho morálka byla daleko nižší, než si Ibráhím Paša přál. To bylo způsobeno zejména skutečností, jak napsal Sabry, že „scházely peníze, a peníze, v tomto případě, byly pravou hybnou silou války“.⁴⁴⁾ Vojákům nebyl dlouhých osmnáct měsíců vyplacen žold. A oni, pokud jim do této chvíle bylo zatěžko pokládat své životy za peníze, tak v žádném případě

⁴¹⁾ Tamtéž.

⁴²⁾ POLK, W. R., *The Opening of South Libanon, 1788-1840*, Cambridge 1963, s. 204.

⁴³⁾ Tamtéž, s. 205.

⁴⁴⁾ SABRY, c. d., s. 518.

nechtěli činit zadarmo. Nelze se tedy divit, že dezerce byly na denním pořádku a oslabovaly bojeschopnost egyptského vojska.

V čele intervenčních sil Velké Británie, Rakouska a Turecka stál velitel britské středomořské flotily admirál sir Robert Stopford. V roce 1839 byl na konci velkolepé kariéry a pouze události na Blízkém východě mu zabránily odejít do důchodu. Tento „důstojný, obratný a bezstarostný světák“⁴⁵⁾ se ukázal být naneštěstí příliš opatrným, než aby byl nakloněn příliš odvážným operacím, které sice v sobě nesly příslib úspěchu celého tažení, ale zároveň značná rizika. Právě Stopford, jenž se již dávno viděl na zaslouženém odpočinku, si nechtěl zkazit pověst a kariéru případnou porážkou. Nebyl nakloněn aktivnímu vedení války proti nepříteli, který dle jeho názoru měl výraznou početní převahu, a již vůbec nebyl ochoten podnikat cokoliv na podzim, kdy nepředvídatelné a drsné počasí ve východním Středomoří mohlo ohrozit spojeneckou flotilu operující u syrského pobřeží.

Tato laxnost se projevila již během léta 1840. V červenci bylo Stopfordovi nařízeno zablokovat spojení po moři mezi Egyptem a Sýrií, a tím pomoci bojujícím povstalcům. Ovšem v srpnu, kdy byl tento rozkaz doručen, bylo již povstání potlačeno. Stopford se tedy rozhodl spojení neblokovat. Ponsonby byl přístupem britského admirála rozhořčen a naléhal na něj, aby spojení přece jen přeřal, neboť dle jeho názoru „blokáda byla nařízena nikoli jen kvůli povstání“.⁴⁶⁾ Stopford vzhledem k neústupnosti a apelům britského vyslance nakonec přece jen přerušil cestu po moři mezi oběma provinciemi.

S ohledem na Stopfordův přístup bylo velmi důležité, že po jeho boku stál důstojník, jenž byl pravým opakem svého velitele. Komodor sir Charles Napier byl podle mínění některých sice „hašteřivý a ješitný“,⁴⁷⁾ ale nepochybně také energický, statečný a schopný námořní důstojník, a co

⁴⁵⁾ TEMPERLEY, c. d., s. 119.

⁴⁶⁾ MIDDLETON, c. d., s. 417.

⁴⁷⁾ TEMPERLEY, c. d., s. 119.

především, nebyl tak opatrný jako Stopford, což mělo zásadní podíl na úspěchu celého tažení. Dle rakouského historika Roberta Daubera patřil Napier „k nejzajímavějším osobnostem anglické flotily a syrské války. Neustále tvořil energický a aktivní protiklad k starému, váhavému a nerozhodnému admirálu Stopfordovi“.⁴⁸⁾ Nelze se divit, že odlišné povahy obou mužů vedly k častým sporům, jichž se chtě nechtě museli někdy účastnit i rakouští a turečtí důstojníci.

Velitelem rakouské eskadry byl kontradmirál baron Francesco Bandiera.⁴⁹⁾ Po jeho boku stál mladý arcivévoda Bedřich,⁵⁰⁾ syn arcivévody Karla, vítěze bitvy u Aspern. Rakouská eskadra se skládala z celkem pěti plavidel: fregat Medea a Guerriera, korvet Clemenza a Lipsia a brigy Veneto. Kromě nich mělo Rakousko ve Středomoří i tři zásobovací lodě kotvící v Konstantinopoli, Alexandrii a v Pireu. Všeobecně se uvádí, že Rakušanů použitelných k boji na pevnině nebylo více než 400.⁵¹⁾ Jednalo se o jednu baterii raketometů, jednotku zdravotníků a několik důstojníků pěchoty velících vybraným námořníkům.

Účast Rakouska na celém tažení byla malá a nepřekročila rámec reprezentativní spoluúčasti. Hlavní tíhu boje na moři nesli Britové, většinu pozemních jednotek poskytlo Turecko. Sultánovu flotilu vedl britský kapitán v tureckých službách kontradmirál Walker Bey. Šéfem tureckého generálního štábu byl generál Jochmus původem z Hannoverska. Na počátku celé akce nasadilo Turecko do boje 5000 mužů. Britové sami disponovali kromě rozsáhlé flotily i 1500 muži použitelnými v bojích na souši. Suma sumárum spojenci disponovali na počátku září 6 900 muži ve zbrani, kteří byli později doplněni 18 000 Turky a dalšími dobrovolníky

⁴⁸⁾ DAUBER, Robert L., *Erzherzog Friedrich von Österreich*, Graz, Wien 1993, s. 92.

⁴⁹⁾ Baron Francesco Bandiera se narodil 24. května 1785 a zemřel 16. září 1847 v hodnosti kontradmirála na penzi.

⁵⁰⁾ Tento rytířský princ se narodil 14. května 1821 ve Vídni a zemřel velmi mlád 5. října 1847 v Benátkách v hodnosti viceadmirála. O tomto tažení napsal deník „Der syrische Krieg und der Verfall des Osmanen-Reiches“.

⁵¹⁾ Někdy bývá uváděno i číslo menší, přibližně 200 mužů.

z Libanonu. Celkový počet spojeneckých sil ovšem nikdy nepřesáhl 33 000 mužů.

Historie intervence proti wálímu se z pohledu Rakouska začala psát již 17. července 1840. Dvorní válečná rada ve Vídni přikázala Bandierovi připojit se k britské flotile a vydat se s ní k syrským břehům, podřídit se britskému velení a řídit se instrukcemi, které mu budou předávány internunciem.⁵²⁾ Namísto u Sýrie zakotvil kontradmirál nejdříve 24. srpna před Alexandrií. Učinil tak na Stopfordovu žádost, aby válečná plavidla obou zemí svojí přítomností podpořila požadavky Rifaata Beye a zapůsobila na Muhammada Alího. Zároveň dvě rakouské fregaty a korveta pod Bandierovým velením bránily egyptskému vládci vyslat loďstvo na moře. Společně s Bandierou pobýval v alexandrijském přístavu i arcivévoda Bedřich, kapitán fregaty Guerriera. Byl dokonce pozván samotným wálím na večeři, ale z politických důvodů musel odmítnout a pod záminkou nevolnosti zůstal na své lodi.

Po neúspěchu mise tureckého diplomata opustilo 6. září Alexandrii i spojenecké loďstvo. Zůstalo zde pouze několik britských lodí a rakouská korveta Clemenza, které měly zahájit blokádu přístavu, sledovat egyptská plavidla a zabránit jim vyplout. Bandiera a Bedřich odpluli s Medeou a Guerrierou společně se Stopfordem k Bejrútu. Na úrovni Sajdy se k nim připojila i turecká eskadra s jednotkami určenými k výsadbě. Tato britsko-rakousko-turecká flotila zakotvila 9. září před Bejrútem s cílem získat Sýrii zpět pro sultána. Je zajímavé, že celé toto uskupení disponovalo pouze námořními mapami, ale postrádalo mapy syrského pobřeží. Arcivévoda si je musel nechat poslat z Vídně.

Protože se spojenečtí velitelé prozatím neodvážili zaútočit přímo na město, rozhodli se vysadit jednotky na nechráněném pobřeží a svést první střetnutí s nepřítelem v otevřené krajině. Dne 10. září došlo severně od Bejrútu v zálivu Djounié k vylodění 5000 Turků s 12 děly, 1500 Britů a

⁵²⁾ Instrukce Bandierovi, Vídeň, 17.7.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

200 Rakušanů pod Napierovým velením. Na řece Nahr-el-Kelb byl zřízen opevněný tábor. Bandiera kryl celý výsadek ze zátoky sv. Jiří, kde dle pověsti tento světec zabil draka. Navečer následujícího dne bylo zahájeno ostřelování Bejrútu a pokračovalo tři dny, během nichž bylo opevnění města téměř zničeno. Přesto se Stopford stále zdráhal napadnout jeho silnou posádku. Proto 15. září odpluly i zbylé lodě do zálivu Djounié, kde bylo vysazeno dalších 160 rakouských námořníků se 4 raketomety. O čtyři dny později posílil rakouskou eskadru rakouský válečný parník Maria Anna s 500 tureckými vojáky na palubě.

Napier mezitím prováděl výpady do vnitrozemí. Současně se snažil získat podporu místního obyvatelstva. Dne 24. září se Rakušané podíleli na prvním větším úspěchu spojenců na levém břehu řeky Nahr-el-Kelb, kde baterie raketometů pod vedením námořního praporčíka Baldisserotta pomohla Turkům a Britům k vítězství nad egyptskou přesilou. 500 Britů, 100 Rakušanů a dva prapory Turků zabilo 150 a zajalo 400 nepřátel a především tímto vítězstvím přinutilo Ibráhíma Pašu k evakuaci pobřeží. Nejen během této „bitvy“, ale i při menších potyčkách se osvědčily raketomety na rakouských lodích, neboť kdykoliv byla tato zbraň použita v bojích na pobřeží, egyptské jednotky vždy uprchly, protože „chtěly bojovat proti nepříteli, ale nikoliv proti d'áblovi. Ohniví hadi, které jim z raketometů syčeli vstříc, pro ně byli d'áblovým dílem“.⁵³⁾

Drobné potyčky s Ibráhímovými jednotkami však nemohly přinést konečné vítězství. Situace nutila spojence k obsazení opevněných měst na pobřeží do příchodu zimy, přinejmenším již proto, že bylo nezbytné zajistit opěrné body pro ubytování a přezimování jednotek a zajistit jim tak ochranu, kterou jim do této doby poskytovala spojenecká plavidla. Ta po příchodu špatného zimního počasí musela odplout a nemohla poskytnout náležité krytí pozemním silám. Stopford si nebyl zcela jistý, zda by útok na některou pevnost byl úspěšný, a uvažoval o stažení spojeneckých sil na

⁵³⁾ KHUEPACH, Artur von, BAYER, Heinrich von, Geschichte der k. k. Kriegsmarine während der Jahre 1814-1847, Graz-Köln 1966, s. 248.

Kypr a o ukončení válečných operací do jara následujícího roku. Bandiera, Napier a Bedřich ho však nakonec přesvědčili, aby pokračoval ve válce a vydal rozkaz k útoku na Sajdu, kde byl hlavní sklad zásob egyptské jižní armády. Jejím dobytím byl pověřen Napier. Společně s Bedřichem k ní připluli 26. září a rozhodli se podniknout útok na město ještě tentýž den.

Opevnění Sajdy působilo žalostným dojmem a nevypadalo, že by mohlo dlouho odolávat útokům. V poledne započalo jeho ostřelování. Ani ne po hodině se podařilo umlčet pobřežní baterie. Spojenci toho využili a ze tří stran zaútočili na město. K útoku na jižní kastel se připojilo i 30 Rakušanů, kteří, kryti salvami z lodí, odvážně postupovali hustou palbou obránců dál a společně s ostatními vyloděnými jednotkami přinutili 3000 obránců ustoupit do pevnosti. Před jejími zdmi se útok spojenců zastavil. Rakušané se stáhli do budovy rakouského vicekonzulátu u vstupu do města a vytvořili si zde základnu pro další postup. Bedřich, který vše sledoval z paluby své lodi, se rozhodl vydat se na břeh v čele dalších 40 mužů, aby pomohl překonat tvrdý odpor nepřítele. Po vylodění shromáždil všechny Rakušany, provedl je rozvalinou hradeb a v jejich čele zaútočil na nepřítele. Svědectví o Bedřichově podílu na dobytí města podal rakouský dělostřelec Vimecarti: „Ačkoliv již byl odpor Egyptanů zlomen, zdálo se přece nemožné učinit poslední opatření, kterým by byl tak šťastně započatý podnik přiveden ke svému konci (myšleno dobytí pevnosti – M. Š.). V té chvíli se vylodil arcivévoda s čerstvým mužstvem... Nezranění unikli nebezpečí a sledovali svoji započatou práci s tak vytrvalou odvahou, že navzdory dešti kulek, kterým sloužili jako terče, vyvěsili k našemu největšímu překvapení na cimbuří jedné vysoké věže rakouskou vlajku a pyšně ji nechali vlát.“⁵⁴⁾ V 6 hodin večer byla pevnost obsazena, a tím i celé město. Útočícím spojencům se podařilo překonat odpor dvojnásobné přesily.

⁵⁴⁾ VIMECARTI, Cäsar, Die kaiserlich königliche österreichische Marine im Oriente. Geschichtlicher Rückblick auf das Jahr 1840, Wien 1845, s. 97.

Rozhodující podíl na dobytí Sajdy měli Britové a Turci a nelze ho připsat pouze Bedřichovi. Přesto svým počínáním prokázal svoji statečnost a schopnosti a bezesporu zvýšil prestiž rakouských jednotek v očích spojenců. Mladý arcivévoda byl po tomto vítězství chválen, především za vynikající výsledek zásahů děl jeho fregaty. Beauvale na jeho adresu napsal Metternichovi: „Stopford se rozplývá ve svém dopise Ponsonbymu tou největší chválou nad mladým arcivévodou. Nejen, co se týče jeho osobní odvahy, ale také kvůli jeho intelektu a dobrému úsudku. Má podnikavost námořního kadeta a zájem, aby zapůsobil na Angličany a ještě více prohloubil naprostou shodu, která vládne mezi oběma námořnictvy.“⁵⁵⁾ Tento příznivý obraz si o arcivévodovi nevytvořil pouze Stopford, ale udělením řádů ho vyjádřili i Mikuláš I., královna Viktorie a Fridrich Vilém IV. Rakouský císař Ferdinand I. mu projevil svoji vděčnost 25. října udělením rytířského kříže řádu Marie Terezie, který za arcivévodu převzal jeho otec arcivévoda Karel i s přiloženým lístkem od císaře: „Milý pane strýci, arcivévodo Karle! Může být pro Vaši Jasnost jen povznášející pocit, když vidíte, jak jeden z Vašich synů tak brzo zahajuje hrdinnou kariéru, na které Vaše Jasnost sama tak moc vavřínových listů nasbírala, a ne bez důvodu živím naději, že také v něm našemu domu a rodné zemi dorůstá opora, která pro Rakousko umí vést zbraně ke slávě.“⁵⁶⁾

Zanedlouho po dobytí Sajdy se podařilo spojencům obsadit 10. října Bejrút a o šest dní později i Tripolis. Zatímco u Bejrútu byla role rakouské eskadry zanedbatelná, získání Tripolisu bylo čistě dílem rakouských námořníků a hlavně štěstěny. Dne 8. října byla stažena korveta Clemenza z Alexandrie k syrskému pobřeží. Vinou špatného počasí musela během plavby vyhledat vhodné kotviště, které našla před Tripolisem. Druhý den ráno, krátce po vztyčení vlajky na stožáru rakouské lodi, se městem rozlehla ohlušující exploze. Egyptská posádka se po objevení rakouské lodi obávala útoku na město a uprchla, čehož využilo obyvatelstvo

⁵⁵⁾ KHUEPACH, c. d., s. 252.

⁵⁶⁾ Tamtéž.

k drancování. Vinou nešťastné náhody došlo k výbuchu střeliva. Na žádost rakouského konzula vyslal korvetní kapitán Logotetti 30 mužů s dvěma raketometry k zajištění pořádku a zabránění výtržnostem. Byl obsazen kastel, vztyčena na něm rakouská vlajka a Logotetti získal kontrolu nad městem. Velitelem posádky byl jmenován turecký důstojník. Ozbrojené horaly náchylné k potyčkám a provokacím se podařilo vypudit z města tak, že jim byl svěřen boj s egyptskou jízdou v blízkém okolí. Uprchlé obyvatelstvo se vrátilo a našlo svůj majetek neporušený. Ze skladů byl doplněn válečný materiál pro Clemenzu, která v Tripolisu setrvala až do svého odvolání 17. listopadu 1840. V ten den Logotetti předal pevnost tureckému důstojníkovi a přijal vděčnost obyvatelstva za poskytnutou ochranu.⁵⁷⁾

Ibráhím Paša se v této válce dopustil osudové chyby, když svoji armádu rozdělil tak, že žádná její část nemohla uspět ani proti intervenčním silám a ani proti ozbrojeným horalům, kteří opět povstali proti egyptské nadvládě, narušovali komunikace a ničili malé, izolované egyptské oddíly. Jejich akce přivodily egyptským jednotkám dokonce větší ztráty než aktivity spojenců. Synovec starého spojence Muhammada Alího emíra Bašira II. Bašir Quasim zorganizoval 2500 maronitů pro boj s Ibráhímem Pašou. Na změně postoje katolických maronitů, kteří do té doby většinou stáli na straně egyptského vládce a dlouho se těšili jeho přízni, mělo dle Manfreda Sauera hlavní podíl Rakousko a aktivity asistenta tlumočnicka papežského vyslance Rakušana Steindla, jenž v letech 1839 a 1840 pobýval v Libanonu.⁵⁸⁾

Po zprávě o pádu Bejrútu se řada oddílů egyptské armády vzdala. Přibližně ve stejné době se rozhodl změnit strany i emír Bašir II. Dorazil s velkou skupinou ochránců do Sajdy, odkud byl poslán do Bejrútu. Výměnou za jeho kapitulaci mu byl zaručen jeho majetek a jeho práva. Díky zrádnému jednání vysokého britského úředníka v Sýrii Richarda

⁵⁷⁾ O roli Clemenzy při získání Tripolisu srv. KHUEPACH, c. d., s. 254.

⁵⁸⁾ Srv. SAUER, c. d., s. 473.

Wooda se však ocitl jako zajatec na palubě britské válečné lodi a byl odvezen i s rodinou do vyhnanství na Maltu. Poté mohl být Bašír Quasim prohlášen sultánovým fermanem vládcem Libanonu jako Bašír III. namísto svého strýce. U Metternicha se toto nečestné jednání neseťkalo s příznivým přijetím. Kancléř přikázal Stürmerovi, aby usiloval u sultána o zlepšení postavení Bašíra II.: „Litoval jsem chování, které admirál Stopford uplatnil vůči starému emíru Baširovi. Některé prostředky byly bezesporu užity nevhodně. Nebyl důvod, aby nebyl dodržen slib. Považujeme za užitečné vše, co by mohlo napravit tuto chybu.“⁵⁹⁾ Zajetí emíra Bašíra II. mělo vážné následky. Nenechalo Ibráhímu Pašovi jinou možnost než opustit Libanon. Jak napsal Polk, „jeho armáda, tak mocná, tak jednotná a tak oddaná vítězství, se snadno rozpadla ve vřavě gerilové války a ústup z pohorí Libanonu představoval žalostný kontrast k invazi před devíti lety“.⁶⁰⁾

Přes neustálé pokroky považoval Stopford situaci pro spojence za nepříznivou a opět uvažoval o odjezdu na Kypr. Proti se opět postavil Napier, jenž volal po dobytí klíčové pevnosti Akky. Na své straně měl též Bandieru a Bedřicha. Rozhodnutí o útoku na pevnost nakonec nepadlo na palubě spojenecké lodi, ale v Londýně, kde si Palmerston přál co nejrychlejší vítězství s ohledem na vývoj v Evropě. Jeho rozkaz na dobytí Akky dorazil na konci října.

Dne 30. října se konala válečná porada o útoku na Akku. Stopford zprvu nechtěl připustit rakouské lodě k útoku na město kvůli malému kalibru jejich děl, ale Bandiera i arcivévoda protestovali natolik energicky, že admirál od svého záměru upustil. Bedřich oponoval tím, že nikdo nemůže od Rakušanů očekávat, že se budou vyhýbat nebezpečí. Dne 2. listopadu se tak vedle 17 britských a 1 turecké objevila před Akkou i 3 rakouská plavidla. Proti nim se tyčila slavná pevnost s 313 děly, byť na moře jich bylo namířeno pouze 107. Posádku tvořilo 4000 mužů pěchoty a 1000 jezdců Ibráhímovy armády.

⁵⁹⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 13.11.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

⁶⁰⁾ POLK, c. d., s. 212.

Spojenecká plavidla zahájila palbu na Akku 3. listopadu v půl třetí odpoledne. O dvě hodiny později došlo v pevnosti k obrovské explozi, kdy prachárna umístěná poblíž vjezdu do přístavu vyletěla do povětří. Tuto událost popsal očitý svědek Vimecarti: „Za ohlušujícího hřmění, ohně a dýmu byly tisíce úlomků vymrštěny do výšky a dálky, padaly dokonce až dolů do zálivu. Věru hrůzostrašná podívaná. Ohořelé mrtvolky mužů, dětí a koní, kusy zeminy, železné tyče a od kouře zčernalý stavební materiál padaly kolem nás ze vzduchu a propadaly se do vln. Vzduch ztemněl díky načervenalým mračnům dýmu a velkému množství zvířeného písku. Až k nám se nesl srdcervoucí bolestný řev, všechny city ovládl zmatek a hrůza!“⁶¹⁾ Toto neštěstí mělo větší dopad na morálku obránců než na opevnění. Proto započalo nové ostřelování ze spojeneckých lodí, které trvalo až do večera.

V noci z 3. na 4. listopadu se vydal na průzkum hrabě Nugent, člen rakouské výpravy, aby se zanedlouho vrátil na Guerrieru a informoval o útěku části posádky z postavení. Záhy po něm se za Bedřichem dostavil i Walker Bey a Nugentovu zprávu potvrdil. Dle něho se naskytl vhodná příležitost zmocnit se města nenadálým přepadem. Walker, jenž měl pro tak odvážnou akci příliš málo mužů a který nemohl nalézt Stopforda k posvěcení celé akce, požádal o pomoc arcivévodu. Ta mu byla přislíbena okamžitě. Poté, co Bedřich získal Bandierův souhlas, bylo k výsadbě vybráno na rakouských lodích 96 pěšáků a námořníků a 11 dělostřelců s dvěma raketomety. Arcivévoda Bedřich přistál se svými muži na tomtéž místě a téže hrázi, kde se jeho předek, arcivévoda Leopold Rakouský, vyznamenal při útoku na „Tour des Mouches“ během obléhání Akky v roce 1190 v rámci křížové výpravy. Walker Bey se vylodil se svými muži o něco západněji.

Opevnění, před kterým stáli Rakušané, bylo skutečně opuštěné. Městská brána však zůstala zavřená. Naneštěstí hned vedle ní bylo otevřené okno,

⁶¹⁾ VIMECARTI, c. d., s. 46.

kteřé nyní sloužilo jako dělostřelecká střelna. Bedřich a za ním i ostatní se jím dostali na nádvoří, odkud se křivolakými uličkami vydali k citadele, aniž by vyvolali poplach ze strany kolem spících egyptských vojáků. Arcivévoda se jako první rozběhl pod rouškou noci na nejvyšší místo pevnosti a bez jakéhokoli odporu ji se svými muži obsadil. Když byly rozestaveny raketometry a mužstvo připraveno k obraně proti předpokládanému protiútoku, nechal Bedřich vztyčit velkou tureckou vlajku, napravo od ní rakouskou a nalevo britskou. Následovalo 21 oslavných výstřelů z Guerriery. Až po nějaké době dorazil i britský a turecký oddíl. Posádka se s východem slunce dozvěděla o obsazení pevnosti a vzdala se. Že byla Akka dobyta 4. listopadu, tedy právě v den, kdy měl svátek arcivévoda Karel, byl, jak napsal rakouský historik Scholl, „hezký dárek, který věnoval statečný syn svému hrdinnému otci“.⁶²⁾

Ztráty spojenců při obléhání Akky nebyly velké, padli jen 2 Rakušané a 6 jich bylo zraněno. Britové měli 12 mrtvých a 32 raněných, Turci 2 mrtvé a 3 raněné. Oproti tomu ztráty obránců byly vysoké. Zejména v důsledku výbuchu prachárny zde položilo život nebo bylo zraněno na 2000 mužů, 3000 jich padlo do zajetí. Egyptská armáda přišla i o bohaté zásoby válečného materiálu uloženého v pevnostních skladech. Metternich vystihl význam tohoto vítězství zcela přesně, když 25. listopadu napsal internunciovi, že „pádem Akky se dle našeho názoru podnik, jehož Sýrie byla cílem, nachází u konce. Tato provincie je tímto činem navracena sultánovi. Ve Francii nebude nikdo moci tuto skutečnost popřít a bude muset litovat iluzí, které měl o egyptské moci“.⁶³⁾

Pozoruhodné bylo stanovisko Stopforda, jenž ostře kritizoval Walkerův a Bedřichův odvážný průnik, neboť byl proveden bez jeho vědomí a souhlasu. Dne 5. října pokáral Stopford Bedřicha v dopise Bandierovi za přílišnou samostatnost v jednání. Tato kritika člena habsburského domu

⁶²⁾ SCHOLL, Heinrich, Abriß der Geschichte des Krieges 1840-41 in Syrien, Wien 1866, s. 54.

⁶³⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 25.11.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

však nemohla uspět, neboť mladý arcivévoda vše učinil se svolením svého přímého nadřízeného Bandieru. Ten na připomínky britského admirála reagoval slovy: „Nuže, získali jsme Akku nedbajíce předpisů.“⁶⁴⁾

Výlev Stopfordovy nespokojenosti však neměl dlouhého trvání a zanedlouho napsal Bandierovi dopis již ve zcela jiném duchu: „Po skvělém úspěchu britského námořnictva Jeho Veličenstva, které kooperovalo ve shodě se silami pod Vaším velením, musím Vám s opravdovým potěšením vyslovit ten nejvřelejší dík za útok na Akku a za vykonané potřebné služby ze strany rakouských sil podřízených přímo Vaším rozkazům. Prosím Vás, abyste tyto mé pocity vyjádřil i Jeho Výsosti arcivévodovi Bedřichovi a všem důstojníkům a mužstvu rakouské eskadry.“⁶⁵⁾ Po nadšení, které pád Akky vyvolal mezi spojenci, mu 17. prosince napsal znovu: „Na přání lorda admirality si dovoluji Vaši Excelenci vyjádřit ten nejvřelejší dík a hluboké uspokojení za služby, které vykonala eskadra pod Vaším velením, a za Vaši příkladnou spolupráci v různých akcích na syrském pobřeží, především pak za dobytí Akky. Dále si dovoluji sdělit nejvyšší uznání jeho lordstva za způsob, s jakým Vaše Excellence a Jeho Královská Císařská Výsost arcivévoda Karel Bedřich a důstojníci dostáli svým závazkům. Prosím Vás, aby byly pocity váženého lorda sděleny Jeho Výsosti, důstojníkům a mužstvu Vaší eskadry.“⁶⁶⁾

Odpoledne 6. listopadu odpluly rakouské lodě k Bejrútu. Dne 14. listopadu se rozloučil Napier s arcivévodou, neboť měl převzít hlídkování před Alexandrií. V prvním prosincovém týdnu opustila spojenecká flotila břehy Sýrie a na pobřeží zůstalo vedle 300 britských také 200 rakouských námořníků vybraných k posádkové službě v pevnostech. Arcivévoda Bedřich dorazil 13. února do Terstu a po povinném pobytu v karanténě se 26. února vydal přes Benátky do Vídně na dovolenou. Po cestě byl zdraven

⁶⁴⁾ JOCHMUS, August Freiherr von, *Der Verfall des Osmanen-Reiches seit 1840*, Frankfurth a. M. 1858, s. 15.

⁶⁵⁾ SCHOLL, c. d., s. 89.

⁶⁶⁾ Sir Robert Stopford kontradmirálovi baronu Bandierovi, 17.12.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 83.

nadšeným obyvatelstvem. Bedřich a Bandiera obdrželi četné řády Pruska, Velké Británie, Turecka a Ruska. Dne 15. března 1840 dostala eskadra rozkaz ukončit svůj podřízený poměr k britské flotile. Tím skončila jedna kapitola dějin c. k. válečného námořnictva.

Ztráta strategicky cenné Akky měla drtivý dopad na morálku egyptských jednotek. Sám jejich velitel Ibráhím Paša byla zcela ohromen neočekávaně rychlým pádem pevnosti, která odolala samotnému Napoleonovi a kterou on sám obléhal se 40 000 vojáky dlouhých šest měsíců, než ji vyrval z držení Abdulláha Paši. Svému otci napsal: „Francouzský konzul mi dal vědět, že chtějí bombardovat Akku. Bombardovat snad, ale nyní dobýt, nikoliv.“⁶⁷⁾ Do konce listopadu Ibráhímovy jednotky opustily Adanu, Tarsus, Halab, Jaffu a Jeruzalém a stáhly se do Damašku.

Na počátku listopadu se blízkovýchodní krize dostala do nové fáze. Jak úspěchy spojenců v Sýrii, tak i výměna francouzské vlády byly předzvěstí porážky Muhammada Alího a Francie. Vojenské i diplomatické vítězství signatářů londýnské konvence bylo na dosah. K definitivnímu ukončení konfliktu však ještě zbývalo mnoho času. Dobytí Akky sice zlomilo moc Muhammada Alího v Sýrii, jeho vojenská síla však ještě vzbuzovala respekt. Spojenci sice dosáhli významných úspěchů, ale Ibráhím stále držel Damašek a jeho šedesátitisícová armáda kontrolovala vnitrozemí, byť musela čelit rostoucí aktivitě povstalců. Příchod Soultovy vlády byl jasnou známkou ústupu Francie z konfrontační politiky, přesto nový kabinet nemohl připustit úplnou diplomatickou porážku, která by ho diskvalifikovala v očích veřejnosti. Pro Paříž nebylo důležité, kdy krize skončí, ale za jakých podmínek. Proto hledala cestu, na které by si mohla zachovat tvář. Vyjednávání spojenců s ní a s Muhammadem Alím mělo trvat déle než půl roku, než se krize definitivně stala minulostí.

⁶⁷⁾ JOCHMUS, c. d., s. 17.

KAPITOLA 8

Složité cesta k míru a podpis druhé londýnské konvence o Úžinách

Výměnu vlády ve Francii Metternich uvítal. Zprávy ze Sýrie o vítězstvích rakouských zbraní a spojenců vůbec pak byly ve Vídni přijaty s nadšením. Vnitřní opozice vůči dosavadnímu kancléřovu vedení zahraniční politiky přestala pro tuto chvíli existovat. Hrabě Kolowrat byl dokonce mezi prvními, kdo přispěchali knížeti blahopřát k úspěchům dosaženým na mezinárodním poli. Tento Kolowratův ústup a především odstranění bezprostředního nebezpečí možné války s Francií měly za následek, že se Metternich „vzmužil a stal se až vzdorovitým“.¹⁾ Arcivévoda Karel byl oslněn přispěním svého syna k zdárnému průběhu tažení v Sýrii a kancléři „v jeho bojechtivosti čile sekundoval“.²⁾ Oba muži se rezolutně vyslovili proti jakýmkoliv ústupkům Muhammadu Alímu a dokonce ani nehodlali nutit sultána, aby odvolal rozhodnutí o jeho sesazení. Dle Metternicha měl k usmíření učinit první krok vazal, nikoliv suverén. Teprve ve chvíli, kdy by wálí sám požádal o odpuštění a přistoupil na veškeré jemu předložené požadavky, mohly velmoci poradit sultánovi, aby svému místodržícímu udělil Egypt dědičně. Tato kancléřova nekompromisnost bezpochyby vyvěrala z jeho hluboce zakořeněných představ o suverenitě tureckého vládce, ale bez dosažených úspěchů v Orientu by pravděpodobně zůstala zastíněna obavami nad dalším průběhem celé krize. Beauvau o změně v Metternichově postoji napsal: „Nyní jsme odvážní jak lev a zapomněli jsme přitom, že jsme se vždy třásli strachy.“³⁾

Metternichova pevnost a rozhodnost však trvala jen krátce a vzala za své ve chvíli, kdy se ukázalo, že Ludvík Filip sice na konci října propustil svého bojovně naladěného prvního ministra, ale přípravy na válku nezastavil. Guizot po převzetí premiérského křesla napsal francouzským

¹⁾ WEBSTER, c. d., s. 729.

²⁾ Tamtéž.

³⁾ Tamtéž.

diplomatům v zahraničí, že „politika vlády si klade za cíl zachování míru“,⁴⁾ ale navenek pokračoval v Thiersově politice ozbrojené neutrality, byť bez provokativních prohlášení svého předchůdce. Ačkoliv o možném střetu neuvažoval a nikdy nebyl ochoten nechat zajít věci příliš daleko, nemohl připustit, aby Francie utrpěla vážnou diplomatickou porážku. Proto neustále odmítal projednat s Rakouskem a Pruskem otázku zastavení zbrojení před ukončením celé krize, čímž chtěl, stejně jako Thiers v srpnu téhož roku, přimět velmoci k jistým ústupkům Muhammadu Alímu, a tím i Francii.

Guizot i Ludvík Filip vyvinuli značné úsilí, aby pro wálího zachránili část Sýrie. Na konci října se král vyslovil pro zachování míru a věřil, že ostatní velmoci mu pomohou dosáhnout tohoto cíle. Navrhl, aby byl učiněn ústupek místodržícímu Egypta, respektive Ibráhímu Pašovi, v podobě udělení nějakého pašaliku nad rámec podmínek červencové konvence. Guizot počátkem listopadu dokonce dodal, že pokud Porta neučiní vstřícný krok tohoto druhu, pak se Francie nemůže zúčastnit urovnání mezi sultánem a vazalem a ani doporučit wálímu, aby přistoupil na rozlohu nabízeného území. Lze jen těžko předpokládat, že věřili v přijetí svých požadavků Palmerstonem. V každém případě se snažili získat čas, neboť se počítalo s přerušением válečných operací kvůli nadcházející zimě. S příchodem jara by byla Francie v odlišné mocenské pozici než nyní, válečné přípravy by již byly ukončeny a její vojenská síla by byla zcela mimořádná. Ta by dle Guizota musela zapůsobit na sousední kontinentální mocnosti, Rakousko a Prusko. Přítrž těmto kalkulacím učinila zpráva o pádu Akky, která dorazila do Paříže 28. listopadu. Francouzská politika utrpěla fiasko. Třebaže bojovná nálada v Paříži dohasínala, Guizot pokračoval ve válečných přípravách a v opevňování hlavního města. Dne 12. prosince získal od parlamentu úvěr ve výši 140 milionů pro jeho dokončení.

⁴⁾ LAVISSE, c. d., s. 291.

Vztah Metternicha k nové vládě v Tuilleriích byl v této době do jisté míry rozpolcený. Netajil se tím, že nový francouzský kabinet v něm vzbuzoval důvěru a oceňoval rozumnost krále, že si vybral stranu míru: „Konzervativní Francie si s ohledem na vlastní zájmy přeje zachování míru. Je si dobře vědoma toho, že válka by je poškodila způsobem nanejvýš zřejmým.“⁵⁾ Kancléř znal obtížnou situaci Ludvíka Filipa a sílu veřejného mínění ve Francii. Pokládal proto za nezbytné, aby francouzská vláda mohla veřejně prohlásit: „Jsem to já, kdo zachránil egyptského pašu.“⁶⁾ Osobně proti tomuto požadavku nic nenamítal, pokud to mohlo přispět k ukončení napětí v Evropě: „Celý svět se přidá k tomuto požadavku, a my první.“⁷⁾ Apponyiho nabádal k umírněnosti: „Račte, můj drahý hrabě, vystupovat co nejsmírněji a sáhněte i k sebevýčitkám, jestliže si to nová vláda bude přát, a já je s potěšením vůbec nezpochybním.“⁸⁾ Zároveň však Metternichovi dělala starosti i nezměnná intenzita, s jakou byla posilována francouzská armáda, třebaže budování pařížského opevnění správně pokládal spíše za vnitřní záležitost země: „Pro Ludvíka Filipa je zbrojení synonymem pro opevňování Paříže. To, co pan Thiers zamýšlel jako výsměch okolnímu světu a jako podporu pro výpad za hranice Francie, si král přeje využít k opětovnému posílení své autority uvnitř země.“⁹⁾

Rovněž tak neutichající vášně v Německu znamenaly pro rakouského kancléře problém. Dne 24. listopadu napsal Apponyimu, že „nyní národní cítění v Německu dosáhlo bodu, v jakém bylo v letech 1813 a 1814“.¹⁰⁾ Metternich hledal cestu, jak zajistit obranyschopnost Německého spolku, získat spojence pro případnou válku v Itálii a současně nezhoršit vztahy s

⁵⁾ GUICHEN, c. d., s. 434.

⁶⁾ Metternich Apponyimu, Vídeň, 8.11.1840, Mémoires, s. 446.

⁷⁾ Tamtéž.

⁸⁾ Tamtéž, s. 448.

⁹⁾ Metternich baronu d'Erberg, chargé d'affaires v Berlíně, Vídeň, 19.12.1840, Mémoires, s. 507.

¹⁰⁾ DEUTSCH, Wilhelm, Die Mission von Heß und Radowitz, 1840. In: Gesamtdeutsche Vergangenheit, Festschrift für Heinrich von Srbik, München 1938, s. 255.

Francií a zachovat v Evropě mír. Obrátil se v této záležitosti na Prusko a pokusil se dosáhnout jeho podpory, za kterou by byl velmi vděčný, neboť, jak napsal 16. listopadu císaři, „první podmínkou připravenosti celého Německa k obraně je předcházející důvěrné dorozumění mezi Rakouskem a Pruskem“.¹¹⁾

Fridrich Vilém IV. rád vyšel Metternichově přání vstříc. V polovině listopadu vyslal svého zplnomocněnce generála Grolmanna s plukovníkem Radowitzem do Vídně, aby zde dojednali podobu obrany Německého spolku v případě francouzské agrese. K jednání s pruskými důstojníky byli pověřeni rakouský státní ministr Ficquelmont a prezident Dvorní válečné rady generál Hardegg. Prusko-rakouské vojenské rozhovory dospěly rychle k cíli a již 28. listopadu byla podepsána smlouva, do které Metternich prosadil úplnou garanci rakouských držav v Itálii ze strany Pruska. Ve smlouvě se hovořilo o obraně německého prostoru proti útoku Francie, zejména Porýní, kam se Rakousko zavázalo vyslat část své armády. Fridrich Vilém IV. na oplátku přislíbil „považovat osamocený útok na Rakousko v Itálii jako napadení celého Spolku“,¹²⁾ a smlouvu ratifikoval 16. prosince.

Nyní ještě bylo třeba přesvědčit nejdůležitější státy Spolku, aby ke smlouvě přistoupily. Za tímto účelem se Radowitz a s ním společně i rakouský důstojník Heß vydali na misi k nejvýznamnějším německým dvorům, aby získali jejich souhlas k uzavřené smlouvě a projednali zde nezbytné vojenské záležitosti. Z Metternichova pohledu bylo nejdůležitější dosáhnout jejich podpory pro společnou obranu rakouských držav v Itálii, což se také nakonec i přes odpor Bavorska podařilo. Vojenská mise Heße a Radowitze tak způsobila, že v prosinci 1840 existovalo spojení mezi

¹¹⁾ Tamtéž, s. 257.

¹²⁾ Tamtéž, s. 258. Dokonce o této skutečnosti informoval vládu v Paříži a varoval ji, že vpád do Itálie bude Pruskem chápán jako „casus belli“. Srv. TREITSCHKE, Heinrich von, *Treitschke's History of Germany in the Nineteenth Century*, Volume VI., London 1919, s. 386.

Pruskem, Rakouskem, Bavorskem, Württemberskem, Hannoverskem a Bádenskem a naprostá shoda mezi nimi ohledně obrany v případné válce s Francií. Metternich s pomocí Pruska dosáhl všeho, oč usiloval, především pak angažovanosti Německého spolku při obraně Itálie: „Během tohoto jednání byla jménem pruského krále vyjádřena myšlenka nesmírné důležitosti, a to být připraven považovat každý útok Francie proti rakouským pozicím v Itálii jako proti němu samému. Z ní vyplynul závazek, přijatý tímto vládcem, navrhnout včas Spolku naprostou jednotu v tomto ohledu. Je to ze strany Pruska ústupek natolik důležitý v zájmu rakouského státu, ústupek, s kterým donedávna ještě nikdo nemohl počítat, že ho považujeme za nejdůležitější výsledek vzešlý z mise generála Grolmanna.“¹³⁾

Existence vojenských rozhovorů ve Vídni v žádném případě neznamena, že by německé velmoci uvažovaly o možném útoku proti Francii. Projednávána byla pouze obrana Německého spolku, výsledkem jednání v rakouské metropoli a mise Heße a Radowitzze nebyla větší ochota německých vládců k válce, pouze jejich soulad. Dvůr v Berlíně dokonce předem informoval vládu v Paříži o misi dvou pruských důstojníků „podávaje přitom ujištění, že všeobecný klid bude nejlépe zajištěn souladem Německého spolku“.¹⁴⁾ Postoje jednotlivých dvorů se lišily od nálad obyvatelstva a vojenské přípravy německých států byly ve srovnání s Francií zanedbatelné. Jak napsal Metternich 24. listopadu rakouskému velvyslanci v Berlíně Josefu hraběti Trauttmansdorffovi: „Je pozitivní, že Spolek nedal francouzské vládě žádný motiv ani žádnou záminku k akci. Potřeba Francie znovu nabýt hranic Rýna, nezbytnost, kterou francouzský tisk udává jako důvod k zbrojení namířenému především proti Německu, nemůže samozřejmě být žádnou vládou vydávána za ospravedlnění války, která není motivována ničím jiným.“¹⁵⁾ Kancléřova slova o přání celého

¹³⁾ Metternich Munchovi, Vídeň, 28.11.1840, Mémoires, s. 506.

¹⁴⁾ TREITSCHKE, c. d., s. 405.

¹⁵⁾ Metternich Trauttmansdorffovi, Vídeň, 24.11.1840, Mémoires, s. 497.

Spolku zachovat mír potvrdil francouzský zástupce v Mnichově baron Bourgoing a zároveň připojil varování vládě v Paříži: „Německo nesní o útoku na nás, ale je zcela jisté, že v případě útoku z naší strany ještě nikdy nebylo tak moc odhodlané jednat jako celek.“¹⁶⁾

Politika Rakouska a Pruska pokračovala ve stejném duchu, jako tomu bylo v létě 1840. Obě země byly připraveny po Thiersově pádu postavit Francii „zlaté mosty“,¹⁷⁾ aby tak umožnily její připojení k červencové konvenci a otevřely jí cestu k důstojné dohodě. Přispěchaly s ujištěními, že na ni nikdy nezaútočí, pokud se ona sama nechopí zbraní. Metternich se počátkem prosince vyjádřil před mnoha diplomaty, že signatáři konvence navrhli ponechání wálího v Egyptě výhradně z respektu, který chovali vůči Francii. V rozhovoru se Sainte-Aulaiem pravil: „Ujistěte pana Guizota, že celé naše tažení omezíme na Sýrii. Souhlas Anglie považují za jistý. Ale pokud mám v tuto chvíli mluvit pouze za sebe a za Rakousko, musím Vám sdělit, že se zřekneme útoku na Egypt a zřekneme se ho s ohledem na Francii.“¹⁸⁾ Dokonce plánoval získat Francii zpět do koncertu velmocí tak, že by byly uznány její pozice v Alžíru. To však narazilo na nekompromisní odpor Palmerstona, který k této myšlence napsal: „Takový ústupek by změnil zasloužené morální pokoření Francie na opravdový triumf a zničil všechno dobré, co bylo vykonáno.“¹⁹⁾

V prosinci navrhl Metternich vládě v Paříži zahájení diskusí o vzájemném návratu k mírovým poměrům. Guizot však kancléře varoval, že takové rozhovory, zvláště pokud by se týkaly odzbrojení, by měly katastrofální dopad na francouzské veřejné mínění: „Jsme nuceni, pro naši vlastní bezpečnost a též k uspokojení nálad obyvatelstva ve Francii, zachovat současné zbrojení.“²⁰⁾ Guizot sice chtěl vyvést Francii z izolace,

¹⁶⁾ GUICHEN, c. d., s. 415.

¹⁷⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 238.

¹⁸⁾ GUICHEN, c. d., s. 435.

¹⁹⁾ WEBSTER, c. d., s. 736.

²⁰⁾ GUIZOT, François, *Memoirs of a Minister of State, from the Year 1840*, London 1864, s. 56.

ale bez toho, aby musela uznat nepopulární červencovou konvenci. Bylo nezbytné vyčkat do doby, kdy si mohla být jistá, že turecko-egyptský konflikt byl konečně vyřešen a postavení Muhammada Alího v Egyptě zajištěno. Guizot se obával, že Palmerstonovým skrytým záměrem bylo úplné vyhnání wálího z Egypta. Ovšem tak dlouho, jak bude Francie udržovat zbrojení, tak dlouho nebude Metternich ochoten dát souhlas k jakýmkoliv nepřátelským opatřením vůči egyptskému vládci. To byla podstata hry, kterou francouzský premiér hrál s britským ministrem zahraničí. Přes obavy rakouského kancléře nepřímo působil na Palmerstona. Proto neustále prohlašoval, že izolace Francie a zbrojení musejí trvat tak dlouho, dokud krize neskončí. 12. prosince napsal Sainte-Aulairovi do Vídně: „Vždy jsem bojoval pouze za mír. Zachování míru v mých představách znamenalo obnovení evropského koncertu. Ale musíme ještě počkat. A čekat s pocitem bezpečí a výhody, kterou nám poskytne ukončené zbrojení... Co se týče velikosti naší armády, musíme ji držet na současném bodě tak dlouho, jak bude současná situace pokračovat.“²¹⁾ Odmítal podepsat jakoukoliv smlouvu v záležitostech Blízkého východu do doby, kdy sultán a čtyři velmoci neprohlásí, že cílů konvence z 15. července bylo dosaženo a že tudíž neexistuje žádný důvod, kvůli kterému byla Francie vyřazena z diplomatického koncertu.

Pro rakouského kancléře znamenal tento postoj jen prodloužení stavu nejistoty a napětí, který panoval v Evropě. Pokusil se proto zmírnit Guizotovu neústupnost v této záležitosti a dne 30. prosince adresoval Sainte-Aulairovi dopis, kterým označil blízkovýchodní krizi prakticky za uzavřenou. To, co ještě zbývalo učinit, již bylo v kompetenci sultána a jeho vazala. Udělení dědičnosti se mělo stát vnitřní záležitostí Osmanské říše. Neexistoval důvod, aby Francie setrvala v izolaci, která se mu nyní jevila více zdánlivou než skutečnou: „Pět dvorů kráčí stejným směrem.

²¹⁾ Tamtéž, s. 39.

Kde je izolace?“²²⁾ Guizot však byl neoblomný a hodlal vyčkat na definitivní ukončení sporu mezi Alexandrií a Konstantinopolí. Vyřešení situace v Evropě tak bylo přímo provázané s vývojem poměrů v Osmanské říši. O to více nyní Metternichovi záleželo na tom, aby záležitost Muhammada Alího byla vyřešena co nejrychleji.

Dne 11. listopadu obdržel Muhammad Alí zprávu o pádu Akky. Následujícího dne přikázal Ibráhímu Pašovi stáhnout se zpět do Egypta a vzkázal admirálu Stopfordovi, že je ochoten vyjednávat o kapitulaci a podrobení se sultánovi, pokud si bude moci ponechat dědičně Egypt. Cochelet a Walewski, kteří ještě nevěděli o pádu Thiersovy vlády, se mu pokusili tento krok rozmluvit. Wálí se však cítil být všemi zrazen a nevěřil již žádným radám. Chtěl jen zachránit to, co se ještě zachránit dalo. Jak prozíravě a dobře učinil, ukázala zpráva o událostech v Paříži, která dorazila do Egypta 16. listopadu.

O pět dní později připlul Napier do Alexandrie, kam byl vyslán dohlížet na blokádu přístavu. Britský důstojník si dobře uvědomoval nebezpečí plynoucí s přicházející zimou. Turci společně s Brity a Rakušany roztroušení v pevnůstkách bez podpory spojenecké flotily a povstalci bez podpory stálé armády byli dle Napiera vystaveni vážnému nebezpečí, pokud by se Ibráhímu Pašovi podařilo shromáždit nové síly a odhodlal se k protiútok. Rozhodl se proto jednat a dosáhnout vítězství nad místodržícím Egypta diplomatickými prostředky.²³⁾ 25. listopadu připlul na fregatě Medea do přístavu a následujícího dne v poledne se setkal s Muhammadem Alím.

Napier byl fascinován osobností egyptského vládce, jehož charakter mu nebyl zcela cizí. Boghos Bejovi řekl: „Jsem velkým obdivovatelem Jeho Veličenstva a mnohem raději bych byl jeho přítelem než nepřítelem.“²⁴⁾ Napier měl u sebe kopii depeše lorda Palmerstona z 15. října adresovanou

²²⁾ Metternich Sainte-Aulairovi, Vídeň, 24.12.1840, Mémoires, s. 453.

²³⁾ Srv. NAPIER, Charles, The War in Syria, Volume I., London 1842, s. 253.

²⁴⁾ RIDLEY, c. d., s. 240.

Ponsonbymu vyjadřující názor britské vlády, že pokud se wálí podrobí, vrátí tureckou flotilu a stáhne své síly ze Sýrie, měl by obdržet dědičně Egypt pod sultánovou svrchovaností. Napier velmi chytře a taktně seznámil Muhammada Alího s jejím obsahem a dal mu osobní radu, aby kapituloval ve shodě s jejími podmínkami. Když egyptský vládce spatřil britské lodě z oken své ložnice, poznal, že je poražen. Mohl sice bojovat do posledního muže, ale uvědomil si, že bez podpory Francie nemá žádné vyhlídky na úspěch. Rozhodl se proto přistoupit na Napierovu nabídku.

Dne 27. listopadu podepsali Boghos Bej a Napier smlouvu o 4 člancích. V prvním se Muhammad Alí zavázal nařídit Ibráhímu Pašovi opustit Sýrii a sám slíbil navrácení turecké flotily ve chvíli, kdy mu Porta přizná dědičnou držbu Egypta. V druhém přislíbil Napier zapůjčit parník pro egyptského důstojníka, jenž se měl odebrat do Sýrie s rozkazem pro Ibráhíma Pašu stáhnout své jednotky zpět do Egypta. Ve třetím článku se Britové zavázali nezaútočit na Alexandrii či na jinou část egyptského území a poskytnout několik plavidel pro odvoz zraněných egyptských vojáků či dokonce celého vojska ze Sýrie do Egypta, pokud si to bude egyptský místodržící přát. Poslední článek zaručoval egyptské armádě právo vrátit se do Egypta s plnou výzbrojí, dělostřelectvem, koňmi a veškerým vybavením. Napier podepsal tuto dohodu právě včas, neboť den po jejím uzavření se zhoršilo počasí, které přinutilo spojenecké lodě opustit břehy Sýrie a Egypta a vyplout na volné moře.²⁴⁾

Napierovo samovolné jednání narazilo na odmítavý postoj Ponsonbyho a Stopforda, kteří v něm spatřovali akt neposlušnosti a se smlouvou nesouhlasili. Britský admirál dokonce popřel její platnost. Stejně tak v Konstantinopoli se členové Divanu postavili proti podmínkám dohody. Rešit Paša hovořil o Napierově činu jednoduše jako o „šílenosti“ tohoto komodora, který „si přisvojil právo příslušející pouze sultánovi“.²⁵⁾ Porta

²⁴⁾ Celé znění smlouvy: NAPIER, c. d., s. 282-283.

²⁵⁾ GUICHEN, c. d., s. 456.

odmítla uznat mír s Muhammadem Alím a vydala rozkaz k znovuzahájení vojenských operací proti Ibráhímu Pašovi.

Dobytí Sýrie Turky pod velením generála Jochmuse proběhlo rychle. Kromě povstalců mu v tomto tažení asistovali Rakušané hrabě Andreas Széchenyi,²⁶⁾ hrabě du Mont a Omer Paša (původem Rakušan). Bezvýchodnost situace přinutila Ibráhíma Pašu opustit 29. prosince Damašek a vydat se na strastiplný pochod zpět do Egypta. Spojenci se neúspěšně pokusili ústup egyptské armády překazit. Ibráhím Paša i tehdy prokázal své velitelské schopnosti a „proklouzl jim mezi prsty“.²⁷⁾ Unikl pronásledovatelům a 16. února opustily jeho poslední jednotky syrské území.

Rovněž Metternich nesouhlasil s Napierovým postupem v Alexandrii a velmi se podívoval nad počínáním britské diplomacie na Blízkém východě. Beauvale hlásil do Londýna, že rakouský státník nebyl schopen pochopit, jak jeden britský agent mohl podepsat konvenci s Muhammadem Alím a další ji okamžitě popřít. Metternich byl téhož mínění jako Stopford a Ponsonby a považoval Napierovu konvenci za chybu, a to z principu, protože nejen že Napier neměl oprávnění k jejímu uzavření, ale především měl s wálím v této záležitosti jednat turecký důstojník z pověření sultána. Teprve tehdy, až by se v jeho přítomnosti podrobil a obdržel milost svého suveréna, mohly se k celé záležitosti vyjádřit samy velmoci a jejich zástupci v Konstantinopoli doporučit dědičnou držbu Egypta pro Muhammada Alího a jeho potomky. Rozhodnutí Stopforda a Porty proto považoval za „zcela správné“,²⁸⁾ Napiera nazval „diplomatem amatérem“²⁹⁾ a jeho jednání prohlásil za „nepochopitelnou hloupost“³⁰⁾ a „šílený čin“.³¹⁾

²⁶⁾ Hrabě Andreas Széchenyi zemřel k Metternichově lítosti na jaře 1841 v Sýrii při morové epidemii.

²⁷⁾ NAPIER, Charles, *The War in Syria*, Volume II., London 1842, s. 155. (dále jen: NAPIER, Volume II.)

²⁸⁾ Metternich Apponyimu, Vídeň, 21.12.1840, Mémoires, s. 450.

²⁹⁾ Tamtéž.

³⁰⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 23.12.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

³¹⁾ Tamtéž.

Stürmerovi napsal: „Hloupost komodora Napiera je novým a zářným příkladem toho, jakým nebezpečím jsou vystaveni válečníci, když se nechají strhnout dobrodružnou náturou a pak neumí brát ohled na blahodárná pouta, která cit pro disciplínu klade na duchaplnější jedince.“³²⁾

Přesto proti samotnému podrobení Muhammada Alího Metternich nic nenamítal a naopak ho přijal s uspokojením. Podmínky smlouvy uzavřené britským komodorem totiž odpovídaly kancléřovu přání, aby byl naplněn obsah londýnské konvence, tedy aby Muhammad Alí získal Egypt dědičně, neboť jen tak mohl být opět nastolen mír na Blízkém východě. Trval na tom, aby „byla dobře zajištěna existence Muhammada Alího a jeho potomků“,³³⁾ neboť „budoucnost Egypta je otázkou vyšší politiky“.³⁴⁾ Když se o smlouvě dozvěděl, napsal: „Nadešla právě chvíle, kdy turecko-egyptská záležitost může a musí být dovedena ke konečnému řešení, které nezbytně vyžaduje jak blaho Osmanské říše, tak i všeobecná situace v Evropě.“³⁵⁾

Metternichův pohled na počínání britského komodora byl bezpochyby rozporuplný. Ačkoliv neschvaloval to, jakým způsobem byla konvence uzavřena, její existenci uvítal a ocenil v ní obsažený příslib dědičnosti Egypta Muhammadu Alímu. Skutečnost, že Stürmer podpořil Ponsonbyho požadavek, aby Porta smlouvu odvolala, kancléři sama o sobě ani tak nevadila, byť tímto krokem internuncius porušil jeho instrukce z 25. října, kterými dal na vědomí, „že rozhodnutí v této otázce je záležitostí kabinetů a vůbec ne jejich zástupců u Porty“.³⁶⁾ Co však rakouského kancléře mimořádně negativně zasáhlo, byla skutečnost, že se Stürmer zároveň postavil společně s Ponsonbym a Reşidem Paşou proti udělení Egypta do dědičné držby Muhammada Alího. Toto chování považoval za neslučitelné se zněním červencové konvence. Stürmer nejen neuposlechl jeho rad a

³²⁾ Tamtéž.

³³⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 25.11.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

³⁴⁾ Tamtéž.

³⁵⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 18.12.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

³⁶⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 25.11.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

překročil své pravomoci, ale dokonce jednal v protikladu se zájmy Rakouska. 23. prosince ho Metternich podrobil tvrdé kritice: „Jestliže ve stavu, v jakém se krize v současné době nachází, neposloucháte, tak řečeno, z hodiny na hodinu instrukce, které dostáváte ... riskujete, že kabinet nebude schopen prosadit své záměry do praxe... Z toho, co Vám říkám, vyplývá, že musíte věnovat Vaše vytrvalé úsilí k přesvědčení Divanu, aby sledoval cestu, kterou mu připravuje politika čtyřech dvorů a které sultán a jeho říše očividně vděčí za svoji záchranu. Neuchylujte se od tohoto pravidla ani tehdy, když sám uvidíte, jak jeden či ostatní Vaši kolegové sledují opačné záměry. V tom, v čem jsou instrukce Vašeho dvora přesné, se nevzdávejte ničeho, co Vám nařizují.“³⁷⁾

Napětí a problémy plynoucí z uzavření konvence v Alexandrii se záhy ukázaly jako zcela zbytečné a byl to Napier, komu se dostalo naprosté Palmerstonovy podpory a kdo nakonec vyšel z celé záležitosti jako vítěz. Aniž to sám věděl, svým jednáním na dvoře egyptského vládce jen plnil přání velmocí, jejichž diplomaté se 14. listopadu v Londýně shodli na podmínkách, za kterých měl být Muhammad Alí ponechán v Egyptě. Ty se zcela shodovaly s podmínkami Napierovy konvence. Iniciátorem této akce byl Neumann, jenž v ní spatřoval možné východisko z krize.

Palmerston tak ještě téhož dne odeslal Stopfordovi instrukce, jak záležitost Muhammada Alího jednou provždy ukončit. Jeden důstojník britské flotily se měl vydat do Alexandrie k audienci u Muhammada Alího a dát mu na vědomí, že pokud se okamžitě poddá a napíše o tom jednoznačné prohlášení, vrátí na důkaz svého podrobení tureckou flotilu a jeho armáda opustí všechny provincie s výjimkou Egypta, čtyři velmoci se zaslouží v Konstantinopoli o jeho znovuosazení do funkce místodržícího Egypta. Ohledně dědičnosti byl důstojník instruován, že ji neměl odmítnout, ale také o ní neměl jednat, neboť tato záležitost byla v moci tureckého sultána. Očividně se jednalo o ústupek Metternichovi, což

³⁷⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 23.12.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

dokazuje i konec Palmerstonova dopisu: „Niméně, aby zdůraznil oprávněný respekt k právům Jeho Výsosti, kabinet ve Vídni je toho mínění, že rada, kterou zástupci čtyřech velmocí mají adresovat Divanu a jejím prostřednictvím vyzvat k opětovnému dosazení Muhammada Alího do egyptského pašaliku, nemá být předložena Konstantinopoli, dokud Muhammad Alí neučiní první krok a nepožádá svého suveréna o milost, vkládaje tak osud do rukou Jeho Výsosti. Bereme tak v úvahu, že toto přání vídeňského kabinetu slouží jako jasný důkaz respektu, který dvory, strany konvence z 15. července, pociťují k nedotknutelnosti sultánových práv suverenity a nezávislosti.“³⁸⁾

Když se britský admirál seznámil s touto depeší, rozhodl se vyslat do Alexandrie kapitána Fanshawa, aby učinil to, co již vykonal Napier a co již on sám stihl odvolat. Muhammad Alí přijal Fanshawa 8. prosince. Kapitán prohlásil Napierovu konvenci za anulovanou a neplatnou a požadoval po egyptském vládcí jeho bezpodmínečnou kapitulaci a odevzdání turecké flotily. Muhammad Alí mu ve všem vyšel vstříc. Mimoto 11. prosince napsal dopis velkovezírovi, ve kterém ho ujistil o své oddanosti sultánovi a oznámil mu, že Ibráhím Paša je již na cestě zpět do Egypta a že v alexandrijském přístavu se konají přípravy na vyplutí tureckého loďstva. Po obdržení patřičného fermanu slíbil odvolat své úředníky ze všech požadovaných území a provést úplnou evakuaci Halabu, Svatých míst a Kréty. V případě Sýrie již tak bylo učiněno. Tím měly být požadavky velmocí a Porty splněny. Metternicha tento postoj egyptského místodržícího uspokojil a považoval celou záležitost z jeho strany za vyřízenou. Nyní byla na řadě Konstantinopol.

Po příjezdu zpět do hlavního města Osmanské říše Fanshawe předal 18. prosince wálího dopis Reşidu Paşovi, jenž na ústupnost egyptského vládce a jeho ochotu vydat kterémukoliv důstojníkovi Porty loďstvo a předat Krétu, Sýrii a Svatá místa odpověděl: „Loďstvo je naše. Alexandrie je naší

³⁸⁾ NAPIER, Volume II., c. d., s. 15.

zemí. Jsme si zcela jisti, že flotila bude naše dříve či později.“³⁹⁾ Tím dal nepokrytě najevo, že Porta nehodlá odvolat sesazení Muhammada Alího. Když Fanshawe mluvil o míru mezi sultánem a jeho vazalem, Reşit pravil: „Mír je uzavírán mezi dvěma vládami, ne mezi suverénem a jedním z jeho odbojných poddaných.“⁴⁰⁾ Jak později trefně poznamenal Napier: „Toto byla skutečně příliš odvážná slova. Zapomněl, že Muhammad Alí dvakrát málem klepal na brány Konstantinopole, a nebýt od toho zadržen, byl by zbavil svého vládce trůnu.“⁴¹⁾

Protože Reşit Paşa nemohl v této věci rozhodnout bez souhlasu velmocí, předal wálího dopis 20. prosince jejich zástupcům a dotázal se jich, zda je podrobení egyptského vazala dostatečné a zda odpovídá přání vyjádřenému v Palmerstonově instrukci z 14. listopadu. Stürmer nenalezl v dopise Muhammada Alího nic, co by bylo v nepořádku, jelikož se zavázal učinit vše, co se od něj požadovalo. Zároveň varoval členy Divanu před touhou wálího zcela zničit, což byla snaha, kterou by velmoci nikdy nepodpořily. Vyslanci Ruska a Pruska se postavili na Stürmerovu stranu a nabádali k uvážlivosti. Varovali Portu před přílišnou tvrdostí. Jen Ponsonby se zdržel odpovědi a nechal omilostnění Muhammada Alího na uvážení sultána. Zatímco se tedy Stürmer, Königsmarck a Titov snažili především s ohledem na Francii přimět Portu, aby urychlila opatření k ukončení nepřátelství mezi ní a egyptským vazalem, Ponsonby skrytě intrikoval proti možnému míru mezi Konstantinopolí a Alexandrií. Trval na tom, že pouze tureckému vládcí náleží rozhodnutí, zda udělí svému vazalovi dědičnost. Až poté mohli přispět se svými radami samotní vyslanci. Sultán nakonec podrobení akceptoval 27. prosince, ale díky podpoře Ponsonbyho dal do konce roku na vědomí, že wálímu Egypt dědičně nedá. Když Reşit Paşa napsal Muhammadu Alímu na konci roku odpověď na jeho dopis z 12. prosince, nepadlo v něm ani slovo o

³⁹⁾ Tamtéž, s. 34.

⁴⁰⁾ Tamtéž, s. 35.

⁴¹⁾ Tamtéž.

dědičnosti. Na místo toho v něm pouze místodržícího Egypta vyzval, aby okamžitě poslal do Konstantinopole turecké loďstvo „se všemi důstojníky a mužstvem (s výjimkou několika individuí) a též s veškerou výzbrojí a municí“.⁴²⁾ Rešit požadoval po egyptském vládcí, aby splnil požadavky Porty ještě před svým omilostněním. Internuncius se postavil proti tomuto záměru a v rozhovoru s Rešidem Paşou pravil: „Co více může Muhammad Alí učinit? Musí začít tím, že řekne, že se podrobuje, a nemůže současně provést do praxe všechny podmínky svého podrobení.“⁴³⁾

Dne 30. prosince 1840 odeslal Stürmer do Vídně depeši, ve které obvinil Portu, že sleduje pouze jediný cíl, a to úplné zničení Ibráhíma Paši a vyvolání povstání v Egyptě. Dle jeho názoru Divan i sultán nedbali rad velmocí, pochybovali o jejich jednotě a poslouchali jen Ponsonbyho. O jeho aktivitách napsal: „Zdá se, že anglický vyslanec přistoupil na roli, kterou mu nařizují jeho instrukce, aniž by se však vzdával naděje, že neočekávané okolnosti budou mít zničující dopad (na Muhammada Alího pozn. – M. Š.).“⁴⁴⁾ Sultán a jeho ministři sice nemohli odmítnout udělení Egypta do dědičné držby rodiny Muhammada Alího, ale dle internuncia se pokoušeli získat čas a zadržovali odjezd tureckých posílů do Alexandrie, aby tak „nezhatili operace, které mohl generál Jochmus podniknout proti Ibráhímově armádě a od nichž lord Ponsonby očekával ten nejlepší výsledek. Porta se nemůže ubránit naději, že nespokojenost panující v Egyptě, o níž každý den dostává nové důkazy, nakonec nepropukne v povstání, a nechtěla by si později vyčítat, že to byla ona, kdo ukvapeným mírem zabránil podobné události“.⁴⁵⁾

Chování samotného Divanu jen prohloubilo Stürmerova podezření. 6. ledna byl konečně vyslán za generálem Jochmusem zplnomocněnc, který však namísto zastavení vojenských akcí nařizoval požadovat po

⁴²⁾ Stürmerova zpráva, Konstantinopol, 30.12.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 77.

⁴³⁾ NAPIER, Volume II., Appendix, s. 324.

⁴⁴⁾ Stürmerova zpráva, Konstantinopol, 30.12.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 77.

⁴⁵⁾ Tamtéž.

Ibráhímu Pašovi vydání zbraní a děl. Jestliže Porta doufala, že tímto zdržováním dosáhne nějakých výhod a velmoci budou nečinně přihlížet její snaze po úplném zničení egyptského vládce, pak musela být zklamána především postojem rakouského kancléře. Již 7. ledna navštívil Stürmer Rešida Pašu a požadoval po něm na základě Metternichových instrukcí z 23. prosince v několika hodinovém rozhovoru krátké a stručné pověření Muhammada Alího dědičnou držbou Egypta a zastavením vojenských operací turecké armády.

Když do Vídně přišla Stürmerova zpráva z 30. prosince, vyvolala u Metternicha vlnu nevole. S ohledem na poměry panující v Evropě by rád co nejrychleji ukončil konflikt na Blízkém východě, který dle jeho názoru beztak „dospěl ke svému konci, pokud ne formálně, tak alespoň reálně, ve chvíli, kdy se Muhammad Alí bezpodmínečně podrobil vyzvání, které mu admirál Stopford adresoval jménem čtyř dvorů, a kdy Jeho Výsost toto podrobení přijala“.⁴⁶⁾ Dědičnost Egypta pro Muhammada Alího a jeho potomky byla pro Portu povinností: „Velmoci očekávají, že sultán odvolá akt sesazení vyslovený proti Muhammadu Alímu a zároveň mu přizná dědičnost.“⁴⁷⁾ Pokud by Porta neakceptovala tuto skutečnost a na wálího zaútočila, „považovali bychom to,“ napsal Metternich, „za porušení lidských práv a odsoudili bychom z téhož důvodu každou vojenskou akci, kterou podnikly nebo ještě podniknou turecké jednotky proti zbytkům egyptské armády v Sýrii po přijetí bezpodmínečného podrobení Muhammada Alího sultánem“.⁴⁸⁾ Pokud by snad skutečně v Egyptě hrozilo vypuknout povstání ohrožující život egyptského vládce a životy členů jeho rodiny, považoval kancléř ze strany Porty „vyloučenou jakoukoliv morální účast na celém aktu násilí po milosti, kterou sultán prokázal pašovi“.⁴⁹⁾

⁴⁶⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 18.1.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 83.

⁴⁷⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 29.12.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

⁴⁸⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 18.1.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 83.

⁴⁹⁾ Tamtéž.

Kancléř byl nanejvýš rozhořčen jak postojem Abdülmecida I. a jeho ministrů, tak i chováním Ponsonbyho. Domníval se, že vyslanec jedná na příkaz Palmerstona, jenž byl osobně nakloněn úplnému vyhnání Muhammada Alího z Egypta. Metternicha přinejmenším iritovala Ponsonbyho neposlušnost, kterou považoval za hrozbu pro všeobecný mír: „Každý poroučí, nikdo neposlouchá. Když někdo náhodou vykoná rozkaz, je považován za imbecila... Ponsonby se motá v bludném kruhu. To druhé P. (Palmerston – pozn. M. Š.) si hraje svoji hru jako odvážný hazardní hráč, kterému dosud přálo štěstí.“⁵⁰⁾ Esterházy na počátku ledna sám varoval Palmerstona: „Nepokoušejte štěstí, nezvyšujte riziko Vaší hry kvůli větší zisku.“⁵¹⁾

3. ledna pravil Metternich Beauvalovi, že pokud bude Porta váhat vyjít vstříc radám velmocí a nadále odmítat přiznat wálímu dědičně Egypt, dvůr ve Vídni nepřipustí, aby spojenci byli tímto jednáním poškozeni. Esterházymu napsal, že neexistuje žádný důvod k útoku na Ibráhíma Pašu po podrobení wálího a stažení egyptských jednotek ze Sýrie. Takový útok nebo povstání proti němu by byly ze strany Rakouska odsouzeny.⁵²⁾ Metternich se dokonce ukázal být v polovině měsíce pevně rozhodnut v nejhorším případě se stáhnout z koncertu velmocí a společně s Pruskem zahájit okamžitá jednání s vládou v Paříži o zastavení zbrojení. 18. ledna pověřil internuncia, aby důrazně prosazovat dědičnost Egypta pro potomky Muhammada Alího a sdělil Reşidu Paşovi, že „pokud otázka dědičnosti nebude okamžitě vyřešena, toto váhání přiměje náš dvůr přijmout postoj pro Portu ne zcela příznivý“.⁵³⁾ To znamenalo, že by Rakousko stáhlo svoji materiální i vojenskou podporu, kterou do této doby sultánovi poskytovalo. Pruský ministr Werther 21. ledna nařídil Königsmarckovi, aby podpořil

⁵⁰⁾ TEMPERLEY, c. d., s. 138.

⁵¹⁾ GUICHEN, c. d., s. 462.

⁵²⁾ Srv. GUICHEN, c. d., s. 462.

⁵³⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 18.1.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 83.

Stürmerovo varování u Reşida Paši. Podobné instrukce zaslal i Nesselrode Titovovi.

Zástupci Rakouska, Ruska a Pruska v Konstantinopoli se rozhodli jednat bez Ponsonbyho. Mnohaleté nepřátelství britského vyslance k egyptskému vládci nyní opět vyšlo najevo. Ponsonby se snažil překazit udělení Egypta do jeho dědičné držby. Svůj přístup nezměnil dokonce ani ve chvíli, když 10. ledna obdržel nové Palmerstonovy instrukce, na jejichž základě měl radit Portě k udělení dědičné držby wálího nad Egyptem. Stürmer napsal Metternichovi 10. února 1840: „Lord Ponsonby nepřestává živit svoji naději, že sultán odmítne udělit dědičnost Egypta Muhammadu Alímu. Veškerou svoji energii namířil k přesvědčování Reşida Paši, aby přijal jeho názory.“⁵⁴⁾ Bylo tak především zásluhou internuncia, že se nakonec turečtí ministři vyslovili vyjít naléhání mocností vstříc. Sultán ještě v průběhu ledna vydal příslušné rozkazy k potvrzení dědičnosti, jakmile přijde zpráva o podrobení Muhammada Alího. Té se mu dostalo téměř okamžitě. Napier se 8. ledna opět objevil v Alexandrii a zjistil, že z egyptské strany již byly učiněny veškeré přípravy k ukončení konfliktu. O tři dny později převzal Walker Bey formálně tureckou flotilu. Dne 15. ledna Boghos Bej Napierovi oznámil, že vše je již připraveno k jejímu vyplutí⁵⁵⁾ a že návrat jednotek Ibráhíma Paši již probíhá.

Ochota vrátit loďstvo a akceptovat veškeré podmínky červencové konvence rozptýlily poslední pochyby panující v Konstantinopoli o upřímnosti egyptského vládce. Abdülmecit I. již nemohl nadále odkládat vyjádření své blahosklonnosti a nepřijmout nabízenou ruku k smíru. Proto 13. února vydal ferman, kterým udělil Egypt do dědičné správy rodiny Muhammada Alího.⁵⁶⁾ Sám si však na oplátku přisvojil právo jmenovat

⁵⁴⁾ Stürmerova zpráva, Konstantinopol, 10.2.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 80.

⁵⁵⁾ Turecké loďstvo ještě nějakou dobu setrvalo v Alexandrii a do Konstantinopole se vrátilo až o dva měsíce později, 16. března 1841.

⁵⁶⁾ V tentýž den vydal sultán ještě jeden ferman, kterým udělil Muhammadu Alímu a jeho dědicům Súdán. Zatímco ferman o Egyptu byl později nahrazen novým, tento druhý si svoji platnost udržel a nebyl ani nikterak modifikován. Srv. HUREWITZ, s. 120.

veškeré důstojníky egyptské armády a právo výběru nového místodržícího z wáliho potomků, jenž se měl navíc osobně dostavit do Konstantinopole pro investituru. Mimoto požadoval, aby čtvrtina hrubých příjmů provincie byla odváděna do státní pokladny za dozoru jím jmenovaného úředníka. Je otázkou, co tak tvrdými podmínkami únorového fermanu sultán a Reşit Paşa sledovali. Je možné, že stále věřili v nové, rozhodující ozbrojené střetnutí s nenáviděným protivníkem, k němuž by získali záminku, pokud by ferman odmítl. V opačném případě by alespoň upevnili své postavení v Egyptě.

Tento krok Porty byl podroben tvrdé kritice všech pěti velmocí. Především jim vadilo navrhované právo sultánova výběru nástupce z řad potomků Muhammada Alího. 30. ledna vypracoval Palmerston s Neumannem, Bülowem a Brunnovem nótu pro tureckého vyslance v Londýně, ve které vyzvali sultána „odvolat akt sesazení Muhammada Alího a ujistit ho, že jeho potomci v přímé linii budou postupně jmenováni sultánem do egyptského pašalíku“.⁵⁷⁾ Ferman tedy nejen odporoval této nótě, v níž se velmoci jasně vyjádřily pro princip primogenitury, ale též mohl opět uvrhnout Egypt do víru nestability a občanských válek, které zde byly na denním pořádku před nástupem Muhammada Alího k moci.⁵⁸⁾ Skutečnost, že tato nóta dorazila do Konstantinopole až dvanáct dní po vydání fermanu, kritiku diplomatů a politiků v Evropě nikterak nezmírnila.

Mezi nejhlasitější odpůrce nového fermanu nepochybně patřil Metternich. Jeho existence vůbec nic neřešila a pouze vnesla do celé záležitosti ještě větší „politováníhodný zmatek“.⁵⁹⁾ Již před jeho vydáním považoval nástupnictví v přímé linii dle řádu primogenitury za nejvýhodnější a doporučil Divanu, aby mu dal přednost před nástupnictvím seniorátu, který byl jinak pro muslimy obvyklým.⁶⁰⁾ V otázce jmenování

⁵⁷⁾ Ordre chronologique de l'affaire Turco-égyptienne, HHStA, StA, Türkei VI, 72.

⁵⁸⁾ Srv. Metternich Stürmerovi, 12.2.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 83.

⁵⁹⁾ Metternich Stürmerovi, 16.3.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 83.

⁶⁰⁾ Srv. Metternich Stürmerovi, 12.2.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 83.

důstojníků kancléř předpokládal, že „není nebezpečné, pokud by sultán udělil egyptskému pašovi právo jmenovat důstojníky do hodnosti plukovníka, neboť armáda, a tudíž i to, co ji tvoří, slouží sultánovi. Být Egyptanem znamená být poddaným Jeho Výsosti a být vojákem v Egyptě znamená být tureckým vojákem“.⁶¹⁾ Mimoto wálí znal bezpochyby lépe kvality kandidátů na důstojnické posty než sultán, což mělo být dle kancléře přínosné pro kvalitu celé egyptské, a tudíž i turecké armády.

Překvapivě ještě větší kritiku u Metternicha vyvolala výše a způsob placení tributu. Oprávněně poukázal na skutečnost, že při úplatnosti tureckých úředníků a nepřehlednosti tamní správy je úplná kontrola nad příjmy provincie zcela vyloučená. Výši stanovené částky pokládal za „absurdní“.⁶²⁾ V zájmu státní svrchovanosti přišel s myšlenkou, že by se sultánovi podařilo obrátit hněv egyptského obyvatelstva vůči wálímu, kdyby nechal rozšířit názor, že je to sám egyptský místodržící, kdo bezohledně a neoblomně žádá tak vysoké daně. V případě dohledu tureckého úředníka toto nebylo možné a kancléř považoval jeho spoluúčast za nešťastnou. Současně položil velmi důležitou otázku, zda by bylo možné považovat za vzpouru, kdyby Muhammad Alí odmítl dokument, jenž nepřijaly dokonce ani velmoci. Sám dal najevo svůj názor ve chvíli, když Bandierovi nejen zakázal nadále se podílet na dalších donucovacích akcích proti wálímu, ale také zrušil jeho podřízenost rozkazům britského admirála. Tím dal najevo, že Rakousko nebude pokládat předpokládaný nesouhlas Muhammada Alího za projev rebelie.

Obavy, že Muhammad Alí ferman nepřijme, byly zcela oprávněné. Turecký hodnostář Said Muhib Effendi připlul s fermanem do Alexandrie 20. února. Pro záměry Porty to nebyla dobrá doba pro předložení tvrdých podmínek. Ve stejné chvíli totiž dorazil i Ibráhím Paša ze Sýrie se stále ještě bojeschopnou armádou, byť ta tvořila pouze čtvrtinu sil, kterými

⁶¹⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 26.3.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 83.

⁶²⁾ Tamtéž.

egyptský vojevůdce disponoval v září 1840.⁶³⁾ Povstání obyvatelstva se již nedalo očekávat a rovněž na případný útok z vnějšku mohl egyptský vládce pohlížet s klidem. Tento pocit úplného bezpečí mu dal jistotu v jednáních se sultánovým poslem. Mimoto Napier, jenž právě opět pobýval neoficiálně v Alexandrii, označil předkládané podmínky za nepřijatelné a doporučil je odmítnout. To také Muhammad Alí nakonec učinil. V nepodstatných záležitostech se sice ukázal být vstřícným, ale v otázkách financí, dědičnosti a důstojnického sboru egyptské armády nikoliv.

Zatímco v Konstantinopoli se od počátku roku diplomaté snažili přimět Portu k rychlému vyřešení budoucnosti Muhammada Alího, v Evropě signatáři červencové konvence a Francie paralelně usilovali o dohodu, která by mezi ně opět vnesla soulad. Od Rakouska a Pruska bylo pochopitelné, že si přály co nejrychlejší uzavření míru. Blížilo se jaro a s ním i doba, kdy Francie měla být připravena na válku a na kdy Thiers hrozil zahájit vojenské operace. Třebaže doba jeho působení v čele francouzské zahraniční politiky patřila minulosti a válka již po dlouhou dobu byla považována za vyloučenou, nepřátelský postoj veřejnosti přetrvával, a co bylo důležitější, pokračovalo i doplňování stavu francouzské armády. Nejen vnitřní přesvědčení rakouského kancléře o nezbytnosti zklidnění poměrů v Evropě, ale i neuvěřitelná a stále více patrná slabost země, kterou zastupoval, volaly po rychlém řešení krize. Velmi proto ocenil, když se Guizot chopil iniciativy a započal hledat cestu ke smíru. Francouzský premiér 13. ledna odeslal do Vídně depeši s podmínkami, za kterých měla být celá záležitost uzavřena.⁶⁴⁾ V únoru instruoval barona Bourqeneye, francouzského chargé d'affaires v Londýně, aby zde vyjádřil přání své vlády připojit se k ostatním velmocem a podepsat novou konvenci o Úžinách.

⁶³⁾ Nyní měl k dispozici přibližně 21 000 až 32 000 mužů.

⁶⁴⁾ Jednalo se zejména o uzavření Úžin, uznání nezávislosti a územní integrity Osmanské říše, garance křesťanům v Sýrii a vyřešení otázky budoucnosti obchodních cest ze Středomoří do Rudého moře a Perského zálivu. Z těchto požadavků francouzské vlády byl později projednán jen status Úžin. Srv. GUIZOT, c. d., s. 73.

Metternichovo upřímně míněné úsilí o uspokojení Francie zprvu naráželo na postoj Velké Británie a Ruska. Palmerston ani car se nesnažili o rychlé dosažení dohody. Britský státník nebyl ochoten učinit jakékoliv ústupky a domníval se, že vláda v Paříži má sklon provádět intriky v Orientu, zejména v Sýrii. Zazlíval jí její postoj v průběhu celé krize a nyní by mu nevadilo „uštědit jí lekci“.⁶⁵⁾ Mír dle jeho názoru nezávisel na spolupráci s ní, ale naopak s třemi konzervativními dvory, z kterých považoval Rusko za „nejspolehlivějšího spojence Anglie“⁶⁶⁾ a naopak Rakousko za „příliš ustrašené a nestálé“.⁶⁷⁾ Beauvalovi 26. prosince 1840 napsal: „Je zřejmé, že nebudeme mít žádný mír v Evropě, dokud nevybudujeme pevnou hradbu francouzské agresi.“⁶⁸⁾ Přesto nebyl ochoten zajít příliš daleko a vytvořit čtyřstrannou alianci proti Francii, kterou mu navrhl Mikuláš I. v listopadu a prosinci 1840. Toto opatření Palmerston odmítl jako bezdůvodné.

Teprve v únoru okolnosti přiměly Palmerstona ke zmírnění jeho protifrancouzského postoje. Právě v tomto období dosáhla krize mezi Velkou Británií a Spojenými státy vrcholu, každým okamžikem hrozila vypuknout válka. Mimoto téměř po půl roce byl 26. ledna svolán britský parlament. Opozice využila špatných poměrů panujících mezi oběma liberálními mocnostmi k častým výpadům proti vládě. Rovněž veřejnost si přála obnovení dobrých vztahů mezi Londýnem a Paříží.

Nesselrode, který nesdílel averzi svého panovníka vůči Francii a rovněž jako Metternich si přál spolupráci všech velmocí v důležitých záležitostech Evropy, se po celou zimu marně snažil přesvědčit Mikuláše I. k opuštění protifrancouzského kursu ruské zahraniční politiky. Ruský kancléř přesto zůstal veskrze optimistou a věřil, že mír bude Evropě zachován a že spolupráce všech velmocí bude opět nastolena. Uprostřed

⁶⁵⁾ JARDIN, Andre, TUDESQ, Andre-Jean, *Restoration and Reaction, 1815-1848*, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney 1983, s. 155.

⁶⁶⁾ BULLEN, c. d., s. 23.

⁶⁷⁾ Tamtéž.

⁶⁸⁾ Tamtéž.

listopadu napsal: „Mám předtuchu, že vyjdeme z této velké krize dobře.“⁶⁹⁾ A na konci měsíce již předpovídal: „Vyjdeme z této velké krize vítězně a bez války.“⁷⁰⁾ Vládu v Paříži informoval, že žádná ze čtyř velmocí si nepřeje „vyloučit Francii z účasti na všeobecném dorozumění“.⁷¹⁾ V lednu a v únoru se mu konečně podařilo přesvědčit cara, aby zmírnil svůj nepřátelský vztah k Ludvíku Filipovi. Mikuláš I. se smířil se skutečností, že zničení britsko-francouzského spojení je maximem, kterého byl pro tuto chvíli schopen dosáhnout, a v březnu se definitivně rozhodl nadále nebránit návratu Francie zpět do diplomatického koncertu.

Mezitím Neumann, Esterházy a Bülow naléhali v Londýně na uzavření nové konvence. Vyšli okamžitě vstříc Guizotovu požadavku, aby podpis této smlouvy byl učiněn až poté, co diplomaté Rakouska, Pruska, Ruska a Velká Británie prohlásí, že cílů konvence z předchozího roku bylo dosaženo a že veškeré vojenské operace proti válímu byly ukončeny. Neumann hlásil 26. února Metternichovi, že konečné řešení je na dosah: „Shledali jsme správným rozdělit otázku na dvě části: jednak by byl vypracován protokol, skrze který by nám turecký vyslanec sdělil, že turecko-egyptský konflikt skončil a že červencová konvence je naplněna. Závěrečná věta tohoto protokolu by pojednávala o uzavření Úžin a sloužila tak jako most k dohodě s Francií. Úvod této smlouvy pak bude konstatovat jednotu a shodu pěti velmocí stejně jako jejich přání zachovat všeobecný mír.“⁷²⁾ To znamenalo, že platnost smlouvy z 15. července měla být ukončena ve chvíli, kdy by její signatáři podepsali navržený protokol. Poté měla být Francie přizvána k podepsání nové konvence o Úžinách.

Konečné podoby protokolu bylo dosaženo téměř okamžitě, zástupci čtyř velmocí a zástupce Porty již měli vypracovaný i základní text konvence, když 10. března dorazila do Londýna zpráva o podobě fermanu z 13.

⁶⁹⁾ INGLE, c. d., s. 140.

⁷⁰⁾ Tamtéž.

⁷¹⁾ TREITSCHKE, c. d., 432.

⁷²⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 279.

února. Nejen od francouzské vlády, ale ode všech zúčastněných stran se vznesly hlasité protesty proti jeho podmínkám. Metternich napsal Stürmerovi, že „omezení, proti kterým jsem se postavil toho dne, kdy jsem se dozvěděl o dekretu Jeho Výsosti, byla v Londýně posouzena přesně tak, jak jsem učinil já. Byla tam shledána nevhodnými, zbytečně trapičskými a neslučitelnými s názory, které vedly čtyři dvory v jejich úsilí o pacifikaci Levanty“.⁷³⁾ Zamítavá odpověď Muhammada Alího se předpokládala. Členové britského kabinetu i samotný premiér ve fermanu viděli vměšování a vliv Ponsonbyho. Ten byl opět vystaven tvrdé kritice a pokládán, byť ne zcela oprávněně, za hlavního viníka tohoto nevídaného dokumentu. Metternich byl obzvláště rozhorlen a o Ponsonbym řekl Sainte-Aulairovi na konci března: „Je to blázen, jenž by byl schopen uzavřít mír či vyhlásit válku bez příslušných nařízení svého dvora.“⁷⁴⁾

Vlivem obav z dalšího vývoje na Blízkém východě a z osudu egyptského vládce vznesla vláda v Paříži požadavek formálního prohlášení všech velmocí, že turecko-egyptský konflikt skončil a že žádný další krok nebude učiněn k přinucení wálího tento ferman přijmout. Francie podmiňovala svoji spoluúčasť na nové konvenci splněním této žádosti. Rakousko i Prusko by rády vyšly tomuto přání vstříc a zahrnuly do protokolu požadované závazky, ale Palmerston tak odmítl učinit do té doby, dokud se Muhammad Alí zcela nepodrobí. Podezřívával Francii z toho, že „plánuje zbavit se konvence z 15. července 1840, a tím i možnosti nátlaku na Muhammada Alího, a poté ho povzbudit, aby vznesl nepřijatelné požadavky“.⁷⁵⁾ Předčasné zrušení smlouvy dle něho by jen povzbudilo wálího v jeho ziskuchtivosti, čímž by se opět zvětšily obtíže v nastolení míru na Blízkém východě: „Ve skutečnosti tato otázka nemůže

⁷³⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 23.3.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 83.

⁷⁴⁾ GUICHEN, c. d., s. 501.

⁷⁵⁾ WEBSTER, c. d., s. 770.

být ukončena pouze tím, že ji za skončenou prohlásíme.“⁷⁶⁾ Sám Metternich musel uznat správnost tohoto postoje.

Aby alespoň částečně utlumil napětí a ukázal dobrou vůli, instruoval Guizot Bourqueneye, aby všeobecnou konvenci o uzavření Úžin alespoň parafoval, pokud by tak chtěli učinit i zástupci ostatních velmocí. Až by byla celá záležitost kolem Muhammada Alího uzavřena, pak by Francie dala souhlas i k jejímu definitivnímu podpisu. Neboť zbývající mocnosti proti tomuto návrhu nic nenamítaly, byla 15. března konvence parafována. Za Rakousko tak učinil jak Esterházy, tak i Neumann, dále pak Bourqueneye, Brunnov, Palmerston, Bülow a Chekib Effendi. Její podmínky byly všemi stranami přijaty, smlouva samotná tím však uzavřena nebyla a nelehká situace v Evropě pokračovala. Metternich reagoval na tento předběžný podpis kladně a Sainte-Aulairovi sdělil: „Řekněte tedy panu Guizotovi, že považuji tento výsledek za předzvěst budoucího a velmi šťastného řešení. Zopakujte mu prosím, že oceňuji způsobilost, dobrý úmysl a odvalu, kterou prokázal v této záležitosti.“⁷⁷⁾

Nicméně Metternich byl velmi netrpělivý a rád by co nejdříve spatřil nahrazení předběžné dohody definitivním podpisem konvence. Podle něho existovaly vedle sebe dva problémy, a to budoucnost wálího a izolace Francie. Byl téhož názoru jako Guizot, že nejdříve musí být vyřešen problém Konstantinopole, aby mohlo dojít ke smíru mezi velmocemi. Protože ale situace v tureckém hlavním městě uvázla na mrtvém bodě a řešení se zdálo v nedohlednu, rozhodl se působit přímo na francouzského premiéra a přesvědčit ho, že záležitost Orientu již byla de facto vyřešena. Nahlas tuto myšlenku v přítomnosti cizích diplomatů vyslovoval nejen on, ale i Werther. Zároveň kancléř varoval francouzskou vládu před nebezpečím plynoucím z nadále trvající izolace, na které by nenesla vinu Vídeň, ale Petrohrad. Neumann a Esterházy řekli Bourqueneyovi: „Dávejte si v Paříži pozor, abyste svým otálením neprokazovali službu kabinetu

⁷⁶⁾ HALL, c. d., s. 324.

⁷⁷⁾ GUICHEN, c. d., s. 509.

v Petrohradě, jenž si nepřije všeobecnou smlouvu pěti.⁷⁸⁾ Guizot se však nenechal ve svém postoji zviklat a prohlásil, že žádná plná moc k podpisu nové konvence nemůže být odeslána do Londýna, dokud nebude zajištěna budoucnost Muhammada Alího. Bourqueneyovi napsal: „Nejnovější zprávy z Konstantinopole nesignalizují změnu. Vyčkávám a budu s největší jistotou čekat i nadále, dokud nenastane změna. Nesmíme váhat přiznat, že turecko-egyptská otázka je uzavřena, ale to se ještě nestalo.“⁷⁹⁾

Když Metternich v Paříži neuspěl, obrátil svoji pozornost opět k Osmanské říši a zaměřil veškeré své úsilí na to, aby přiměl Portu k modifikaci fermanu v rámci dědičnosti, tributu a jmenování důstojníků. Dne 2. dubna, tedy v den, kdy do Londýna přišla zpráva o odmítnutí fermanu wálím, napsal Metternich depeši Stürmerovi, ve které se vyjádřil pro kompromisní řešení a prohlásil zmírnění podmínek za zájem samotné Porty. Internuncius byl pověřen společně s pruským a ruským vyslancem podniknout rozhodné kroky, aby Porta přijala rady velmocí. Dle kancléře jí sice nikdo neupíral svobodu rozhodování a ani jí nemohl nutit ke změně jejího postoje, musela si však zároveň uvědomit, že rovněž velmoci se mohly svobodně vzdát podpory, kterou jí poskytovaly. Pokud by tedy sultán odmítl změnit znění únorového fermanu, měl Stürmer prohlásit, že „Jeho Císařská Výsost by se považovala ze své strany za zbavenou povinností, které přijala za své smlouvou z 15. července, a za znovunabytí naprosté svobody postoje a jednání“.⁸⁰⁾

Byl to Ponsonby, koho Metternich pokládal za hlavního viníka neústupnosti sultána a jeho ministrů. 31. března vyjádřil svůj údiv Esterházymu nad tím, že britský vyslanec mohl prosazovat politiku tak odlišnou od instrukcí jeho vlády a nóty z 30. ledna.⁸¹⁾ Palmerston se po jistém váhání rozhodl vyjít kancléři vstříc a připojil se k jeho hrozbě

⁷⁸⁾ GUIZOT, c. d., s. 103.

⁷⁹⁾ Tamtéž, s. 104.

⁸⁰⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 2.4.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 83.

⁸¹⁾ Srv. Metternich Esterházymu, Vídeň, 31.3.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 83.

stáhnout podporu Turecku. Informoval Ponsonbyho o rakouském ultimátu a zdůraznil, že „vláda Jeho Veličenstva zcela sdílí názor přijatý v této záležitosti rakouskou vládou a že je připravena s ní v této záležitosti spolupracovat“.⁸²⁾

Velmocem nezbylo než vyčkat, zda sultán přece jen nezmění názor v záležitosti egyptského vazala a nedá souhlas k vydání nového fermanu. Na tomto rozhodnutí se však již neměl nadále podílet Reşit Paşa, jehož postavení se od počátku nového roku „stávalo den ode dne nejistějším“⁸³⁾ a jenž byl nakonec 29. března ráno odvolán z úřadu a nahrazen bývalým vyslancem Porty ve Vídni Rifaatem Beyem, nyní Paşou. Tato výměna oddálila přijetí konečného rozhodnutí v záležitosti Muhammada Alího. Rifaat Paşa totiž odmítl na sebe vzít zodpovědnost za případné změny fermanu ve prospěch wálího a raději ji přenesl na velmoci, když zaslal do Londýna dotaz, jak dále v celé záležitosti postupovat.

Dle Sabryho a jiných francouzských historiků stálo za Reşidovým pádem Rakousko. Dle jejich názoru byl Reşit Paşa spojencem Ponsonbyho a Stürmer zařídil jeho nahrazení Rifaatem Paşou právě proto, aby zajistil přijetí Metternichem požadovaných ústupků.⁸⁴⁾ Tento názor je zcela mylný. Žádná z velmocí se na této akci nepodílela, a nejméně pak Rakousko. Reşit Paşa byl bezesporu obětí intrik dvorní kamarily,⁸⁵⁾ podobně jako Husrev Paşa o rok dříve. Jeho odchodem bezpochyby získala konzervativní protireformní strana, která po porážce Muhammada Alího obnovila svůj vliv, neboť nezbytnost reformem ustoupila do pozadí. Přesto v Reşidově pádu nemůže být spatřována snaha o systémovou změnu, tedy soupeření mezi konzervativní a proreformní stranou v Osmanské říši, neboť i jeho nástupce byl nakloněn změnám. Jestliže reformní hnutí utrpělo, pak pouze proto, že Rifaat neoplýval takovými schopnostmi jako jeho předchůdce.

⁸²⁾ Palmerston Ponsonbymu, Londýn, 21.4.1841, HHStA, StA, Türkei, VI, 83.

⁸³⁾ Stürmerova zpráva, Konstantinopol, 3.3.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 80.

⁸⁴⁾ Srv. SABRY, c. d., s. 535, LAVISSE, c. d., s. 294, GUIZOT, c. d., s. 105.

⁸⁵⁾ Srv. Stürmerova zpráva, Konstantinopol, 29.3.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 80.

Obvinění Metternicha z intrik proti Reşidu Paşovi nemůže obstát. Byl to naopak rakouský kancléř, kdo se s největším úsilím snažil jeho odvolání zabránit. Sdílel názor internuncia, který Reşida považoval za „jedinou hlavu schopnou vést loď státu mezi úskalími, do nichž byla zahrnána“.⁸⁶⁾ Když se dozvěděl o pádu tureckého ministra, neskrýval svoji lítost: „Pocit'uji skutečnou bolest nad zprávou o jeho sesazení z postu, který zastával tak poctivě za nejobtížnějších okolností, za kterých vždy věrně sloužil svému vládci a své vlasti, což mi dalo nevyvratitelné důkazy o jeho spolehlivosti a oddanosti.“⁸⁷⁾ Nemenším zklamáním nad Reşidovým osudem se netajil ani internuncius. Ponsonby hlásil Palmerstonovi, že „baron Stürmer naříká nad jeho odstraněním, jako kdyby to mělo způsobit příchod soudného dne“.⁸⁸⁾ Když se veškeré pokusy o Reşidovu záchranu ukázaly být marnými, dal alespoň Metternich na vědomí, že by ho rád viděl na postu tureckého vyslance ve Vídni.⁸⁹⁾ K tomu však nedošlo.

Rovněž tvrzení, že kancléř počítal s náklonností Rifaata Paşi, je nepravdivé. Nic nenasvědčuje tomu, že by kdokoliv ve Vídni předpokládal, že Reşida nahradí právě Rifaat Paşa. Jeho nástup na Reşidovo místo však samozřejmě vztahy mezi Vídni a Konstantinopolí nezhoršil. Díky osobní známosti se nový ministr těšil Metternichově mimořádné přízni a okolnost, že to byl právě on, kdo se ujal řízení zahraniční politiky, bezpochyby zmírnila Metternichovo zklamání z Reşidova pádu.⁹⁰⁾

V žádném případě také nelze považovat Ponsonbyho za Reşidova přívržence. Stürmer 3. března napsal do Vídne, že „vztahy mezi lordem Ponsonbym s Reşidem Paşou jsou stále chladné a on (Ponsonby – pozn. M. Š.) mu to dává pocítovat při každé příležitosti. Tak například odmítl naposledy přijmout jeho návštěvu pod záminkou, že ještě musí vyřídit

⁸⁶⁾ Stürmerova zpráva, Konstantinopol, 3.3.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 80.

⁸⁷⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 13.4.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 83.

⁸⁸⁾ WEBSTER, c. d., s. 767.

⁸⁹⁾ Mavrojeny byl v té době již velmi vážně nemocen a počítalo se s jeho brzkým úmrtím.

⁹⁰⁾ Tato skutečnost později prohloubila podezření, že Metternich byl zapleten v Reşidově odvolání. V každém případě opak byl pravdou. Srv. WEBSTER, c. d., s. 766-767.

neodkladnou agendu“.⁹¹⁾ V otázce fermanu z 13. února spolupracoval Reşit Paşa velmi těsně se Stürmerem,⁹²⁾ jehož radám se zdál být nakloněn více než těm Ponsonbyho. Dle Stürmera dal Reşit Ponsonbymu přečíst text fermanu až po jeho odeslání do Alexandrie, čímž britského vyslance urazil. Stürmer očekával pád tureckého ministra již počátkem března a byl toho názoru, že britský vyslanec nepodnikne nic, aby ho zachránil. Když internuncius Reşidovi oznámil, že Ponsonby obdržel instrukce z Londýna, aby ho podpořil, dostalo se mu této odpovědi: „To je možné, ale on v této záležitosti neučiní nic a nejsem to já, kdo by se ho prosil o pomoc.“⁹³⁾ Tato slova se ukázala být pravdivá ve chvíli, kdy Ponsonby odmítl podpořit kolektivní krok vyslanců v Reşidův prospěch, což bylo opatření, které inicioval právě Stürmer. Touto pasivitou Ponsonby Reşidův pád bezpochyby uspíšil. Svým postojem si britský vyslanec zajistil ještě větší Metternichovo nepřátelství vůči své osobě. Pro kancléře to byl další důvod, aby považoval Ponsonbyho za největšího nepřítele mírového urovnání v Orientu.

Samostatnou kapitolou krize z let 1839-1841 byl pokus Rakouska stát se ochráncem křesťanů v Levantě, především pak katolíkům v Sýrii. Touto myšlenkou se Metternich zabýval přinejmenším od léta 1840. Stürmerovi 28. srpna napsal, že „se nejedná o politickou intriku, cílem tohoto návrhu je poskytnout katolickému obyvatelstvu záruky jeho budoucnosti a života v míru“.⁹⁴⁾ V dalším dopise z 18. prosince poznamenal, že by sultán měl křesťanům v Libanonu a v Sýrii, jmenovitě pak maronitům, přiznat svobody dle Gülhaneského vznešeného dekretu.⁹⁵⁾ Počátkem ledna navrhl jmenování zvláštního tureckého emisara v Jeruzalémě k ochraně zájmů křesťanů, tedy, aby zde „byl umístěn turecký komisař, který by byl

⁹¹⁾ Stürmerova zpráva, Konstantinopol, 3.3.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 80.

⁹²⁾ Tato skutečnost se nijak nevylučuje s tvrdými podmínkami tohoto fermanu. Sám Stürmer sdílel Ponsonbyho odmítavý postoj k egyptskému vládci a byl pro co největší omezení jeho moci, což se nejednou projevilo v jeho chování v průběhu celé krize.

⁹³⁾ Stürmerova zpráva, Konstantinopol, 4.3.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 80.

⁹⁴⁾ Metternich Stürmerovi, Kynžvart, 28.8.1840, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

⁹⁵⁾ Srv. Metternich Stürmerovi, Vídeň, 18.12.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 78.

nezávislý na místním pašovi a odpovědný přímo velkému muftímu, autoritě, jejíž toleranost nikdy nebyla zpochybněna“,⁹⁶⁾ což Metternich považoval za „velmi jednoduché opatření“.⁹⁷⁾ 3. února 1841 napsal o situaci křesťanů v Sýrii Esterházymu: „Je to věc, která si vyžaduje mimořádnou pozornost kabinetů... Není to netoleranost muslimů, která je příčinou utrpení křesťanů v Orientu. Tu je třeba hledat především v nepořádku správního aparátu říše, jehož přirozeným důsledkem je krutovláda místních úřadů, a částečně též v rivalitě, která existuje mezi samotnými přívrženci různých křesťanských vyznání.“⁹⁸⁾ Své důvody církevní politiky vysvětlil v depeši Stürmerovi 26. března 1841: „Má práce se zakládá pouze na dvou principech, a to těchto: zaprvé na respektu k výsadám a garancím přiznaným v pradávných časech křesťanům... Za druhé na instituci muslimského úředníka jmenovaného přímo sultánem, který by bděl na svatých místech nad ochranou křesťanů. Nedokážu si představit, co by mohlo zabránit Portě nejen vyjít vstříc tomuto požadavku, ale co by jí mohlo zabránit přijmout náš názor s mimořádnou ochotou. Celá naše myšlenka se shoduje s dobře známými zájmy tureckého vladaře a jeho přáním zvýšit svoji vážnost v očích Evropy.“⁹⁹⁾

Cochelet považoval Metternichovu církevní politiku za útok proti zájmům Francie v Orientu. Obvinil Rakousko z intrik v Libanonu a z přesvědčování místních horalů, že právě podunajská monarchie má veškeré předpoklady stát se přirozenou ochránkyní víry. 18. října napsal Thiersovi: „Cílem kabinetu ve Vídni je zcela nepochybně nahradit vliv Francie, na který tak žárí a který by chtěl zničit. Na prosazování těchto záměrů má výborně disciplinované agenty, jimž jsou dobré všechny prostředky, aby přesvědčili nevzdělané obyvatele, že Francie je zemí ateistickou, kde všechny svazky s křesťanstvím jsou přetřhány.“¹⁰⁰⁾ V době, kdy Cochelet

⁹⁶⁾ GUICHEN, c. d., s. 469.

⁹⁷⁾ Metternich Esterházymu, Vídeň, 3.2.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 83.

⁹⁸⁾ Tamtéž.

⁹⁹⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 26.3.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 83.

¹⁰⁰⁾ GUICHEN, c. d., s. 391.

tuto zprávu napsal, skutečně někteří Rakušané navázali styky s křesťany v Sýrii a v Libanonu. Primárním cílem jejich aktivit však nebylo očernění Francie, nýbrž podnícení odporu proti Ibráhímu Pašovi a jeho otci. Maltzan 7. září hlásil do Berlína, že Metternich poslal k Maronitům posla s příslibem „ochrany života a majetku společně se svobodným vyznáváním křesťanské víry v případě jejich boje po boku sultána proti vzbouřenému pašovi“.¹⁰¹⁾ Snaha rakouského kancléře zajistit bezpečnost katolíků byla ve skutečnosti upřímná a hodlal ji zajistit s pomocí francouzské vlády. Sainte-Aulairovi řekl: „Ony (Francie a Rakousko – pozn. M. Š.) jsou přirozeně povolány jednat společně a příslibit si vzájemnou podporu.“¹⁰²⁾ Mezi Vídní a Paříží dokonce došlo k rozhovorům na toto téma. Ty však záhy uvázly na mrtvém bodě a nakonec vyzněly do ztracena. Tím skončila i Metternichova angažovanost v záležitosti křesťanů na Blízkém východě.

19. dubna dala Porta konečně najevo změnu svého postoje vůči wálímu a v memorandu z téhož dne oznámila vyřešení otázek primogenitury, tributu i jmenování vyšších důstojníků v jeho prospěch. O měsíc později vešel ve známost návrh nové nabídky wálímu, jejíž podmínky byly okamžitě přijaty zástupci velmocí a o něco později samotnými mocnostmi, když do Konstantinopole dorazila z Londýna nóta přijatá diplomaty 10. května,¹⁰³⁾ v níž potvrdili svůj dosavadní postoj a vyjádřili přání po zmírnění sultánových požadavků z 13. února.

1. června tak mohl být vydán nový ferman, dle kterého „se měla vláda v Egyptě předávat v přímé linii, od staršího ke staršímu, v mužské linii mezi syny a vnuky“.¹⁰⁴⁾ Wálí měl právo jmenovat důstojníky do hodnosti plukovníka. Vyšší hodnosti (brigádní generál, divizní generál) již vybíral sultán. V dobách míru mohla mít egyptská armáda nanejvýš 18 000 mužů, z nichž každý rok mělo 400 sloužit v Konstantinopoli. Výstavba válečného

¹⁰¹⁾ TREITSCHKE, c. d., s. 386.

¹⁰²⁾ GUICHEN, c. d., s. 469.

¹⁰³⁾ Byla vypracována jako odpověď na dotaz Rifaata Paši ohledně nové podoby fermanu.

¹⁰⁴⁾ HUREWITZ, s. 121.

lodstva bez sultánova souhlasu byla zakázána. Tyto podmínky, které byly před rokem 1839 nemyslitelné, nyní 10. června wálí bez váhání přijal a okamžitě s nimi seznámil obyvatelstvo. Otázka výše tributu byla vyřešena dodatečným jednáním v průběhu léta 1840.¹⁰⁵⁾ Konflikt mezi sultánem a wálím tak alespoň v Orientu patřil minulosti a Metternich považoval „pro tuto chvíli tuto závažnou záležitost konečně za skončenou“.¹⁰⁶⁾

Když 6. května dorazil do Vídně posel z Konstantinopole s informací o memorandu z 19. dubna, „kníže se rozzářil radostí nad touto zprávou, kterou považoval za příslib dobrého konce ... a blahopřál sám sobě k tomu, že konečně ukončil tuto dlouhotrvající a obtížnou záležitost“.¹⁰⁷⁾ Okamžitě vyhledal francouzského velvyslance, aby mu oznámil tuto radostnou novinu, která, jak věřil, změni doposavad odmítavý postoj vlády v Paříži k uzavření nové smlouvy o Úžinách: „Nyní nadešel pro Francii moment přeměnit předběžnou dohodu na definitivní podpis. Napsal jsem panu Apponyimu, aby učinil formální žádost u pana Guizota, a Vás prosím, abyste mu napsal v tom samém duchu.“¹⁰⁸⁾ Dle Metternicha již nebylo pochyb o přijetí nové nabídky wálím: „Již není důvod ptát se či čekat, co Muhammad Alí asi řekne na nové ústupky Porty. Jsou takové, jaké požadoval. Odpověď, kterou dá sultánovi, možná bude váhavá, ale jistě bude kladná.“¹⁰⁹⁾ Guizot uznal argumenty rakouského kancléře a vyšel mu vstříc. 16. května napsal Bourqueneyovi: „Nemáme již žádné důvody pro odmítnutí. Přiznané změny jsou z větší části tím, co Muhammad Alí žádá. Co nadále zbývá projednat, je očividně záležitostí vnitřní povahy a mělo by to být vyřešeno pouze mezi sultánem a pašou. Rozhodli jsme se proto podepsat ve chvíli, kdy o to budeme požádáni. Vaše plné moce jsou

¹⁰⁵⁾ A to k Metternichově spokojenosti. Srv. Metternich Stürmerovi, Kynžvart, 20.7.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 83.

¹⁰⁶⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 15.6.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 83.

¹⁰⁷⁾ GUIZOT, c. d., s. 109.

¹⁰⁸⁾ GUICHEN, c. d., s. 525.

¹⁰⁹⁾ GUIZOT, c. d., s. 112.

již připraveny a budou bezodkladně doručeny.“¹¹⁰⁾ To Metternichovi umožnilo navrhnout, aby „se zástupci čtyř dvorů sešli v Londýně a adresovali společně francouzskému velvyslanci deklaraci, která by oficiálně informovala o ukončení turecko-egyptského konfliktu a vyzvala jej, aby připojil svůj podpis k evropské dohodě“.¹¹¹⁾

Opět, podobně jako tomu bylo v březnu téhož roku, Metternichovo volání po rychlém ukončení krize nenalezlo kladnou odezvu. Tentokrát to však nebyl Guizot, nýbrž pro změnu Palmerston, kdo se postavil proti podpisu nové konvence. Vydání fermanu považoval za nedostatečný důvod k tomu, aby konflikt na Blízkém východě mohl být pokládán za vyřešený. Považoval za nezbytné vyčkat na příchod zprávy o jeho přijetí egyptským místodržícím. Neumann hlásil do Vídně, že britský ministr zahraničí „stále podezřívá Francii a Muhammada Alího, že se uchýlí k podvodu, jakmile formálně oznámí, že závazky obsažené v konvenci z 15. července 1840 byly odvolány“.¹¹²⁾ To byl bezpochyby důvod, proč Palmerston nehodlal v této záležitosti ustoupit, a to i přesto, že v této době již plně sdílel Metternichovu nervozitu z protahování krize. Vnitropolitická situace ve Velké Británii dávala tušit brzký pád Melbournovy vlády. Pokud chtěl Palmerston být osobně u podpisu nové konvence o Úžinách a sklidit tak plody své práce, musel jednat co nejrychleji. Naopak nepřítelství panující ve Francii proti whigům a proti jeho osobě dle Esterházyho vedlo vládu v Paříži k vyčkávání. Guizot byl toho názoru, že podpis konvence s toryi přispěje k zmírnění animozity mezi oběma státy a zahájí novou kapitolu britsko-francouzských vztahů. Když Bourqueuneye v polovině května oprávnil k podpisu nové konvence, dodal: „Ale zatímco Vám říkám, že jsme připraveni podepsat, dodávám s výhledem na velmi brzký odchod anglického kabinetu, že jsme ještě více ochotni tak učinit s jeho nástupci.“

¹¹⁰⁾ GUIZOT, c. d., s. 112.

¹¹¹⁾ GUICHEN, c. d., s. 525.

¹¹²⁾ WEBSTER, c. d., s. 771.

Zapůsobilo by to lépe jak v Paříži, tak i v Londýně.¹¹³⁾ Guizotův přístup musel logicky vyvolat u Palmerstona jen další roztrpčení a nedůvěru k politice Francie. Rakouský velvyslanec v Londýně Metternichovi napsal: „Skutečná příčina zášti lorda Palmerstona vůči francouzské vládě spočívá ve vědomí, že volání po pádu whigovského kabinetu, s kterým započala právě ona a Ludvík Filip, již nabylo na síle (ve Velké Británii – pozn. M. Š.).“¹¹⁴⁾ Problémy Melbournovy vlády nakonec skutečně vedly k rozpuštění parlamentu 23. června a k vypsání nových voleb.

Reakce německých dvorů na Palmerstonovu neochotu prohlásit spor mezi sultánem a Muhammadem Alím za definitivně vyřešený na sebe nenechala dlouho čekat. Bourqueney hlásil do Paříže, že Esterházy, Neumann a Bülow „bouří proti lordu Palmerstonovi, který, jak tvrdí, si přeje nechat otevřenou záležitost v Londýně, aby zabránil jejímu uzavření v Konstantinopoli a v Alexandrii“.¹¹⁵⁾ Obdobně nepřátelský postoj vůči britskému ministru zahraničí zaujali i velvyslanci Rakouska a Pruska v Paříži. Apponyi v Palmerstonově počínání spatřoval „záchvat žárlivosti vůči knížeti Metternichovi“, baron Arnim „měl podezření na skrytý záměr ponechat Východ v nesnázích a Evropu v nejistotě“.¹¹⁶⁾

Esterházy a Bülow byli instruováni, aby doslova naléhali na podepsání konvence. Pruský velvyslanec měl dokonce okamžitě opustit Londýn v případě, pokud by Melbournův kabinet neprojevil dostatek vstřícnosti vůči francouzské vládě. Palmerston však neustoupil. Prosby a naléhání zástupců německých dvorů se zcela minuly účinkem. V memorandu z 30. června 1841 podrobil Metternich nesmlouvavý postoj britského ministra nevybíravé kritice: „Ale co tedy chce lord Palmerston? Chce nechat Francii pocítit moc Anglie a dokázat jí, že záležitost Egypta neskončí tak, jak chce ona, a že Francie nemá právo v ní zastávat jakýkoliv postoj. Chce ukázat

¹¹³⁾ GUIZOT, c. d., s. 112.

¹¹⁴⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 291.

¹¹⁵⁾ GUIZOT, c. d., s. 117.

¹¹⁶⁾ Tamtéž.

dvěma německým velmocem, že je nepotřebuje, že asistence Ruska je pro Anglii dostačující. Chce držet Rusko v šachu a získat ho na svoji stranu díky jeho obavě, která mu neustále tane před očima, že by mohlo dojít k sblížení Anglie a Francie na základě společné averze vůči němu. Tak jsou velmoci v jeho rukou nástroji, s kterými si rád hraje dle své chuti. Nalézá v tom osobní uspokojení a Anglie ho to nechá dělat, neboť v tom vidí důkaz své moci.“¹¹⁷⁾

Metternich si sice přál krizi ukončit tak brzy, jak jen to bude možné, ale rozhodl se neprosazovat tento požadavek s přílišnou razancí. Nechtěl riskovat vážnou roztržku s Londýnem, neboť v této době se oddal představě, že mu Palmerston pomůže obnovit zašlou slávu Vídně jako centra diplomatického dění na starém kontinentu. Rakouský kancléř opět zkoumal možnost, jak učinit z hlavního města Rakouska místo jednání o Východní otázce. Považoval za potřebné zajistit trvalý klid v Levantě. Aliance tří východních dvorů, jak přiznal, byla u konce. Spojenectví čtyř velmocí bylo uzavřeno pouze dočasně. V rozhovorech s britským velvyslancem navrhl, aby se velmoci zavázaly, že nebudou žádat po sultánovi žádná území, a aby vytvořili z Vídně centrum, z kterého by pět velvyslanců neustále sledovalo dění v Turecku a odkud by byly posílány společné instrukce zástupcům v Konstantinopoli. Jestliže o dva roky dříve považoval Mikuláše I. za základní a nezpochybnitelný pilíř této myšlenky, na konci jara 1841 již byl „vyléčen ze své silné iluze, že může odpovídat za cara, a byl to Palmerston, na kterého se nyní obrátil o pomoc“.¹¹⁸⁾ Ten však v tomto návrhu neviděl žádný přínos a považoval předkládaná opatření za zbytečná: „Ve skutečnosti, když budou dočasné závazky plynoucí z červencové konvence úspěšně uskutečněny a splněny, snad bude nejlepší, když se pět velmocí a Turecko vrátí zpět do obvyklé podoby jejich

¹¹⁷⁾ HASENCLEVER, c. d., s. 303.

¹¹⁸⁾ WEBSTER, c. d., s. 775.

vzájemných vztahů.“¹¹⁹⁾ Rovněž neměl důvod pomáhat Metternichovi v jeho ambiciózních plánech, zvláště když se dle jeho názoru rakouská politika v průběhu krize „nevyznačovala takovou stálostí a zásadovostí, která by jí dávala právo těšit se důvěře britské vlády. Navíc takové centrum bylo užitečné a nezbytné jen v době, kdy musela být podniknuta společná akce, která by uvedla v život závazky obsažené ve smlouvě“.¹²⁰⁾ Posledním důvodem, nikoliv však nejméně významným, proč se odmítl touto věcí zabývat, bylo oprávněné přesvědčení, že car nikdy nebude souhlasit s ideou Vídně jako bodu, odkud by měly být řešeny záležitosti Blízkého východu. Přesně k tomu také nakonec došlo. Mikuláš I. si v reakci na aktivity rakouského kancléře postěžoval britskému velvyslanci, že kníže „nemá charakter džentlmena“,¹²¹⁾ s přibývajícím věkem podlehl „mánii psát písemnosti na všechna témata“¹²²⁾ a domnívá se „že ze své studovny ve Vídni může řídit a poučovat celý svět“.¹²³⁾ Tím padla i poslední Metternichova naděje na alespoň částečné obnovení vlivu, jakému se v Evropě těšil v prvních letech po Vídeňském kongresu.

10. července dorazil do Londýna rakouský kurýr se zprávou od lorda Ponsonbyho o přijetí fermanu Muhammadem Alím. Nic tak již nebránilo ukončení krize v Evropě. 13. července byl podepsán protokol o uzavření egyptské otázky zástupci Rakouska, Pruska, Ruska a Velké Británie a Osmanské říše. Datován byl dnem příjezdu rakouského posla.¹²⁴⁾ Stálo v něm, že veškeré obtíže byly překonány a že se wálí podrobil v souladu s podmínkami smlouvy z předchozího roku. Francii tak již nic nebránilo vyslyšet přání ostatních mocností a připojit svůj podpis pod princip

¹¹⁹⁾ WEBSTER, C. K., Palmerston, Metternich and the European System 1830-41, London 1934, s. 35.

¹²⁰⁾ WEBSTER, c. d., s. 775.

¹²¹⁾ RODKEY, F. S., Anglo-Russian Negotiations 1840-1841. In: American Historical Review 36, 1931, s. 347.

¹²²⁾ Tamtéž.

¹²³⁾ PALMER, c. d., s. 283.

¹²⁴⁾ Tato skutečnost se u některých historiků stala důvodem k nedorozumění a chybné dataci tohoto protokolu. Někdy bývá právě 10. červenec nesprávně uváděn jako den jeho podpisu. Srv. TEMPERLEY, c. d., s. 144.

uzavření Úzin cizím válečným plavidlům, aby tak „byl demonstrován soulad a jednota, které řídí záměry všech dvorů, a byl zajištěn celoevropský mír“.¹²⁵⁾ 13. července se ve 3 hodiny odpoledne sešli zástupci všech pěti velmocí a Turecka na britském ministerstvu zahraničních věcí, aby podepsali samotnou konvenci o třech člancích. V prvním z nich byl potvrzen princip uzavření Bosporu a Dardanel pro cizí válečná plavidla v dobách míru. Sultán deklaroval, že „je pevně odhodlaný do budoucna dodržovat tento zákon vyplývající z odvěkého práva jeho říše“.¹²⁶⁾ V druhém článku bylo povoleno porušit předchozí ustanovení pouze pro případ menšího válečného plavidla v rámci diplomatické mise cizí velmoci. V třetím článku si sultán osvojil právo přizvat k této smlouvě všechny státy, s kterými udržovala Osmanská říše dobré vztahy. Za Rakousko smlouvu podepsali společně Neumann a Esterházy.

Tímto podpisem a v tento den skončil druhý turecko-egyptský konflikt a zároveň i krize, kterou v Evropě vyvolalo nepřátelství sultána a jeho mocného vazala. Entente západních velmocí bylo rozbita a rozdělení Evropy na liberální dvojspolek a konzervativní trojspolek zmizelo, což kvitoval jak car, tak i Metternich. Ten ovšem uvítal i skutečnost, že se z velmocí podepsaných pod konvencí z 13. července 1841 nestal čtyřsplek podobný tomu ze Chaumontu, jehož ostří by bylo namířeno proti Francii. Metternich se v reakci na úspěšné završení bouřlivých událostí svěřil v létě Medemovi v Kynžvartu: „Po třiatřicet let jsem se netěšil takovému klidu a bezstarostnosti.“¹²⁷⁾ Od této chvíle se až do březnových událostí v Orientu nepříhodilo nic, co by muselo vážněji upoutat jeho pozornost.

V létě se konzulové vrátili do Egypta. Ještě než 15. srpna dorazil Laurin na své místo a ke své rodině do Alexandrie, sultán ho vyznamenal tureckým řádem Nischani Iftichar a 15. července 1841 ho Ferdinand V.

¹²⁵⁾ GUIZOT, François, Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps, tome 6., Paris 1864, s. 407.

¹²⁶⁾ HUREWITZ, s. 123.

¹²⁷⁾ GUICHEN, c. d., s. 530.

jmenoval rytířem rakouského řádu Železné koruny 3. třídy. Metternich generálního konzula upozornil na skutečnost, že nyní bude hlavním cílem jeho počínání zajistit skutečné podrobení wálího v následujících letech, neboť „Evropa chce, aby byl Egypt skutečnou provincií Osmanské říše a nikoliv nezávislým státem, který by navenek sice působil způsobně, ale uvnitř říše způsoboval rozvrat“.¹²⁸⁾ Laurin setrval v Egyptě až do roku 1849, kde se snažil naplňovat instrukce rakouské vlády a především překonávat překážky, které Muhammad Alí kladl při snahách cizích států o ovládnutí egyptského trhu.¹²⁹⁾

¹²⁸⁾ Metternich Stürmerovi, Vídeň, 15.6.1841, HHStA, StA, Türkei VI, 83.

¹²⁹⁾ Srv. MUSTAFA, Ahmed Abdel-Rahim, The Breakdown of the Monopoly System in Egypt after 1840. In: Political and Social Change in Modern Egypt. Historical Studies from the Ottoman Conquest to the United Arab Republic, London, New York, Toronto 1968, s. 295.

ZÁVĚR

Druhá londýnská konvence o Úžinách završila jednu etapu dějin Blízkého východu. Abdülmecit I. vyšel ze střetu s egyptským vazalem vítězně a zachoval celistvost státu, který zdědil po svém otci. On osobně však na tomto úspěchu měl pramalou zásluhu. Byl to zásah velmocí, jenž zlomil moc Muhammada Alího a zajistil mír a pořádek uvnitř Osmanské říše. Z mocností mohly být nejvíce spokojeny Velká Británie a Rusko. Palmerstonovi i Mikuláši I. se podařilo dosáhnout cílů sledovaných již před vypuknutím krize. Dle přání britského státníka byla smlouva z Hünkâr Iskelesi nahrazena dohodou všech velmocí, jejíž vznik však znamenal vítězství i pro Petrohrad, neboť Úžiny byly uzavřeny všem válečným plavidlům cizích států a z pohledu Ruska byla též zajištěna bezpečnost Černého moře. Již nehrozilo nebezpečí, kterého se na carově dvoře tolik obávali, že by početně i materiálně silnější flotily Velké Británie a Francie v případné válce s Ruskem ohrozily černomořské pobřeží. Doba, kdy vláda v Petrohradě přehodnotila svůj postoj a požadovala přístup pro svá válečná plavidla do Středozemního moře, byla ještě daleko. Mikuláši I. se rovněž podařilo spoluprací s Londýnem v průběhu krize let 1839 až 1841 oslabit Palmerstonovo nepřátelství vůči své osobě a zmírnit protiruské nálady v britské společnosti. Období relativně přátelských vztahů mezi oběma zeměmi pokračovalo i po pádu Melbournovy vlády bezprostředně po podpisu druhé londýnské konvence o Úžinách a trvalo až do vypuknutí revolucí v Evropě v roce 1848.

Car rovněž uvítal i diplomatický neúspěch Francie. Soultova vláda přijala v prvních měsících konfliktu wálího zájmy za své, aniž by však disponovala reálnými prostředky k jejich prosazení v praxi. Thiersovi, jenž musel v takto nastaveném kursu pokračovat, se rozhodnutí jeho předchůdce stalo osudným. Nemožnost zbavit se závazků vůči egyptskému vládci a zároveň přimět ostatní velmoci k ústupkům nakonec přivedla jeho

pád. Ludvík Filip, jenž se v roce 1839 přiklonil na stranu Muhammada Alího v naději, že mu tento postoj pomůže získat sympatie veřejnosti, o dva roky později utrpěl vážnou porážku. Před podpisem první londýnské konvence se dopustil zásadní chyby, když věřil, že Metternich nikdy nepřistoupí na dohodu bez spoluúčasti Francie a že „rakouská ochota k ústupkům je silnější než britská odhodlanost“.¹⁾ Po jejím uzavření pak králův souhlas s Thiersovou výhrůžnou politikou jen prohloubil konečné pokoření Francie. Výměna kabinetu v listopadu 1840 na této skutečnosti nic nezměnila.

Thiersovo odvolání a především rozhodnutí Ludvíka Filipa nevyjít vstříc náladám veřejnosti a nepodpořit Muhammada Alího se negativně projeví na domácí scéně o několik let později. Historikové v událostech z podzimu 1840 spatřují „osudový zlom“²⁾ či dokonce „kritický moment“³⁾ červencové monarchie a jeden z důvodů králova sesazení v roce 1848. Nepopulární zahraniční politika posílila nepřátelské nálady v zemi vůči osobě panovníka a rok 1840 se stal jednou z příčin února 1848. Jak napsal Collingham: „Ludvík Filip doufal, že na smrtelné posteli bude moci říci, že po sobě zanechal království ‘prosperující, svobodné, bohaté, ozbrojené, mocné, bez nepřátel a těšící se síle, která nebyla získána na úkor lidskosti’. Tato idea však nebyla sdílena zdaleka všemi.“⁴⁾ Země toužila po návratu zašlé slávy prvního císařství, či alespoň po nových úspěších na mezinárodním poli. Když Lamartine prohlásil, že „Francie se nudí“⁵⁾ vyjádřil tak pocit sdílený řadou jeho spoluobčanů. Ústup Ludvíka Filipa byl proto považován za „hanebnou zradu národních zájmů ze strany krále“⁶⁾ jenž se tak stal „obětním beránkem za zklamání, které zranilo city

¹⁾ COLLINGHAM, c. d., s. 237.

²⁾ TOMBS, Robert, France 1814-1914, London, New York, 1996, s. 366.

³⁾ COLLINGHAM, c. d., s. 237.

⁴⁾ Tamtéž.

⁵⁾ TREITSCHKE, c. d., s. 390.

⁶⁾ TOMBS, c. d., s. 366.

tolika Francouzů“.⁷⁾ Jinými slovy „červencová monarchie byla zdiskreditována“,⁸⁾ a to nejen ve Francii, ale též na sultánově dvoře. Zde však byla francouzská diplomacie oslabena naopak kvůli svým proegyptským sympatiím v průběhu celé krize. Nelze však souhlasit s názorem Eduarda Gombára, že Paříž rovněž „ztratila dosavadní exkluzivní vliv v Egyptě“,⁹⁾ a to z toho důvodu, že tímto vlivem v této severoafrické provincii nikdy nedisponovala.

Mikuláše I. mohla těšit i skutečnost, že vztahy mezi Londýnem a Paříží byly narušeny a nezlepšily se ani po odchodu Palmerstona z Foreign Office. Dokonce v letech, které následovaly po druhém turecko-egyptském konfliktu, se zdály „oficiální vztahy mezi Velkou Británií a Ruskem a mezi Francií a Rakouskem být do jisté míry méně nerušené než vztahy mezi oběma západními velmocemi“.¹⁰⁾ Jasně patrná dělicí čára mezi liberálními a konzervativními státy téměř vymizela, což s povděkem kvitoval i Metternich. Je však otázkou, zda nyní mohl z této skutečnosti ještě něco získat, tak jak si to přál v průběhu třicátých let, kdy v existenci dvou „ideologicky nesmiřitelných táborů“ spatřoval hlavní překážku v řešení evropských záležitostí prostřednictvím kongresů, což byl způsob vedení diplomacie, který mu bezprostředně po skončení napoleonských válek zajistil místo prvního státníka Evropy a který až do konce svého života pokládal za nejlepší. Jak silná byla tato touha svědčí i jeho návrh z jara roku 1841, aby na vnitřní vývoj Osmanské říše dohlíželi diplomaté právě ve Vídni. Tento krok jasně dokazuje jeho touhu vrátit stav věcí o dvacet let zpět a zároveň i to, jak „bylo nemožné pro stárnoucího Metternicha poučit se dokonce ze zkušeností posledních dvou let“.¹¹⁾

⁷⁾ LEYS, M. D. R., *Between Two Empires. A History of French Politicians and People between 1814 and 1848*, London, New York, Toronto 1955, s. 235.

⁸⁾ JARDIN, c. d., s. 156.

⁹⁾ GOMBÁR, c. d., s. 147.

¹⁰⁾ BURY, c. d., s. 258.

¹¹⁾ WEBSTER, C. K., *Palmerston, Metternich and the European System, 1830-41*, London 1934, s. 31.

Během nich ztratil i poslední reálnou šanci, že by mohl převzít dohled nad událostmi, jak tomu bylo v letech 1815 až 1822. Nyní, v roce 1841, byl vzdálen více než kdykoliv předtím realizaci svého přání učinit z Vídně diplomatické centrum Evropy. Nejen postoj ruského cara a britského ministra zahraničí, nýbrž zároveň i „jeho vlastní přehnaná ješitnost, falešnost a slabost ... učinily jeho sen nesplnitelným. V rozpoznání choroby nebylo v Evropě Metternichovi rovného. Nikdo mu však nevěřil natolik, aby si od něho nechal předepsat lék“. ¹²⁾ Důkazem je i porážka z léta 1839, kterou utrpěl Metternichův plán na řešení turecko-egyptského konfliktu z jeho pracovny na Ballhausplatzu.

Dalším důležitým faktorem, proč kníže nemohl uspět, byla slabost země, kterou zastupoval. Ta mu neposkytovala žádné mocenské prostředky, jimiž mohl svoji politiku podpořit. Tento fakt je zvláště patrný při srovnání se zázemím, které měl k dispozici britský ministr zahraničí. Z tohoto důvodu to byl také Londýn a nikoliv Vídeň, kde byly řešeny problémy Evropy a Orientu. Proto nejdůležitější osobností celé krize nebyl Metternich, nýbrž Palmerston.

Prestiž a vážnost rakouského kancléře byla oslabena. Tato skutečnost byla jasně patrná především v Německém spolku, kde na přelomu let 1841 a 1842 nikoliv Vídeň, ale Berlín přijal roli ochránce Porýní před válečnou rétorikou francouzské veřejnosti. Německé obyvatelstvo pohlíželo na Prusko jako na garanta bezpečnosti. Pro zájmy Rakouska byl rovněž škodlivý vzestup německého nacionalismu v průběhu podzimu 1840, kdy „duch všech básní, proslovů a novinových článků,“ které měly zcela mimořádný ohlas, „byl vpravdě duch roku 1813. Touha po silném národě byla konečně probuzena“. ¹³⁾

Ekonomická a vojenská slabost Rakouska se projevila i na Metternichově chování v průběhu kritických měsíců druhé poloviny roku 1840. Habsburská monarchie si nový konflikt nemohla dovolit. Z tohoto

¹²⁾ Tamtéž, s. 36.

¹³⁾ TREITSCHKE, c. d., s. 399.

důvodu musel kancléř za každou cenu trvat na zachování míru a nasměrovat veškerý svůj vliv v Londýně a v Paříži, v Konstantinopoli a v Alexandrii k dosažení kompromisu. Je velmi pravděpodobné, že kdyby se mu nepodařilo tohoto cíle dosáhnout a „došlo by na nejhorší, odtrhl by se od červencové shody, vzal s sebou Prusko a uzavřel separátní smlouvu s Francií“.¹⁴⁾ V tomto ohledu je však nutné vyzdvihnout právě jeho roli prostředníka mezi Francií a ostatními mocnostmi. Konvence, jež tuto krizi ukončila, bylo dosaženo do značné míry díky mírovým aktivitám rakouského kancléře.

Zcela odlišně musí být hodnocena role Rakouska na Blízkém východě. Zatímco Metternichovy osobní ambice v evropských záležitostech během krize nepochybně utrpěly, samotný turecko-egyptský konflikt byl ukončen ke kancléřově spokojenosti a nutno podotknout, že k tomuto výsledku sám výrazně napomohl. Události na jaře roku 1839 ho přiměly provádět zahraniční politiku v oblasti, kde tak obvykle činil pouze nerad a pod vlivem vnějších okolností. Situace byla nyní vážnější než kdykoliv předtím. Ve chvíli, kdy Osmanská říše byla v červenci 1839 vydána na milost wálímu, znamenala Metternichem iniciovaná kolektivní nóta zástupců velmocí v Konstantinopoli z 27. července důležitý mezník ve vývoji do té doby lokálního konfliktu. Obavy o další existenci Turecka přiměly velmoci k zásahu v sultánův prospěch. Porážky, které Porta utrpěla, jí tak paradoxně zajistily konečné vítězství, a naopak úspěchy Muhammada Alího jeho vlastní pád.

Metternichovo působení na vládu v Konstantinopoli bylo důležité i po internacionalizaci turecko-egyptského konfliktu. Bylo to především kancléřovo důrazné vystoupení proti snaze zničit Muhammada Alího, co na počátku roku 1841 přimělo sultána a jeho ministry přiznat wálímu dědičnou vládu nad Egyptem. Rovněž nesmí být opominut podíl Rakouska na vyhnání Ibráhíma Paši ze Sýrie, byť zároveň je nutné bránit se jeho

¹⁴⁾ SRBIK, Band II., c. d., s. 80.

přeceňování. Udatnost arcivévody Bedřicha a jeho mužstva byla bezpochyby slavnou kapitolou dějin rakouského námořnictva, pro konečné vítězství spojenců v celém tažení však byla rozhodující námořní síla Velké Británie a početný turecký kontingent. Přesto rakouské eskadře pod velením kontradmirála Bandiery patří plným právem uznání za to, jak si během celého tažení počínala a čeho napomohla dosáhnout. Kontradmirál si připsal nemalou zásluhu na dobytí Akky, když dal souhlas k okamžitému a nenadálému nočnímu přepadu, při němž si tak bravurně počínal mladý arcivévoda.

Hodnocení celé Metternichovy blízkovýchodní politiky od jeho jmenování rakouským kancléřem lze s přihlédnutím na míru, s jakou mohl ovlivňovat průběh událostí, hodnotit veskrze kladně. Je sice pravda, že během jeho působení v úřadě bylo Turecko oslabeno jak nezávislostí Řecka, tak faktickým oddělením Egypta, který sice po roce 1841 zůstal formálně jeho součástí, ale ve skutečnosti se vyvíjel samostatně a byl ovlivňován daleko více rozhodnutími přijatými v hlavních městech Evropy než v Konstantinopoli. Tím utrpěly dva pilíře Metternichovy východní politiky, princip legitimacy tureckého vládce a územní integrity Turecka. Na druhou stranu se mu však podařilo zajistit nejen další existenci Osmanské říše, ale především to, že problémy spojené s jejím úpadkem nezpůsobily vážnější konfrontaci velmocí a negativně neovlivnily vnitřní vývoj Rakouska.

Metternichův důraz kladený na sultánovu legitimitu a celistvost Turecka se vždy projevoval v jeho pohledu na Muhammada Alího. Ve chvílích, kdy se ambice egyptského vládce zdály ohrožovat křehkou stabilitu celého státu, byl postoj rakouského kancléře k jeho osobě odmítavý, až nepřátelský. Tak tomu bylo téměř po celá třicátá léta. Jediné období jisté náklonnosti Vídně lze vysledovat v průběhu řeckého povstání, kdy obě strany sledovaly stejný cíl a podporovaly sultána proti vzbouřeným Řekům. Jestliže Muhammad Alí nikdy nemohl dosáhnout

spojenectví s Velkou Británií z geopolitických důvodů, pak u Rakouska tomu bylo kvůli principům. Metternich nemohl a ani nechtěl podporovat ambiciózního poddaného proti suverénnímu panovníkovi, jehož považoval za přítele a partnera Rakouska. Když nakonec Metternich v zimě a na jaře roku 1841 podpořil wáliho požadavek na dědičnou správu Egypta, rozhodl se tak učinit na základě reálného posouzení situace a přání co nejdříve konflikt ukončit, nikoliv z přátelských pohnutek vůči Muhammadu Alímu.

Při hodnocení Metternichova vztahu k Egyptu je nezbytné vysvětlit jistý rozdíl v míře, jakou se kancléř angažoval v obou turecko-egyptských konfliktech. Zatímco během první krize projevil pochopení pro hospodářské zájmy Rakouska v Levantě a odmítl proti Muhammadu Alímu důrazněji vystoupit, což se projevilo například v odmítnutí odvolat generálního konzula z Alexandrie, o několik let později již neváhal důrazně oponovat wáliho ambicím. Po jistém rozmýšlení dal dokonce souhlas k nasazení rakouského loďstva na syrském pobřeží. Příčina tohoto názorového posunu, pokud odhlédneme od jistého oslabení hospodářské angažovanosti Rakouska v Egyptě, souvisí především s významem, jaký nyní Metternich blízkovýchodním záležitostem přisuzoval. Z obav, aby se válka mezi sultánem a jeho vazalem nevymkla kontrole, byl pevně rozhodnut angažovat se v celé záležitosti přímo a nepřipustit, aby pro něho nedůležitý spor o Sýrii narušil poklidnou situaci v Evropě či dokonce křehký mír panující mezi velmocemi. Svůj zásah Metternich zdůvodnil v dopise Prokeschovi z 12. prosince 1840: „Kdyby Rakousko na sebe nevzalo aktivní roli v tomto podniku, turecká říše by byla rozdělena na dvě části. Toto rozdělení, jež by bylo potvrzené mezinárodním uznáním a které by bylo tak moc vzdálené jejímu prospěchu (Osmanské říše – pozn. M. Š.), by se stalo výchozím bodem k zmatkům, v kterých by se již nikdo nebyl schopen vyznat, natož pak by byl schopen z nich nalézt východisko.

Schválení vzpoury by se stalo precedentem pro celý Orient a s ním i Okcident a válka principů by se tak stala neodvratnou.“¹⁵⁾

Samotný Muhammad Alí vyšel z celého střetu nepochybně poražen, neboť se mu nepodařilo naplnit hlavní cíl, a to získat pro svoji rodinu dědičně všechny provincie, které ovládal na počátku konfliktu. Ztratil veškerá území získaná mírem v Kütahyi a rovněž Krétu a Arabský poloostrov. Mimoto uplatnění podmínek baltimanské konvence v následujících letech podlomilo dosavadní hospodářskou sílu Egypta¹⁶⁾ a učinilo z něj agrární stát a dodavatele surovin pro evropské továrny. Snížení příjmů do státní pokladny vedlo k zadlužování Egypta, jež v letech 1841 a 1842 dosáhlo 2,4 milionu liber šterlinků.¹⁷⁾ Neustále se zvyšující spirála půjček evropských bankovních domů umožnila velmocem čím dál tím více zasahovat do jeho vnitřních záležitostí. Zejména mezi Francií a Velkou Británií se rozhořel boj o ovládnutí této provincie. Lze tedy hovořit nejen o turecké, nýbrž v letech 1841 až 1882 (respektive 1904) i o egyptské otázce.¹⁸⁾ Zlomení moci Egypta jako lokální velmoci ve východním Středomoří se rovněž negativně projevilo na psychice Muhammada Alího, jenž se „takřka přes noc změnil z energického suverénního vládce ve skleslého, unaveného a zlomeného starce“.¹⁹⁾ Přesto se nedalo přehlédnout, že přes veškerou snahu Porty o omezení autonomie Egypta si tento vládce podržel velkou míru nezávislosti a vláda jeho dynastie byla potvrzena velmocemi.²⁰⁾

V březnu 1848 byl Metternich vyhnán z Vídně. O rok později 2. srpna zemřel i Muhammad Alí. Další velký konflikt na Blízkém východě, Krymská válka, se již obešel bez jejich účasti. S odchodem Metternicha od

¹⁵⁾ Metternich Prokeschovi, Vídeň, 12.12.1840, Aus dem Nachlasse, s. 191.

¹⁶⁾ Dle fermanu z 1. června se na Egypt vztahovala veškerá práva Osmanské říše a smlouvy uzavřené mezi ní a „spřátelenými velmocemi“. Srv. HUREWITZ, s. 122.

¹⁷⁾ Srv. GOMBÁR, c. d., s. 128.

¹⁸⁾ Srv. SABRY, M., La Question d'Égypte. Depuis Bonaparte jusqu'à la Révolution de 1919, Paris 1920, s. 11.

¹⁹⁾ GOMBÁR, c. d., 128.

²⁰⁾ Egyptu vládla až do roku 1952.

kormidla rakouské diplomacie zmizelo i jedno velké období světových dějin, rakouské císařství v něm ztratilo vynikajícího diplomata, jenž přinejmenším na Blízkém východě dokázal uhájit základní cíle rakouské zahraniční politiky. Pro zemi na Nilu byla ztráta Muhammada Alího a Ibráhíma Paši²¹⁾ ještě bolestnější a osudovější ranou, neboť „v hrobech těchto dvou mužů byla pohřbena chloubka, naděje a budoucnost Egypta“.²²⁾

²¹⁾ Ibráhím Paša zemřel 10. listopadu 1848.

²²⁾ TEMPERLEY, c. d., s. 153.

BIBLIOGRAFIE

Nevydané prameny

Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien

-Staatenabteilungen: Außerdeutsche Staaten

Ägypten 1 (1750-1844)

Türkei VI, Kt. 69 (Berichte, duben-červenec 1839)

70 (Berichte, srpen-říjen 1839)

71 (Berichte, listopad-prosinec 1839;
Weisungen, únor-červenec 1839)

72 (Weisungen, srpen-prosinec 1839)

73 (Berichte, leden-březen 1840)

74 (Berichte, duben-červenec 1840)

75 (Berichte, srpen 1840)

76 (Berichte, září-říjen 1840)

77 (Berichte, listopad-prosinec 1840)

78 (Weisungen, 1840)

79 (Varia, Berichte 1840)

80 (Berichte, leden-únor 1841)

81 (Berichte, břez-en-duben 1841)

82 (Berichte, květen-červenec)

83 (Weisungen, Varia, 1841)

Frankreich, Kt. 315 (Weisungen, leden-srpen 1839)

Vydané prameny

Documents diplomatiques. L'Égypte de Mehemet-Ali jusqu'en 1920, Paris 1920.

DRIAULT, Édouard, L'Égypte et l'Europe. La crise de 1839-1841, tome I., avril-octobre 1839, Caire 1930-1934.

HUREWITZ, J. C., Diplomacy in the Near and Middle East. A Document Record: 1535-1914, New Jersey, London, Toronto, New York 1956.

METTERNICH-WINNEBURG, Fürst Richard (ed.), Mémoires. Documents et écrits divers laissé par le prince de Metternich, tome VI., Paris 1883.

MOLTKE, Helmuth von, Briefe über Zustände und Begebenheit in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839, Berlin 1882.

PROKESCH-OSTEN, Anton Grafen von, Aus dem Nachlasse des Grafen Prokesch-Osten. Briefwechsel mit Herrn von Gentz und Fürsten Metternich, Band II., Wien 1881.

TEMPERLEY, Harold, PENSON, Lillian M., Foundations on British Foreign Policy from Pitt (1792) to Salisbury (1902), Cambridge 1938.

Odborná literatura

ABBAS, Mekki, The Sudan Question. The Dispute over the anglo-Egyptian Condominium 1884-1951, London.

AGSTNER, Rudolf, Die Habsburger-Monarchie und Ägypten. Eine bestands Aufnahme. In: Österreich und Ägypten. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen vom 18. Jahrhundert bis 1918, Kairo 1993, s. 8-21.

AGSTNER, Rudolf, Von k.k. Konsularagentie zum Österreichischen Generalkonsulat. Österreich (-Ungarn) und Alexandrien 1763-1993, Kairo 1993.

- ALGERNON, Cecil, *British Foreign Secretaries 1807-1916. Studies in Personality and Policy*, London 1927.
- ALLISON, John M. S., *Thiers and the French Monarchy*, London 1926.
- ANCEL, Jacques, *Manuel Historique de la Question d'Orient, 1792-1925*, Paris 1926.
- ANDERSON, M. S., *The Eastern Question 1774-1923. A Study in International Relations*, New York 1966.
- ANTONETTI, Guy, *Louis-Philippe*, Fayard 1994.
- AUCKLAND, Colvin, *The Making of Modern Egypt*, London 1906.
- BAILEY, Frank Edgar, *British Policy and the Turkish Reform Movement*, London 1942.
- BAKER, R. L., *Palmerston and the Treaty of Unkiar Skelessi*. In: *English Historical Review* 43, 1928, s. 83-89.
- BEER, Adolf, *Die österreichische Handelspolitik im 19. Jh.*, Wien 1891.
- BEER, Adolf, *Die orientalische Politik Österreichs seit 1773*, Prag-Leipzig 1883.
- BOLSOVER, G. H., *Lord Ponsonby and the Eastern Question, 1833-1839*. In: *Slavonic and East European Review* 13, 1934, č. 37, s. 98-118.
- BOLSOVER, G. H., *Palmerston and Metternich on the Eastern Question, 1834*. In: *English Historical Review*, Volume 51, April 1936, s. 237-56.
- BOURGEOIS, Emile, *Manuel historique de politique étrangère*, Paris 1926.
- BOURNE, Kenneth, *Palmerston. The Early Years, 1784-1841*, London 1982.
- BRUSATTI, Alois, *Der österreichische Aussenhandel um 1820*. In: Herbert Matis, Karl Bachinger, Hildegard Koller, *Betrachtung zur Wirtschafts-und Sozialgeschichte*, Berlin 1979, s. 141-153.
- BUCHMANN, Bertrand Michael, *Österreich und das Osmanische Reich. Eine bilaterale Geschichte*, Wien 1999.

- BULLARD, Sir Reader, Britain and the Middle East. From Earliest Times to 1950, London 1951.
- BULLEN, Roger, Palmerston, Guizot and the Collapse of the Entente Cordiale, London 1974.
- BURY, J. P. T. (ed.), The New Cambridge Modern History, Volume X., The Zenith of European Power 1830-70, Cambridge 1960.
- BURY, J. P. T., TOMBS, R. P., Thiers, 1797-1877. A Political Life, London 1986.
- CLAYTON, Gerald David, Britain and the Eastern Question. Missolonghi to Gallipoli, London 1971.
- COLLINGHAM, H. A. C., The July Monarchy. A political History of France 1830-1848. London, New York 1988.
- CRAWLEY, C. W., Anglo-Russian Relations, 1815-1840. In: Cambridge Historical Journal 3, 1929, s. 47-73.
- CREASY, Edward S., History of the Ottoman Turks, Beirut 1961.
- DALY, John C. K., Russian Seapower and the Eastern Question 1827 – 41, London 1991.
- DAUBER, Robert L., Erzherzog Friedrich von Österreich, Graz, Wien 1993.
- DEUTSCH, Wilhelm, Die Mission von Heß und Radowitz 1840. In: Gesamtdeutsche Vergangenheit, Festschrift für Heinrich von Srbik, München 1938, s. 255-265.
- DODWELL, Henry, The Founder of Modern Egypt. A Study of Muhammad Ali, London 1931.
- DURMAN, Karel, Blízký východ ve světové politice 1918-1959, Praha 1966.
- EVERSLEY, Lord, The Turkish Empire. Its Growth and Decay, London 1918.
- FINK, Karel, Egypt a anglo-egyptský Sudán, Praha 1952.

- FLINT, John E. (ed.), *The Cambridge History of Africa, Volume V.*, Cambridge, New York, Melbourne 1976.
- GHORBAL, Shafik, *The Beginnings of Egyptian Question and the Rise of Mehemet Ali*, London 1928.
- GOMBÁR, Eduard, Bašír II. – zakladatel moderního Libanonu. In: *Nový Orient* 54, 1999, 2, s. 41-43.
- GOMBÁR, Eduard: *Moderní dějiny islámských zemí*, Praha 1999.
- GOMBÁR, Eduard, Muhammad Alí – zakladatel moderního Egypta. In: *Historický obzor* 6, 1995, 11-12, s. 242.
- GOMBÁR, Eduard, Muhammad Alí a východní otázka. In: *Historický obzor* 7, 1996, 1-2, s. 14-18.
- GOMBÁR, Eduard, Napoleon v Egyptě a nástup Muhammada Alího. In: *Historický obzor* 6, 1995, 9-10, s. 197-203.
- GORĪANOV, Serge, *Le Bosphore et les Dardanelles. Etude sur la Question des Détroits*, Paris 1910.
- GUICHEN, Eugène vicomte de, *La crise d' Orient de 1839   1841 et l' Europe*, Paris 1921.
- GUIZOT, F., *Memoirs of a Minister of State, from the Year 1840*, London 1864.
- GUIZOT, F., *Mémoires pour servir   l'histoire de mon temps, Tome 6*, Paris 1864.
- HALL, John, *England and the Orleans Monarchy*, London 1912.
- HARIK, I., *Politics and Change in a Traditional Society. Lebanon 1711-1845*, Princeton 1968.
- HASENCLEVER, Adolf, *Die Orientalische Frage in den Jahren 1838-1841. Ursprung des Meerengenvertrages vom 13. Juli 1841*, Leipzig 1914.
- HASENCLEVER, Adolf, *Geschichte Ägyptens im 19. Jahrhundert*, Halle 1917.

- HASENCLEVER, Adolf, König Friedrich Wilhelm IV. und die Londoner Konvention vom 15. Juli 1840. In: Forschungen zur brandenburgischen und preußischen Geschichte 25, 1913, s. 475-490.
- HEADLAM-MORLEY, Sir James, Studies in Diplomatic History, London 1930.
- HERRE, Franz, Metternich, Praha 1996.
- HOWARTH, T.E.B., Citizen-King. The Life of Louis-Philippe, King of the French, London 1961.
- HRBEK, Ivan, Dějiny Afriky, Praha 1966.
- CHAMBERLAIN, Muriel E., British Foreign Policy in the Age of Palmerston, Harlow 1980.
- CHAMBERLAIN, Muriel E., Lord Palmerston, Cardiff 1987.
- CHARMATZ, Richard, Geschichte der auswärtigen Politik Österreichs im 19 Jh., Leipzig 1912-1914, Wien 1918.
- CHESNEY, F. R., MOLBECH, Ch., MICHELSEN, Edward H., Türkische Reich, Leipzig 1974.
- CHIROL, Sir Valentine, The Egyptian Problem, London 1920.
- CHVOSTOV, V. M., SEMJONOV, V. S., SKAZKIN, S. D., ZORIN, V. A. a kol., Dějiny diplomacie, 1. díl, Praha 1961.
- INGLE, Harold N., Nesselrode and the Russian Rapprochement with Britain, 1836-1844, Berkeley, Los Angeles, London 1976.
- JARDIN, Andre, TUDESQ, Andre-Jean, Restoration and Reaction, 1815-1848, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney 1983.
- JOCHMUS, August Freiherr von, Der Verfall des Osmanen-Reiches seit 1840, Frankfurth a. M., Jügel 1858.
- KHUEPACH, Artur von, BAYER, Heinrich von, Geschichte der k.k. Kriegsmarine während der Jahre 1814-1847, Graz-Köln 1966.
- KIRCHNER, Iwan, Sperrfeuer um Nahost. Der Kampf um Vorderasien und Ägypten vom Mittelalter bis zur Gegenwart, Brunn 1941.
- LACHMAYER, Katharina, Mehmed Ali und Österreich, Diss., Wien 1952.

- LAVISSE, Ernest, Histoire de France contemporaine. Depuis la révolution jusqu'à la paix de 1919, 1922.
- LAWSON, Fred Haley, The Social Origins of Egyptian Expansionism during the Muhammad 'Ali Period, New York 1992.
- LEDRE, Charles, La presse à l'assaut de la monarchie 1815-1848, Paris 1960.
- LENCZOWSKI, George, The Middle East in World Affairs, New York 1952.
- LENGYEL, Emil, Egypt Role in World Affairs, Washington 1957.
- LEYS, M. D. R., Between Two Empires. A History of French Politicians and People between 1814 and 1848, London, New York, Toronto 1955.
- LINCOLN, W. Bruce, Nicholas I., Emperor and Autocrat of All the Russias, London 1989.
- LITTLE, Tom, Modern Egypt, London 1967.
- M. RIFAAT BEY, M. A., The Awakening of Modern Egypt, London, New York, Toronto 1947.
- MACFIE, A. L., The Eastern Question 1774-1923, London, New York, 1996.
- MALO, Henri, Thiers 1797-1877, Paris 1932.
- MARLOWE, John, Anglo-Egyptian Relations (1800-1956), London 1965.
- MARSOT, Afaf Lutfi al-Sayyid: Egypt in the Reign of Muhammad Ali, Cambridge 1984.
- MARRIOT, J. A. R., The Eastern Question. An Historical Study in European Diplomacy, Oxford 1924.
- MARTENS, Fedor Fedorovic, Die russische Politik in der Orientfrage, St. Petersburg 1877.
- McEWAN, Dorothea von, Habsburg als Schutzmacht der Katholiken in Ägypten. Verfassung der Studie über das Österreichische

Kirchenprotektorat von seinen Anfängen bis zu seiner Abschaffung im Jahre 1914, Kairo 1982.

MIDDLETON, Charles R., Palmerston, Ponsonby and Mehemet Ali. Some Observations on Ambassadorial Independence in the East, 1838-1840. In: East European Quarterly 15, 1982, s. 409-424.

MILLER, William, The Ottoman Empire and its Successors 1801-1927, Cambridge 1927.

MÍŠEK, Roman, Rakouský vliv v Levantě a Súdánu po Krymské válce. In: Historický obzor 15, 2004, č. 7-8, s. 173-183.

MÍŠEK, Roman, NAVRÁTILOVÁ, Hana, Anton Prokesch von Osten. Orientalista a diplomat ve službách rakouského domu. In: Historický obzor 13, 2002, č. 9-10, s. 220-223.

MÍŠEK, Roman, NAVRÁTILOVÁ, Hana, Prokesch von Osten, Austrian Envoy and Traveller. In: Archiv Orientální. Quarterly Journal of African and Asian Studies 70, 2002, 1, s. 43-50.

MOLBECH, Christian, Das Türkische Reich, Leipzig 1874.

MOLDEN, Ernst, Die Orientpolitik des Fürsten Metternich, 1829-1833, Wien, Leipzig 1913.

MOSELY, P. E., Russian Diplomacy and the Opening of the Eastern Question in 1838 and 1839, Cambridge 1934.

MUSIL, Alois, Dar Nilu. Nový Egypt, Praha 1935.

MUSTAFA, Ahmed Abdel-Rahim, The Breakdown of the Monopoly System in Egypt after 1840. In: Political and Social Change in Modern Egypt. Historical Studies from the Ottoman Conquest to the United Arab Republic, London, New York, Toronto 1968, s. 291-307.

NAPIER, Charles, The War in Syria, 2 Volumes, London 1842.

PALMER, Alan, Metternich. Councillor of Europe, London 1972.

PALMER, Alan, Úpadek a pád osmanské říše, Praha 1996.

POLK, W. R., The Opening of South Lebanon, 1788-1840, Cambridge 1963.

- POUJOLAT, Baptistin, *Geschichte des Osmanischen Reichs*, Leipzig 1853.
- POUTHAS, Ch.-H., *La Politique, de Thiers pendant la crise orientale de 1840*. In: *Revue Historique* 1938, s. 72-96.
- POUTHAS, Ch.-H., *La Politique étrangère de la France sous la monarchie consitutionnelle*, Paris 1948.
- PROKESCH-OSTEN, Anton Grafen von, *Mehmed-Ali, Vize-König von Aegypten. Aus meine Tagebuche 1826-1841*, Wien 1877.
- PURYAER, V. J., *International Economics and Diplomacy in the Near East, 1834-1853*, Stanford 1969.
- RODKEY, F. S., *Anglo-Russian Negotiations 1840-1841*. In: *American Historical Review* 36, 1931, s. 343-349.
- RODKEY, F. S., *Lord Palmerston and the Rejuvenation of Turkey*. In: *Journal of Modern History*, 1929, s. 570-93.
- RODKEY, F. S., *The Turko-Egyptian Question in the Relations of England, France and Russia 1832-1841*, Urbana 1924.
- RODKEY, F. S., *The Views of Palmerston and Metternich on the Eastern Question in 1834*. In: *English Historical Review*, Volume 45, Oct. 1930, s. 627-40.
- RIDLEY, Jasper, *Lord Palmerston*, London 1970.
- ROSEN, Ch., *Geschichte der Türkei von dem Siege der Reform im Jahre 1826 bis zum Pariser Tractat vom Jahre 1856*, Leipzig 1866.
- RUSTUM, Asad J., *The Royal Archives of Egypt and the Origins of the Egyptian Expedition to Syria 1831-1841*, Beirut 1936.
- SABRY, M., *L'Empire Égyptien sous Mohamed-Ali et La Question d'Orient (1811–1849)*, Paris 1930.
- SAUER, Manfred, *Österreich und die Levante 1814-1838*, Diss., Wien 1971.

- SAUER, Walter, Schwarz-Gelb in Afrika. Habsburgermonarchie und koloniale Frage. In: k.u k. kolonial. Habsburgermonarchie und europäische Herrschaft in Afrika, Wien, Köln, Weimar 2002, s. 20-36.
- SAUVIGNY, Guillaume de Bertier de, Metternich: Staatsman und Diplomat für Österreich und den Frieden, Gernsbach 1988.
- SAX, Carl Ritter von, Geschichte des Machtverfalls der Türkei bis Ende des 19. Jahrhunderts, Wien 1908.
- SETON-WATSON, Hugh, The Russian Empire 1801-1917, Oxford 1967.
- SETON-WATSON, R. V., Zahraníční politika lorda Palmerstona. In: Český časopis historický 35, 1929, s. 56-104.
- SCHEFFLER, Artur, Die Dardanellenfrage. In: Die Welt des Islams, Band II., 1914, s. 101-179.
- SCHIEMANN, T., Geschichte Russlands unter Nikolaus IV., Band III., Berlin 1912.
- SCHOLL, Heinrich, Abriß der Geschichte des Krieges 1840/41 in Syrien, Wien 1866.
- SHAW, Standford J., SHAW, Ezel Kural, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Cambridge 1977.
- SKŘIVAN, Aleš, Evropská politika 1648-1914, Praha 1999.
- SRBIK, Heinrich von, Metternich. Der Staatsmann und der Mensch, München 1925-1954.
- STERN, A., König Leopold I. von Belgien und die Krise 1840. In: Historische Vierteljahrschrift, Band 22, 1923, s. 312-318.
- TEMPERLEY, Harold, England and the Near East. The Crimea, London 1936.
- TOMBS, Robert, France 1814-1914, London and New York 1996.
- TREITSCHKE, Heinrich von, Treitschke's History of Germany in the Nineteenth Century, Volume VI., London 1919.
- VATIKIOTIS, P., The Modern History of Egypt, London 1969.

VERETÉ, M., Palmerston and the Levant Crisis, 1832. In: *Journal of Modern History* 24, 1952, s. 143-151.

VIMECARTI, Caesar, *Die kaiserlich königliche österreichische Marine im Oriente. Geschichtlicher Rückblick auf das Jahr 1840.* Wien 1845.

WARD, Sir A. W., GOOCH, M. A. (eds.), *The Cambridge History of British of Foreign Policy 1783-1919. Volume II. - 1815-1866,* Cambridge 1923.

WEBSTER, Charles, *The Foreign Policy of Palmerston 1830-1841. Britain, the Liberal Movement and the Eastern Question, Volume II.,* London 1951.

WEBSTER, C. K., *Palmerston, Metternich and the European System, 1830-41,* London 1934.

WOODWARD, E. L., *Three Studies in European Conservatism. Metternich, Guizot, the Catholic Church in the Nineteenth Century,* London 1963.

YALE, William, *The Near East,* Toronto 1958.

YOUNG, George, *Egypt,* London 1930.

ZACH, Michael, *Österreicher im Sudan von 1820 bis 1914,* Wien 1985.